

Genesis. Księga Rodzaju. Bereszit

Genesis. Księga Rodzaju. Bereszit

TLUM. IZAAK CYLKOW

ROZDZIAŁ I

Na początku stworzył Bóg¹ niebo i ziemię.

Ziemia zaś była zamętem i bezładem², a ciemność nad otchłanią; a duch Boży unosił się nad powierzchnią wód.

I rzekł Bóg: „Niech się stanie światło!” I stało się światło.

Stworzenie, Światło

I widział Bóg światło, że dobre; i rozdzielił Bóg między światłem a ciemnością.

I nazwał Bóg światło dniem, a ciemność nazwał nocą. I był wieczór, i był ranek — jeden dzień*jeden dzień* — w hebrajskim oryginale nie zostało użyte słowo רִשְׁוֹן (*riszon*): 'pierwszy', lecz słowo אֶחָד (*echad*): 'jeden', choć w odniesieniu do innych dni zastosowane są liczebniki porządkowe. Komentarz rabiniczny wyjaśnia to tak, że tego dnia Bóg był Jedyny na świecie i nawet aniołowie nie zostali jeszcze wówczas stworzeni, zob. Raszi do 1:5. Raszi: skrót od rabi Szlomo ben Icchak (1040–1105), żył we Francji, czołowy żydowski autorytet wśród komentatorów Biblii i Talmudu..

I rzekł Bóg: „Niech będzie przestwór*przestwór* — hebr. רָקִיעַ (*raki'a*): 'rozciągająca się przestrzeń, sklepienie niebieskie', firmament, który zastygł w bezruchu i podtrzymywał „wody” znajdujące się ponad sklepieniem. «Pomimo tego, że niebiosy zostały stworzone pierwszego dnia, nadal były płynne. Zastygły dopiero na drugi dzień, zdjęte grozą [roz-kazu] Bożego», zob. Raszi do 1:6. w pośrodku wód, a niech przedzieli między wodami a wodami!”

Niebo

I uczynił Bóg przestwór i przedzielił między wodami, które pod przestworem, a wodami, które nad przestworem. I stało się tak.

I nazwał Bóg przestwór — niebem³. I był wieczór, i był ranek — dzień drugi.

I rzekł Bóg: „Niech się zbiorą wody spod nieba w jedno miejsce, a niech się ukáže łąd!” I stało się tak.

I nazwał Bóg łąd ziemią, a zbiór wód nazwał morzami. I widział Bóg, że dobrze.

I rzekł Bóg: „Niech porośnie ziemia rośliną, zieleń rozsiewającym nasienie, drzewem owocowym, rodzącym owoc podług rodzaju swojego, w którym by nasienie jego było, na ziemi!” I stało się tak.

I wydała ziemia roślinę — ziele, rozsiewające nasienie podług rodzaju swojego, i drzewo rodzące owoc, w którym nasienie jego było, podług rodzaju swojego. I widział Bóg, że dobrze.

¹Bóg — hebr. אֱלֹהִים (*elohim*): 'Bóg'. Słowo to pochodzi od אֵל (*el*): 'moc, władza, potęga'. [przypis edytorski]

²zamętem i bezładem — hebr. תִּבְוָה וָחֹסֶם (*tohu wawohu*). [przypis edytorski]

³niebo — hebr. שָׁמַיִם (*szamajim*): 'niebo', można to także odczytywać jako złożenie słów שָׁם (*szam*): 'tam' i מַיִם (*majim*): 'woda': 'tam, nad przestworem, jest woda w postaci chmur i mgieł'. [przypis edytorski]

I był wieczór, i był ranek — dzień trzeci.

I rzekł Bóg: „Niech będą światła na przestworze nieba, aby przedzielać między dniem a nocą; a niech służą jako znaki i [niech wyznaczają] pory, dni i lata;

Światło, Słońce, Księżyc

I niech będą światłami na przestworze nieba, dla przyświecania ziemi!” I stało się tak.

I utworzył Bóg dwa owe światła wielkie*owe światła wielkie* — Talmud (TB, *Chulin* 60b) komentuje to, że słońce i księżyc «były stworzone jako [obiekty] tej samej wielkości, lecz księżyc został pomniejszony, ponieważ skarżył się, mówiąc: niemożliwe jest, by dwóch królów używało tej samej korony», zob. Raszi do 1:16.: światło większe dla panowania dniem, a światło mniejsze dla panowania nocą, i gwiazdy.

I umieścił je Bóg na przestworze nieba, dla przyświecania ziemi.

I aby panowały dniem i nocą, i przedzielały między światłem a ciemnością. I widział Bóg, że dobrze.

I był wieczór, i był ranek — dzień czwarty.

I rzekł Bóg: „Niech się zaroją wody rojem jestestw żyjących, a ptactwo niech się unosi nad ziemią, na przestworze niebios!

I stworzył Bóg owe potwory*potwory* — hebr. טנינים (*taninim*): 'wielkie ryby, wielkie zwierzęta morskie'. Talmud odnosi to do Lewiatana (zob. TB, *Bawa Batra* 74b). wielkie i wszelkie jestestwo żyjące, poruszające się, którym zaroily się wody podług rodzaju swego, i wszelkie ptactwo skrzydlate podług rodzaju swojego. I widział Bóg, że dobrze.

Potwór, Zwierzęta

I pobłogosławił im Bóg i rzekł: „Rozradzajcie się i rozmnażajcie, i napelniajcie wody w morzach, a ptactwo niech się rozmnaża na ziemi!”

I był wieczór, i był ranek — dzień piąty.

I rzekł Bóg: „Niech wyda*wyda* — według komentarza rabinicznego, wszystkie stworzenia nieba i ziemi zostały stworzone pierwszego dnia, wymagały jedynie wydobycia i uzwętrznienia. Każde z nich znalazło się na swoim miejscu dopiero w tym dniu, kiedy zostało to nakazane przez Boga, zob. Raszi do 1:14 i 1:24. ziemia jestestwa żyjące podług rodzajów swoich: bydło i płazy⁴, i zwierzęta lądowe podług rodzajów swoich!” I stało się tak.

Zwierzęta

I utworzył Bóg zwierzęta lądowe podług rodzajów swoich, i bydło podług rodzaju swojego, i wszelkiego ptaka ziemnego podług rodzaju swojego. I widział Bóg, że dobrze.

I rzekł Bóg: „Uczyńmy*Uczyńmy* — według słów midrasza: ponieważ człowiek jest podobny do aniołów i mogłoby to wzbudzić ich zazdrość, Bóg w Swojej skromności naradzał się tu z aniołami, chociaż aniołowie w żaden sposób nie pomagali przy tworzeniu człowieka, zob. Raszi do 1:26. Ibn Ezra wyjaśnia, że po tym, jak ziemia i morza wydały z siebie rośliny i zwierzęta, Bóg zwrócił się do aniołów: „my zajmijmy się człowiekiem, nie zaś ziemią czy wodą”, zob. Ibn Ezra do 1:26. *Ibn Ezra*, rabi Abraham ben Meir ibn Ezra (1092–1167), żył w Hiszpanii; uczony, poeta, filozof i komentator Biblii. ludzi⁵ na obraz⁶ Nasz i podług⁷ podobieństwa*podobieństwo* — hebr. קידמותנו (*kidmutenu*), tu w znaczeniu: z umiejętnością rozumienia i z inteligencją, zob. Raszi do 1:26. Naszego, a niech

Człowiek, Kondycja ludzka,
Stworzenie, Kobieta,
Męczyzna

⁴płazy — hebr. רמש (*remes*): 'pełzające' [stworzenia]. [przypis edytorski]

⁵ludzi — W hebrajskim oryginale pojawia się słowo אדם (*adam*): 'człowiek' w liczbie pojedynczej, lecz może być rozumiane także w znaczeniu zbiorowości. [przypis edytorski]

⁶obraz — hebr. בצלמנו (*becalmenu*): 'wedle naszego wzoru, naszego modelu, naszego typu'. [przypis edytorski]

⁷podług — dziś: według. [przypis edytorski]

panują nad rybami morza i nad ptactwem nieba, i nad bydłem, i nad wszystką ziemią, i nad wszelkim płazem, który pełza po ziemi!”

I stworzył Bóg człowieka na obraz Swój, na obraz Boga stworzył go; mężczyznę i kobietę *mężczyznę i kobietę* — wedle słów midrasza początkowo Bóg stworzył człowieka z dwoma obliczami, a następnie rozdzielił na dwie osoby, ale zwykle wyjaśnienie jest takie, że tutaj Tora uczy, iż oboje zostali stworzeni szóstego dnia, dopiero w następnym rozdziale opisuje to szczegółowo, zob. Raszi do 1:27. — stworzył ich.

I błogosławił im Bóg, i rzekł do nich Bóg: „Rozradzajcie się i rozmnażajcie, i napełniajcie ziemię, i zwałdnijcie ją, i panujcie nad rybami morza, i nad ptactwem nieba, i nad wszelkim zwierzem, który się porusza na ziemi!”

I rzekł Bóg: „Oto oddaję wam wszelkie ziele rozsiewające nasienie, będące na powierzchni całej ziemi, i wszelkie drzewo, na którym jest owoc drzewa, rozsiewający nasienie: niechaj będą na pokarm *pokarm* — nie zostało ludziom dozwolone uśmiercanie zwierząt i jedzenie mięsa, mogli spożywać wyłącznie pokarm roślinny, dopiero gdy nastąpiły czasy potomków Noacha (por. Genesis 9:3), dozwolone stało się jedzenie mięsa, zob. Raszi do 1:29. wam.

Jedzenie

I wszelkiemu zwierzowi lądowemu, i wszelkiemu ptactwu nieba, i wszystkiemu, co się porusza na ziemi, w czym jest dusza żyjąca — wszelką zieloną roślinę [oddaję] na pokarm.” I stało się tak.

I obejrzał Bóg wszystko, co uczynił, i oto było bardzo dobre. I był wieczór, i był ranek — dzień szósty.

ROZDZIAŁ II

I ukończone były niebo i ziemia, i wszystkie ich zastępy.

I skończył Bóg dnia siódmego dzieło Swoje, które uczynił, i odpoczął⁸ dnia siódmego po całym dziele Swoim, które uczynił.

Święto

I pobłogosławił Bóg dzień siódmy i poświęcił go; albowiem w nim zaprzestał Bóg czynić wszystkie dzieła Swoje, które stworzył.

Oto [dzieje] zrodzenia się nieba i ziemi przy stworzeniu ich. W czasie, w którym uczynił Wiekuisty⁹ — Bóg, niebo i ziemię,

Zanim jakiś krzew polny był na ziemi, i zanim wzeszło jakieś ziele polne — bo nie spuścił jeszcze Wiekuisty, Bóg, deszczu na ziemię; i człowieka nie było, aby uprawiał ziemię —

Para wzniosła się z ziemi, i zrosiła¹⁰ całą powierzchnię ziemi.

I utworzył¹¹ Wiekuisty, Bóg, człowieka z prochu ziemi, i tchnął w nozdrza jego dech żywota, i stał się człowiek istotą żyjącą *istotą żyjącą* — również zwierzęta określane są jako istoty żyjące, jednak człowiek różni się od nich umiejętnością rozumienia i mowy, zob. Raszi do 2:7..

Człowiek, Kondycja ludzka,
Stworzenie

⁸odpoczął — hebr. rdzeń שבת (*szabat*), z którego wywodzi się słowo Szabat, oznacza 'zaprzestać, zaniechać, wstrzymać, odpocząć'. [przypis edytorski]

⁹Wiekuisty — czteroliterowe Imię Boga J-H-W-H, tzw. tetragram, oparte jest na hebrajskim rdzeniu שיהוה (*haja*): 'być, istnieć'. Imię to traktowane jest z wielką świętością i zgodnie z tradycją żydowską nie jest wymawiane, lecz zastępowane słowem Adonaj 'Pan' lub Haszem 'to Imię'. Cylkow tłumaczy je jako 'Wiekuisty', zaś słowo אֱלֹהִים (*Elohim*) jako 'Bóg'. Raszi do 2:5 pisze: «'Wiekuisty' to Jego Imię, 'Bóg' oznacza, że jest On władcą i sędzią nad wszystkim». [przypis edytorski]

¹⁰zrosiła — hebr. מים (*biszka*): 'nawadniała'. [przypis edytorski]

¹¹utworzył — tu pojawia się hebr. czasownik יצר (*jacar*): 'tworzyć, kształtować' w odróżnieniu do używanego dotąd czasownika ברא (*bara*): 'stwarzać'. [przypis edytorski]

A zasadziwszy Wiekuisty, Bóg, ogród w Edenie, na wschodziona *wschodzie* — zasadził ogród na wschód od Edenu, zob. Raszi do 2:8., umieścił tam człowieka, którego utworzył.

I wywiódlwywiódl — werset odnosi się tylko do roślinności w ogrodzie, zob. Raszi do 2:9. Wiekuisty, Bóg, z ziemi wszelakie drzewo urocze na wejrzenie i smaczne do spożycia, a także Drzewo Życia pośrodku ogrodu, i Drzewo Poznania dobrego i złego.

A strumień wypływa z Edenu dla nawadniania ogrodu, a stamtąd rozdziela się na cztery odnogi.

Nazwa jednego [strumienia]: Pizon *Piszon* — wedle Rasziego jest to Nil, zob. Raszi do 2:11.; to ten, który okrąża całą ziemię Chawila *Chawila* — kraina sąsiadująca z ogrodem Edenu, zob. Radak do 2:11. *Radak*: skrót od rabi Dawid Kimchi (1160–1235), żył we Francji, komentator Biblii, filozof i gramatyk., gdzie znajduje się złoto.

A złoto tego kraju wyborowe; tamże jest bdellium *bdellium* — hebr. בְּדוֹלַח (*bedolach*), może oznaczać żywicę drzewa *Commiphora africana* lub rodzaj okrągłego kamienia szlachetnego; Saadia Gaon odczytuje to jako 'perły'. Do bedolach porównana jest manna, por. Numeri 11:7. Saadia ben Josef Gaon (882/892–942), rabin, filozof, komentator Biblii, badacz języka hebrajskiego i kamień drogocenny¹².

A nazwa strumienia drugiego: Gichon¹³; to ten, który okrąża całą ziemię Kusz¹⁴.

A nazwa strumienia trzeciego: Chidekel *Chidekel* — wedle tradycji jest to rzeka Tygrys, zob. Raszi do 2:14.; to ten, który płynie ku wschodowi Aszuru¹⁵. A strumieniem czwartym jest Frat *Frat* — wedle tradycji jest to Eufrat, zob. Raszi do 2:14..

I wziąłwziął (...) człowieka — zachęcił go i przekonał miłymi słowami, zob. Raszi do 2:15. Wiekuisty, Bóg, człowieka, i osadził go w ogrodzie Edenu, aby go uprawiał i dozorował.

I przykazał Wiekuisty, Bóg, człowiekowi, i rzekł: „Z każdego drzewa ogrodu pożywać¹⁶ możesz;

Ale z Drzewa Poznania dobrego i złego pożywać nie będziesz; bo gdy spożyjesz z niego — umrzesz!

I rzekł Wiekuisty, Bóg: „Niedobrze, aby pozostał człowiek samotnym; uczynię mu pomoc, odpowiednią jemu *pomoc, odpowiednią jemu* — hebr. עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ (*ezer kenegdo*): dosł. 'pomoc naprzeciw niego', Raszi wyjaśnia: «gdy sobie zasłuży: będzie miał pomoc, gdy nie zasłuży: będzie miał walczącego z nim przeciwnika», zob. Raszi do 2:18.!”

I Wiekuisty, Bóg, utworzył z ziemi wszystkie zwierzęta dzikie, i wszelkie ptactwo nieba, i przywiódł do człowieka, aby zobaczyć, jak je nazwie; a jakkolwiek nazwie człowiek każdą istotę żywą, taka będzie jej nazwa.

Kondycja ludzka, Słowo, Imię

I nadał człowiek nazwy wszelkiemu bydłu i ptactwu nieba, i wszelkiemu zwierzowi dziakiemu. Ale nie znalazła się dla człowieka odpowiednia pomoc.

I spuścił Wiekuisty, Bóg, odurzenie¹⁷ na człowieka, i ten zasnął; i wyjął jedno z jego żeber *jedno z jego żeber* — hebr. מִיְצַדְצָדָא (*micalotaw*): '[jeden] z jego boków, stron'. Słowo צֶדָא (*cela*): 'bok, strona', pojawia się też w opisie budowy Miszkanu (Przybytku na pustyni), por. Exodus 26:20. W tym wersecie rabini upatrują źródło idei, że człowiek zo-

Kobieta, Mężczyzna

¹²*drogocenny* — hebr. שֹׁהַם (*szoham*): znaczenie niepewne, może to być onyks lub chryzopraz lub beryl lub malachit. Cylkow preferuje 'kamień berylowy'. [przypis edytorski]

¹³*Gichon* — identyfikowany jako Nil Błękitny. [przypis edytorski]

¹⁴*Kusz* — hebrajska nazwa Etiopii. [przypis edytorski]

¹⁵*Aszuru* — Asyria. [przypis edytorski]

¹⁶*pożywać* — dziś: spożywać; jeść, korzystać. [przypis edytorski]

¹⁷*odurzenie* — hebr. תַּרְדֵּמָה (*tardema*): 'głęboki sen'. [przypis edytorski]

stał początkowo stworzony z dwoma obliczami (TB, *Eruwin*18a), por. przypis do Genesis 1:27, zob. Raszi do 2:21, i zasklepił [w tym miejscu] ciało.

I ukształtował¹⁸ Wiekuisty Bóg żebro, które wyjął z człowieka, na kobietę, i przywiódł ją do człowieka.

I rzekł człowiek: „Tym razem jest to kość z kości moich, i ciało z ciała mojego; tę nazywać kobietą, bo z mężczyzny¹⁹ wzięta ona!”

Przeto opuszcza mąż ojca swojego i matkę swoją, a łączy się z żoną²⁰ swoją, i stają się ciałem jednym.

A byli oboje nadzy, człowiek i żona jego, a nie wstydzi się.

ROZDZIAŁ III

A wąż był chytry²¹ bardziej niż wszelki zwierz dziki, którego uczynił Wiekuisty Bóg; i rzekł do kobiety: „Czyżby powiedział także Bóg: »Nie pożywajcie z żadnego drzewa ogrodu«?”

I rzekła kobieta do węża: „Z owocu drzew ogrodu pożywać możemy.

Tylko z owocu drzewa, co w środku ogrodu, rzekł Bóg: »Nie pożywajcie z niego i nie dotykajcie się *gonie dotykając się go* — kobieta dodała to do Boskiego zakazu, ponieważ jedynie spożywanie owocu było im zabronione, zob. Raszi do 3:3. — abyście nie umarli«”.

I rzekł wąż do kobiety: „Umrzeć nie umrzecie.

Ale wie Bóg, iż w dniu, gdy pożywać zeń będziecie, otworzą się oczy wasze i staniecie się jako Bóg*staniecie się jako Bóg* — wąż zasugerował, że Bóg spożył owoc tego drzewa przed stwarzaniem świata, a po spożyciu owocu także ludzie staną się twórcami światów, zob. Raszi do 3:5., znający dobro i zło”.

I kobieta, widząc, że smacznym jest drzewo ku spożyciu, że rozkoszą jest dla oczu, a uroczym drzewo [jest] do zdobycia *wgląduwglądu* — hebr. לֶהַשְׂכִּיל (*lehaskil*) pochodzi od rdzenia שָׁחַל (*sechel*) oznaczającego 'inteligencję, umysł, pojmowanie, rozumienie'. «Tak powiedział jej [wąż: będziecie] ”znający dobro i zło”», zob. Raszi do 3:6., wzięła z owocu jego i jadła, i dała też — wedle midrasza słowo „też” oznacza włączenie również zwierząt w spożycie owocu i w następstwa tego czynu, zob. Raszi do 3:6. mężowi swojemu przy sobie, i jadł.

I otworzyły się oczy obojga, i poznali, że są *nagiminagimi* — «Tora odnosi się tu do postrzegania umysłowego, a nie zaledwie wzrokowego [...]. Nawet niewidomy człowiek wie, kiedy jest nagi. Co więc oznacza, że „poznali, że są nagimi”? Mieli tylko jedno przykazanie i ogolocili się z niego», zob. Raszi do 3:7.! I spleli liście figowe*figowe* — chociaż Tora nie podaje, o jaki rodzaj drzewa i owocu chodziło, Talmud wskazuje, że mogło to być drzewo figowe: «czym zgrzeszyli, w tym [szukali] naprawy» (TB, *Sanhedrin* 70b), zob. Raszi do 3:7., i poczynili sobie przepaski.

I usłyszeli głos Wiekuistego Boga, rozlegający²² się po ogrodzie, z powiewem dziennym; i skrył się człowiek i żona jego przed obliczem Wiekuistego Boga, między drzewa ogrodu.

¹⁸ukształtował — hebr. וַיִּבְנֶה (*vajiven*) dosł. 'zbudował', od בָּנָה (*bana*): 'budować'. [przypis edytorski]

¹⁹tę nazywać kobietą, bo z mężczyzny wzięta ona — niemożliwa do oddania w przekładzie gra słów oparta na dźwiękowym podobieństwie wyrazów אִישׁ (*isz*): 'mężczyzna' i אִשָּׁה (*isza*): 'kobieta'. [przypis edytorski]

²⁰mąż (...) łączy się z żoną — hebr. אִישׁ (*isz*): 'człowiek, mężczyzna' oraz אִשָּׁה (*isza*): 'kobieta' występują również w znaczeniu 'mąż' i 'żona'. [przypis edytorski]

²¹chytry — hebr. אָרָם (*arum*) w znaczeniu 'sprytny, bystry'. [przypis edytorski]

²²rozlegający — hebr. מִיְּתַלֵּחַ (*mithalech*): dosł. 'przechadzający się'. [przypis edytorski]

I zawołał Wiekuisty, Bóg, do człowieka, i rzekł do niego: „Gdzie jesteś*Gdzie jesteś* — «[Bóg] wiedział gdzie [Adam] się znajduje, [zwrócił się do niego z pytaniem], aby rozpocząć z nim rozmowę, inaczej człowiek bałby się odpowiadać, gdyby [Bóg] nagle wymierzył mu karę», zob. Raszi do 3:9.»

[Tén] rzekł: „Głos Twój słyszałem w ogrodzie, i uląknęłam się, bo nagi jestem, i skryłem się”.

Odrzekł: „Któż powiedział ci, że nagi jesteś? Czyż z drzewa, o którym ci przykazałem nie jeść z niego, jadłeś?”

I rzekł człowiek: „Kobieta, którą umieściłeś przy mnie, ona to dała mi z drzewa, i jadłem”.

I rzekł Wiekuisty, Bóg, do kobiety: „Cóżes ty uczyniła!” I rzekła kobieta: „Wąż skusił mnie i jadłam”.

I rzekł Wiekuisty, Bóg, do węża: „Żes uczynił to, przeklętym bądź spomiędzy wszelkiego bydła i wszelkiego zwierza dzikiego; na brzuchuna *brzuchu* — wedle midrasza wąż miał nogi, których został tu pozbawiony, zob. Raszi do 3:14. twoim czołgać się będziesz, i prochem się żywić, po wszystkie dni życia twójego.

Kara

A nienawiść wzniecę między tobą a kobietą*nienawiść wzniecę między tobą a kobietą* — wedle midrasza Bóg rzekł do węża: «twoim celem było wyłącznie to, by Adam umarł, gdy pierwszy zje [ten owoc], żebyś ty mógł wziąć Chawę [Ewę] dla siebie, zacząłeś więc najpierw rozmawiać z kobietą z tego powodu, że na kobiety łatwiej wywierać wpływ, one zaś wiedzą jak wpływać na swoich mężów, i dlatego: „nienawiść wzniecę między tobą a kobietą», zob. Raszi do 3:15., i między potomstwem twoim a potomstwem jej; ono porazi ci głowę, a ty mu porazisz pięć!”

Do kobiety rzekł: „Wielce, wielce pomnożę męki*Wielce, wielce pomnożę męki* — «Udręki związane z wychowywaniem dzieci», zob. Raszi do 3:16. *brzemiennosci twojej* — «Udręki związane ciążą», zob. Raszi do 3:16.; w bólach rodzić będziesz *dzieciw bólach rodzić będziesz dzieci* — «Udręki związane porodem», zob. Raszi do 3:16.; do męża twego [Ignąć będzie] twoje pożądanie, a on panować będzie nad tobą”.

A do Adama rzekł: „Żes usłuchał głosu żony twojej, a jadł z drzewa, o którym ci przykazałem, mówiąc: nie będziesz jadł z niego; przeklętą niech będzie ziemia*przeklętą niech będzie ziemia* — «Ziemia będzie ci szczeniść swojej dobroci i nie będzie wydawać plonu w pełni, bo zasiejesz a nie zbierzesz tyle, ile by się należało, gdyż większość nasion w ziemi ulegnie zniszczeniu i nie wyrosną», zob. Radak do 3:17. «Ziemia będzie ci dawać rzeczy przeklęte, takie jak muchy, pchły czy mrówki», zob. Raszi do 3:17. z twójego powodu, w utraipieniu żywić ci się z niej, po wszystkie dni żywota twójego.

I cieriń, i osset rodzić ci będzie, a żywić się będziesz zielem polnym*żywić się będziesz zielem polnym* — «Cóż to za kłątwa? Czyż nie było mu to powiedziane jako błogosławieństwo (por. Genesis 1:29)?». Przekleństwo odnosi się tu do ziemi i trudu, z jakim Adam będzie wydobywał z niej pożywienie. «Gdy obsiejesz ją ziarnem i warzywami, ona wyda ci cieriń i osset, i inne rośliny polne, a ty będziesz zmuszony je zjadać», zob. Raszi do 3:18..

W pocie oblicza twójego będziesz pożywał chleb, aż powrócisz do ziemi, bo z niej wziętym jesteś; bo prochem ty, i w proch się obrócisz!”

Kondycja ludzka

I nazwał Adam imię żony swojej: Chawa²³, gdyż ona stała się matką wszystkich żyjących.

Kobieta

I sprawił Wiekuisty, Bóg, Adamowi i żonie jego szaty skórzane, i przyodział ich.

²³Chawa — od hebr. rdzenia חָוָה (*chawa*): 'żyć'. W innych tłumaczeniach najczęściej używa się imienia Ewa, tak jak użyto go w Septuagincie, tłumaczeniu Tory na grecki z II wieku p.n.e. [przypis edytorski]

I rzekł Wiekuisty, Bóg: „Oto człowiek stał się jako jeden*jeden* — hebr. אֶחָד (*echad*): 'jeden, jedyny, wyjątkowy'. Midrasz tak wyjaśnia słowa Boga: «Oto on jest wyjątkowy wśród istot niższych, jak Ja jestem wyjątkowy pośród istot wyższych. Na czym polega ta wyjątkowość? Na "wiedzy dobrego i złego", co nie ma miejsca w przypadku zwierząt», zob. Raszi do 3:22. z Nas, co do wiedzy dobrego i złego. A teraz może sięgnie ręką swoją i weźmie także z drzewa życia i spożyje, aby żył na wieki*żył na wieki* — «Jeśli będzie żył wiecznie, możliwe jest, że zwiedzie ludzi i będą mówili: on też jest bogiem!», zob. Raszi do 3:22....!»

I wydalil²⁴ go Wiekuisty, Bóg, z ogrodu Eden, aby uprawiał ziemię, z której wzięty.

Wygnanie, Ogród

I tak wygnał człowieka; i usadził na wschód od ogrodu Eden Cherubów*Cherubów* — wedle midrasza: anioły zniszczenia, zob. Raszi do 3:24., i płomienny miecz, wirujący, dla strzeżenia drogi do drzewa życia.

ROZDZIAŁ IV

A Adam poznał*poznał* — hebr. יָדָע (*jada*): 'znać, wiedzieć' jest tu użyte jako eufemizm na cielesne zbliżenie. Z formy przeszłej czasownika komentatorzy wyciągają wniosek, że poczęcie i narodziny Kaina miały miejsce jeszcze przed grzechem i wygnaniem z Edenu, zob. Raszi do 4:1. Chawę, żonę swoją, i poczęła, i urodziła Kaina²⁵; bo rzekła: „Nabyłam męczyznę *odod* — dosł. אֶת (*et*): 'z Wiekuistym'. Chawa mówi tu: «Gdy stwarzał mnie i mojego męża, stwarzał nas On sam, ale w tym [przypadku] byliśmy z Nim partnerami», zob. Raszi do 4:1. Wiekuistego”.

I urodziła jeszcze brata jego, Hewla*Hewla* — hebr. הֵוֵל (*hewel*): dosł. 'tchnienie, wyziew, opar', przenośnie także w znaczeniu 'marność, daremność'; por. Psalm 144:4 i Kohelet 1:2. W innych przekładach jako: Abel.; i był Hewel pasterzem trzód, a Kain był uprawiającym ziemię.

I stało się po jakimś czasie, iż przyniósł Kain z owocu ziemi dar Wiekuistemu;

A Hewel przyniósł również z pierwotnych trzody swojej i z tłuszczu ich. I wejrzał Wiekuisty na Hewla i na dar jego;

Ale na Kaina i na dar jego nie wejrzał. I gniewało to Kaina bardzo, i zapadły lica²⁶ jego.

I rzekł Wiekuisty do Kaina: „Czemu się gniewasz i czemu zapadły lica twoje?

Wszak, jeżeli się poprawisz, podniesiesz [oblicze]²⁷, a jeżeli się nie poprawisz, u drzewiu drzewi — w znaczeniu: «aż do wrót twojego grobu (czyli: do dnia śmierci) twój grzech będzie zachowany», zob. Raszi do 4:7. grzech się wyleguje*grzech się wyleguje* — z gramatycznego punktu widzenia w tym wersecie istnieje niezgodność rodzajów: słowo 'grzech' hebr. חַטָּאת (*chataat*) jest rodzaju żeńskiego, a słowo רֹעַץ (*rowec*): 'wyleguje się' jest rodzaju męskiego, dalsza część wersetu „ku tobie [kieruje] swoje pożądanie” odnosi się do rodzaju męskiego. Raszi interpretuje to tak, że druga część wyrażenia wskazuje na אֶת הָרָעָה (*jecer hara*): 'skłonność do złego', a *jecer* po hebrajsku jest słowem rodzaju męskiego, zob. Raszi do 4:7.; i ku tobie [kieruje] swoje pożądanie, a ty panować masz nad nim”.

I zagadnął*zagadnął* — «Wszedł z nim sprzeczkę i starcie, by znaleźć pretekst do zabicia go», zob. Raszi do 4:8. Kain do Hewla, brata swojego. I stało się, gdy byli na polu, że powstał Kain na Hewla, brata swojego, i zabił go.

Morderstwo

²⁴wydalil — czyli: usunął. [przypis edytorski]

²⁵Kaina — od hebr. קָנָה (*kana*): 'kupować, nabywać'. [przypis edytorski]

²⁶lica (daw.) — twarz. [przypis edytorski]

²⁷podniesiesz [oblicze] — hebr. czasownik נָסָה (*nasa*): 'podnosić' może być także tłumaczony jako 'przebaczać'. [przypis edytorski]

I rzekł Wiekuisty do Kaina: „Gdzież Hewel brat twój? *Gdzież Hewel brat twój?* — «[Bóg] wszedł z nim w rozmowę łagodnymi słowy, [z nadzieją], że może skłoni to [Kaina] do skruchy i powie: ja go zabiłem i zgrzeszyłem przeciw Tobie», zob. Raszi do 4:9.” I odpowiedział: „Nie wiem; alboż to stróżem brata mego ja?”

I rzekł: „Cóżżeś uczynił! Głos *krwikrwi* — w hebr. oryginalne słowo 'krew' pojawia się tu w liczbie mnogiej, co jest wyjaśnianie jako «jego krew i krew jego potomków», inne wyjaśnienie mówi, że Kain zadał mu wiele ran, zob. Raszi do 4:10. brata twego woła do Mnie z ziemi!

A teraz wyklętym bądź z ziemi, która otworzyła paszczę swoją, aby przyjąć krew brata twego z ręki twojej.

Gdy uprawiać będziesz ziemię, nie wyda więcej siły swej tobie; tułaczem i zbiegiem będziesz na ziemi!”

I rzekł Kain do Wiekuistego: „Zbyt wielka przewina moja do zniesienia? *Zbyt wielka przewina moja do zniesienia?* — midrasz sugeruje, aby odczytywać to jako zapytanie: «Ty unosisz wyższe i niższe światy, a nie możesz unieść mojego grzechu?», zob. Raszi do 4:13.

Oto wypędzasz mnie dzisiaj z oblicza tej ziemi, abym się ukrywał przed obliczem Twoim, a był tułaczem i zbiegiem na ziemi; wszak ktokolwiek mnie spotka, zabije mnie!”

I rzekł doń Wiekuisty: „Zaiste, ktokolwiek by zabił Kaina, siedmiokrotną *ktokolwiek by zabił Kaina, siedmiokrotną poniesie pomstę* — oznacza to, że zemsta na Kainie nie zostanie dokonana od razu, ale dopiero, gdy pojawi się siódme pokolenie. Wtedy to zabije go Lemech, jeden z jego potomków, zob. Raszi do 4:15 i 4:19. poniesie pomstę”. I uczynił Wiekuisty dla Kaina znak *znak* — Tora nie wyjaśnia, o jaki znak chodzi. Midrasz uczy, że Bóg wyrzył mu na czole jedną z liter Swojego Imienia. Jako że na ziemi nie było jeszcze wielu ludzi, Kain bał się, że zabije go jakieś dzikie zwierzę, Bóg przywrócił więc zwierzętom lęk przed Kainem, zob. Raszi do 4:15. Inne wyjaśnienia: tym znakiem był róg, zob. Ibn Ezra do 4:15., aby go nie zabijał każdy, kto go spotka.

I tak uszedł Kain sprzed oblicza Wiekuistego, i osiadł w krainie Nod, na wschód od Edenu.

I poznał Kain żonę swoją, i poczęła, i urodziła Chanocha; a budując wtedy miasto, nadał miano temu miastu od imienia syna swego: Chanoch.

I urodził się Chanochowi Irad; Irad zaś spłodził Mechujaela, a Mechujael spłodził Metuszaela, a Metuszael spłodził Lemecha.

I pojął sobie Lemech dwie *żony* *dwie żony* — ludzie z pokolenia potopu mieli zwyczaj brać sobie dwie żony. Zadaniem jednej było rodzenie dzieci: tu była to Ada, drugiej zaś podawano środek powodujący bezpłodność i tę żonę mąż przeznaczał sobie do cielesnych przyjemności: tu była to Cylla, zob. Raszi do 4:19.; imię jednej: Ada, a imię drugiej: Cylla.

I urodziła Ada Jawała; on to stał się ojcem mieszkających w namiotach [przy hodowli] bydła.

A imię brata jego — Juwał; ten stał się ojcem władających cytrą²⁸ i podwójnym fletem²⁹.

²⁸cytrą — hebr. קִינֹר (*kinor*). [przypis edytorski]

²⁹fletem — hebr. אֲגָו (*ugaw*). [przypis edytorski]

A Cylła, ona również urodziła Tuwal-Kaina, który wykuwał wszelakie narzędzia rolnicze z miedzi i żelaza. Siostrą zaś Tuwal-Kaina była Naama/Naama — wedle midrasza została ona żoną Noacha, zob. Raszi do 4:22..

I rzekł Lemech do żon swoich: „Ado i Cyllo, słuchajcie głosu mojego, żony Lemecha, dajcie ucho mowie mojej! Oto zabiłem mężczyznę za ranę moją, a młodzieńca za siniec mój *Oto zabiłem mężczyznę za ranę moją, a młodzieńca za siniec mój* — Jego żony oddzieliły się od niego, ponieważ zabił Kaina oraz swojego własnego syna Tuwal-Kaina. Lemech był niewidomy, a Tuwal-Kain, który go prowadził, zobaczył Kaina i wydało mu się, że to dzikie zwierzę, powiedział do ojca, by ten strzelił z łuku. Gdy Lemech zorientował się że [zabił] Kaina, swojego przodka, uderzył dłonią o dłoń, zabijając też własnego syna, z tego powodu żony oddaliły się od [Lemecha] i musiał je zjednać słowami», zob. Raszi 4:23. Cytowana przez Rasziego opowieść łączy się z wyjaśnieniem, że znak jaki nosił Kain był to róg i przez to został on pomyłony z dzikim zwierzęciem, zob. Radak do 4:23..

Jeżeli siedmiokroć pomoszonym był Kain, to Lemech siedemdziesiąt i siedem kroć!”

I poznał Adam ponownie żonę swą, i urodziła syna, i nazwała imię jego Szet³⁰: — „bo dał mi Bóg potomstwo inne, zamiast Hewła, którego zabił Kain”.

A Szetowi również urodził się syn, i nazwał imię jego Enosz³¹. Wtedy to *zaczętozaczęto* — hebr. rdzeń *חבל* (*chabal*) może oznaczać zarówno 'zaczynać' jak i 'bezcześcić, profanować'. Komentarze wyjaśniają to dwojako: ludzie zaczęli się wówczas modlić do Boga albo też oddawać się kultom bałwochwalczym, zob. Raszi, Ibn Ezra i Radak do 4:26. wzywając imienia Bożego.

ROZDZIAŁ V

Oto spis potomków Adama: w czasie [gdy] stwarzał Bóg Adama, na podobieństwo Boże uczynił go.

Mężczyznę i kobietę stworzył ich, i błogosławił im, i nazwał imię ich Człowiek³², w czasie ich stwarzania.

I przeżył Adam sto trzydzieści lat, i spłodził na podobieństwo i obraz swój *na podobieństwo i obraz swój* — «Bóg wszczepił mu moc płodzenia i odtwarzania Swojego podobieństwa tak, aby dzieło człowieka było jak dzieło Najwyższego. I nie jest tak powiedziane w odniesieniu do Kaina ani Hewła, nie jest też wspomniane, ile lat żył Kain i ile miał lat, gdy spłodził swego syna Chanocha, ponieważ imię Hewła zostało wymazane, a i [ród] Kaina zginął [następnie] w potopie», zob. Ibn Ezra do 5:3., i nazwał imię jego: Szet.

I były dni Adama po spłodzeniu Szeta osiemset lat; i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Adama, które przeżył: dziewięćset trzydzieści lat; i umarł.

I przeżył Szet sto pięć lat, i spłodził Enosza.

I żył Szet po spłodzeniu Enosza osiemset siedem lat, i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Szeta: dziewięćset dwanaście lat; i umarł.

I przeżył Enosz dziewięćdziesiąt lat, i spłodził Kenana.

I żył Enosz, po spłodzeniu Kenana, osiemset piętnaście lat, i spłodził synów i córki.

³⁰Szet — od hebr. *שזת* (*szit*): 'położyć, kłaść, dać, umieścić, ustawić'. [przypis edytorski]

³¹Enosz — hebr. *אנוש* (*enosz*): 'człowiek, ludzkość'. [przypis edytorski]

³²Człowiek — hebr. *אדם* (*adam*). [przypis edytorski]

A były wszystkie dni Enosza: dziewięćset pięć lat; i umarł.

I przeżył Kenan siedemdziesiąt lat, i spłodził Mahalalela.

I żył Kenan po spłodzeniu Mahalalela osiemset czterdzieści lat, i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Kenana: dziewięćset dziesięć lat; i umarł.

I przeżył Mahalalel sześćdziesiąt pięć lat, i spłodził Jereda.

I żył Mahalalel, po spłodzeniu Jereda, osiemset trzydzieści lat, i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Mahalalela: osiemset dziewięćdziesiąt pięć lat; i umarł.

I przeżył Jered sto sześćdziesiąt i dwa lata, i spłodził Chanocha.

I żył Jered, po spłodzeniu Chanocha, osiemset lat, i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Jereda: dziewięćset sześćdziesiąt i dwa lata; i umarł.

I przeżył Chanoch sześćdziesiąt i pięć lat, i spłodził Metuszelacha.

I chodził Chanoch z Bogiem, po spłodzeniu Metuszelacha, jeszcze trzysta lat, i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Chanocha: trzysta sześćdziesiąt pięć lat.

I tak chodził Chanoch z Bogiem — i nie było *goi* *nie było go* — hebr. ךׁוּׁוּׁוּׁוּׁוּ (weejnenu); Chanoch «był sprawiedliwym człowiekiem, ale o słabej woli, [skłonny] zwrócić się ku niegodziwości. Dlatego Bóg pośpieszył się i zabrał go, sprawiając, że umarł przedwcześnie. Z tego powodu Tora używa odmiennych słów, mówiąc o jego śmierci, że „nie było go” na świecie i nie mógł dopełnić swoich lat», zob. Raszi do 5:24., bo zabrał go Bóg.

I przeżył Metuszelach sto osiemdziesiąt siedem lat, i spłodził Lemecha.

I żył Metuszelach, po spłodzeniu Lemecha, siedemset osiemdziesiąt i dwa lata, i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Metuszelacha: dziewięćset sześćdziesiąt dziewięć lat; i umarł.

I przeżył Lemech sto osiemdziesiąt i dwa lata, i spłodził syna.

I nazwał imię jego Noach³³, mówiąc: „Ten niechaj pocieszy*niechaj pocieszy nas* — hebr. rdzeń ךׁוּׁוּׁוּ (nacham): 'pocieszać' nie jest źródłem imienia Noach, zob. Raszi do 5:29. Por. też przypis do Genesis 6:6. *nas z pracy naszej i z trudów rąk naszych, na ziemi z trudów rąk naszych, na ziemi* — według midrasza, aż do czasów Noacha ludzie nie znali narzędzi do uprawy ziemi i dopiero on je sporządził, zob. Raszi do 5:29., którą przeklął Wiekuisty!”

I żył Lemech, po spłodzeniu Noacha, pięćset dziewięćdziesiąt pięć lat, i spłodził synów i córki.

A były wszystkie dni Lemecha: siedemset siedemdziesiąt siedem lat; i umarł.

I był Noach w wieku pięciuset lat, gdy spłodził Noach Szema, Chama i Jafeta.

³³Noach — hebr. rdzeń ךׁוּׁוּׁוּ (nuach): 'odpocząć, spocząć, zostawić, położyć'. W innych przekładach: Noe. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ VI

I stało się, gdy poczęli się ludzie rozmnażać na ziemi, a córki im się narodziły,

Że ujrawszy synowie Boscysynowie *Boscy* — hebr. בְּנֵי הַאֱלֹהִים (*bnei haelohim*): 'synowie Boscy', w znaczeniu 'księżęta, sędziowie, możnowładcy'. Midrasz uczy, że byli to aniołowie w randze księząt, wysłani przez Boga, którzy jednakże połączyli się z córkami ludzkimi, zob. Raszi do 6:2. Por. także inne miejsca, gdzie słowo *elohim* oznacza 'przywódcy, możnowładcy, zwierzchnicy, sędziowie': Exodus 4:16, 7:1, 22:7. córki ludzkie, iż piękne były, pojęły sobie żony ze wszystkich, które sobie upodobali.

I rzekł Bóg: „Nie [będzie] walczyć duch Mój *duch Mój* — «Mój Duch nie będzie, rozdrażniony, walczył ze sobą z powodu człowieka», zob. Raszi do 6:3. Hebr. יָדוֹן (*jadon*): 'walczyć' od rdzenia דָּן (*din*): 'osądzać'. Słowa z tym rdzeniem w znaczeniu 'walki, zmagania się' pojawiają się w formie מָדוֹן (*madon*) np. w księgach: Psalmów 80:7, Przysłów 15:18, Jeremiasza 15:10 czy jako לָדִין (*ladin*) w Kohelet 6:10. w człowieku długo, jest on wszakże i ciałem; i niech będzie dni jego — sto dwadzieścia lat”.

Olbrzymi *Olbrzymi* — hebr. נְפִלִים (*nefilim*): dosł. 'upadli' od נָפַל (*nafal*): 'upaść'. Raszi wyjaśnia, że byli tak nazywani, «ponieważ sami upadli i spowodowali upadek świata», zob. Raszi do 6:4. Por. także Numeri 13:33. byli na ziemi w czasach onych; i także potępitem — po potopie, zob. Raszi i Ibn Ezra do 6:4., bo przychodzili synowie Boscy do cór ludzkich, a [one] rodziły im: Są to owi mocarze *ocarze* — hebr. גִּבּוֹרִים (*giborim*): 'mocarze', tu w negatywnym znaczeniu jako «buntujący się przeciwko Bogu», zob. Raszi do 6:4., którzy od wieków byli mężami sławy.

A widząc Wiekuisty, że wzmogła się niegodziwość człowieka na ziemi, a wszystkie knowania i zamysły serca jego tylko niegodziwe wciąż;

Grzech, Kara

Pożałował *Pożałował* — hebr. rdzeń נָחַם (*nacham*) oznacza zarówno 'pożałować', jak i 'pocieszać'. Wedle midrasza Bóg pocieszał się, że uczynił człowieka wśród istot niższych, a nie wśród tych wyższych, gdyż wówczas człowiek nakłaniałby niebiańskie istoty do buntu, zob. Raszi do 6:6. wtedy Wiekuisty, że utworzył człowieka na ziemi, i ubolewał *ubolewał* — «Tak działa Bóg: mimo że było Mu wiadome, iż w końcu ludzie zgrzeszą i zostaną zgładzeni [w potopie], nie powstrzymał się od stworzenia ich, ze względu na sprawiedliwych, którzy w przyszłości wywiodą się spośród nich», zob. Raszi do 6:6. w sercu Swoim.

I rzekł Wiekuisty: „Zgładzę *Zgładzę ludzi* — hebr. rdzeń מָחָה (*macha*): dosł. 'wymazać'. «[Ponieważ człowiek] jest prochem, sprowadzę na niego wodę i wymażę go», zob. Raszi do 6:7. ludzi, których stworzyłem, z oblicza ziemi, tak człowieka, jak i bydłę *bydłę* — «Wszystko zostało stworzone ze względu na człowieka, a skoro on będzie unicestwiony, po cóż one [mają istnieć]?». Inne wyjaśnienie jest takie, że zwierzęta również postępowały niewłaściwie, zob. Raszi do 6:7., tak robactwo³⁴, jak i ptactwo nieba; bo żałuję, że stworzyłem je”.

Noach zaś znalazł łaskę w oczach Boga.

Oto dzieje Noacha: Noach był mężem sprawiedliwym; nieskazitelnym był on za czasów swoich *czasów swoich* — hebr. בְּדֹרוֹתָיו (*bedorotaw*): dosł. 'w swoich pokoleniach'. «Niektórzy z naszych mędrców wyjaśniają to na chwałę [Noacha], że tym bardziej gdyby żył w pokoleniu ludzi prawych, byłby jeszcze bardziej sprawiedliwym. Ale inni wyjaśniają to w negatywnym znaczeniu: na tle swojego pokolenia [Noach] był sprawiedliwy, ale gdyby żył w pokoleniu Abrahama, byłby postrzegany jako ktoś nieistotny», zob. Raszi do 6:9.; z Bogiem chodził³⁵ Noach.

³⁴robactwo — hebr. רֵמֶס (*remes*): 'pełzające' [stworzenia], zob. 1:24. [przypis edytorski]

³⁵chodził — hebr. בִּיתְהַלֵּךְ (*bit halech*): 'chodził, przechadzał się', por. 5:22 i 5:24. [przypis edytorski]

I spłodził Noach trzech synów: Szema, Chama i Jafeta.

I skażona *skazona była ziemia* — hebr. תִּשְׁחָחֵת (*tiszachet*): 'skażona', od שָׁחַח (*szachat*): 'zniszczyć, zrujnować, wytepić, być zepsutym, zdeprawowanym', tu w odniesieniu do grzechów lubieżności i bałwochwalstwa, zob. Raszi do 6:11. była ziemia przed Bogiem, i napełniła się ziemia *bezprawiem* *bezprawiem* — hebr. חָמָס (*chamas*): 'przemoc, bezprawie', tu w znaczeniu rabunku, zob. Raszi do 6:11..

I widział Bóg ziemię, a oto skażona; bo skaziło wszelkie ciało *wszelkie ciało* — «Nawet bydło, dzikie zwierzęta i ptaki nie łączyły się w pary z własnym gatunkiem», zob. Raszi do 6:12. drogę swą na ziemi.

I rzekł Bóg do Noacha: „Koniec wszelkiego ciała przyszedł przede Mną, bo napełniła się ziemia *bezprawiem* przez nich; i tak oto zniweczę ich z z — hebr. עַתָּה (*et*): 'z' może być tu rozumiane jako 'z ziemi' lub 'wraz z ziemią', aż do głębokości 3 *tefachim*, zob. Raszi do 6:13; *tefach* (Im *tefachim*): miara długości, zależnie od opinii jest to od 8 cm do około 9,6 cm, czasem tłumaczone jako 'pięćdziesiąt' ziemi.

Zbuduj sobie arkę z drzewa cyprysowego *drzewa cyprysowego* — hebr. אֲרֹכָה אֲרֹכָה (*acei gofer*). Niektórzy odczytują to jako nazwę własną, zob. Raszi i Ibn Ezra do 6:14.; *przegrody* *przegrody* — hebr. קִינִים (*kinim*): dosł. 'gniazda', oddzielne pomieszczenia dla wszystkich rodzajów zwierząt, zob. Raszi do 6:14. poczynisz w arce; i pokryjesz ją od wewnątrz i z zewnątrz smółcem.

A tak oto urządzisz ją: Trzysta łokci³⁶ długość arki, pięćdziesiąt łokci szerokość jej, a trzydzieści łokci wysokość jej.

Otwórotwór — hebr. צֹהַר (*cobar*): 'jasność, lśnienie, południe'. «Wedle jednych opinii było to okno, wedle innych opinii drogi kamień, który dostarczał im światło», zob. Raszi do 6:16. poczynisz w arce, i aż na łokcie *zwęzysz ją* *wzwyż* *zwęzysz ją* *wzwyż* — tworząc rodzaj spadzistego zadaszenia, zob. Raszi do 6:16.; a drzwi arki z boku jej umieścisz; o dolnych, średnich i wyższych piętrach *dolnych, średnich i wyższych piętrach* — «Trzy piętra jedno nad drugim: najwyższe było dla ludzi, środkowe dla zwierząt, dolne na nieczystości», zob. Raszi do 6:16. uczynisz ją.

A Ja oto, sprowadzam potop *potop* — hebr. מַבּוּל (*mabul*): 'potop', Raszi wyjaśnia to w odniesieniu do rdzeni מָלַח (*bala*): 'zniszczyć, zużyć', מָלַח (*balal*): 'pomieszać, wprowadzić zamieszanie', יָבַח (*jawal*): 'sprowadzać [w dół], spłukać', a nawet w odniesieniu do Babilonu [hebr. בָּבֶל, *Bawel*], jako że potop «sprowadził [arkę] do Babilonu, [...] a wszystko, co zginęło w potopie, zostało tam strącone», zob. Raszi do 6:17. — wody na ziemię, by zniweczyć wszelkie ciało, w którym dech życia jest spod nieba: wszystko, co na ziemi, wyginie.

Potop

Ustanowią zaś *przymierze* *przymierze* — «Przymierze było konieczne ze względu na owoce [zabrane do arki przez Noacha jako pożywienie], aby nie zgniły i nie zepsuły się, oraz po to, aby złoćcyńcy z tego pokolenia nie zabili [Noacha]», zob. Raszi do 6:18. Moje z tobą, i wnijdziesz³⁷ do arki — ty, i synowie twoi, i żona twoja, i żony synów twoich z tobą *tobą* — «Mężczyźni oddzielnie i kobiety oddzielnie, stąd wniosek, że [w arce] zakazane było współżycie cielesne», zob. Raszi do 6:18 i do 7:7..

Przymierze

Z wszystkiego też, co żyje, z wszelkiego ciała, po parze z każdego wprowadzisz do arki, abyś zachował je z sobą: samiec i samica niech będą:

Z ptactwa według rodzaju *według rodzaju jego* — «Te, które trzymały się swojego gatunku i nie uległy zwyrodnieniu», zob. Raszi do 6:20., i z bydła według rodzaju jego,

³⁶łokieć — hebr. אַמָּה (*ama*), Im אַמָּה (*amot*). Łokieć to miara długości, ok. 54 cm; zależnie od opinii łokieć może mieć od 48,16 cm do 57,30 cm. [przypis edytorski]

³⁷wnijdziesz (daw.) — dziś: wejdziesz. [przypis edytorski]

ze wszystkiego, co się porusza na ziemi według rodzaju ich — po parze z każdego niechaj wnijdą do ciebie, aby zachowane zostały.

Ty zaś nabierz sobie wszelkiej stawy na pokarm, a nagromadź ją u siebie, aby była tobie i im na pokarm”.

I uczynił to Noach, według wszystkiego, co polecił mu Bóg, tak uczynił.

ROZDZIAŁ VII

I rzekł Wiekuisty do Noacha: „Wnijdź ty i wszystek dom twój do arki, bo ciebie ujrzalem jako sprawiedliwego przede Mną w tym pokoleniu.

Ze wszelkiego bydła czystegowszelkiego bydła czystego — chodzi o zwierzęta „czyste rytualnie”, czyli te, które w przyszłości zostaną dozwolone Żydom do spożywania; po siedem sztuk, aby Noach mógł złożyć z nich ofiarę po potopie, zob. Raszi do 7:2. zabierzesz ze sobą po siedmioro — samca i samicę jego, zaś ze zwierząt, które nie są czyste*które nie są czyste* — Tora nie używa tu słowa טָמֵא (*tame*): 'nieczysty rytualnie', ale opisowego wyrażenia 'które nie są czyste'. — po parze — samca i samicę jego.

Również z ptactwa nieba po siedmioro — samca i samicę — aby zachować nasienie na powierzchni całej ziemi.

Bo, po dniach jeszcze siedmiu, spuszcze deszcz na ziemię, przez czterdzieści dni i czterdzieści nocyczterdzieści dni i czterdzieści nocy — wedle tradycyjnego poglądu czterdziestu dni potrzeba, aby ukształtował się płód w łonie, zob. Raszi do 7:4., i zgładzę wszelki byt, który utworzyłem, z oblicza ziemi.

I spełnił Noach wszystko tak, jak polecił mu Wiekuisty.

A Noach był wtedy w wieku sześciuset lat. I nastął potop — wody na ziemi.

I wszedł Noach, i synowie jego, i żona jego, i żony synów jego z nim do arki, z powodu wód potopu.

Z bydła czystego i ze zwierząt, które nie są czyste, i z ptactwa, i z wszystkiego, co się porusza na ziemi —

Po parze weszły do Noacha, do arki — samiec i samica, jak polecił Bóg Noachowi.

I stało się po siedmiu dniach, iż wody potopu nastaly na ziemi.

Roku sześćsetnego życia Noacha, miesiąca drugiemiesiąca drugiego — nazwy miesięcy pochodzą z późniejszego okresu, z czasów po niewoli babilońskiej, zaś Tora używa dla miesięcy tylko numeracji, począwszy od miesiąca wiosennego (nazwanego później *nisan*). W Talmudzie istnieje spór, czy w tym wersecie mowa jest o miesiącu *cheszwan* (zwanym inaczej *marcheszwan*), czy o miesiącu *ijar*, zob. Raszi do 7:11., siedemnastego dnia miesiąca — w tenże dzień rozwarły się wszystkie źródła otchłani bezmiernej, a spusty niebios się roztworzyły³⁸.

I padał deszcz na ziemię czterdzieści dni i czterdzieści nocy.

Onego właśnie dnia wszedł Noach i Szem, i Cham, i Jafet, synowie Noacha i żona Noacha, i trzy żony synów jego z nimi do arki —

³⁸roztworzyły — dziś: otworzyły a. rozwarły. [przypis edytorski]

Oni i wszelki zwierz, według rodzaju swego, i wszelkie bydło, według rodzaju swego, i wszelki płaz³⁹ pełzający po ziemi, według rodzaju swego, i wszystko, co lata, według rodzaju swego, wszelakie ptactwo skrzydlate.

I tak weszło do Noacha, do arki, po parze z każdego ciała, w którym był dech żywota.

A te, które weszły — samiec i samica z każdego ciała weszły — jako polecił mu Bóg. I zamknął *zamknął* *Wiekuisty za nim* — według midrasza Bóg otoczył arkę niedźwiedziami i lwami, chroniąc w ten sposób Noacha, aby ludzie nie rozbili mu arki, a zwykle wyjaśnienie jest takie, że zamknął wejście z powodu wzbierającej wody, zob. Raszi do 7:16. *Wiekuisty za nim*.

Był tedy potop przez czterdzieści dni na ziemi — i wezbrały wody, i podniosły arkę, i uniosła się wysoko nad ziemią.

I wzmogły się wody, i wezbrały bardzo na ziemi; i płynęła arka po powierzchni wody.

A wody wznęły się coraz bardziej na ziemi; i pokryły się wszystkie góry wysokie, co pod całym niebem.

Piętnaście łokcipiętnaście łokci *wzwyż* — po tym jak wody zrównały się ze szczytami gór, wzniosły się jeszcze na 15 łokci ponad szczyty, zob. Raszi do 7:20. *wzwyż* wzmogły się wody, i zakryte zostały góry.

I wyginęło wszelkie ciało poruszające się na ziemi — z ptactwa, i z bydła, i ze zwierząt, i z wszelkiego roju rojącego się⁴⁰ na ziemi, i wszyscy ludzie.

Wszystko, w czyich nozdrzach tchnący dech żywota, ze wszystkiego, co na lądzie *wszystkiego, co na lądzie* — «Lecz nie ryby w morzu», zob. Raszi do 7:22. było, pomarło.

I tak zgładził wszystek byt na obliczu⁴¹ ziemi, od człowieka do bydłęcia i płazu⁴², i ptaka nieba — zgładzone zostały z ziemi. A pozostał tylko Noach, i to, co było z nim w arce.

I opanowały wody ziemię, sto pięćdziesiąt dni.

ROZDZIAŁ VIII

Ale wspomniał Bóg na Noacha, i na wszystkie zwierzęta, i na wszystko⁴³ bydło, które było z nim w arce, i powiódł Bóg wiatr po ziemi, i uciszyły się wody.

I zawarły się źródła otchłani, i spusty niebios, i wstrzymany był deszcz z nieba.

I [zaczęły] ustępować wody sponad ziemi, wciąż ustępując; i opadły wody po upływie stu pięćdziesięciu dni⁴⁴.

I osiadła arka miesiąca siódmego, siedemnastego dnia miesiąca, na górach Ararat.

A wody wciąż opadały, aż do miesiąca dziesiątego; dziesiątego, pierwszego tegoż miesiąca, ukazały się wierzchołki gór.

I stało się po upływie czterdziestu dni: otworzył Noach okno arki, które był uczynił.

³⁹płaz — hebr. רֶמֶס (*remes*): 'pełzające' [stworzenia]. [przypis edytorski]

⁴⁰roju rojącego się — hebr. שָׂרַע (*szerec*): 'roić się, pełzać, wic się, czolgać się'. [przypis edytorski]

⁴¹na obliczu ziemi — dziś: na powierzchni (...). [przypis edytorski]

⁴²płaz — hebr. רֶמֶס (*remes*): 'pełzające' [stworzenia]. [przypis edytorski]

⁴³wszystko bydło — dziś: całe. [przypis edytorski]

⁴⁴stu pięćdziesięciu dni — «[Poziom wód] zaczął się zmniejszać 1 dnia [miesiąca] siwan. Jak [to obliczono]? 27 kislew ustały deszcze, co daje 3 dni z kislew i 29 z tewet, czyli 32 dni, [miesiące] szewat, adar, nisan i ijar mają [w sumie] 118 dni: oto 150 dni», zob. Raszi do 8:3. [przypis edytorski]

I wypuścił krukawypuścił kruka — Noach wypuścił kruka z myślą, że ptak ten żywi się mięsem, więc jeśli wody rzeczywiście opadły na tyle, że kruk znajdzie padlinę, wówczas przyniesie kawałek mięsa w dziobie, i po tym Noach pozna, że wody ustąpiły, zob. Radak do 8:7., a ten latał wciąż tam i na powrót⁴⁵, póki nie oschły⁴⁶ wody na ziemi.

Wtedy wypuścił gołębicęwypuścił gołębicę — Ponieważ dalej (8:10) napisane jest, że odczekał kolejne siedem dni, wynika z tego, że i przed pierwszym wypuszczeniem gołębicę odczekał 7 dni po wysłaniu kruka, z myślą, że jeśli wody opadły, gołębica znajdzie sobie miejsce na odpoczynek i już nie wróci do Noacha, zob. Raszi do 8:8. od siebie, aby obaczyć⁴⁷, czy zmniejszyły się wody na powierzchni ziemi.

Ale nie znalazła gołębica [miejsca] przystanku dla stopy swojej, i wróciła do niego do arki, bo była jeszcze woda na powierzchni całej ziemi; i wyciągnął rękę swoją, i wziął ją, i wpuścił ją do siebie do arki.

I przeczekał jeszcze siedem dni dalszych, znów wypuścił gołębicę z arki.

I wróciła do niego gołębica pod wieczór, a oto liść oliwkizerwany w dzióbku jej; i poznał Noach, że zmniejszyły się wody na ziemi.

I przeczekał jeszcze siedem dni dalszych, i wypuścił gołębicę: ale nie wróciła więcej do niego.

I stało się sześćsetnego pierwszego roku — miesiąca pierwszego, pierwszego dnia miesiąca, oschły wody z ziemi. I zdjął Noach dach arki, i spojrział, a oto oschłaoschła powierzchnia ziemi — powierzchnia ziemi stała się gliniasta, zob. Raszi do 8:13. powierzchnia ziemi.

A miesiąca wtórego⁴⁸, dwudziestego siódmegodwudziestego siódmego — według midrasza potop trwał przez cały rok słoneczny (365 dni), zob. Raszi do 8:14. dnia miesiąca, wyschła wyschła ziemia — powierzchnia ziemi stwardniała i była znów taka, jak dawniej, zob. Raszi do 8:14. ziemia.

I powiedział Bóg do Noacha, i rzekł:

„Wyjdź z arki ty i żona twojata i żona twoja — wychodzą parami, stąd wniosek, że współżycie cielesne zostało im teraz już dozwolone, por. 6:18 i 7:7, zob. Raszi do 8:16., i synowie twoi, i żony synów twoich z tobą.

Wszystkie zwierzęta, które z tobą są, z wszelkiego ciała — z ptactwa i z bydła, i z wszelkiego robactwa⁴⁹ pełzającego po ziemi — wywiedź ze sobą, aby się roiły na ziemi, a rozradzały i rozmnażałyrozradzały i rozmnażały — midrasz uczy, że również zwierzętom nie wolno było się rozmnażać w arce, zob. Raszi do 8:17. na ziemi”.

I wyszedł Noach, i synowie jego, i żona jego, i żony synów jego z nim.

Wszelkie zwierzę, wszelkie robactwo i wszelkie ptactwo, wszystko, co pełza po ziemi, podług rodzajów swoichpodług rodzajów swoich — hebr. לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם (lemiszpechoteihem): dosł. 'według ich rodzin'. To uczy, że zwierzęta «zobowiązały się do łączenia się [w pary] tylko zgodnie ze swoimi gatunkami», zob. Raszi do 8:19. Jest to również najdłuższe słowo w Torze., wyszły z arki.

⁴⁵tam i na powrót — dziś powiedzielibyśmy: tam i z powrotem. [przypis edytorski]

⁴⁶póki nie oschły — dziś: obeschły. [przypis edytorski]

⁴⁷obaczyć — dziś: zobaczyć. [przypis edytorski]

⁴⁸wtóry — drugi. [przypis edytorski]

⁴⁹robactwo — hebr. רֵמֶס (remes): 'pełzające' [stworzenia]. [przypis edytorski]

I zbudował Noach ołtarz⁵⁰ Wiekuistemu, i wziął z każdego bydła czystegoz *każdego bydła czystego* — z tego powodu miał przykazane zabrać po siedem sztuk ze zwierząt czystych rytualnie (7:2), zob. Raszi do 8:2o., i z każdego ptaka czystego, i złożył całopalenia na ofiarnicy.

I przyjął Wiekuisty z zadowoleniem woń wdzięczną⁵¹, i rzekł Wiekuisty w sercu Swoim: „Nie będę więcej przeklinał ziemi z powodu człowieka, bo zamysł serca ludzkiego zły od młodości jego, i nie będę więcej ztracał wszelkiego życia, jakem uczynił.

A póki trwać będzie ziemia: siew i żniwo, i mróz i upał, i lato i zima, i dzień i noc*dzień i noc* — «Z tego płynie wniosek, że [dzień i noc] ustały przez wszystkie dni potopu, gdy nie funkcjonował system planetarny i nie można było rozpoznać różnicy pomiędzy dniem a nocą», zob. Raszi do 8:2z. nie ustaną”.

ROZDZIAŁ IX

I pobłogosławił Bóg Noacha i synów jego, i rzekł do nich: „Rozradzajcie się i rozmnażajcie i napełniajcie ziemię!

A bojaźń przed wami i trwoga przed wami niech będzie nad wszelkim zwierzęciem ziemi i nad wszelkim ptactwem nieba. Wszystko, co się porusza na ziemi, i wszystkie ryby morza w moc waszą oddane!

Wszystko, co się rusza i co żyje, wam będzie na pokarm *Wszystko, co się rusza i co żyje, wam będzie na pokarm* — od tej pory potomkom Noacha dozwolone zostało jedzenie mięsa zwierząt, gdyż pierwszemu człowiekowi wolno było spożywać tylko pokarm roślinny, por. Genesis 1:29, zob. Raszi do 9:3., jak zieloną roślinę oddałem wam wszystko.

Jedzenie

Wszakże istoty z życiem jej, z krwią jej*istoty z życiem jej, z krwią jej jeść nie będziecie* — zakazane zostało odcinanie kawałków z żyjącego zwierzęcia: jak długo jego siła życiowa płynie w jego krwi, zob. Raszi do 9:4. — jeść nie będziecie.

W szczególności krwi waszej, służącej życiu waszemuk*wi (...) służącej życiu waszemu* — «Nawet gdy ktoś popełni samobójstwo przez uduszenie, mimo że nie będzie rozlewu krwi», zob. Raszi do 9:5., poszukiwać⁵² będę. Z ręki wszelkiego zwierzęcia poszukiwać jej będę; i z ręki człowieka — jednego z ręki drugiego — poszukiwać będę życia ludzkiego.

Kto przeleje krew człowieka, przez człowieka krew jego przelana będzie; bo na obraz Boży stworzył człowieka!

Wy zaś rozradzajcie się i rozmnażajcie*rozradzajcie się i rozmnażajcie* — w wersecie 9:1 jest to powiedziane jako błogosławieństwo, tu w znaczeniu nakazu, zob. Raszi do 9:7.; rozpleniajcie się na ziemi, i rozmnażajcie się na niej!”

I oświadczył Bóg Noachowi i synom jego z nim, i rzekł:

„Ja zaś oto stanowią przymierze Moje z wami*Ja zaś oto stanowią przymierze Moje z wami* — midrasz uczy, że «Noach miał obawy, czy zaangażować się w płodzenie i rozmnażanie się, dopóki Bóg nie zapewnił go, że nie zniszczy już więcej świata», zob. Raszi do 9:9., i z potomstwem waszym po was.

Przymierze

I z wszelką istotą żyjącą, która z wami — w ptactwie, bydło, i z wszelkim zwierzęciem ziemi przy was, z wszystkimi, co wyszły z arki, z wszelkim zwierzęciem ziemi.

⁵⁰ołtarz — pierwotnie u Cylkowa: ofiarnica; hebr. מִזְבֵּחַ (*mizbeach*): 'ołtarz', od rdzenia זָוַח (*zawach*): 'zaryzanie zwierzęcia [ofiarnego]'. [przypis edytorski]

⁵¹wdzięczna (daw.) — tu: miła. [przypis edytorski]

⁵²poszukiwać — tu: dochodzić (w sensie poszukiwania winnego, dochodzenia odpowiedzialności za czyn zabójstwa). [przypis edytorski]

I utwierdzam przymierze Moje z wami, żeby nie było już zgłodzonym wszelkie ciało przez wody potopu, i nie było już potopu dla zniszczenia ziemi”.

I rzekł Bóg: „Oto znak przymierza, który ustanawiam między Mną a wami, i między każdą istotą żyjącą, która z wami, na czasyna czasy — hebr. לְדֹרוֹת (*ledorot*): dosł. 'na pokolenia'. Słowo דֹּרוֹת (*dorot*): 'pokolenia' zapisane jest w sposób niepełny, bez liter waw וְדֹרוֹת i midrasz sugeruje, że «są pokolenia, które nie potrzebowały tego znaku [przymierza], ponieważ [w pokoleniach tych] żyli ludzie całkowicie sprawiedliwi, jak pokolenie Ezechiasza króla Judy czy pokolenie Szimona ben Jochaja», zob. Raszi do 9:12. wieczne!

Łuk⁵³ Mój kładę na obłokach, aby był znakiem przymierza między Mną a ziemią.

I będzie, gdy oblokę obłokiemoblokę obłokiem — «Gdy pojawi się u Mnie myśl, by sprowadzić na świat ciemność i zgubę», zob. Raszi do 9:14. ziemię, a ukaże się łuk na obłokach;

Wtedy wspomnę na przymierze Moje, co między Mną a wami, i każdym jestestwem żyjącym, we wszelkim ciełe; a nie staną się już wody potopem, aby zniweczyć wszelkie ciało.

I będzie łuk w obłokach, i spojrzę nań, abym wspomniał na przymierze wieczne między Bogiemmiędzy Bogiem a każdym jestestwem żyjącym — «Pomiędzy Boską cechą Surowego Sądu a wami», zob. Raszi do 9:16. a każdym jestestwem żyjącym we wszelkim ciełe, które jest na ziemi”.

I rzekł Bóg do Noacha: „Oto znak przymierza, które ustanowiłem między Mną a wszelkim ciałem, które jest na ziemi!”

A byli Synowie Noacha, którzy wyszli z arki: Szem i Cham, i Jefet. Cham zaś był ojcem Kanaana.

Ci trzej to byli synami Noacha — a z tych zasiedliła się cała ziemia.

I począłpoczął Noach, mąż roli, i zasadził winnicę — w znaczeniu: Noach, który znalazł się na uprawie ziemi, pierwszy zasadził winorośl nie jako pojedynczą roślinę, ale w rzędach, w taki sposób, że utworzył winnicę, por. Ramban do 9:20. *Ramban* (inaczej Nachmanides) to skrót od rabi Mosze ben Nachman (1194–1270), czołowy komentator Biblii i Talmudu, rabin, filozof, kabalista i lekarz. Urodził się w Geronie w Hiszpanii i przeniósł się do Ziemi Izraela, gdzie osiedlił się w Ako. Noach, mąż roli, i zasadził winnicę.

Pijaństwo

I napił się wina, i odurzył się, i obnażył się we wnętrzu namiotu swojego.

I ujrzał Cham, ojciec Kanaanaojciec Kanaana — «Niektórzy mędracy sugerują, że to Kanaan ujrzał [Noacha] i doniósł o tym swojemu ojcu, dlatego właśnie [Kanaan] jest wspomniany w związku z tą historią i [dlatego] został przeklęty», zob. Raszi do 9:22., nagość ojca swojego*nagość ojca swojego* — «Jedni mędracy wnioskujeją, że go wykastrował, inni że wykorzystał go cielesnie w amoralny sposób», zob. Raszi do 9:22. — i powiedział to dwóm braciom swoim na dworze.

I wzięłwziął Szem i Jefet — nie jest napisane 'wzięli', lecz czasownik występuje tu w liczbie pojedynczej, z czego dowiadujemy się, że Szem wykazał się większą gorliwością niż Jefet, zob. Raszi do 9:23. Szem i Jefet szatę, i położyli ją obaj na ramiona swoje, i podeszli wstecz⁵⁴, i przykryli nagość ojca swojego; a oblicza ich były odwrócone, że nagości ojca swego nie widzieli.

I obudził się Noach po winie swoim, i dowiedział się, co uczynił mu syn jego młodszy.

⁵³Łuk — hebr. לְקַוֵּי (*keszet*) oznacza zarówno 'łuk' jak i 'tęcza'. [przypis edytorski]

⁵⁴podeszli wstecz — czyli: tyłem. [przypis edytorski]

I rzekł: „Przeklęty Kanaan*przeklęty Kanaan* — Noach powiedział do Chama: «ty sprawiłeś, że nie spłodzę już czwartego syna, by mi służył, [zatem] niech przeklęty będzie twój czwarty syn i niech stanie się sługą dla potomków starszych braci. [...] Co kierowało Chamem, że okaleczył [Noacha]? Powiedział do braci: pierwszy człowiek miał dwóch synów, i jeden zabił drugiego, żeby odziedziczyć świat, a nasz ojciec ma już trzech synów i jeszcze chce czwartego?!», zob. Raszi do 9:25.; sługą sług niech będzie braciom swoim!”

I rzekł: „Błogosławiony Wiekuisty, Bóg Szema; a niech będzie Kanaan sługą im*sługą im* — sługą potomków Szema, zob. Radak do 9:26..

Niech rozprzestrzenio*rozprzestrzeni* — hebr. פתח (*jafit*) od rdzenia פתח (*pata*): 'rozszerzać, rozciągać': gra słów z imieniem Jefet. «Bóg rozszerzy granice terenów Jefeta, jednak Jego chwała będzie zamieszkiwać tylko w „namiotach Szema”», zob. Radak do 9:27. Bóg Jefetowi, i niech zamieszka*zamieszka* — Boska Obecność, czyli Szechina: od rdzenia שכן (*szachan*): 'zamieszkać, przebywać'; zamieszka w Israelu, czyli „w namiotach Szema”, zob. Raszi do 9:27. w namiotach Szema; a niech będzie Kanaan sługą im*sługą im* — «Nawet gdy potomkowie Szema będą na wygnaniu, potomkowie Kanaana będą im sprzedawani jako niewolnicy», zob. Raszi do 9:27.!”

I żył Noach po potopie trzysta pięćdziesiąt lat.

A były wszystkie dni Noacha: dziewięćset pięćdziesiąt lat; i umarł.

ROZDZIAŁ X

A oto rodowody synów Noacha: Szema, Chama i Jefeta. Urodzili się im bowiem synowie po potopie.

Synowie Jefeta: Gomer, i Magog, i Madai, i Jawan, i Tuwal, i Meszech, i Tiras.

A synowie Gomera: Aszkenaz, i Rifat, i Togarma.

A synowie Jawana: Elisza, i Tarszisz, Kitim i Dodanim.

Od tych rozeszły się pomorskie narody⁵⁵ podług ziem swoich, każdy podług języka swojego, podług plemion swoich, podług narodów swoich.

A synowie Chama: Kusz, i Micraim, i Put, i Kanaan.

A synowie Kusza: Sewa, i Chawila i Sawta, i Rama, i Sawtecha. A synowie Ramy: Szewa i Dedan.

A Kusz spłodził Nimroda: ten począł być mocarzem⁵⁶ na ziemi.

Był on mocarzem, myśliwym przed Wiekuistym. Przeto się mawia: jako Nimrod mocarz, myśliwy przed Wiekuistym.

A był początek panowania jego w Babelu, i Erechu i Akadzie, i w Kalne, w ziemi Szinar.

Z ziemi tej wyszedł do Aszuru, i zbudował Ninewę, i Rechowot-Ir, i Kalach.

I Resen, między Ninewą a Kalachem; ono to owym miastem wielkim*mono to owym miastem wielkim* — to odnosi się do Ninewy (Niniwy), zob. Raszi do 10:12..

⁵⁵*pomorskie narody* — hebr. יְהוּדֵי הַיָּם (*ijei bagojim*): dosł. 'wyspy ludów' lub 'ludy wyspiarskie'. [przypis edytorski]

⁵⁶*Nimroda: ten począł być mocarzem* — hebr. גִּבּוֹר (*gibor*): 'mocarz', tu w negatywnym znaczeniu, gdyż podburzał cały świat do buntu przeciwko Bogu, doradzając budowę wieży Babel, zob. Raszi do 10:8. Imię Nimrod pochodzi od rdzenia מָרַד (*marad*): 'buntować się'. [przypis edytorski]

A Micraim spłodził Ludim, i Anamim, Lehawim i Naftuchim.

I Patrusim, i Kasluchim, z których poszli Pelisztim, i Kafforim.

A Kanaan spłodził Cidona, pierworodnego swego, i Cheta.

I Jewusytę, i Emorejczyka, i Girgaszytę.

I Chiwijczyka, i Arkijczyka i Sinitę.

I Arwadejczyka i Cemarejczyka, i Chamatejczyka; w następstwie zaś rozsiedliły się plemiona Kananejskie.

A była dziedzina⁵⁷ Kananejczyka od Cydonu idąc do Gerar — aż do Azy, idąc do Sedomu i Amory i Admy i Cewojim — aż do Lasza.

Oto synowie Chama podług plemion swych, podług języków swoich, w krajach swoich, podług narodów swych.

I Szemowi również się narodziło, temu ojcu wszystkich synów *Eberauszystkich synów Ebera* — hebr. imię Eber (hebr. Ewer) pochodzi od rdzenia אַוּר (*awar*): 'przechodzić', tu w znaczeniu ludu, który przywędrował zza rzeki (Eufrat). Od niego wywodzą się Hebrajczycy, tak też Tora mówi o Abrahamie: 'haiwri', czyli ten, który przyszedł zza rzeki, por. Genesis 14:13 i Raszi do tego miejsca, zob. Raszi do 10:21., bratu Jefeta, najstarszemu *najstarszemu* — nie wiadomo, czy słowo 'najstarszy' odnosi się do Jefeta, czy do Szema, midrasz po przeliczeniu lat życia Noacha i jego synów ustala, że Jefet był starszy od Szema. Raszi zwraca też uwagę, że Tora podkreśla tu pokrewieństwo tylko z Jefetem, ale nie z Chamem, zob. Raszi do 10:21..

Synowie Szema: Elam, i Aszur, i Arpachszad, i Lud, i Aram.

A synowie Arama: Uc, i Chul, i Geter, i Masz.

A Arpachszad spłodził Szelacha, a Szelach spłodził Ebera.

A Eberowi urodzili się dwaj synowie: imię jednego Peleg *Peleg* — hebr. imię Peleg pochodzi od rdzenia פָּלַג (*palag*): 'rozdzielać, dzielić', ponieważ rozłam wśród ludzkości spowodowany pomieszaniem języków nastąpił za jego życia. Według midrasza Eber był prorokiem i nadał synowi imię w nawiązaniu do tego, co wydarzy się w przyszłości, zob. Raszi do 10:25., gdyż za dni jego została rozdzielona ziemia, a imię brata jego Joktan.

A Joktan spłodził Almodada, i Szalefa, i Chacarmaweta, i Jeracha.

I Hadorama, i Uzala, i Diklę.

I Obala, i Abimaela, i Szebę.

I Ofira, i Chawilę, i Jowawa; wszyscy ci byli synami Joktana.

I była siedziba ich od Meszy idąc ku Sefar — aż do góry Wschodniej.

Oto synowie Szema podług plemion swoich, podług języków swoich, w krajach swych, podług narodów swoich.

Oto plemiona synów Noacha podług rodowodów ich, podług narodów ich, i od tych rozeszły się narody na ziemi po potopie.

⁵⁷dziedzina — w sensie: dziedziczna posiadłość. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XI

I była cała ziemia mowy jednej i wyrażeń nielicznych⁵⁸.

I stało się, gdy ciągnęli od wschodu, znaleźli równinę w kraju Szinar i osiedli tamże.

I rzekli jeden do drugiego: „Oto wyróbmy cegły i wypalmy [wkładając je] do żaru”. I tak służyła im cegła zamiast kamienia, a asfalt⁵⁹ służył im za zaprawę⁶⁰.

I rzekli: „Oto zbudujemy sobie miasto i wieżę, której by szczyt w niebie, a uczynimy sobie imię⁶¹, abyśmy się nie rozproszyli po powierzchni całej ziemi”.

Wtedy zstąpił Wiekuisty, aby zobaczyć ono miasto i wieżę, które budowali synowie ludzcy.

I rzekł Wiekuisty: „Oto lud to jeden, i mowa jedna u wszystkich; a taki początek ich przedsięwzięć! A teraz nie będzie dla nich nieosiągalne⁶² nic, co by zamierzeli wykonać.

Oto zstąpmy⁶³, a pomieszajmy⁶⁴ tam mowę ich, aby nie zrozumieli jeden mowy drugiego.

Kara

I rozproszył ich Wiekuisty stamtąd po powierzchni całej ziemi; i tak przestali budować miasto.

Przeto nazwano imię jego Babel⁶⁵; gdyż tam pomieszał Wiekuisty mowę całej ziemi. Stamtąd⁶⁶ też rozproszył ich Bóg po powierzchni całej ziemi.

Oto rodowód Szema: Szem miał sto lat, gdy spłodził Arpachszada, dwa lata po potopie.

I żył Szem, po spłodzeniu Arpachszada pięćset lat, i spłodził synów i córki.

A Arpachszad, przeżywszy trzydzieści pięć lat, spłodził Szelacha.

I żył Arpachszad, po spłodzeniu Szelacha, czterysta trzy lata, i spłodził synów i córki.

A Szelach, przeżywszy trzydzieści lat, spłodził Ebera.

I żył Szelach, po spłodzeniu Ebera, czterysta trzy lata, i spłodził synów i córki.

⁵⁸*nielicznych* — hebr. אַחַדִּים (*achadim*) liczba mnoga utworzona od słowa אֶחָד (*echad*): 'jeden'. Mieli jeden plan: bunt przeciwko Bogu, zob. Raszi do 11:1. Byli jednomyślni, zob. Radak do 11:1. Mędrcy i głupcy używali tych samych słów, zob. Ibn Ezra do 11:1. [przypis edytorski]

⁵⁹*asfalt* — hebr. אֲשְׁפָלִית (*chemar*): 'asfalt naturalny', występujący w pobliżu złóż ropy naftowej. [przypis edytorski]

⁶⁰*zaprawę* — hebr. צְמָרָה (*chomer*): 'zaprawa, glina'. [przypis edytorski]

⁶¹*imię* — hebr. שֵׁם (*szem*): 'imię, znak, rozgłos, pamięć o kimś'. «Sława wieży i miasta rozejdzie się daleko i jeśli ktoś pójdzie do odległego kraju, będzie wiedział, jak wrócić, a każdy zapytany o drogę będzie umiał [wskazać to miasto i wieżę]», zob. Bechor Szor do 11:4. Bechor Szor - Josef ben Jicchak znany jako Bechor Szor, żył w XII wieku we Francji, komentator Biblii i Talmudu, poeta. [przypis edytorski]

⁶²*nieosiągalne* — «Jeśli zostawię ich [i pozwolę im tak dalej działać], pomyślą, że mogą zrobić wszystko, czego tylko zapragną», zob. Ibn Ezra do 11:6. [przypis edytorski]

⁶³*zstąpmy* — «W swej niezwyklej skromności [Bóg] naradzał się ze swoim Boskim Trybunałem». Midrasz uczy, że była to kara „miara za miarę”: «oni powiedzieli „oto zbudujemy”, więc On wymierzył im podobną [karę] i powiedział „oto zstąpmy...itd.”», zob. Raszi do 11:7. [przypis edytorski]

⁶⁴*pomieszajmy* — hebr. בָּלַל (*balal*): 'pomieszać, pomylić'. [przypis edytorski]

⁶⁵*Babel* — Babel czyli Babilon, Babilonia, jest to gra słów z rdzeniem בָּלַל (*balal*): 'pomieszać, pomylić'. [przypis edytorski]

⁶⁶*Stamtąd* — „Rozproszył ich [...] stamtąd” w wersecie 11:8 oznacza rozproszenie na tym świecie, „stamtąd rozproszył” w 11:9 «uczy, że nie mają oni udziału w świecie Przyszłym. Czyj [grzech] był większy: grzech pokolenia potopu czy pokolenia rozproszenia? Tamci nie porwali się przeciw Bogu, ci zaś porwali się na to, by z Nim walczyć. Tamci zostali potopieni, a ci nie przepadli ze świata. Jednakże [ludzie] z pokolenia potopu byli grabieżcami i kłócili się między sobą, dlatego zostali unicestwieni, ci zaś [z pokolenia rozproszenia] traktowali się nawzajem z miłością i braterstwem: [mieli] jeden język i wspólne słowa, to uczy, jak znienawidzony jest spór i jak uciążliwy jest [Bogu] pokój», zob. Raszi do 11:9. [przypis edytorski]

Eber zaś, przeżywszy trzydzieści cztery lata, spłodził Pelega.

I żył Eber, po spłodzeniu Pelega, czterysta trzydzieści lat, i spłodził synów i córki.

A przeżywszy Peleg trzydzieści lat, spłodził Reu.

I żył Peleg, po spłodzeniu Reu, dwieście dziewięć lat, i spłodził synów i córki.

Reu zaś, przeżywszy trzydzieści dwa lata, spłodził Seruga.

I żył Reu, po spłodzeniu Seruga, dwieście siedem lat, i spłodził synów i córki.

Serug zaś, przeżywszy trzydzieści lat, spłodził Nachora.

I żył Serug, po spłodzeniu Nachora, dwieście lat, i spłodził synów i córki.

Nachor zaś, przeżywszy dwadzieścia dziewięć lat, spłodził Teracha.

I żył Nachor, po spłodzeniu Teracha, sto dziewiętnaście lat, i spłodził synów i córki.

Terach zaś, przeżywszy siedemdziesiąt lat, spłodził Abrama, Nachora i Harana.

A oto dzieje Teracha: Terach spłodził Abrama, Nachora i Harana, a Haran spłodził Lota.

I umarł Haran w obliczu Teracha⁶⁷, ojca swojego, w kraju rodzinnym swoim, w Ur-Kasdim.

I pojęli sobie Abram i Nachor żony; imię żony Abrama — Saraj, a imię żony Nachora — Milka, córka Harana, ojca Milki i Iski⁶⁸.

A była Saraj niepłodna, nie miała dzieci.

I wziął Terach Abrama, syna swego, i Lota, syna Harana, wnuka swojego, i Saraj, synową swoją, żonę Abrama, syna swego, i wyruszyli [i inni] z nimi z Ur-Kasdim, by pójść do ziemi Kanaan; i doszli aż do Charanu, i osiedli tam.

I były dni Teracha dwieście pięć lat; i umarł Terach⁶⁹ w Charanie.

ROZDZIAŁ XII

I rzekł Wiekuisty do Abrama: Wyjdź⁷⁰ z ziemi twojej, i z ojczyzny twojej, i z domu ojca twojego, do ziemi, którą ci wskażę.

⁶⁷w obliczu Teracha — «Opowieść midraszowa uczy, że [Haran] zmarł z powodu swojego ojca. Terach złożył donos [królowi] Nimrodowi na własnego syna Abrama, że ten zniszczył figurki bożków. [Nimrod] wrzucił za to [Abrama] do płonącego pieca. Siedzący obok Haran pomyślał sobie: jeśli Abram zwycięży: dołączę do niego, a jeśli Nimrod zwycięży: przyłączę się do niego. Gdy Abram został uratowany, zapytano Harana: po czyjej stronie jesteś? Haran odrzekł im: jestem po stronie Abrama, wtedy wrzucili go do płonącego pieca i spalił się. To [oznacza nazwa] Ur Kasdim [dosł. 'ogień Chaldejczyków']», zob. Raszi do 11:28. [przypis edytorski]

⁶⁸Iski — Iska utożsamiana jest z Saraj, zob. Raszi do 11:29. [przypis edytorski]

⁶⁹umarł Terach — jeśli przeliczy się lata życia Abrama i Teracha, widać, że Terach żył jeszcze długo po tym, gdy Abram wyruszył w drogę. «Czemu Tora wspomina najpierw śmierć Teracha, a potem to, że Abram wyruszył? Aby sprawa [podróży] nie była powszechnie znana, by ludzie nie mówili, że Abram nie okazał ojcu szacunku: zostawił go na starość i odszedł. Dlatego Tora określa go jako zmarłego, jako że złościny jeszcze za życia zwani są martwymi, a sprawiedliwi nawet po śmierci określane są jako żyjący», zob. Raszi do 11:32. [przypis edytorski]

⁷⁰Wyjdź — hebr. יֵצֵא (lech lecha): dosł. 'idźże!, idź tobie, idź dla siebie'. «Dla twojej korzyści i dla twojego dobra, tam uczynię z ciebie wielki lud, bo tutaj nie będziesz miał przywileju doczekania się dzieci», zob. Raszi do 12:1. [przypis edytorski]

A uczynię cię narodem wielkim, i pobłogosławię cię, i wywyższę imię twoje, i będziesz błogosławieństwem⁷¹.

I pobłogosławię błogosławiących tobie, a przeklinającego ci — przeklnę, i błogosławić się będą tobą⁷² wszystkie plemiona ziemi.

I wyszedł Abram, jako polecił mu Wiekuisty, i poszedł z nim Lot. A Abram miał siedemdziesiąt pięć lat, gdy wyszedł z Charanu.

I wziął Abram Saraj, żonę swoją, i Lota, bratanka swojego, i cały dobytek ich, którego się dorobili, i dusze, które nabyli⁷³ w Charanie; i wyruszyli, by się udać do ziemi Kanaan, i przybyli do ziemi Kanaan.

I przeszedł Abram kraj ten, aż do miejscowości Szechem, aż do dąbrowy More. A Kanaanejczyk był natenczas⁷⁴ w kraju.

I ukazał się Wiekuisty Abramowi i rzekł: „Potomstwu twojemu oddam ziemię tę”. I zbudował tam ołtarz Wiekuistemu, który się mu ukazał.

I przeniósł się stamtąd ku wzgórzom, na wschód od Betel, i rozbił namiot swój: Betel od zachodu, a Aj od wschodu; i zbudował tam ołtarz Wiekuistemu, i wzywał imienia Wiekuistego.

I wyruszył Abram, wciąż idąc i koczując, ku południowi.

Ale nastał głód⁷⁵ w kraju, i zstąpił Abram do Micraim⁷⁶, aby pobyc tamże, bo ciężkim był głód w kraju.

Głód

I stało się, gdy już bliskim był przybycia do Micraim, iż rzekł do Saraj, żony swojej: „Otóż wiem, że kobietą pięknego wyglądu jesteś.

I będzie, gdy ujrzą cię Micryjczycy, powiedzą wtedy: żona to jego, — i zabiją mnie, a ciebie zostawią przy życiu.

Powiedzże, żeś siostrą moją, aby mi się dobrze działo⁷⁷ dzięki tobie, a żyła dusza moja z przyczyny twojej”.

I stało się, gdy przybył⁷⁸ Abram do Micraim, że ujrzeli Micryjczycy kobietę tę, iż piękną była bardzo.

I ujrzawszy ją, książe Faraona wysławiali ją przed Faraonem; i wzięta została kobieta ta do domu Faraona.

⁷¹*błogosławieństwem* — «Błogosławieństwa będą oddane w twoje ręce, do tej pory były w Moim władaniu: pobłogosławiłem Adama i Noacha, a od teraz ty będziesz błogosławił, kogo zechcesz», zob. Raszi do 12:2. [przypis edytorski]

⁷²*błogosławić się będą tobą* — «Na wszystkie rodziny, wśród których zamieszkaż, czy to na ziemi Kanaan, ziemi Filistynów, czy w Micraim [czyli w Egipcie], od dnia, gdy osiądziesz wpośród nich, ześlę na nich błogosławieństwo dzięki twojej zasłudze, aby cię miłowali i poważali», zob. Radak do 12:3. [przypis edytorski]

⁷³*nabyli* — hebr. אָסוּ (*asu*): 'zrobili, uczynili'. Abram i Saraj pozyskiwali wyznawców Jedyne Boga. Według słów midrasza: «wprowadzili ich pod skrzydła Szechiny [Boskiej obecności]: Abram konwertował mężczyzn, a Saraj konwertowała kobiety, zaś Tora poczytuje im to tak, jak gdyby ich 'uczynili'», zob. Raszi do 12:5. [przypis edytorski]

⁷⁴*natenczas* — dziś: wtedy, wówczas. [przypis edytorski]

⁷⁵*głód* — głód był tylko w tym kraju i była to jedna z prób, którym został poddany Abraham, zob. Raszi do 12:10. [przypis edytorski]

⁷⁶*Micraim* — מִצְרַיִם (*Micrajim*) hebrajska nazwa Egiptu. Rzeczownik ten ma końcówkę liczby podwójnej, co odczytywane jest jako odniesienie do Górnego i Dolnego Egiptu. [przypis edytorski]

⁷⁷*aby mi się dobrze działo* — «Aby dawali mi podarki», zob. Raszi do 12:13. [przypis edytorski]

⁷⁸*przybył* — «Powinno być napisane 'gdy przybyli'. [Midrasz] więc uczy, że [Abram] ukrył ją w skrzyni, ale gdy zażądali [od niego] opłaty celnej, otworzyli [skrzynię] i ujrzeli [Saraj]», zob. Raszi do 12:14. [przypis edytorski]

Abramowi zaś świadczono dobrze ze względu na nią. I posiadał owce, i woły, i osły, i sługi, i służebnice, i oślice, i wielbłądy.

Ale raził⁷⁹ Wiekuiсты Faraona klęskami wielkimi, także i dom⁸⁰ jego, z powodu⁸¹ Saraj, żony Abrama.

I wezwał Faraon Abrama, i rzekł: „Cóż mi to uczynił? Czemu nie powiedziałeś mi, że to żona twoja?”

Czemu mówiłeś: »siostra to moja«, tak że wziąłem ją sobie za żonę? Ale teraz, — oto żona twoja, zabierz [ją] i idź⁸²”.

I wyznaczył dlań Faraon ludzi i przeprowadzili⁸³ go, i żonę jego, i wszystko, co posiadał.

ROZDZIAŁ XIII

I wyszedł Abram z Micraim, on i żona jego i wszystko, co posiadał, i Lot wraz z nim, ku południowi.

A Abram bogaty był bardzo w stada, w srebro i złoto.

I szedł w pochodach⁸⁴ swoich od południa, aż do Betel, aż do miejsca, gdzie był namiot jego przedtem, między Betel i między Aj.

Do miejsca ołtarza, który wystawił tam przedtem; i wzywał tam Abram imienia Wiekui-istego.

A także Lot, który szedł z Abramem, posiadał trzody, i stada, i namioty.

Ale nie mogła znieść⁸⁵ ich ziemia, aby przemieszkiwali razem, gdyż był dobytek ich wielkim, i nie mogli przemieszkiwać razem.

I wynikł spór⁸⁶ między pasterzami stad Abrama a pasterzami stad Lota. A Kanaanejczyk i Peryzejczyk mieszkali wówczas w kraju.

Woda

I rzekł Abram do Lota: „Niechajże nie będzie sporu między mną a tobą, i między pasterzami moimi a pasterzami twoimi; wszakże ludźmi krewnymi jesteście.”

⁷⁹raził — Faraon został porażony chorobą, która utrudniała mu cielesne współżycie, zob. Raszi do 12:17. [przypis edytorski]

⁸⁰dom — w znaczeniu: 'członkowie jego domu', zob. Raszi do 12:17. [przypis edytorski]

⁸¹powodu — hebr. אֵל דְּוָר (al dvar), midrasz odczytuje to dosłownie jako 'na słowo, na rozkaz'; Saraj rozkazywała aniołowi, aby uderzał Faraona za każdym razem, gdy ten chciał się do niej zbliżyć, zob. Raszi do 12:17. [przypis edytorski]

⁸²zabierz [ją] i idź — w podobnej sytuacji Abimelech pozwolił im osiedlić się w swojej krainie, gdziekolwiek zechcą (zob. Genesis 20:15), jednak Faraon nakazał im odejść, ponieważ był świadom wielkiej rozwiązłości Egipcjan [tu: Micryjczyków], zob. Raszi do 12:19. «Abram nie trudził się, by odpowiadać Faraonowi, tak jak odpowiedział Abimelechowi (Genesis 20:11-13), gdyż Faraon nie wdał się z nim w dłuższą rozmowę, tylko popędzał Abrama, by opuścił jego kraj», zob. Radak do 12:19. [przypis edytorski]

⁸³przeprowadzili — hebr. שָׁלַח (szalach): 'odsyłać, wysyłać'. Odprowadzili go pod ochroną straży, zob. Raszi do 12:20. [przypis edytorski]

⁸⁴pochodach — hebr. לְמַסָּעוֹ (lemasaw): 'wedle swoich podróży'. «Gdy wracał z Micraim do ziemi Kanaan, zatrzymywał się w tych samych gospodach, w których nocował, gdy szedł do Micraim. To uczy należytego postępowania, że człowiek nie powinien zmieniać domów, gdzie był goszczony», zob. Raszi do 13:3. [przypis edytorski]

⁸⁵znieść — ziemia nie była w stanie zapewnić wystarczająco pastwisk dla ich licznych stad, zob. Raszi do 13:6. [przypis edytorski]

⁸⁶spór — «Pasterze Lota byli złymi ludźmi i wypasali swoje stada na cudzych polach, a pasterze Abrama napominali ich, że to grabież, tamci zaś odpowiadali: ta ziemia została dana Abramowi, a on nie ma dziedzica i to Lot po nim odziedziczy, więc to nie grabież! [Dłatego] Tora mówi: »Kanaanejczyk i Peryzejczyk mieszkali wówczas w kraju«, bo Abram jeszcze sobie na tę ziemię nie zasłużył», zob. Raszi do 13:7. [przypis edytorski]

Alboż nie cała ziemia przed tobą? Odłącz się ode mnie; jeżeli na lewo, to ja na prawo, a jeżeli na prawo, to ja na lewo”.

I podniósł Lot oczy swoje, i obaczył całą okolicę Jardenu⁸⁷, że cała nawodniona: — zanim Wiekuisty spustoszył Sedom i Amorę⁸⁸, była jako ogród Wiekuistego, jako ziemia Micraim⁸⁹, dochodząc aż do Coaru.

I wybrał sobie Lot całą okolicę Jardenu, i pociągnął Lot od wschodu⁹⁰; i tak odłączyli się jeden od drugiego.

Abram osiadł w kraju Kanaan, a Lot osiadł w miastach owej okolicy, i rozbił namioty aż do Sedomu.

A ludzie Sedomu byli źli i grzeszni wielce, przed Wiekuistym⁹¹.

I rzekł Wiekuisty do Abrama po odłączeniu się Lota⁹² od niego: „Podnieś oczy twoje, a spojrz z miejsca, na którym się znajdujesz, na północ, i na południe, i na wschód, i na zachód.

Gdyż całą ziemię, którą widzisz, tobie ją oddam, i rodowi twojemu na wieki.

I uczynię ród twój jako proch ziemi, tak, że gdyby zdołał kto zliczyć⁹³ proch ziemi, i ród twój zliczonym będzie.

Powstań, obejdz kraj wzdłuż i wszecz, gdyż tobie oddam go”.

I zwinął Abram namioty, i przybył, i osiadł w dąbrowach Mamry⁹⁴, co przy Hebronie, i zbudował tam ołtarz Wiekuistemu.

ROZDZIAŁ XIV

I stało się za czasów Amrafela, króla Szinaru, Arjocha króla Ellasaru, Kedorlaomera, króla Elamu i Tidała, króla Goimu⁹⁵.

Bunt, Wojna, Porwanie

Że toczyli wojnę z Berą, królem Sedomu, i z Birszą, królem Amory, z Szinabem, królem Admy, i Szemeberem, królem Cebojim i z królem Bela⁹⁶, czyli Coaru.

Wszyscy ci zebrali się przy dolinie Siddim, czyli Morzu Solnym⁹⁷.

⁸⁷Jardenu — hebrajska nazwa rzeki Jordan. [przypis edytorski]

⁸⁸Sedom i Amorę — w innych przekładach: Sodomia i Gomora. [przypis edytorski]

⁸⁹ogród Wiekuistego, jako ziemia Micraim — „Jako ogród Wiekuistego”: w odniesieniu do drzew, „jako ziemia Micraim”: w odniesieniu do nasion warzyw, zob. Raszi do 13:10. [przypis edytorski]

⁹⁰od wschodu — ruszył na zachód od Abrama, ze wschodu w kierunku zachodnim, zob. Raszi do 13:11. [przypis edytorski]

⁹¹źli i grzeszni wielce, przed Wiekuistym — «A jednak nie powstrzymało to Lota przed osiedleniem się wśród nich [...]. Byli oni „źli” osobiście, „grzeszni” w sprawach majątkowych, „przed Wiekuistym”: znali Boga i świadomie buntowali się przeciw Niemu, zob. Raszi do 13:13. [przypis edytorski]

⁹²po odłączeniu się Lota — midrasz uczy, że jak długo niegodziwy Lot był obok Abrama, Bóg nie przemawiał do niego, zob. Raszi do 13:14. [przypis edytorski]

⁹³gdyby zdołał kto zliczyć — «Tak jak nie można policzyć prochu, tak i twojego potomstwa nie będzie można zliczyć», zob. Raszi do 13:16. [przypis edytorski]

⁹⁴Mamry — Mamre to imię własne człowieka, nie nazwa miejsca, zob. Raszi do 13:18. Por. też Genesis 14:13. [przypis edytorski]

⁹⁵Goimu — hebr. גוימ (gojim): 'ludy'. Wedle midrasza była to nazwa miejscowości, gdzie zebrali się przedstawiciele licznych ludów z różnych krain, by wspólnie wybrać sobie króla: Tidała, zob. Raszi do 14:1. [przypis edytorski]

⁹⁶Bela — Bela to nazwa miasta królewskiego, ale imię króla nie jest tu wymienione, zob. Raszi do 14:2. Por. też Genesis 19:22, gdy nazwa miasta została zmieniona na Coar. [przypis edytorski]

⁹⁷Morzu Solnym — hebr. ים המלח (jam hamelach): 'morze słone, morze solne', hebrajska nazwa Morza Martwego. [przypis edytorski]

Dwanaście lat podlegali Kedorlaomerowi; trzynastego zaś roku powstali⁹⁸.

A czternastego roku nadciągnął Kedorlaomer i królowie⁹⁹, którzy z nim byli, i pobili Refaów w Aszterot-Karnajim, i Zuzów w Ham i Emów na równinie Kirjataim.

I Chorejczyków w górach ich Seiru, aż do El-Paran, co nad pustynią.

I zawrócili, i przybyli do Ein-Miszpat, czyli Kadesz, i podbili cały obszar Amalekity, a również i Emorejczyka, osiadłego w Chacacon-Tamar.

I wyszedł król Sedomu, i król Amory, i król Admy, i król Cebojimu, i król Bela, czyli Coaru, i uszykowali się do boju z nimi w dolinie Siddim.

Z Kedorlaomerem, królem Elamu, i Tidałem, królem Goimu, i Amrafelem, królem Szinaru, i Arjochem, królem Ellasoru, czterech królów z pięcioma¹⁰⁰.

A dolina Siddim pełna była dołów smołowcowych; i uciekli królowie Sedomu i Amory, i rzucili się tam¹⁰¹; a pozostali w góry uciekli.

I zabrali cały dobytek Sedomu i Amory, i całą żywność ich, i odeszli.

I zabrali też Lota i dobytek jego, — bratanka Abrama, — i odeszli; a mieszkał on w Sedomie.

I przybył rozbitek¹⁰², i doniósł to Abramowi Ibrejczykowi¹⁰³, a ten mieszkał w dąbrowach Mamry Emorejczyka, brata Eszkola i brata Anera, którzy byli sprzymierzonymi Abrama.

A usłyszawszy Abram, że pojmany brat jego, wyprowadził¹⁰⁴ wyćwiczonych¹⁰⁵ swoich, zrodzonych w domu jego, trzechset osiemnastu¹⁰⁶, i ścigał aż do Dan.

I rozdzieliwszy¹⁰⁷ [oddziały] w nocy [napadł] na nich, on i słudzy jego, i pobił ich, i ścigał ich aż do Choby¹⁰⁸, co na lewo od Damaszku.

⁹⁸powstali — hebr. מרדו (maradu): 'zbuntowali się'. «Tych pięciu królów podlegało Kedorlaomerowi», zob. Raszi do 14:4. [przypis edytorski]

⁹⁹królowie — «Ci trzej pozostali królowie», zob. Raszi do 14:5. [przypis edytorski]

¹⁰⁰czterech królów z pięcioma — «To uczy, jak byli potężni, a jednak nie powstrzymało to Abrama od pościgu za nimi», zob. Raszi do 14:9. [przypis edytorski]

¹⁰¹rzucili się tam — według midrasza tylko król Sedomu uratował się cudem z dołów ze smołą, co pomogło niedowiarkom uwierzyć, że Abraham mógł zostać uratowany z płonącego pieca (por. komentarz do Genesis 11:28), zob. Raszi do 14:10. [przypis edytorski]

¹⁰²rozbitek — hebr. פלית (palit): 'uciekinier, zbieg'. «Był to Og, który zbiegł z pola bitwy i do tego odnosi się werset Deut. 3:11 „tylko Og, król Baszanu, pozostał z ostatka olbrzymów [Refaim]”, „pozostał”, gdyż nie zabił go Amrafel i jego sprzymierzeńcy, gdy „pobili Refaów [Refaim] w Aszterot-Karnajim”». A midrasz wyjaśnia, że był to Og, jeden z olbrzymów, który pozostał po potopie (por. Genesis 6:4), zob. Raszi do 14:13. [przypis edytorski]

¹⁰³Ibrejczykowi — hebr. חַיְוִי (haiwi). «Ten, który przyszedł z rzeki [Eufrat]», zob. Raszi do 14:13. Por. komentarz do Genesis 10:21. [przypis edytorski]

¹⁰⁴wyprowadził — hebr. וַיִּצְרֵם (wajarek) od rdzenia צרם (rik), dosł. 'opróżnić, wylać'. Tu w znaczeniu: przepasał ich [mieczami itp.], uzbroił ich, zob. Raszi do 14:14. [przypis edytorski]

¹⁰⁵wyćwiczonych — odnosi się to do Eliezera, sługi Abrahama (por. Genesis 15:2 i 24:2), którego Abraham wyćwiczył do spełniania Bożych przykazań, zob. Raszi do 14:14. [przypis edytorski]

¹⁰⁶trzechset osiemnastu — według Talmudu także liczba 318 sugeruje, że mowa tu o Eliezerze, gdyż 318 to wartość liczbową imienia Eliezer (TB, Nedarim32a), zob. Raszi do 14:14. [przypis edytorski]

¹⁰⁷rozdzieliwszy — hebr. וַיִּפְּרֵם (wajechalek aleibem lajla) dosł. 'rozdzieliła się dla nich/na nich noc'. «Zgodnie ze zwykłym znaczeniem [należałoby zmienić kolejność słów]: rozdzielił się on i jego słudzy na [wrogów] nocą [...] i także po zmroku nie zaprzestali ich ścigać. Ale opowieść midraszowa [odczytuje to tak], że sama noc została rozdzielona: w jednej połowie nocy uczyniony był cud dla [Abrama], zaś druga część [nocy] została zachowana na [cud], który wydarzył się o północy [w noc] Wyjścia z Egiptu», zob. Raszi do 14:15. [przypis edytorski]

¹⁰⁸Choby — według midrasza «nie ma miejscowości o nazwie Choba, miasto Dan nazwane jest Choba [hebr. חֹבָה (chowa): 'wina'], w związku z bałwochwalstwem, które później będzie tam miało miejsce», zob. Raszi do 14:15. [przypis edytorski]

I sprowadził na powrót cały dobytek, a również i Lota, brata swojego, i dobytek jego sprowadził na powrót, a także kobiety i lud.

I wyszedł król Sedomu naprzeciw niemu, gdy wracał po porażeniu Kedorlaomera i królów, którzy z nim byli, do doliny Szawe, czyli doliny królewskiej¹⁰⁹.

A Malki-Cedek¹¹⁰, król Szalemu¹¹¹, wyniósł chleb i wino; a był on kapłanem Boga Najwyższego¹¹².

I pobłogosławił go, i rzekł: „Błogosławiony Abram Bogu Najwyższemu, dzierżącemu niebo i ziemię;

I błogosławiony Bóg Najwyższy, który wydał wrogi twoje w moc twoją!” I dał mu dziesięć¹¹³ ze wszystkiego.

I rzekł król Sedomu do Abrama: „Oddaj mi dusze¹¹⁴, a dobytek weź sobie”.

I rzekł Abram do króla Sedomu: „Podnoszę rękę moją¹¹⁵ do Wiekuistego, Boga Najwyższego, dzierżącego niebo i ziemię,

Że ani nitki ani rzemyka sandału, — że nic nie wezmę ze wszystkiego, co twoje, abys nie rzekł: jam¹¹⁶ wzbogacił Abrama.

Nic dla mnie! Jedynie co spożyli młodzieńcy¹¹⁷, i udział mężów, którzy szli ze mną, — Aner, Eszkol i Mamre, — oni niech wezmą udział swój”.

ROZDZIAŁ XV

Po wypadkach tych, doszło słowo Wiekuistego do Abrama w widzeniu, mówiąc: „Nie obawiaj się¹¹⁸ Abramie, Ja tarczą¹¹⁹ tobie; nagroda twoja wielką bardzo!”

I rzekł Abram: „Panie, Wiekuisty, cóż dać mi możesz, kiedy ja schodzę samotnym¹²⁰? Zawiadowcą¹²¹ zaś domu mojego jest Damascenczyk Eliezer¹²²”.

¹⁰⁹*Szawe, czyli doliny królewskiej* — hebr. שָׂוֵה (*szawe*): 'jednakowo, równo'. Według midrasza była to nazwa doliny, gdzie «jednogłośnie zgodziły się wszystkie ludy, by wyznaczyć Abrama na swojego księcia i przywódcę», zob. Raszi do 14:17. [przypis edytorski]

¹¹⁰*Malki-Cedek* — Malki-Cedek utożsamiany jest z Szemem, synem Noacha, zob. Raszi do 14:18. [przypis edytorski]

¹¹¹*Szalemu* — Szalem utożsamiane jest z Jerozolimą (Jeruzalajim), zob. Ibn Ezra do 14:18. [przypis edytorski]

¹¹²*Boga Najwyższego* — «Nie czcił gwiazd ani innych zjawisk planetarnych, ale wyznawał jedynie Najwyższego Boga i służył Mu, tak jak Abram i ci, co do niego dołączyli», zob. Radak do 14:18. [przypis edytorski]

¹¹³*dał mu dziesięć* — «Abram dał mu dziesięć ze wszystkiego co miał, ponieważ [Malki-Cedek] był kapłanem», zob. Raszi do 14:20. [przypis edytorski]

¹¹⁴*dusze* — «Oddaj mi uprowadzonych moich ludzi, których uratowałeś», zob. Raszi do 14:21. [przypis edytorski]

¹¹⁵*Podnoszę rękę moją* — wyrażenie oznaczające składanie przysięgi, zob. Raszi do 14:22. [przypis edytorski]

¹¹⁶*jam* — «Gdyż Święty Błogosławiony zapewnił mnie, że mnie wzbogaci, mówiąc „pobłogosławię cię... itd.” (Genesis 12:2)», zob. Raszi do 14:23. [przypis edytorski]

¹¹⁷*młodzieńcy* — odnosi się to do owych „wyćwiczonych, zrodzonych w domu jego”, o których mowa w wersecie 14:14, zob. Radak do 14:24. [przypis edytorski]

¹¹⁸*Nie obawiaj się* — nie zostaniesz ukarany za zabicie ludzi, których pokonałeś w walce, zob. Raszi do 15:1. [przypis edytorski]

¹¹⁹*tarczą* — «Ja byłem tarczą dla ciebie i uratowałem cię z rąk królów, dam ci także nagrodę, ponieważ z własnej woli ruszyłeś z małą liczbą ludzi, by ocalić swojego bratanka, i polegąłeś na Mnie», zob. Ibn Ezra do 15:1. [przypis edytorski]

¹²⁰*samotnym* — hebr. אֲרִירִי (*ariri*): 'bezdzienny, ogołocony, zniszczony'. [przypis edytorski]

¹²¹*Zawiadowcą* — hebr. מֵשֶׁקֶת (*meszek*): 'nabywanie, posiadanie' tu w konstrukcji: בֵּן בֵּיתִי מֵשֶׁקֶת (*ben meszek beiti*): 'ten, który ma nabyć/odziedziczyć mój dom'. [przypis edytorski]

¹²²*Damascenczyk Eliezer* — Eliezer pochodził z Damaszku, zob. Raszi do 15:2. «Możliwe że gdy przybył do Abrama, nosił imię Damaszek, a Abram nadał mu hebrajskie imię: Eliezer», zob. Radak do 15:2. [przypis edytorski]

I rzekł Abram: „Wszak mnie nie dałeś potomka¹²³; a tak domownik mój odziedziczy po mnie”.

Ale oto słowo Wiekuistego doszło go, mówiąc: „Nie odziedziczy po tobie ten, a tylko [ten], który wyjdzie z łona twojego, ten odziedziczy po tobie”.

I wyprowadził go na zewnątrz¹²⁴, i rzekł: „Spójrzże ku niebu, a zlicz gwiazdy: czy potrafisz je zliczyć? I rzekł do niego: „takim będzie ród twój!”

I zaufa¹²⁵ Wiekuistemu, [który] poczytał mu to za zasługę.

I rzekł do niego: „Jam Wiekuisty, którym wywiódł cię z Ur-Kasdim, aby oddać ci ziemię tę w dziedzictwo!

I rzekł: „Panie, Wiekuisty, po czym-że poznam¹²⁶, że odziedziczę ją?”

I rzekł do niego: „Sprowadź mi jałowicę trzechletnią, i kozę trzechletnią, i barana trzechletniego, i synogarlicę, i gołąbka”

I sprowadził te wszystkie, i rozciął je¹²⁷ w pośrodku, i położył każdą część naprzeciw drugiej; ale ptaków nie rozcinał.

I spuściły się sępy na martwe ciała, i spłoszył je Abram.

Słońce zaś miało się ku zachodowi, a sen twardy¹²⁸ padł na Abrama; aż oto trwoga, ciemność wielka przypadła nań.

I rzekł do Abrama: „Wiedzieć tobie, że obcym będzie ród twój w ziemi nie swojej, i ujarzmią ich, i ciemnić ich będą — czterysta¹²⁹ lat.

Wszakże i naród, któremu służyć będą, osądzą¹³⁰; a potem wyjdą z dobytkiem wielkim¹³¹.

A ty pójdziesz do ojców twoich w pokoju, pochowany będziesz w sędziwości szczęśliwej.

A w czwartym pokoleniu powrócą tu¹³²; bo nie pełną winą Emorejczyka dotąd”.

¹²³nie dałeś potomka — «Cóż więc za pożytek ze wszystkiego, co mi dasz?», zob. Raszi do 15:3. [przypis edytorski]

¹²⁴na zewnątrz — «Według zwykłego znaczenia wyprowadził go z namiotu na zewnątrz, by ukazać mu gwiazdy. Ale według mirasza powiedział mu: wyjdź poza twoje astrologiczne [obserwacje], boś widział w układzie planet, że nie będziesz miał syna. Abram nie będzie miał syna, ale Abraham będzie miał! Saraj nie urodzi, ale Sara urodzi! Ja nadam wam inne imiona, a to zmieni wasz los [układ planet]», zob. Raszi do 15:5. [przypis edytorski]

¹²⁵zaufa — «Nie poprosił o żaden znak w tej sprawie», zob. Raszi do 15:6. [przypis edytorski]

¹²⁶po czym-że poznam — «Nie poprosił o znak, lecz rzekł: powiedz mi, czym zasłużą sobie [moi potomkowie], by zachować tę [ziemię]? A Bóg mu odpowiedział: zasłużą sobie dzięki ofiarom, [które będą Mi składali]», zob. Raszi do 15:8. [przypis edytorski]

¹²⁷rozciął je — hebrajskie wyrażenie, które oznacza zawarcie przymierza, to dosł. 'rozciąć przymierze'. Strony zawierające pakt dokonywały aktu rozcięcia zwierzęcia i przechodzenia pomiędzy rozciętymi częściami. «Tu (15:17) „piec dymiący i pochodnia płonąca”, które przeszły pomiędzy rozciętymi częściami, były posłańcami Szechiny [Boskiej obecności], która określana jest jako 'ogień', zob. Raszi do 15:10. [przypis edytorski]

¹²⁸sen twardy — hebr. תרדמה (*tardema*), por. Genesis 2:21. [przypis edytorski]

¹²⁹czterysta — «Jak [liczone jest] 400 lat od urodzenia Icchaka do wyjścia Izraela z Micraim? Icchak miał 60 lat, gdy urodził się Jakub. Gdy Jakub zszedł do Micraim, powiedział: „lat wędrówki mojej — 130” (Genesis 47:9), to [razem] 190. W Micraim przebywali 210 lat, według wartości liczbowej [słowa] רדו (*redu*), czyli „zejdźcie” (Genesis 42:2), oto jest 400 lat», zob. Raszi do 15:13. [przypis edytorski]

¹³⁰osądzą — «Dziesięcioma plagami», zob. Raszi do 15:14. [przypis edytorski]

¹³¹z dobytkiem wielkim — aluzja do Exodus 12:36-37. [przypis edytorski]

¹³²w czwartym pokoleniu powrócą tu — «Kto wyjaśnia, że chodzi tu o czwarte pokolenie Izraela, ten jest w błędzie. Skoro [Bóg] wyznaczył termin na 400 lat, jaki sens ma mówić, czy będzie to czwarte, czy piąte pokolenie? Lecz Bóg dał uzasadnienie dla Swoich słów: dlaczego muszę opóźnić [odziedziczenie ziemi] o 400 lat, że dopiero po czwartym pokoleniu Emorejczyków powróci Izrael tutaj? Ponieważ [w tamtych czasach jedno] pokolenie liczono jako 100 lat, jak uczymy się z traktatu [Talmudu] Edujot. Zatem chociaż mieszkańcy ziemi zgrzeszyli i ich wyrok jest taki, że ziemia ma się ich pozbyć, Ja muszę odczekać cztery pokolenia, bo jest napisane: „pomny winy ojców na synach, na wnukach i na prawnukach [czyli do czwartego pokolenia] tych, którzy

I gdy było słońce zaszło, a pomroka nastąpiła, a oto — piec dymiący i pochodnia płonąca! [To On] przeszedł między owymi rozciętymi [połówkami]¹³³.

Dnia onego zawarł Wiekuisty z Abramem przymierze w słowach: „Rodowi twojemu oddałem¹³⁴ ziemię tę, od rzeki Micraim¹³⁵, aż do rzeki wielkiej, rzeki Frat¹³⁶.

Kenejczyka¹³⁷, i Kenizejczyka, i Kadmonejczyka;

I Chitejczyka, i Peryzejczyka, i Refaów;

I Emorejczyka, i Kanaanejczyka, i Girgaszytę, i Jewusytę”.

ROZDZIAŁ XVI

A Saraj, żona Abrama, nie rodziła mu; miała zaś służebnicę Micrejską, imieniem Hagar.

Bezdzielnosć, Dziecko

I rzekła Saraj do Abrama: „Oto powściągną¹³⁸ mnie Wiekuisty od rodzenia; pójdźże do służebnicy mojej, może zbuduje się¹³⁹ od niej”. I usłuchał Abram głosu Saraj.

I wzięła Saraj, żona Abrama, Hagarę Micrejską, służebnicę swoją, po upływie dziesięciu lat¹⁴⁰ pobytu Abrama na ziemi Kanaanejskiej, i oddała ją Abramowi, mężowi swojemu, za żonę.

I poszedł do Hagary, i poczęła; ale widząc, że poczęła, lekceważyła panią swą w oczach swoich.

I rzekła Saraj do Abrama: „Krzywda moja na ciebie¹⁴¹! Jam oddała służebnicę moją na łono twoje, a widząc, że poczęła, lekceważona zostałam w oczach jej; niechaj Wiekuisty rozsądzi między mną a tobą”.

I rzekł Abram do Saraj: „Wszak służebnica twoja w ręku twoim: czyń z nią, co najlepszym w oczach twoich!” I dręczyła¹⁴² ją Saraj, że uciekła przed nią.

I spotkał ją anioł Wiekuistego u źródła wód w pustyni, u źródła po drodze do Szur.

Anioł

Mnie nienawidzą” (Exodus 20:5), gdyż może potomkowie się nawrócić? Bowiem nie dopełnił się jeszcze czas na wymierzenie kary, którą w przyszłości pokaram grzesznych Emorejczyków, dopiero po czwartym pokoleniu», zob. Raszbam do 15:16. Raszbam (1085-1158), skrót od rabi Szmuel ben Meir, żył w Troyes we Francji, ważny komentator Talmudu, wnuk Rasziego. [przypis edytorski]

¹³³[To On] przeszedł między owymi rozciętymi [połówkami] — Szechina [Boska obecność] przeszła pomiędzy przeciętymi ofiarami: Bóg przeprowadził to ”przymierze między rozciętymi połówkami”, zob. Ramban do 15:2. [przypis edytorski]

¹³⁴oddałem — «Słowa Boga są jak już spełnione», ponieważ jest to powiedziane w czasie przeszłym, zob. Raszi do 15:18. [przypis edytorski]

¹³⁵rzeki Micraim — «To odnosi się do Szichor [wschodniej odnogi Nilu], nie do samego Nilu», zob. Ibn Ezra do 15:18. [przypis edytorski]

¹³⁶Frat — Eufrat. [przypis edytorski]

¹³⁷Kenejczyka — «Tu wymienione jest dziesięć ludów, a [Bóg] dał im ziemię jedynie siedmiu ludów. Te trzy [pozostałe, których ziemia nie była dana Izraelowi]: Edom, Moab i Amon to [tutaj] Kenejczyk, Kenizejczyk i Kadmonejczyk, ci zostaną ujarzmieni w przyszłości (zob. Izajasz 11:14)», zob. Raszi do 15:19. [przypis edytorski]

¹³⁸powściągną — hebr. אָצָר (acar): ’zatrzymać, wstrzymać, zamknąć’. [przypis edytorski]

¹³⁹zbuduje się — «Syn [hebr. בֵּן (ben) od rdzenia בָּנָה (baná): ’budować’] nazywany jest tak, ponieważ jest ’budowlą’ [powstałą] z ojca i matki. [Saraj] powiedziała: jeśli będziesz miał syna z mojej służącej, będę go postrzegała tak, jakby był moim synem, i będzie dla mnie jak [biologiczny] syn», zob. Radak do 16:2. [przypis edytorski]

¹⁴⁰dziesięciu lat — jeśli żona spędziła z mężem dziesięć lat i nie urodziła mu dzieci, powinien poślubić następną żonę, zob. Raszi do 16:3. [przypis edytorski]

¹⁴¹Krzywda moja na ciebie — według midrasza Saraj skarżyła się: «ciebie winię za krzywdę, której doznaję! Gdy modliłeś się do Boga [o potomka] (Genesis 15:2) [...], modliłeś się tylko dla samego siebie, a powinieć był modlić się za nas oboje!», zob. Raszi do 16:5. [przypis edytorski]

¹⁴²dręczyła — obarczała ją ciężką pracą, zob. Raszi do 16:6. [przypis edytorski]

I rzekł: „Hagaro, służebnico Saraj! Skąd¹⁴³ przychodzisz i dokąd idziesz? I rzekła: przed Saraj, panią moją, uciekam”.

I rzekł do niej anioł¹⁴⁴ Wiekuistego: „Wróć do pani swojej, a ukorź się pod ręce jej”.

I rzekł do niej anioł Wiekuistego: „Wielce rozmnożę potomstwo twoje, że nie będzie zliczone z powodu mnóstwa”.

I rzekł do niej anioł Wiekuistego: „Oto poczęłaś, i zrodzisz syna; i tak nazwij imię jego Iszmael¹⁴⁵; bo usłyszał Wiekuisty o cierpieniu twoim.

Imię

A będzie on dzikim¹⁴⁶ człowiekiem; ręka jego przeciw wszystkim, a ręka wszystkich przeciw niemu¹⁴⁷; a przed obliczem wszystkich braci swoich mieszkać będzie¹⁴⁸”.

I nazwała imię Wiekuistego, który przemawiał do niej: „Tyś Bóg widzenia”, bo mówiła: „Wszak i tu¹⁴⁹ spoglądałam za [Tym], który mnie widział”.

Przeto nazwano studnię tę, studnią Lachaj-Roi¹⁵⁰. Oto ona między Kadesz i Bared.

I urodziła Hagar Abramowi syna, i nazwał Abram¹⁵¹ imię syna swego, którego urodziła Hagar: Iszmael.

A Abram miał osiemdziesiąt sześć lat, gdy urodziła Hagar Iszmaela Abramowi.

ROZDZIAŁ XVII

A gdy miał Abram dziewięćdziesiąt i dziewięć lat, ukazał się Wiekuisty Abramowi, i rzekł do niego: „Jam jest Bóg Wszechpotężny¹⁵²; postępuj¹⁵³ przede mną, a bądź nieskazitelny¹⁵⁴!

I ustanowię przymierze Moje między Mną a tobą, i rozmnożę cię bardzo a bardzo.

¹⁴³Skąd — anioł wiedział to, lecz chciał jej dać możliwość nawiązania rozmowy, zob. Raszi do 16:8. [przypis edytorski]

¹⁴⁴rzekł do niej anioł — według midrasza, do każdej z tych wypowiedzi posłany był do niej inny anioł, dlatego każdy werset (16:9,10,11) zaczyna się od słów „I rzekł do niej anioł”, zob. Raszi do 16:9. [przypis edytorski]

¹⁴⁵Iszmael — hebr. יִשְׁמָאֵל Jiszmael, od słów שָׁמָע (szama): 'słyszeć' i אֵל (el): 'Bóg'. [przypis edytorski]

¹⁴⁶dzikim — hebr. דִּיקִים (pere): dosł. 'dziki osioł'. [przypis edytorski]

¹⁴⁷ręka jego przeciw wszystkim, a ręka wszystkich przeciw niemu — będzie to człowiek lubiący pustynie i polowania na zwierzęta, ale także rozbójnik, skłócony ze wszystkimi, zob. Raszi do 16:12. [przypis edytorski]

¹⁴⁸przed obliczem wszystkich braci swoich mieszkać będzie — ponieważ jego potomstwo będzie liczne, zob. Raszi do 16:12. [przypis edytorski]

¹⁴⁹Wszak i tu — znaczenie hebrajskiego wyrażenia jest niejednoznaczne. «Wypowiedź ta oznacza zadziwienie: czyż mogłam pomyśleć, że nawet tutaj, na pustkowiu, zobaczę wysłannika od Boga, po tym, jak oglądałam takich [posłańców] w domu Abrama, bo tam nawykłam do oglądania aniołów?», zob. Raszi do 16:13. «Również i tu widziałam anioła Bożego, po tym, jak Bóg ujrzał moje upokorzenie», zob. Ibn Ezra do 16:13. [przypis edytorski]

¹⁵⁰Lachajroi — hebr. לַחַי רֹאֵי (beer lachaj roi): 'studnia Żywego mojej wizji/studnia Żyjącego, który mnie widzi'. Raszi proponuje wyjaśnienie według interpretacji Targumu Onkelosa, aramejskiego przekładu z I/II wieku: „studnia, przy której ukazał się żywy anioł”, zob. Raszi do 16:14. «Studnia tego, który będzie żył w przyszłym roku», zob. Ibn Ezra do 16:14. [przypis edytorski]

¹⁵¹nazwał Abram — Abram nadał to imię synowi, dzięki prorockiemu natchnieniu, zob. Raszi do 16:15. [przypis edytorski]

¹⁵²Bóg Wszechpotężny — hebr. אֵל שַׁדְדַּי (El Szaddaj) 'Bóg Wszechmocny, Wszechmogący'. Jest to jedno z Imion Boga i przymiotnik opisujący Boską potęgę. Imię 'Wiekuisty', czyli J-H-W-H, tzw. Tetragramaton, najświętsze, Czteroliterowe Imię, które nie jest wymawiane, wskazuje na istotę Boga, a 'Szaddaj' wyraża Jego władzę nad stworzeniami. «Świat zaś istnieje dzięki tym dwóm Imionom», zob. Ibn Ezra do 17:1. [przypis edytorski]

¹⁵³postępuj — hebr. הִלְכָה (hithalech): 'chodzić, przechadzać się', por. Genesis 5:22, 24 i 6:9. Tu w znaczeniu «oddawaj Mi cześć, służ Mi», zob. Raszi do 17:1. [przypis edytorski]

¹⁵⁴nieskazitelny — hebr. תָּמִים (tamim): 'całkowity, ukończony, nienaganny, doskonały'. «Jest to nakaz [...]: bądź niezłomny wobec wszystkich prób, [na które cię wystawię]». Zaś wedle słów midrasza odnosi się to do obrzezania, bo dopiero obrzezany Abram będzie „nieskazitelny”, zob. Raszi do 17:1. [przypis edytorski]

I padł Abram na oblicze swoje, a mówił z nim Bóg i rzekł:

„Ja, oto przymierze Moje z tobą: będziesz ojcem mnóstwa narodów,

Przymierze

I nie będzie zwane nadal imię twoje Abram, ale będzie imię twoje: Abraham; gdyż ojcem mnóstwa narodów¹⁵⁵ ustanawiam cię.

Imię

I rozplenię cię bardzo a bardzo; i rozkrzewię cię w narody, a królowie z ciebie wyjdą.

I utwierdzą przymierze Moje między Mną a tobą, i między potomstwem twoim po tobie, w pokoleniach ich — w przymierze wieczne, abym był ci Bogiem i potomstwu twojemu po tobie.

I oddam tobie, i potomkom twoim po tobie, ziemię przebywania twojego — całą ziemię Kanaan, w posiadanie wieczne¹⁵⁶, i będę im Bogiem”.

I rzekł Bóg do Abrahama: „Ty zaś przymierza Mojego przestrzegaj, ty i potomkowie twoi po tobie, w pokoleniach swoich.

Oto przymierze Moje, którego przestrzegać będziecie między Mną a wami, i potomstwem twoim po tobie: obrzezaną ma być u was wszelka płeć męska.

I obrzeżecie ciało napletka waszego, a będzie to znakiem przymierza między Mną a wami.

A w wieku ośmiu dni obrzezaną ma być u was wszelka płeć męska, w pokoleniach waszych, urodzony w domu¹⁵⁷ i nabyty za pieniądze z jakiegokolwiek cudzego rodu, który nie jest z potomstwa twojego.

Obrzezanym ma być¹⁵⁸ urodzony w domu twoim, i nabyty za pieniądze twoje; a niechaj będzie przymierze Moje na ciele waszym przymierzem wiecznym.

Nieobrzezany zaś mężczyzna, który by nie obrzezał ciała napletka swojego, wytępiona zostanie dusza ta z ludu swojego¹⁵⁹, przymierze Moje zerwał”.

I rzekł Bóg do Abrahama: „Saraj, żony twojej, — nie będziesz zwał imienia jej Saraj, bo Sara¹⁶⁰ imię jej.

Imię

¹⁵⁵ojcem mnóstwa narodów — hebr. אב אבות אבות (aw bamon gojim): 'ojciec tłumu/rzeszy ludów'. Imię 'Abraham' zawiera w sobie aluzję do tych słów אב (aw): 'ojciec' i אב (bam) od אבות (bamon): 'tłum, liczna grupa'. «Litera r [resz], która już wcześniej była w [jego imieniu 'Abram', oznacza], iż był ojcem jedynie dla Aramu, z którego pochodził, teraz zaś stał się ojcem dla całego świata, ale litera r nie została usunięta z [jego imienia]. Jednak litera j [jud, usunięta] z imienia Saraj, „złaziła się” Bogu, aż została dodana do imienia Jehoszui [Jozuego], zob. Numeri 13:16», zob. Raszi do 17:5. [przypis edytorski]

¹⁵⁶posiadanie wieczne — według Talmudu (TB, Ketubot110b): «tam będę wam Bogiem. I kto mieszka poza tym Krajem, podobny jest komuś, kto jak gdyby nie miał Boga», zob. Raszi do 17:8. «I chociaż na pewien czas zostaną z tej [ziemi] wygnani, będzie to ich „wieczne posiadanie” i powrócą do niej, i „będę im Bogiem”», zob. Radak do 17:8. [przypis edytorski]

¹⁵⁷urodzony w domu — „w pokoleniach waszych” odnosi się do Żydów, „urodzony w domu” odnosi się do syna, którego urodziła w domu niewolnica, „nabyty za pieniądze” odnosi się do niewolnika, który został nabyty już po urodzeniu, zob. Raszi i Radak do 17:12. [przypis edytorski]

¹⁵⁸Obrzezanym ma być — «Tu [Bóg] mówi do Abrahama, aby razem ze sobą obrzezał także mężczyzn w swoim domostwie, ponieważ o obrzezaniu potomków Abrahama mowa jest w poprzednim wersecie», zob. Radak do 17:13. [przypis edytorski]

¹⁵⁹wytępiona zostanie dusza ta z ludu swojego — hebr. נחבטה הנפש (nichbreta hanefesz): dosł. 'dusza zostanie odcięta'. נחבטה (karet): 'odcięcie' to szczególnie dotkliwa kara odłączenia od ludu żydowskiego. Tora wymienia 36 takich przypadków, gdy złamanie prawa pociąga za sobą karet (zob. Miszna, Keritot 1:1). Istnieją różne interpretacje rabiniczne, czym jest ta kara, może to być ostracyzm społeczny, przedwczesna śmierć (przed 60 rokiem życia), rodzaj śmierci duchowej, czy bezpotomność. Lecz jest to kara wymierzana przez Boga, nie przez ludzi. Nieobrzezany mężczyzna naraża się na karet dopiero, gdy dorośnie do wieku, w którym odpowiada już za swoje czyny, ale ojciec, który nie obrzezał swojego syna, nie ponosi tej kary, niemniej jednak ojciec ten jest winny, że złamał przykazanie, zob. Raszi do 17:14. [przypis edytorski]

¹⁶⁰Sara — Sara oznacza 'władczyni, księżna', podczas gdy Saraj: 'moja księżna'. Według Talmudu (TB, Berachot 13a), na początku była księżną dla swojego ludu, teraz stała się władczynią dla całego świata, zob. Raszi do 17:15. [przypis edytorski]

I pobłogosławię ją, a także dam ci z niej syna; i pobłogosławię ją¹⁶¹, i rozkrzewię ją w nrody, królowie ludów z niej wyjdą.

I padł Abraham na oblicze swoje, a uśmiechnąwszy¹⁶² się pomyślał w sercu swoim: „Czyżby stuletniemu¹⁶³ się narodziło, a czyżby Sara dziewięćdziesięcioletnia rodzić miała?”

I rzekł Abraham do Boga: „Niechby już¹⁶⁴ Izmael żył przed Tobą!”

I rzekł Bóg: „Ależ Sara, żona twoja, urodzi ci syna, i nazwiesz imię jego Icchak¹⁶⁵; i ustanowią przymierze Moje¹⁶⁶ z nim przymierzem wiecznym, dla potomstwa jego po nim.

Imię

A też względem Izmaela wysłuchałem cię: oto pobłogosławiłem go, i rozplenię go, i rozmnożę go bardzo a bardzo; dwunastu książąt spłodzi, i uczynię zeń naród wielki.

Przymierze zaś Moje utwierdzę z Icchakiem, którego urodzi ci Sara, o porze obecnej, w roku następnym.

I przestał mówić z nim, i wznosił się Bóg od Abrahama.

I wziął Abraham Izmaela, syna swojego, i wszystkich urodzonych w domu swoim, i wszystkich nabytych za pieniądze swoje, wszystkich płci męskiej między domownikami Abrahama, i obrzezał ciało napletka ich tegoż samego dnia, jako mówił z nim Bóg.

A Abraham miał dziewięćdziesiąt i dziewięć lat, gdy obrzezano ciało napletka jego.

A Izmael, syn jego, miał trzynaście lat, gdy obrzezano ciało napletka jego.

Tegoż samego dnia obrzezany został Abraham i Izmael, syn jego.

I wszyscy domownicy jego, zrodzeni w domu, i nabyci za pieniądze spośród cudzoziemców, obrzezani zostali z nim.

ROZDZIAŁ XVIII

I ukazał mu się¹⁶⁷ Wiekuisty w dąbrowie Mamre, gdy siedział u wejścia [do] namiotu¹⁶⁸, w czasie upału¹⁶⁹ dziennego.

¹⁶¹*pobłogosławię ją* — oprócz urodzenia dziecka błogosławieństwo wiązało się z tym, że ciało Sary przywrócona została młodość, a także mogła ona karmić syna piersią, co stanowiło dowód, iż rzeczywiście go urodziła, zob. Raszi do 17:16. [przypis edytorski]

¹⁶²*uśmiechnąwszy* — hebr. צחק (cachak): 'zaśmiać się/śmiać się'. W przypadku Abrahama «Targum Onkelosa [aramejski przekład] tłumaczy to słowo jako 'uradował się', a w przypadku Sary (18:12) to samo słowo oznacza śmiech. Co uczy, że Abraham uwierzył i ucieszył się, a Sara nie uwierzyła i podśmiewała się, i to dlatego Bóg zirytował się na Sarę, a na Abrahama nie», zob. Raszi do 17:17. Targum Onkelos: Targum [czyli aramejski przekład] dokonany przez Onkelosa około II wieku n.e., odzwierciedla rabiniczną interpretację Tory w tamtych czasach. Raszi i inni komentatorzy nieradko powołują się na wybory językowe tego przekładu. [przypis edytorski]

¹⁶³*stuletniemu* — «Chociaż w poprzednich pokoleniach [mężczyźni] płodzili dzieci nawet i w wieku 500 lat, w czasach Abrahama zmniejszyła się już długość życia i ludzkie siły [...]. W dziesięciu pokoleniach od Noacha do Abrahama poczynali już dzieci wcześniej, w wieku 60 czy 70 lat», zob. Raszi do 17:17. [przypis edytorski]

¹⁶⁴*Niechby już* — «Wystarczająco [wielką łaską] dla mnie będzie, gdy choć Izmael będzie żył [...]. Ale Bóg odrzekł mi: dostaniesz i to, i to: Icchak [Izaak] się urodzi i Izmael będzie żył», zob. Bechor Szor do 17:18. [przypis edytorski]

¹⁶⁵*Icchak* — od rdzenia צחק (cachak): 'śmiać się', aluzja do śmiechu Abrahama (Genesis 17:17) i śmiechu Sary (Genesis 18:12). W innych tłumaczeniach jako: Izaak. [przypis edytorski]

¹⁶⁶*przymierze Moje* — «Moje przymierze obrzezania będzie przekazane tylko potomkom Icchaka», zob. Raszi do 17:19. [przypis edytorski]

¹⁶⁷*ukazał mu się* — Bóg odwiedził osłabionego Abrahama w trzecim dniu po obrzezaniu, tak jak należy iść z wizytą do chorego, zob. Raszi do 18:1. [przypis edytorski]

¹⁶⁸*u wejścia [do] namiotu* — Abraham siedział tam, by wypatrywać wędrowców, których mógłby ugościć w swoim namiocie, zob. Raszi do 18:1. [przypis edytorski]

¹⁶⁹*upału* — według opowieści talmudycznej (TB, *Bawa Mecia* 86b), Bóg uczynił ten dzień wyjątkowo gorącym, «aby wędrowcy nie trudzili Abrahama, ale gdy ujrzał, że Abraham smuci się tym, iż nie nadchodzą goście, przyprowadził do niego aniołów pod postacią ludzi», zob. Raszi do 18:1. [przypis edytorski]

I podniósł oczy swoje, i spojrział, a oto trzech¹⁷⁰ mężowie stanęli przed nim; a zobaczywszy ich, pobiegł na ich spotkanie sprzed wejścia namiotu, i pokłonił się ku ziemi.

I rzekł: „Panie¹⁷¹! jeżeli też znalazłem łaskę w oczach twoich, nie przejdźże mimo sługi twojego!

Niechże przyniosą nieco wody, a umyjecie nogi wasze¹⁷², i odpoczniecie pod drzewem.

A ja przyniosę kawałek¹⁷³ chleba, a posilicie serce wasze; potem pójdziecie, — skoro już przeszłście obok sługi waszego”. I rzekli: „Uczyn tak, jakieś powiedział”.

I pospieszył Abraham do namiotu, do Sary, i rzekł: uwiń się, trzy miary¹⁷⁴ mąki przedniej! Rozczyn je i zrób podpłomyki”.

I do bydła pobiegł Abraham, i wzięwszy cielę pulchne¹⁷⁵ i wyborowe, dał je pachółkowi¹⁷⁶, który pospieszył, aby przyrządzić je¹⁷⁷.

I wziął śmietanki, i mleka, i cielę, które przyrządził, i postawił przed nimi; a sam stanął przy nich pod drzewem; i jedli¹⁷⁸.

I rzekli do niego: „Gdzież Sara żona twoja?”, a odpowiedział: „Oto — w namiocie”.

I rzekł: Wróć do ciebie¹⁷⁹ około czasu bieżącego, a oto — będzie miała syna Sara żona twoja; a Sara słuchała u wejścia do namiotu, a ono [było] za nim.

Abraham zaś i Sara byli starzy, podeszli w latach, przestała mieć Sara właściwość kobiet¹⁸⁰.

I roześmiała się Sara w duszy, mówiąc: „Czyżbym po zwiędnięciu moim miała doznać rozkoszy? — a pan mój starcem”.

I rzekł Wiekuisty do Abrahama: „Czemuż to śmiała się Sara mówiąc: »czyżbym rzeczywiście rodzić miała, gdy się zestarzałam«¹⁸¹?

Alboż jest rzecz niemożliwa u Wiekuistego? W oznaczonej porze wróć do ciebie, około czasu bieżącego, a mieć będzie Sara syna”.

¹⁷⁰trzej — każdy anioł posłany został z inną misją: «Jeden, aby ogłosić Sarze o [narodzinach syna], jeden, aby zniszczyć Sedom i jeden, aby uleczyć Abrahama», zob. Raszi do 18:2. [przypis edytorski]

¹⁷¹Panie — «Zwrócił się do najważniejszego spośród nich [...]». Midrasz wyjaśnia, że «zwrócił się tu do Boga, [który przed chwilą mu się ukazał], aby Ten zaczął na niego, gdy Abraham pobiegnie, by ugościć wędrowców», zob. Raszi do 18:3. [przypis edytorski]

¹⁷²umyjecie nogi wasze — «Myślał, że są to poganie, którzy czczą proch na swoich stopach, a bardzo uważał na to, by nie wnosić do swego domostwa nic, co byłoby związane z bałwochwalstwem. Ale Lot, który nie dbał o to, zaproponował [wędrowcom] najpierw nocleg, a potem obmycie nóg (zob. Genesis 19:2)», zob. Raszi do 18:4. [przypis edytorski]

¹⁷³kawałek — Abraham obiecał kawałek chleba, a przygotował obfitą ucztę. «Stąd [nauka], że sprawiedliwi mówią mało, ale robią dużo», zob. Radak do 18:5. [przypis edytorski]

¹⁷⁴miary — hebr. סאה (sea), biblijna miara produktów sypkich, około 7,33 l lub objętość 144 jajek średniej wielkości, i sea to 1/3 efy. [przypis edytorski]

¹⁷⁵pulchne — hebr. רחב (rach): dosł. 'delikatne'. [przypis edytorski]

¹⁷⁶pachółkowi — midrasz wskazuje, że był to Izmael, którego Abraham przyuczał do wypełniania przykazań, zob. Raszi do 18:7. [przypis edytorski]

¹⁷⁷je — według opowieści talmudycznej (TB, Bawa Mecia 86b), Abraham wybrał trzy cielaki, «aby nakarmić każdego z trzech [gości] ozorem cielęcym z musztardą», zob. Raszi do 18:7. [przypis edytorski]

¹⁷⁸jedli — jako że aniołowie nie potrzebują jeść, trzej wędrowcy jedynie «wyglądali, jak gdyby jedli, co uczy, że nie należy postępować inaczej, niż jest przyjęte w miejscowym zwyczaju», zob. Raszi do 18:8. [przypis edytorski]

¹⁷⁹Wróć do ciebie — «Anioł nie ogłaszał, że powróci za rok, ale wypowiadał słowa posłania Bożego», z którym przybył, zob. Raszi do 18:10. [przypis edytorski]

¹⁸⁰właściwość kobiet — przestała już menstruować, zob. Raszi do 18:11. [przypis edytorski]

¹⁸¹zestarzałam — «Tora zmieniła [tu słowa Sary] ze względu na pokój [między małżonkami], ponieważ na prawdę Sara powiedziała [o mężu] „pan mój starcem”», zob. Raszi do 18:13. [przypis edytorski]

I zapierała się Sara, mówiąc: „Nie śmiałam się!” — bo się obawiała; on¹⁸² wszakże powiedział: „Nie, bo śmiałaś się!”

I wstali stamtąd owi mężowie, i skierowali wzrok ku Sedomowi; a Abraham siedł z nimi, aby odprowadzić ich.

A Wiekuisty rzekł: „Miałbym zataić przed Abrahamem, co uczynić chcę¹⁸³?”

Abraham to rozkrzewi się w naród wielki i potężny, a błogosławić się nim będą wszystkie narody ziemi.

Albowiem umiłowalem go¹⁸⁴, aby polecił synom swoim, i domowi swojemu po sobie, strzec drogi Wiekuistego, spełniając cnotę¹⁸⁵ i sprawiedliwość¹⁸⁶, aby sprowadził Wiekuisty na Abrahama to, co wyrzekł o nim”.

I rzekł Wiekuisty: „Skarga na Sedom, i Amorę, tak wielką jest, a grzech ich, tak ciężkim bardzo!...

Zstąpię też i zobaczę; jeżeli według skargi¹⁸⁷, która Mnie dochodzi, postępują, tedy — zagłada! a jeżeli nie, będę wiedział”.

I zwrócili się stamtąd owi mężowie, i poszli do Sedomu. Abraham zaś jeszcze stał przed Wiekuistym.

I przystąpił Abraham i rzekł: „Alboż rzeczywiście zgładzisz sprawiedliwego wraz z niegodziwym?”

Może jest pięćdziesięciu¹⁸⁸ sprawiedliwych w mieście; czyż także zgładzisz, i nie przebaczysz miejscu dla pięćdziesięciu sprawiedliwych, którzy w nim są?

Dalekim¹⁸⁹ to od Ciebie, abyś uczynił rzecz podobną, byś zabił sprawiedliwego wraz z niegodziwym, aby był sprawiedliwy jako niegodziwy; dalekim to od Ciebie! Czyżby sędzia całej ziemi nie pełnił sprawiedliwości?”

I rzekł Wiekuisty: „Jeżeli znajdę w Sedomie pięćdziesięciu sprawiedliwych, w samym mieście, przepuszczę¹⁹⁰ całemu miejscu¹⁹¹ ze względu na nich.

I odpowiedział Abraham i rzekł: „Otoż podjąłem się przemówić do mojego Pana, choć ja proch i popiół¹⁹²:

¹⁸²on — powiedział to Abraham, zob. Bechor Szor do 18:15. [przypis edytorski]

¹⁸³co uczynić chcę — „co uczynić chcę” «w Sedomie. Nie jest właściwe, bym uczynił to bez powiadomienia [Abrahama], Ja dałem mu tę ziemię i te pięć miast (zob. Genesis 14:2) także należy do niego [...]. Nazwałem go Abrahamem, „ojcem mnóstwa narodów”. Czyż zgładzę synów, a nie powiadomię o tym ojca, który Mnie miłuje?», zob. Raszi do 18:17. [przypis edytorski]

¹⁸⁴umiłowalem go — hebr. םוֹדַתִּי (jedatiw) dosł. 'poznałem go'. Tu należy to rozumieć jako wyraz uczuć, zob. Raszi do 18:19. [przypis edytorski]

¹⁸⁵cnotę — hebr. צְדָקָה (cedaka): 'sprawiedliwość, dobroczynność'. [przypis edytorski]

¹⁸⁶sprawiedliwość — hebr. מִשְׁפָּט (mispat): 'prawo, sąd, wyrok'. [przypis edytorski]

¹⁸⁷według skargi — hebr. חֲקָאָה (hakecaakatah): 'czy wedle jej wołania/skargi'. Opowieść talmudyczna (TB, Sanhedrin109b) łączy to ze «skargą młodej dziewczyny, którą [mieszkańcy Sedomu] zabili okrutną śmiercią za to, że dała jedzenie biedakowi», zob. Raszi do 18:21. [przypis edytorski]

¹⁸⁸pięćdziesięciu — «Po dziesięciu sprawiedliwych w każdym z tych miast, ponieważ było pięć miejscowości (zob. Genesis 14:2). Jeśli jednak powiesz, że sprawiedliwi nie uratują złoźcynców, dlaczego wszakże miałbyś zabijać sprawiedliwych?», zob. Raszi do 18:24. [przypis edytorski]

¹⁸⁹Dalekim — hebr. חָלִילָה (chalila): 'profanacja, rzecz świecka', odwrotność świętości. «To byłoby dla Ciebie profanacją, bo wszystkie ludy powiedzą: On niszczy wszystkich: i sprawiedliwych, i złoźcynców! Tak zrobiłeś z pokoleniem potopu i z pokoleniem rozproszenia [wieży Babel]», zob. Raszi do 18:25. [przypis edytorski]

¹⁹⁰przepuszczę — czyli: daruję. [przypis edytorski]

¹⁹¹całemu miejscu — wszystkim pięciu miastom, wśród których Sedom był najważniejszy, zob. Raszi do 18:26. [przypis edytorski]

¹⁹²proch i popiół — «Chociaż jestem prochem i popiołem, nie przyszedłem sprzeciwić się Twojej chwale i Twoim sądom, a jedynie, by uczyć się i zrozumieć ten wyrok», zob. Radak do 18:27. [przypis edytorski]

Może nie dostanie do pięćdziesięciu sprawiedliwych, pięciu: czyżbyś zgładził dla pięciu całe miasto?” I rzekł: „Nie zgładzę, jeżeli znajdę tam czterdziestu pięciu¹⁹³”.

I począł dalej mówić do Niego, i rzekł: „Może znajdzie się tam czterdziestu¹⁹⁴?” I odpowiedział: „Nie uczynię [zniszczenia] ze względu na czterdziestu”.

I rzekł: „Niech też nie gniewa Pana, że mówić będę: Może znajdzie się tam trzydziestu?” I rzekł: „Nie uczynię, jeżeli znajdę tam trzydziestu”.

I rzekł: „Otoż podjąłem się mówić do mojego Pana: Może znajdzie się tam dwudziestu?” I odpowiedział: „Nie zgładzę ze względu na dwudziestu”.

I rzekł: „Niech też nie gniewa Pana, gdy przemówię raz jeszcze: „Może znajdzie się tam dziesięciu¹⁹⁵?” I rzekł: „Nie zgładzę ze względu na dziesięciu”.

I poszedł Wiekuisty, przestawszy mówić do Abrahama; Abraham zaś wrócił¹⁹⁶ do miejsca swojego.

ROZDZIAŁ XIX

I przybyli dwaj¹⁹⁷ aniołowie do Sedomu wieczorem¹⁹⁸; a Lot siedział u bramy¹⁹⁹ Sedomu. I spostrzegł Lot, i powstał na spotkanie ich, i pokłonił się obliczem ku ziemi.

Anioł

I rzekł: „Otoż proszę panowie moi! Wstąpcie też²⁰⁰ do domu służi waszego, i przenocujcie, i umyćcie nogi wasze²⁰¹; a wstawszy rano, pójdziecie w drogę waszą”. I odpowiedzieli: „Nie, bo na ulicy przenocujemy²⁰²”.

I nastawał na nich usilnie, i zaszli do niego, i przybyli do domu jego; i wyprawił im ucztę, i praśników²⁰³ napiekł; i jedli.

Zanim się położyli, — a mieszkańcy miasta, mieszkańcy Sedomu, obiegli dom, od młodzieńca do starca, cały lud zewsząd.

¹⁹³*czterdziestu pięciu* — «Czyż nie będzie po dziewięciu [sprawiedliwych] w każdym mieście? Ale Ty, Najsprawiedliwszy na świecie, przyłączysz się do nich», czyli do każdej z tych grup tak, aby w każdym mieście było dziesięciu, zob. Raszi do 18:28. Jest to też aluzją do tzw. minjanu, czyli dziesięciu mężczyzn, których obecność jest niezbędna, by uznać modły za publiczne. [przypis edytorski]

¹⁹⁴*czterdziestu* — «Tak uratują się cztery miasta; [lub] niech trzydziestu uratuje trzy z nich, albo dwudziestu: dwa z nich, albo [choć] dziesięciu: jedno z nich», zob. Raszi do 18:29. [przypis edytorski]

¹⁹⁵*dziesięciu* — «O mniejszą ilość już nie prosił, pomyślał sobie: w pokoleniu potopu było ośmiu [sprawiedliwych]: Noach, jego synowie i ich żony, a nie zdołali uratować swojego pokolenia, zaś o dziewięciu w połączeniu z Bogiem [do liczby dziesięciu] już prosił i nie udało się», zob. Raszi do 18:32. [przypis edytorski]

¹⁹⁶*Abraham zaś wrócił* — według słów midrasza: «odszedł Sędzia, odszedł obrońca, ale oskarżyciel oskarżał, i dlatego [następny werset mówi]: „I przybyli dwaj aniołowie do Sedomu”, aby dokonać zagłady», zob. Raszi do 18:33. [przypis edytorski]

¹⁹⁷*dwaj* — «Jeden, aby zniszczyć Sedom, drugi, aby uratować Lot, trzeci [anioł], który zjawił się, by ogłosić nowinę Sarze, odszedł gdy tylko zakończył swoją misję», zob. Raszi do 19:1. [przypis edytorski]

¹⁹⁸*wieczorem* — aniołowie nie mieli aż tak daleko z Hebronu do Sedomu, ale ociągali się, z nadzieją, że może Abrahamowi uda się jego wstawiennictwo u Boga, zob. Raszi do 19:1. [przypis edytorski]

¹⁹⁹*bramy* — według midrasza Lot siedział w bramie, w miejscu wydawania wyroków, ponieważ mieszkańcy Sedomu mianowali go sędzią, zob. Raszi do 19:1. [przypis edytorski]

²⁰⁰*wstąpcie też* — hebr. *וּשְׂתַחֲוּ* (*suru*): 'odwróćcie się, skróćcie'. Midrasz uczy, że Lot ostrzegł ich, by udali się do niego okrężną drogą, gdyż mieszkańcy Sedomu są niebezpieczni, zob. Raszi do 19:2. [przypis edytorski]

²⁰¹*umyćcie nogi wasze* — Lot, który nauczył się reguł gościnności u swego stryja Abrahama, wiedział, że nie jest w zwyczaju, by najpierw mieli przenocować, a potem umyć nogi (zob. Genesis 18:4). «Ale tak sobie Lot pomyślał: jeśli przyjdą ludzie Sedomu i zobaczą, że oni umyli nogi, oskarżą mnie: to ci ludzie są u ciebie w domu już dwa czy trzy dni, a ty nam nic nie powiedziałaś?! Dlatego doszedł do wniosku: lepiej, gdy zostaną tu z pyłem na nogach, żeby wyglądało, że właśnie przyszli», zob. Raszi do 19:2. [przypis edytorski]

²⁰²*Nie, bo na ulicy przenocujemy* — «Jednak do Abrahama odrzekł: „Uczyn tak, jak powiedział” (Genesis 18:5), stąd [pływie nauka], że można odmawiać mniej ważnemu, ale nie można odmawiać wielkiemu [człowiekowi]», zob. Raszi do 19:2. [przypis edytorski]

²⁰³*praśników* — według midrasza działo się to w czasie Pesach, gdy Żydzi nie spożywają zakwaszonego chleba, a jedynie chleb praśny czyli macę, zob. Raszi do 19:3. [przypis edytorski]

I zawołali Lota, i rzekli doń: „Gdzież ci ludzie, którzy przybyli do ciebie tej nocy? Wyprowadź ich do nas, abysmy nawiedzili²⁰⁴ ich”.

I podszedł do nich Lot ku wejściu, a drzwi zamknął za sobą.

I rzekł: „Nie czynicie też, bracia moi, nic złego.

Otoż mam dwie córki, które nie poznały męża, wyprowadzę je raczej do was, a czynicie z nimi co najlepszym w oczach waszych; a tylko mężom tym nie czynicie nic, ponieważ weszli pod cień dachu mojego”.

I rzekli: „Ustąp precz!”, i rzekli: „Ten jeden przybył tu gościć, a chce wciąż sądzić! Teraz gorzej postąpimy z tobą niż z nimi!” I napparli na męża, na Lota, i przystąpili, by wyłamać drzwi.

I wyciągnęli mężowie owi rękę swoją, i wciągnęli Lota do siebie, do domu, a drzwi zamknęli.

A ludzi, będących u wejścia do domu, porazili ślepotą, od najmniejszego do największego — tak, że strudzili się, szukając wejścia.

I rzekli ci mężowie do Lota: „Kogokolwiek jeszcze masz tutaj, — zięciów, i synów twoich, i córki twoje²⁰⁵, i wszystkich których masz w mieście, — wyprowadź z tego miejsca.

Albowiem zburzymy miejsce to, gdyż wzmogła się skarga na nich przed obliczem Wiekuistego i posłał nas Wiekuisty, aby je zburzyć”.

I wyszedł Lot, i powiedział zięciom swoim, którzy pojąć mieli córki jego, i rzekł: „Wstańcie, wyjdźcie z miejsca, gdyż zburzy Wiekuisty miasto”. Ale wydawał się jakoby żartował, w oczach zięciów swoich.

A zaledwie zorza wzeszła, nalegali²⁰⁶ aniołowie na Lota, mówiąc: „Wstań, zabierz żonę twoją i dwie córki twoje obecne tu, abys nie zginął za winę tego miasta”.

Gdy się [jednak] ociągał²⁰⁷, uchwycili mężowie owi za rękę jego, i za rękę żony jego, i za rękę dwóch córek jego w miłosierdziu Wiekuistego nad nim, i wyprowadzili go, i postawili go poza miastem.

A gdy wyprowadzili ich precz, rzekł jeden²⁰⁸: „Uchodź z życiem twoim; nie oglądaj się za siebie²⁰⁹, a nie zatrzymuj się w całej tej okolicy; w góry²¹⁰ uchodź, abys nie zginął”.

I rzekł Lot do nich: „O nie, panie!

²⁰⁴nawiedzili — hebr. נָדַדְתִּי (nada): 'poznamy', tu jako eufemizm na praktyki homoseksualne, zob. Raszi do 19:5. [przypis edytorski]

²⁰⁵synów twoich, i córki twoje — «Oprócz twojej żony i córek, które są w domu [...], synów twoich [czyli wnuków], synów twoich [innych] zamężnych córek», zob. Raszi do 19:12. [przypis edytorski]

²⁰⁶nalegali — hebr. נָלְגַלְתִּי (jali-u): 'wyprowadzali, wyciągali', tu w znaczeniu: 'naciskali, pośpieszali'. [przypis edytorski]

²⁰⁷ociągał — gdyż Lot starał się ratować swój dobytek, zob. Raszi do 19:16. [przypis edytorski]

²⁰⁸rzekł jeden — «Jeden z aniołów był posłany, aby go uratować, a drugi, aby zniszczyć Sedom, dlatego napisane jest „rzekł [jeden]”», zob. Raszi do 19:16. [przypis edytorski]

²⁰⁹nie oglądaj się za siebie — «Ty popełniałeś niegodziwości wraz z nimi, i zostałeś uratowany dzięki zasługom Abrahama, nie przystoi ci, byś oglądał karę, która na nich spada, gdy ty sam zaznajesz ratunku», zob. Raszi do 19:17. [przypis edytorski]

²¹⁰w góry — «Uciekaj do Abrahama, bo on mieszka w górach», zob. Raszi do 19:17. [przypis edytorski]

Otoż znalazł sługa twój łaskę w oczach twoich, i uczyniłeś wielkim miłosierdzie, któreś okazał mi, ocalając życie moje; ale ja nie zdążę²¹¹ ująć w te góry, bo i tak doścignęłoby mnie nieszczęście²¹², i umarłbym.

Otoż to miasto jest bliskim, by uciec tam, i małym ono; ujdę raczej tam, wszakże małym ono²¹³, a niechaj żyje dusza moja”.

I rzekł do niego: „Oto uwzględnię cię i w tej mierze²¹⁴, abym nie spustoszył miasta, o którym mówisz.

Prędzej zatem, uchodź tam, bo nie mogę dokonać dzieła, póki nie zajdziesz tam”. Przeważnie nazwano imię miasta tego: Coar²¹⁵.

Słońce weszło nad ziemią, gdy Lot przybył do Coaru.

Wiekuisty zaś spuścił na Sedom i Amorę deszcz siarki i ognia, od Wiekuistego z nieba.

I zniszczył miasta te, i całą ową okolicę, i wszystkich mieszkańców tych miast, i roślinność ziemi.

I oglądała się żona [Lota] za niego, i stała się słupem soli²¹⁶.

I wstał Abraham rano, [spiesząc] na miejsce, kędy²¹⁷ stanął przed obliczem Wiekuistego.

I spojrzął na powierzchnię Sedomu i Amory, i na całą powierzchnię ziemi owej okolicy, i zobaczył, a oto wznosił się dym z ziemi, jako dym z pieca!

I tak stało się, gdy zburzył Bóg miasta owej okolicy, że wspomniał Bóg na Abrahama²¹⁸, i wysłał Lota spośród zniszczenia, niszcząc owe miasta, w których mieszkał był Lot.

Lot zaś wyszedł z Coaru, i zamieszkał w górach, a dwie córki jego z nim; gdyż obawiał się pozostać w Coarze; i zamieszkał w jaskini, on i dwie córki jego.

Kazirodztwo

I rzekła starsza do młodszej: „Ojciec nasz starym, a mężczyzny nie ma na ziemi²¹⁹, który by przyszedł do nas zwyciężając całą ziemi.

Chodź, upoimy ojca naszego winem, i położymy się z nim, a zachowamy z ojca naszego potomstwo”.

²¹¹nie zdążę — hebr. לא אֶחַל (lo uchal); 'nie mogę, nie dam rady'. [przypis edytorski]

²¹²doścignęłoby mnie nieszczęście — Lot prosił: «Gdy byłem wśród ludzi Sedomu, to Bóg widział moje czyny [na tle] czynów ludzi tego miasta i wyglądałem na sprawiedliwego i wartego uratowania, ale gdy pójdę [do Abrahama], to przy takim sprawiedliwym będę [wyglądał] jak złoczyńca», zob. Raszi do 19:19. [przypis edytorski]

²¹³małym ono — Lot prosił: to małe miasto, ma niewielu mieszkańców, zatem i grzechy jego są jeszcze nieliczne, więc możesz je oszczędzić, zob. Raszi do 19:20. [przypis edytorski]

²¹⁴w tej mierze — «Nie tylko ciebie uratuję, ale także i całe to miasteczko ocalę dla ciebie», zob. Raszi do 19:21. [przypis edytorski]

²¹⁵Coar — Coar, którego poprzednia nazwa brzmiała Bela, zob. Genesis 14:2. [przypis edytorski]

²¹⁶słupem soli — według midrasza «solą zgrzeszyła i solą została pokarana». Lot polecił jej, by dała nieco soli gościom, a ona odmówiła, rzekłszy: «Ten paskudny zwyczaj [gościnności] chcesz wprowadzać także i w tym mieście?», zob. Raszi do 19:26. [przypis edytorski]

²¹⁷kędy — czyli: gdzie. [przypis edytorski]

²¹⁸wspomniał Bóg na Abrahama — «Co wspomniał o Abrahamie, [ratując] Lota? Przypomniał sobie, że Lot wiedział, iż Sara jest żoną Abrahama, słyszał jak Abraham w Micraim nazywa ją swoją siostrą, ale nie wyjawiał sekretu; ponieważ Lot miał dla Abrahama miłosierdzie, dlatego i Bóg okazał Lotowi miłosierdzie», zob. Raszi do 19:29. [przypis edytorski]

²¹⁹mężczyzny nie ma na ziemi — «Myślały, że cały świat jest zgładzony, jak w pokoleniu potopu», zob. Raszi do 19:31. [przypis edytorski]

I upoiły ojca swojego winem nocy onej, i poszła starsza, i położyła się przy ojcu swoim; a nie wiedział on, kiedy się kładła, i kiedy wstała²²⁰.

I stało się nazajutrz, że rzekła starsza do młodszej: „Oto leżałam wczoraj przy ojcu moim, upoimy go winem i tej nocy, a pójdiesz i położysz się przy nim, i zachowamy z ojca naszego potomstwo”.

I upoiły i nocy onej ojca swojego winem, i wstała młodsza, i położyła się przy nim; a nie wiedział on, kiedy się kładła, i kiedy wstała.

I poczęły dwie córki Lota od ojca swojego.

I urodziła starsza syna, i nazwała imię jego Moab²²¹: on to ojciec Moabitów, po dziś dzień. Imię

A młodsza również urodziła syna, i nazwała imię jego Ben-Ammi: on to ojciec Ammonitów, po dziś dzień.

ROZDZIAŁ XX

I wyruszył stamtąd²²² Abraham do ziemi ku południowi, i osiadł między Kadesz a Szur, i przebywał w Gerarze.

I mówił Abraham o Sarze żonie swojej²²³: „Siostra to moja”. I posłał Abimelech, król Geraru, i wziął Sarę.

Ale przyszedł Bóg do Abimelecha we śnie nocnym i powiedział mu: „Oto umrzesz z powodu niewiasty, którąś wziął, bo ona zamężna”.

A Abimelech nie zbliżył się był do niej i rzekł: „Panie! Alboż i naród²²⁴ niewinny zatracasz?

Wszakże sam powiedział mi: »Siostra to moja«, i ona sama też mówiła: »Brat to mój«. W prostocie serca mego i w czystości rąk moich²²⁵ uczyniłem to”.

I rzekł do niego Bóg we śnie: „I Ja wiem, żeś w prostocie serca to uczynił; toteż powstrzymywałem cię, abyś nie grzeszył przeciw Mnie, i przeto nie dopuściłem²²⁶, abyś jej dotknął.

A teraz zwróć żonę tego męża, a on, będąc prorokiem²²⁷, pomodli się za ciebie, i będziesz żył; jeżeli zaś nie zwrócisz, wiedz, że umrzesz, ty i wszyscy twoi”.

I wstał Abimelech rano, i zwołał wszystkie sługi swoje, i opowiedział wszystkie rzeczy te w uszy ich; i zlekli się ludzie owi bardzo.

²²⁰wstała — według midrasza, Lot był jednak świadom, gdy starsza córka wstawiała, a mimo to nie pilnował się następnej nocy, aby nie pić już wina, zob. Raszi do 19:33. [przypis edytorski]

²²¹Moab — starsza córka, która była bardziej bezwstydną, nazwała syna Moab, od hebr. מֵאוּב (meaw) 'z ojca', młodsza zaś bardziej skromna, nazwała syna powściągliwie Ben Ami od hebr. בֶּן אֲמִי 'syn mego ludu', zob. Raszi do 19:37. [przypis edytorski]

²²²wyruszył stamtąd — «Gdy ujrzał, że okolica jest zrujnowana i wędrowcy przestali tamtędy przechodzić, odszedł i on stamtąd. Według innego wyjaśnienia: chciał oddalić się od Lota, o którym rozniosła się zła opinia po tym, jak postąpił z córkami», zob. Raszi do 20:1. [przypis edytorski]

²²³żonie swojej — tym razem nie prosił Sary o zgodę, zob. Raszi do 20:2. [przypis edytorski]

²²⁴naród — «Jeśli zabijesz mnie, to tak jak gdyby mój naród został zabity, bo ja jestem królem, który kieruje nimi wedle prawa», zob. Radak do 20:4. [przypis edytorski]

²²⁵czystości rąk moich — «Jestem niewinny grzechu, gdyż jej [nawet] nie dotknąłem», zob. Raszi do 20:5. [przypis edytorski]

²²⁶nie dopuściłem — «To nie z własnej woli jej nie tknąłeś, ale to Ja powstrzymywałem cię przed grzechem i nie dałem ci możliwości», zob. Raszi do 20:6. [przypis edytorski]

²²⁷prorokiem — «[Stąd] wie on, że jej nie dotknąłeś», zob. Raszi do 20:7. [przypis edytorski]

I zawezwał Abimelech Abrahama i rzekł mu: „Cóżś narobił nam, i czymże zgrzeszyłem przeciw tobie, żeś prawie przywiódł na mnie i na królestwo moje grzech wielki? Czyny, których się nie czyni, uczyniłeś względem mnie”.

I rzekł Abimelech do Abrahama: „Cóżś miał na widoku, gdyś uczynił rzecz tę?”

I odpowiedział Abraham: „Mniemałem: zapewne nie ma bojaźni Bożej²²⁸ na tym miejscu i zabijają mnie z powodu żony mojej.

I też w istocie siostrą moją, córką ojca mojego jest, choć nie córką matki mojej, i została żoną moją.

I było, gdy wywiódł mnie Bóg na tułactwo z domu ojca mojego, rzekłem wtedy do niej: Oto łaska, którą wyświadczysz mi: Do któregokolwiek miejsca przyjdziemy, powiedz o mnie: brat to mój”.

I wziął Abimelech trzody i rogaciznę, i sługi, i służebnice, i dał Abrahamowi, i zwrócił mu Sarę, żonę jego.

I rzekł Abimelech: „Oto ziemia moja przed tobą; gdziekolwiek ci się spodoba, osiadź”.

A do Sary rzekł: Oto dałem tysiąc srebrników bratu twemu; niech to będzie dla ciebie pokryciem pozoru²²⁹ przed wszystkimi, którzy z tobą są, a wobec wszystkich jesteś usprawiedliwiona²³⁰.

I pomodlił się Abraham do Boga i uzdrowił Bóg Abimelecha, i żonę jego, i służebnice jego, że rodzić mogły.

Modlitwa

Albowiem zupełnie zawarł był Wiekuisty każde łono²³¹ domu Abimelecha, z powodu Sary, żony Abrahama.

ROZDZIAŁ XXI

A Wiekuisty wspomniał²³² na Sarę, jako rzekł; i uczynił Wiekuisty Sarze²³³, jako był powiedział.

I poczęła, i urodziła Sara Abrahamowi syna w starości jego, w oznaczonym czasie, o którym mówił mu Bóg.

I nazwał Abraham imię syna swojego, który mu się urodził, którego urodziła mu Sara: Icchak²³⁴.

Imię

I obrzezał Abraham Icchaka, syna swego, gdy miał osiem dni, jak przykazał mu Bóg.

A Abraham był w wieku stu lat, gdy urodził mu się Icchak, syn jego.

²²⁸*nie ma bojaźni Bożej* — «Kiedy gość przybywa do miasta, to pyta się go, co by zjadł i wypił, czy też [wypytuje się go] o jego kobietę: to twoja żona czy siostra?», zob. Raszi do 20:11. [przypis edytorski]

²²⁹*pokryciem pozoru* — hebr. כֶּסֶת עֵינַיִם (*keset ejnajim*): 'zakrycie oczu'. Jako dowód, że Abimelech nie dotknął Sary; Targum Onkelos odczytuje to jako: 'szata honorowa'. [przypis edytorski]

²³⁰*wobec wszystkich jesteś usprawiedliwiona* — Abimelech powiedział: «skoro dałem Abrahamowi takie bogactwo, aby go udobruchać, a on przyjął to ode mnie, wiadomym jest, że on wie, iż nie zbliżyłem się do ciebie, inaczej nie wziąłby tego [daru]», zob. Bechor Szor do 20:16. [przypis edytorski]

²³¹*łono* — hebr. רֶחֶם (*rechem*): 'łono', ale midrasz wyjaśnia, że zamknięte były także wszystkie otwory ich ciał, zob. Raszi do 20:48. [przypis edytorski]

²³²*wspomniał* — hebr. פָּקַד (*pakad*): 'zwrócić uwagę, zliczyć, wspomnieć, wyznaczyć, dokonać przeglądu, nawiedzić, być wezwanym, być odliczonym'. [przypis edytorski]

²³³*uczynił Wiekuisty Sarze* — Sara zaszła w ciążę. «Ten werset pojawia się zaraz po wersetach o [uzdrowieniu z niepłodności kobiet z domu Abimelecha], to uczy, że każdy kto modli się [w jakiejś sprawie] o miłosierdzie dla drugiego człowieka, a sam potrzebuje tej właśnie rzeczy, on pierwszy otrzyma przychylną odpowiedź», zob. Raszi do 21:1. [przypis edytorski]

²³⁴*Icchak* — od hebr. צַחַק (*cachak*): 'śmiać się', por. też Genesis 17:17, 18:12 i 21:6. [przypis edytorski]

I rzekła Sara: „Śmiechu nabawił mnie Bóg: ktokolwiek usłyszy, wyśmieje mnie”.

I rzekła: „Któż by przepowiedział Abrahamowi: Karmić będzie dzieci²³⁵ Sara; jednak urodziłam syna w starości jego!”

I podrosło dziecię, i zostało odstawione²³⁶; i wyprawił Abraham ucztę wielką w dzień odstawienia Icchaka.

I ujrzała Sara syna Hagary, Micrejki, którego urodziła Abrahamowi, szydzącego²³⁷.

I rzekła do Abrahama: „Wypędź służebnicę tę i syna jej; bo nie ma dziedziczyć syn służebnicy tej z synem moim, z Icchakiem²³⁸”.

I przykrą była rzecz ta wielce w oczach Abrahama, z powodu syna jego.

I rzekł Bóg do Abrahama: „Niechaj to przykrym nie będzie w oczach twoich z powodu chłopca i służebnicy twojej; cokolwiek powie ci Sara, słuchaj głosu jej²³⁹, gdyż po Icchaku nazwanym będzie potomstwo twoje.

Wszakże i syna służebnicy, naród zeń uczynię, przeto iż nasieniem twoim jest”.

I wstał Abraham rano, i wzięwszy chleb i łągiew wody, dał Hagarze, kładąc na barki jej, a także dziecię, i odprawił ją. I poszła, i tułała się²⁴⁰ w pustyni Beer-Szeba.

Woda

I nie stało wody²⁴¹ w łągwi; i rzuciła dziecię pod jeden z krzaków.

I poszła, i usiadła sobie z dala, w odległości strzału z łuku; bo mówiła: „Niechaj nie zobaczę śmierci dziecka”. I siedziała z dala, i podniosła głos swój, i płakała.

I usłyszał Bóg głos chłopca²⁴², i zawołał anioł Boży na Hagarę z nieba, i rzekł do niej: „Co ci Hagar? Nie obawiaj się, bo usłyszał Bóg głos chłopca, tam kędy jest.

Anioł

Wstań, podnieś chłopca, a ujmij go ręką twoją; gdyż naród wielki uczynię zeń”.

I otworzył Bóg oczy jej, i ujrzała studnię wody, i poszła i napełniła łągiew wodą, i napoiła chłopca.

I był Bóg z chłopcem; a podrośl i osiadł w pustyni i stał się strzelcem, łucznikiem.

I osiadł w pustyni Paran; i wzięła mu matka jego żonę z ziemi Micraim.

²³⁵dzieci — «Czemu słowo „dzieci” jest w liczbie mnogiej? W dniu uczyt księżne przyniosły swoje dzieci, a Sara nakarmiła [niemowlęta] piersią, ponieważ [kobiety] mówiły: to nie Sara urodziła, tylko znaleźli podrzutka na placu targowym i przynieśli», zob. Raszi do 21:7. [przypis edytorski]

²³⁶odstawione — od piersi, pod koniec 24 miesiąca życia dziecka, zob. Raszi do 21:8. [przypis edytorski]

²³⁷szydzącego — hebr. מִעֲרֵיקָה (*mecachek*): ‘wyśmiewać się, naśmiewać’. Tu jest to aluzja do bałwochwalstwa albo lubieżności lub nawet do próby zamordowania Icchaka, jako że Iszmael spierał się z Icchakiem, który z nich jest pierworodny i który odziedziczy podwójną część w spadku, zob. Raszi do 21:9. [przypis edytorski]

²³⁸z Icchakiem — Sara powiedziała: «Czyż Bóg ci nie przepowiedział „Przymierze zaś Moje utwierdzą z Icchakiem, którego urodzi ci Sara” (Genesis 17:21)?!», zob. Radak do 21:10. [przypis edytorski]

²³⁹głosu jej — «Stąd nauka, że w [zdolnościach] prorockich Abraham był mniej przenikliwy od Sary», zob. Raszi do 21:12. [przypis edytorski]

²⁴⁰tułała się — hebr. טָלָה (*taal*): ‘błąkać się, błądzić, zbłądzić’. Midrasz interpretuje to jako jej powrót do bałwochwalstwa, zob. Raszi do 21:14. Z tego powodu, że „tułała się w pustyni”, skończyła się jej woda, «gdyby szła prostą drogą, to wody, której dał jej Abraham, wystarczyłoby jej aż do gospody», zob. Raszbam do 21:14. [przypis edytorski]

²⁴¹nie stało wody — według midraszu Sara rzuciła złe oko na Iszmaela, dostał on gorączki, a ludzie w gorączce wypijają dużo wody, dlatego wody nie wystarczyło, zob. Raszi do 21:14 i 15. [przypis edytorski]

²⁴²głosu chłopca — głos Iszmaela został usłyszany szybciej niż głos Hagary, «stąd [nauka], że modlitwa samego chorego jest bardziej skuteczna niż modlitwa innych w jego intencji», zob. Raszi do 21:17. [przypis edytorski]

I stało się onegoż czasu, rzekł Abimelech wobec Pichola, dowódcy wojsk swoich, do Abrahama jak następuje: „Bóg z tobą²⁴³ we wszystkim co czynisz.

A przeto przysięgnij mi na Boga tutaj; że nie sprzeniewierzysz się ani mnie, ani synowi mojemu, ani wnukowi mojemu; wedle łaski, którą wyświadczyłem tobie, wyświadczysz mnie, i ziemi co gościłeś w niej”.

I rzekł Abraham: „Przysięgnę”.

Ale przymawiał²⁴⁴ Abraham Abimelechowi względem studni z wodą, którą przemocą zawładnęli słudzy Abimelecha.

I rzekł Abimelech: „Nie wiem kto to uczynił; aniś ty mi o tym oznajmił, anim ja o tym słyszał, wyjąwszy²⁴⁵ dzisiaj”.

Przymierze, Woda

I wziął Abraham trzody i rogaciznę, i dał Abimelechowi; i zawarli obaj przymierze.

Postawił zaś Abraham siedmioro jagniąt²⁴⁶ z trzody oddzielnie.

I rzekł Abimelech do Abrahama: „Na cóż te siedmioro jagniąt, które postawiłeś oddzielnie?”

I rzekł: „Siedmioro tych jagniąt przyjmiesz z ręki mojej, aby było mi to świadectwem, że wykopał studnię tę²⁴⁷”.

Przeto nazwano miejsce ono: Beer-Szeba; albowiem tam przysięgli obaj.

I zawarli przymierze w Beer-Szebie. I powstał Abimelech i Pichol, dowódca wojsk jego, i wrócili do ziemi Pelisztów²⁴⁸.

I zasadził tamaryszek²⁴⁹ w Beer-Szebie, i wzywał tam imienia Wiekuistego, Boga Przedwiecznego²⁵⁰.

I przebywał Abraham w ziemi Pelisztów przez czasy długie²⁵¹.

²⁴³*Bóg z tobą* — «Widzieli oni, że [Abraham] bezpiecznie opuścił okolice Sedomu, że walczył z królami, a ci wpadli w jego ręce, i w podszłym wieku jego żona została wysłuchana [przez Boga]», zob. Raszi do 21:22. [przypis edytorski]

²⁴⁴*przymawiał* — hebr. *bochiach*: ‘udowodnić, przekonywać, ganić’; «spierał się z nim o to», zob. Raszi do 21:25. [przypis edytorski]

²⁴⁵*wyjąwszy* — dziś: za wyjątkiem, oprócz. [przypis edytorski]

²⁴⁶*siedmioro jagniąt* — hebr. słowa *szewa*: ‘siedem’ i *szewua*: ‘przysięga’ brzmiały podobnie i oparte są na tym samym rdzeniu. «A ponieważ zawarli przymierze siedmioma owcami i przysięgą, dlatego miejsce to zostało nazwane Beer Szewa» dosł. ‘studnia siedmiu/studnia przysięgi’, zob. Radak do 21:28. [przypis edytorski]

²⁴⁷*żem wykopał studnię tę* — wedle midrasza «pasterze Abimelecha wyklócili się o studnię, mówiąc ‘myśmy ją wykopać!’. Ustalili zatem pomiędzy sobą: ten kto pojawi się przy studni, a woda podniesie się na jego widok: do tego należy studnia, i podniosły się [wody], gdy zbliżył się Abraham», zob. Raszi do 21:30. [przypis edytorski]

²⁴⁸*Pelisztów* — w innych tłumaczeniach jako: ziemia Filistynów. [przypis edytorski]

²⁴⁹*tamaryszek* — hebr. *eszal*. W Talmudzie (*Sotajoa*) mędrcy różnią się co do opinii: «jeden powiedział, że był to sad, który dostarczał owoców na ucztę dla gości, a drugi powiedział, że był to zajazd dla przyjmowania gości, i były tam wszelkie rodzaje owoców», zob. Raszi do 21:33. [przypis edytorski]

²⁵⁰*Przedwiecznego* — hebr. *olam* oznacza ‘wieczność’ ale także ‘świat’. Opowieść talmudyczna (*Sotajoa*) odczytuje to tak, że «dzięki temu tamaryszkowi, [zaczęto] nazywać Boga: ‘Bóg całego świata’. Po tym gdy [goście] zjedli i wypili, [Abraham] mówił im: błogosławcie tego, z czyjej własności zjedliście! Czy myśleliście, że zjedliście z tego co moje? Spożyliście z czegoś, co należy Tego, który przemówił i świat powstał», zob. Raszi do 21:33. [przypis edytorski]

²⁵¹*czasy długie* — «Dłużej niż [poprzednio] w Hebronie, w Hebronie spędził 25 lat, tu 26 [...] a następnie powrócił do Hebronu», zob. Raszi do 21:34. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XXII

I stało się po wypadkach tych²⁵², że Bóg doświadczył Abrahama, i rzekł do niego: „Abrahamie!” a [ten] rzekł: „Oto jestem^{253!}”

I rzekł: „Weźże syna twój²⁵⁴, jedynaka twój, którego miłujesz, Icchaka, a idź do ziemi Moria²⁵⁵, i złóż go²⁵⁶ tam jako całopalenie, na jednej z gór, którą wskażę tobie”.

I wstał Abraham rano, i osiodłał osła swojego, i zabrał dwóch pacholków²⁵⁷ swoich z sobą, i Icchaka, syna swego, i narąbał drwa dla całopalenia, i powstał i poszedł na miejsce, o którym powiedział mu Bóg.

Dnia trzeciego²⁵⁸, podniósł Abraham oczy swoje, i ujrzał miejsce²⁵⁹ ono z daleka.

I rzekł Abraham do pacholków swoich: „Zostańcie wy tu przy osle; a ja i chłopię pójdziemy do onąd²⁶⁰, i pokłonimy się, i powrócimy²⁶¹ do was”.

I wziął Abraham drwa na całopalenie, i włożył je na Icchaka, syna swego; i wziął w rękę swoją ogień i nóż; i poszli obaj razem²⁶².

I rzekł Icchak do Abrahama, ojca swojego, i powiedział: „Ojcie mój!” I rzekł: „Oto jestem, synu mój!” I rzekł: „Oto ogień i drwa, a gdzież jagnię na całopalenie?”

I rzekł Abraham: „Bóg upatrz sobie jagnię na całopalenie, synu mój!” i szli obaj razem²⁶³.

²⁵²po wypadkach tych — hebr. אַחַר הַדְּעָוָרִים (*achar hadewarim*) może oznaczać ‘po wydarzeniach’ lub ‘po słowach’. Wedle opowieści talmudycznej (*Sanhedrin*89b) «jedni mędrzy mówią, że było to po słowach sata-
na [szatana], który oskarżał [Abrahama przed Bogiem]: z żadnej uczy, którą wydał Abraham, nie złożył Ci
w ofierze ani jednego byka czy barana! Bóg odpowiedział mu: czyż on robi cokolwiek, co nie jest dla jego syna?
A jednak gdybym powiedział mu ‘złóż Mi go w ofierze’: nie odmówiłby! A inni [mędrzy] mówią, że było to
po słowach Iszmaela, który wychwalał się przed Icchakiem, że był obrzezany w wieku 13 lat a nie opierał się.
Icchak odrzekł mu: chlubiś się jednym narzędziem? Gdyby Bóg powiedział do mnie ‘złóż Mi się w ofierze’:
nie odmówiłbym!», zob. Raszi do 22:1. [przypis edytorski]

²⁵³Oto jestem — «Taka jest odpowiedź ludzi pobożnych, jest to wyraz skromności i gotowości», zob. Raszi do 22:1. [przypis edytorski]

²⁵⁴syna twój — Talmud (*Sanhedrin*89b) odczytuje to jako dialog pomiędzy Bogiem i Abrahamem. Gdy Bóg powiedział „syna twój” [Abraham] «odrzekł Mu: mam dwóch synów. Powiedział: „jedynek twój”, [Abraham] odpowiedział: ten jest jedyny u swojej matki i ten jest jedyny u swojej matki. Powiedział mu: „którego miłujesz”, [Abraham] na to: miłuję obu. [Więc Bóg] powiedział mu: „Icchaka”. I dlaczego od początku nie wyjawiał mi, [o którego syna chodzi]? Żeby nie wprawić go w nagłe poruszenie, co zmąciłoby jego umysł i zdezorientowałoby go; a także dlatego, aby nakaz Boży stał mu się drogi, i by nagrodzić go za każdą z tych wypowiedzi», zob. Raszi do 22:2. [przypis edytorski]

²⁵⁵Moria — identyfikowana jako Jerozolima, zob. Raszi do 22:2. [przypis edytorski]

²⁵⁶złóż go — hebr. הֵאֲלֵהוּ (*haalehu*): ‘wprowadź go na górę’ od rdzenia אלה (*ala*): ‘iść do góry, wznosić’; także ofiara całopalna, która spalana była w całości, określana jest słowem אלה (*ola*). «[Bóg] nie powiedział mi ‘zarznij go’, jako że Bóg nie pragnął, by [Abraham] zabił [Icchaka], ale aby wprowadził go na górę i uszykował go jak ofiarę całopalną, a gdy już wprowadził go na górę, Bóg rzekł mu: sprowadź go na dół», zob. Raszi do 22:2. [przypis edytorski]

²⁵⁷dwóch pacholków — hebr. נֶאֱרָוּ (*nearaw*) dosł. ‘jego młodzieńców’. Byli to «Iszmael i Eliezer, jako że ważny człowiek nie powinien wyruszać w drogę bez dwóch towarzyszy, bo jeśli jeden [z podróżnych] musi oddalić się za potrzebą, drugi pozostaje z nim», zob. Raszi do 22:3. [przypis edytorski]

²⁵⁸trzeciego — «Dlaczego [Bóg] zwlekał i nie pokazał mu tego [miejsca] od razu? Aby ludzie nie powiedzieli: wprawił go nagle w poruszenie i zmącił mu umysł, a gdyby [Abraham] miał jakiś czas na zmianę zdania, nie zrobiliby tego», zob. Raszi do 22:4. [przypis edytorski]

²⁵⁹miejsce — «Ujrzał obłok unieruchomiony nad górą», zob. Raszi do 22:4. [przypis edytorski]

²⁶⁰do onąd — hebr. אֵדָהּ (*ad ko*): ‘do tam, aż do tamtąd’. Pójdziemy «na niewielką odległość, która jest przed nami. Ale wedle midraszowego wyjaśnienia, [Abraham pomyślał]: zobaczę, gdzie będzie to, co Bóg mi zapowiedział, [gdy mówił] „takim ko (ko) będzie ród twój!” (Genesis 15:5)», zob. Raszi do 22:5. [przypis edytorski]

²⁶¹powrócimy — «Wyprorokował, że powrócą obaj», zob. Raszi do 22:5. [przypis edytorski]

²⁶²obaj razem — «Abraham, który wiedział, że idzie zabić swojego syna, szedł tak samo chętnie i z radością jak Icchak, który nie miał o tym pojęcia», zob. Raszi do 22:6. [przypis edytorski]

²⁶³szli obaj razem — «W znaczeniu: [Bóg] upatrz i wybierz sobie jagnię, a jeśli nie będzie jagnięcia, to „na całopalenie syn mój”. I pomimo tego, iż Icchak rozumiał, że idzie, aby zostać zabitym: „szli obaj razem”, z tą samą gotowością», zob. Raszi do 22:8. [przypis edytorski]

I przybyli do miejsca, o którym mówił mu Bóg; i zbudował tam Abraham ołtarz, i ułożył drwa, i związał ²⁶⁴ Icchaka, syna swego, i położył go na ołtarzu, ponad drwami.

I wyciągnął Abraham rękę swoją, i wziął nóż, by zarznąć syna swego.

Ale zawołał nań anioł Wiekuistego z nieba, i rzekł: „Abrahamie! Abrahamie!” a rzekł: „Oto jestem!”

Anioł

I rzekł: „Nie wyciągaj ręki twojej na chłopca²⁶⁵ i nie czyn mu nic²⁶⁶; gdyż teraz wiem, że bogobojnym jesteś²⁶⁷, a nie oszczędzałeś syna twego, jedynaka twójego, dla Mnie”.

I podniósł Abraham oczy swoje, i spojrział, a oto baran²⁶⁸, który potem²⁶⁹ uwiązał w gęstwinie rogami swoimi. I poszedł Abraham, i wzięwszy barana, złożył go na całopalenie zamiast syna swojego.

I nazwał Abraham imię miejsca onego: Wiekuisty upatrzy²⁷⁰; stąd mówią po dziś dzień: na górze Wiekuistego ukaże się”.

I zawołał anioł Wiekuistego na Abrahama po raz wtóry z nieba.

I rzekł: „Na Siebie przysięgam, rzecze Wiekuisty, że ponieważ uczyniłeś to, a nie oszczędzałeś syna twójego, jedynaka twójego:

Że pobłogosławię cię²⁷¹, i rozmnożę potomstwo twoje, jako gwiazdy nieba, i jako piasek, co na brzegu morza; a zdobędzieś ród twój bramy wrogów swoich;

I błogosławić się będą potomstwem twoim wszystkie narody ziemi, w nagrodę tego, żeś usłuchał głosu Mojego”.

I wrócił Abraham do pacholków swoich; i powstali, i poszli razem do Beer-Szeby; i osiadł ²⁷² Abraham w Beer-Szebie.

I stało się po wypadkach tych, że doniesiono²⁷³ Abrahamowi, co następuje: „Otóż urodziła i Milka synów, Nachorowi bratu twojemu:

²⁶⁴związał — hebr. אָקָד (akad): ‘związać z tyłu ręce i nogi’, zob. Raszi do 22:9. Od tego czasownika opowieść ta w żydowskiej tradycji nazywa się Akeda lub Akedat Icchak: Związanie Icchaka. [przypis edytorski]

²⁶⁵Nie wyciągaj ręki twojej na chłopca — wedle słów midrasza Abraham zalił się: «wcześniej powiedziałeś mi, że „po Icchaku nazywanym będzie potomstwo twoje” (Genesis 21:12), a potem znów powiedziałeś mi „Weźże syna twójego” (Genesis 22:1), a teraz mówisz „Nie wyciągaj ręki twojej na chłopca”? A Bóg odpowiedział mu: „Nie naruszę przymierza Mojego, a wyrzeczenia ust Moich nie odmienię” (Psalm 89:35), gdy powiedziałeś mi „Weźże” [...]: nie powiedziałeś ci ‘zarznij go’ ale ‘wprowadź go na górę’. Wprowadziłeś go, a teraz sprowadź go na dół», zob. Raszi do 22:12. [przypis edytorski]

²⁶⁶nie czyni mu nic — «„Nie wyciągaj ręki” aby zabić! [Abraham] odpowiedział: jeśli tak, to na darmo tu przyszedłem, zrobię mu choć ranek i upuszczę nieco krwi. [Bóg] odrzekł „nie czyni mu nic”: żadnej skazy!», zob. Raszi do 22:12. [przypis edytorski]

²⁶⁷teraz wiem, że bogobojnym jesteś — Bóg orzekł: «Teraz mam już co odpowiedzieć satanowi i ludom świata, którzy dziwią się Mojej miłości do ciebie. Mam argument, gdyż widzą, że jesteś bogobojnym», zob. Raszi do 22:12. [przypis edytorski]

²⁶⁸baran — baran, który przeznaczony był do tego celu już od czasu sześciu dni Stworzenia, zob. Raszi do 22:13. [przypis edytorski]

²⁶⁹potem — «Po tym, gdy anioł powiedział mu „nie wyciągaj ręki” lub po całej tej rozmowie, zob. Raszi do 22:13. [przypis edytorski]

²⁷⁰Wiekuisty upatrzy — w znaczeniu «Wiekuisty wybierze i upatrzy sobie to miejsce, aby tam spoczęła Jego Szechina [Boska obecność] i aby składano tam ofiary», zob. Raszi do 22:14. [przypis edytorski]

²⁷¹pobłogosławię cię — hebr. בָּרַכְתִּי אֶתְּךָ (barech awarechecha): ‘błogosławić pobłogosławię cię’ i אָרַבְתָּ אֶתְּךָ (arba arbe): ‘mnożyć rozmnożyć’. Te podwójne wyrażenia odczytywane są jako błogosławieństwo i dla ojca i dla syna, zob. Raszi do 22:17. [przypis edytorski]

²⁷²osiadł — «Nie oznacza to, że osiadł tam na stałe, gdyż to Hebron był miejscem jego [stałego] zamieszkania», zob. Raszi do 22:19. [przypis edytorski]

²⁷³doniesiono — «Gdy Abraham powrócił z góry Moria rozmyślał: gdyby mój syn został naprawdę zabity to przypadłby bezdziećnie! Muszę ożenić go z kobietą spośród córek Anera, Eszkola lub Mamrego. [Zatem] Bóg obwieścił mu, że urodziła się Riwka: odpowiednia para dla [Icchaka]», zob. Raszi do 22:20. [przypis edytorski]

Uca, pierworodnego jego, i Buza, brata jego i Kemuela, ojca Aramu.

I Keseda, i Chazoa, i Pildasza, i Idlafa, i Betuela.

A Betuel spłodził Riwkę²⁷⁴. Ośmiu tych urodziła Milka Nachorowi, bratu Abrahama.

A nałożnica jego, imieniem Reuma, urodziła również: Tebacha i Gachama, i Tachasza i Maachę.

ROZDZIAŁ XXIII

I trwało życie Sary sto dwadzieścia i siedem lat²⁷⁵, — lata życia Sary.

I umarła Sara w Kirjat-Arba²⁷⁶, to jest w Hebronie, w ziemi Kanaan. I przybył Abraham²⁷⁷, i by ubolewać nad Sarą, i by oplakiwać ją²⁷⁸.

I powstał Abraham sprzed oblicza zmarłej swojej, i rzekł do synów Cheta, jak następuje:

„Przybyszem i osiedleńcem²⁷⁹ jestem u was; dajcie mi dziedziczny grób wśród was, abym pochował zmarłą moją sprzed oblicza mego”.

Grób

I odpowiedzieli synowie Cheta Abrahamowi, mówiąc mu:

„Słuchaj nas, panie nasz; księciem Bożym ty wśród nas; w najprzedniejszym z grobów naszych pochowaj zmarłą twoją; nikt z nas grobu swojego nie wzbroni tobie, abys nie pochował zmarłej twojej”.

I wstał Abraham, i pokłonił się ludowi kraju, synom Cheta.

I mówił z nimi, jak następuje: „Jeżeli jest wola waszą pochować zmarłą moją sprzed oblicza mego, posłuchajcie mnie, a przycyńcie się za mną u Efrona, syna Cochara.

Aby mi ustąpił jaskinię w Machpela²⁸⁰, którą posiada, która na końcu pola jego; za cenę pełną niech ją ustąpi mi, wśród was, na dziedziczny grób”.

A Efron zasiadał wśród synów Cheta; i odpowiedział Efron Chitejczyk Abrahamowi w uszy synów Cheta, wobec wszystkich wstępujących w bramę miasta jego, jak następuje:

²⁷⁴Riwkę — w innych przekładach jako: Rebeka. [przypis edytorski]

²⁷⁵lat — dosłownie napisane jest tu: sto lat i dwadzieścia lat i siedem lat. «To uczy, że każdy [z tych okresów] powinien być pojmowany jako odrębna całość: w wieku stu lat była jak dwudziestolatka co do grzeszności, i tak jak w wieku dwudziestu lat była bezgrzeszna, gdyż nie osiągnęła jeszcze wieku, gdy podlega się karze, tak też i jako stulatka była bezgrzeszna. A w wieku dwudziestu lat była tak piękna jak w wieku siedmiu lat», zob. Raszi do 23:1. [przypis edytorski]

²⁷⁶Kirjat-Arba — hebr. קִרְיַת אַרְבָּה (Kirjat Arba): ‘Miasto Czterech’, starsza nazwa Hebronu. Wedle jednego wyjaśnienia było to miasto zamieszkałe przez olbrzymów. Inne wyjaśnienie nazwy jest takie, że pochowane są tam cztery pary: Adam i Ewa, Abraham i Sara, Iczhak i Riwka oraz Jakub i Lea, zob. Raszi do 23:2. [przypis edytorski]

²⁷⁷przybył Abraham — z Beer Szeby, zob. Raszi do 23:2. [przypis edytorski]

²⁷⁸ubolewać nad Sarą, i by oplakiwać ją — [Opowieść] o śmierci Sary następuje tuż po [opowieści o] Związaniu Iczhaka. Gdy [Sara] dowiedziała się o tym, że jej syn został przygotowany do zabicia [na ofiarę] i omal nie został uśmiercony, uleciała jej dusza i [Sara] zmarła», zob. Raszi do 23:2. [przypis edytorski]

²⁷⁹Przybyszem i osiedleńcem — hebr. גֵר (ger): ‘obcokrajowiec, cudzoziemiec, przybysz’, וְשֵׂבִי (tosaw): ‘osiadły, mieszkaniec’. «Jestem cudzoziemcem z innego kraju i osiadłem wśród was. A opowieść midraszowa [dodaje]: jeśli się zgodzicie [sprzedać mi grób], to jako cudzoziemiec [zapłacę za niego], a jeśli się nie [zgodzicie], będę jak osiedleńca i wezmę go zgodnie z prawem, bo Bóg powiedział mi „Potomstwu twojemu oddam ziemię tę” (Genesis 12:7)», zob. Raszi do 23:4. [przypis edytorski]

²⁸⁰Machpela — hebr. מַחְפֵּלָה (machpela) od rdzenia כָּפַל (kafal): ‘podwójne’. Grota ta składała się z dwóch pomieszczeń jednego nad drugim. Wedle innego wyjaśnienia nazwa odnosi się do pochowanych tam par małżonków, zob. Raszi do 23:9. [przypis edytorski]

„Nie, panie mój, słuchaj mnie! Pole to oddam tobie²⁸¹, i jaskinię, która w nim jest, tobie oddam ją; na oczach synów ludu mojego oddam ją tobie; pochowaj zmarłą twoją”.

I pokłonił się Abraham przed ludem tego kraju.

I rzekł do Efrona, w uszy ludu owego kraju jak następuje: „Gdybyś mnie tylko posłuchać zechciał! Dam pieniądze za to pole, przyjm ode mnie, a wtedy pochowam zmarłą moją tam”.

I odpowiedział Efron Abrahamowi, mówiąc mu:

„Panie mój, posłuchaj mnie: ziemia za czterysta szekłów srebra, między mną a tobą, cóż znaczy to? I tak pochowaj zmarłą twoją”.

I usłuchał Abraham Efrona; i odważył Abraham Efronowi to srebro, o którym mówił, w przytomności synów Cheta: czterysta szekłów srebra, obiegowego u kupców.

I dostało się pole Efrona, co w Machpela naprzeciw Mamre, — pole i jaskinia, która w nim, i wszystkie drzewa, które na polu były, na całej jego przestrzeni, wokoło,

Abrahamowi, jako nabytek w oczach synów Cheta, wobec wszystkich wstępujących w bramę miasta jego.

A następnie pochował²⁸² Abraham Sarę, żonę swoją, w jaskini na polu Machpela, naprzeciw Mamre, czyli Hebronu²⁸³, w ziemi Kanaan.

I tak dostało się pole, i jaskinia, która w nim, Abrahamowi, jako dziedziczny grób od synów Cheta.

ROZDZIAŁ XXIV

A Abraham był stary, podeszły w latach; i Wiekuisty błogosławił Abrahamowi we wszystkim.

I rzekł Abraham do sługi swojego, starszego domu swojego, który zawiadywał wszystkim, co doń należało: „Połóż oto rękę twoją pod biodro moje²⁸⁴.”

²⁸¹*Pole to oddam tobie* — «Nie kupisz jej za pieniądze» i «jest tak, jakbym ci już ją podarował», zob. Raszi do 23:11. [przypis edytorski]

²⁸²*pochował* — werset 17 mówi o nabyciu pola, werset 19 mówi o akcie objęcia pola w posiadanie, werset 20: o nadaniu tej ziemi statusu miejsca pochówku. «Od tej chwili pole to stało się prawnie nabytym dziedzicznym grobem dla [Abrahama] i dla jego potomków. Ten werset poucza o wyższości Ziemi Izraela wobec wszelkich innych ziem, tak dla żywych jak i dla zmarłych, oraz o spełnieniu słowa Wiekuistego, danego Abrahamowi, że posiadzie on [tę ziemię] jako dziedzictwo», zob. Ibn Ezra do 23:19. [przypis edytorski]

²⁸³*Mamre, czyli Hebronu* — «Tu napisane jest „naprzeciw Mamre, czyli Hebronu” a powyżej „Kirjat Arba czyli w Hebronie” (Genesis 23:2). W związku z Jakubem napisane jest [...] „Mamre, Kirjat Arba, to jest Hebron” (Genesis 35:27), zaś jeszcze powyżej (Genesis 13:18), w związku z Abrahamem „osiadł w dąbrowach Mamry, co przy Hebronie”. Wyjaśnienie jest takie, że Mamre zbudował miasto w pobliżu Hebronu, który wcześniej był zamieszkały przez synów Cheta. Nadał temu miastu nazwę ‘Mamre’ wedle własnego imienia, zaś dąbrowa Mamrego była obok miasta, a grotta Machpela, wówczas należąca do synów Cheta, znajdowała się z innej strony [miasta]. Po śmierci Mamrego [terenem] zawładnął olbrzym o imieniu Arba, przejął całe [miasto] i nazwał je ‘Arba’, wedle własnego imienia. A kiedy synowie Izraela przejęli panowanie i pokonali Chetytów, nazwali [miasto] Hebronem», zob. Chizkuni do 23:17. Chizkuni: rabi Ezechiasz ben Manoach, francuski rabin i komentator Biblii z XIII wieku, jego przydomek „Chizkuni” to tytuł jego dzieła, które stanowi jeden z pierwszych komentarzy do klasycznego komentarza Rasziego. [przypis edytorski]

²⁸⁴*pod biodro moje* — «Jako że każdy, kto składa przysięgę musi wziąć w rękę przedmiot związany z przykazaniem, jak np. Zwój Tory czy teflin, a obrzezanie było pierwszym przykazaniem danym Abrahamowi i przyszło mu poprzez [doświadczenie] cierpienia, było mu więc drogie, [dlatego] wybrał [taki sposób składania przysięgi]», zob. Raszi do 24:2. [przypis edytorski]

A zaprzysięgnę cię na Wiekuistego, Boga nieba i Boga ziemi, żebyś nie brał żony dla syna mojego spomiędzy cór Kanaanejczyka²⁸⁵, w pośród którego ja mieszkam;

Lecz do ziemi mojej, i do rodzinnego miejsca mojego pójdziesz, i weźmiesz żonę dla syna mojego, dla Icchaka”.

I rzekł do niego sługa: „Może nie zechce ta kobieta pójść za mną do kraju tego, czyż mam wtedy zaprowadzić syna twójego do kraju, z któregoś wyszedł?”

I rzekł do niego Abraham: „Strzeż się, abys nie zaprowadził syna mojego tam!

Wiekuisty, Bóg nieba, który wziął mnie z domu ojca mojego i z ziemi rodzinnej²⁸⁶ mojej, który przyrzekł mi, i który zaprzysięgał mi²⁸⁷, w słowach: »Potomstwu twojemu oddam ziemię tę«, On pośle anioła²⁸⁸ swojego przed tobą, i weźmiesz żonę dla syna mojego stamtąd.

A gdyby nie zechciała kobieta owa pójść za tobą, zwolnionym będziesz²⁸⁹ z tej przysięgi mojej. Tylko²⁹⁰ syna mojego nie zaprowadzaj tam!”

I położył sługa rękę swoją pod biodro Abrahama, pana swojego, i zaprzysięgał mu to.

I wziął sługa dziesięć wielbłądów, z wielbłądów pana swojego, i poszedł; [mając] wszelakie kosztowności²⁹¹ pana swojego w rękę swoim, i powstał i wyruszył do Aram-Naharaim²⁹², do miasta Nachora.

I rozłożył²⁹³ wielbłądy poza miastem przy studni wody, pod wieczór, gdy zwykły wychodzić czerpiące [wodę],

I rzekł: „Wiekuisty, Boże pana mojego Abrahama! Zdarz-że przede mną dzisiaj, i uczyni łaskę panu mojemu Abrahamowi!

Otóż stoję u źródła wody, a córki mieszkańców tego miasta wychodzą, by czerpać wodę.

Woda

Tak niechaj stanie się, żeby dziewica²⁹⁴ do której powiem: Nachylże dzban twój, a napiję się, a powie: pij, i wielbłądy twoje też napoję, — była tą, którą przeznaczyłeś²⁹⁵ dla sługi Twójego, dla Icchaka; a po tym poznam, żeś uczynił łaskę²⁹⁶ panu mojemu”

I stało się, że zaledwie przestał²⁹⁷ mówić, a oto Riwka wyszła, która zrodzona była Betuelowi, synowi Milki, żony Nachora, brata Abrahama, a dzban jej na ramieniu jej.

²⁸⁵Kanaanejczyka — «Gdyż potomstwo Kanaana jest przeklęte, a potomstwo [Abrahama] błogosławione, i nie może się mieszać potomstwo błogosławione z przeklętym», zob. Radak do 24:3. [przypis edytorski]

²⁸⁶z domu ojca mojego i z ziemi rodzinnej — z Charanu, z Ur Kasdim, zob. Raszi do 24:7. [przypis edytorski]

²⁸⁷zaprzysięgał mi — w przymierzu zawartym pomiędzy rozciętymi połówkami (Genesis 15), zob. Raszi do 24:7. Inne wyjaśnienie: podczas Związania Icchaka (Genesis 22), zob. Radak do 24:7. [przypis edytorski]

²⁸⁸posle anioła — była to modlitwa, nie prorocstwo, zob. Ibn Ezra do 24:7. [przypis edytorski]

²⁸⁹zwolnionym będziesz — I [wtedy] weź mu żonę spośród córek Ebera, Eszkola lub Mamrego», zob. Raszi do 24:8. [przypis edytorski]

²⁹⁰Tylko — «„Tylko” w znaczeniu zawężenia [rozkazu]: jedynie mój syn nie może tam wracać, ale Jakub, mój wnuk, w końcu wróci tam, [by znaleźć żonę]», zob. Raszi do 24:8. [przypis edytorski]

²⁹¹kosztowności — hebr. כֹּל טוֹב (kol tuw): ‘wszelkie dobro’. «[Abraham] spisał dokument darowizny wszystkiego co posiadał, na rzecz swojego syna Icchaka, aby chcieli mu wysłać swoją córkę», zob. Raszi do 24:10. [przypis edytorski]

²⁹²Aram-Naharaim — znajdujące się pomiędzy dwoma rzekami: Eufratem i Tygrysem, zob. Raszi do 24:10. [przypis edytorski]

²⁹³rozłożył — hebr. וַיִּשְׁכַּח (wajawrech) od בָּרַח (berech): ‘kalano, klękać’, tu oznacza to: usadowienie, zatrzymanie wielbłądów poprzez skłonienie ich do klęknienia, zob. Raszi i Ibn Ezra do 24:11. [przypis edytorski]

²⁹⁴dziewica — hebr. נַעֲרָה (naara): ‘młoda dziewczyna’. [przypis edytorski]

²⁹⁵przeznaczyłeś — «Nadaje się dla niego, skoro będzie uczynna i miłosierna», zob. Raszi do 24:14. [przypis edytorski]

²⁹⁶żeś uczynił łaskę — «Jeśli będzie ona z jego rodziny i będzie odpowiednia dla niego: będę wiedział, żeś uczynił łaskę mojemu panu», zob. Raszi do 24:14. [przypis edytorski]

²⁹⁷zaledwie przestał — hebr. וַיִּסְרֹף (terem kila) dosł. ‘zanim skończył’. «[Gdy] słowa jeszcze były na jego ustach lub w jego sercu», zob. Radak do 24:15. [przypis edytorski]

A była to panna ²⁹⁸ pięknego wielce wejrzenia, dziewica²⁹⁹, której mężczyzna nie poznał; i zesłała do źródła, i napełniła dzban swój, i wracała.

I pobiegł ³⁰⁰ sługa naprzeciw niej, i rzekł: „Pozwólże mi łyknąć nieco wody z dzbana twojego”.

I rzekła: „Pij panie mój!” i prędko spuściła dzban swój na rękę swoją, i dała mu pić.

A gdy dała mu się napić, rzekła: „I dla wielbłądów twoich czerpać będę, póki się nie napiją”.

I pospieszyła, i opróżniła dzban swój do koryta, i pobiegła znowu do studni, by czerpać, i naczepała dla wszystkich wielbłądów jego.

A człowiek ten, zdumiewając ³⁰¹ się nad nią, milczał [jeszcze], aby poznać, czy poszczęścił Wiekuiasty drodze jego, czy nie.

Ale gdy przestały wielbłądy pić, wyjął ów człowiek kolczyk złoty, pół szekla³⁰² wagi, i dwa naramienniki — na ręce jej — dziesięciu złotych wagi³⁰³.

Swaty

I rzekł³⁰⁴: „Czyją córką jesteś, powiedz że mi? Czy jest w domu ojca twojego miejsce dla nas, dla przenocowania?”

I rzekła do niego: „Córką Betuela jestem, syna Milki, którego urodziła Nachorowi”.

I rzekła do niego: „I słomy, i paszy dość u nas, i miejsce dla przenocowania”.

I skłonił się ów człowiek, i oddał pokłon przed Wiekuiastym.

I rzekł: „Błogosławiony Wiekuiasty, Bóg pana mojego Abrahama, który nie pominął łaski i rzetelności Swojej panu mojemu! Jestem na drodze, którą poprowadził mnie Wiekuiasty do domu krewnych pana mojego!”

Dziewica zaś pobiegła, i opowiedziała w domu matki swojej o rzeczach tych.

A miała Riwka brata, imieniem Laban; i wybiegł ³⁰⁵ Laban do owego człowieka na drogę, do źródła.

A stało się ³⁰⁶ to, gdy ujrzał kolczyk i naramienniki na rękach siostry swojej, i gdy usłyszał słowa Riwki siostry swojej, która mówiła: „Tak rzekł do mnie człowiek ów”. I przyszedł do owego człowieka, a oto stał przy wielbłądach u źródła.

I rzekł: „Wnijdź, błogosławiony Wiekuiastego! Czemuż stoisz na dworze? A jam wyprzątnął ³⁰⁷ dom, i miejsce dla wielbłądów”.

²⁹⁸panna — hebr. נַאֲרָא (*naara*): ‘młoda dziewczyna’. [przypis edytorski]

²⁹⁹dziewica — hebr. בַּתּוּלָא (*betula*): ‘dziewica’, w znaczeniu biologicznym, zob. Raszi do 24:16. [przypis edytorski]

³⁰⁰pobiegł — wedle midrasza pobiegł, gdyż ujrzał, że woda w studni podniosła się, kiedy dziewczyna zbliżyła się do niej, zob. Raszi do 24:17. [przypis edytorski]

³⁰¹zdumiewając — «Zdumiewał się i zastanawiał, widząc, że jego słowa prawie się spełniły, jedynie nie wiedział czy [dziewczyna] jest z rodziny Abrahama czy nie», zob. Raszi do 24:21. [przypis edytorski]

³⁰²pół szekla — hebr. בֵּקָא (*beka*), biblijna miara wagi. Jeden szekel to około 11 gramów, pół szekla, czyli beka, to około 5,5 gramów. [przypis edytorski]

³⁰³wagi — dziesięciu szekli wagi. [przypis edytorski]

³⁰⁴rzekł — «Zapytał ją po tym, gdy już dał jej [podarki], ponieważ był pewien, że ze względu na zasługi Abrahama Bóg poszczęścił mu w jego drodze», zob. Raszi do 24:23. [przypis edytorski]

³⁰⁵wybiegł — «Dlaczego pobiegł i po co pobiegł? „A stało się to, gdy ujrzał kolczyk i naramienniki...” (Genesis 24:30) pomyślał sobie: to bogaty człowiek! I to jego pieniądze przyciągnęły uwagę Labana», zob. Raszi do 24:29. [przypis edytorski]

³⁰⁶stało się — «Laban pozazdrościł [kosztowności] swojej siostrze», zob. Radak do 24:30. [przypis edytorski]

³⁰⁷wyprzątnął — midrasz wyjaśnia to tak, że usunął z domu figurki bożków, zob. Raszi do 24:31. [przypis edytorski]

I wszedł ów człowiek do domu, i odkierował wielbłądy; on zaś dał słomy i paszy wielbłądom, i wody dla umycia nóg jego, i nóg ludzi, którzy byli z nim.

I postawiono przed nim, żeby jadł; ale rzekł: „Nie będę jadł, póki nie wypowiem rzeczy mojej”. A rzekł: „Mów!”

I rzekł: „Sługą Abrahama jestem.

A Wiekuisty pobłogosławił pana mojego bardzo, że stał się możliwym; i dał mu trzody i rogaciznę, i srebro i złoto, i sługi i służebnice, i wielbłądy i osły.

I urodziła Sara, żona pana mojego, syna panu mojemu w starości swojej, któremu oddał wszystko co posiada³⁰⁸.

I zaprzysiął mnie pan mój w słowach: »Nie weźmiesz żony dla syna mojego z córek Kanaanejczyka, w którego ziemi mieszkam.

Lecz do domu ojca mojego pójdziesz, i do rodziny mojej, a weźmiesz żonę dla syna mojego«.

I rzekłem do pana mojego: „Może nie pójdzie³⁰⁹ kobieta ta za mną?”

I odpowiedział mi: »Wiekuisty, co postępowałem przed Nim, pośle anioła swojego z tobą, i poszczęści drodze twojej, a weźmiesz żonę dla syna mojego, z rodziny mojej, i z domu ojca mojego.

Wtedy tylko zwolnionym będziesz z zaklęcia mojego, gdy przyjdiesz do rodziny mojej; i jeżeli nie dadzą ci [jej], zwolnionym będziesz z zaklęcia mojego!»

I przybyłem dzisiaj do źródła; i rzekłem: Wiekuisty, Boże pana mojego Abrahama, gdybyś raczył też poszczęścić drodze mojej, po której idę!

Oto stoję u źródła wody, — i niechaj stanie się, iż dziewica³¹⁰, która wyjdzie czerpać, i do której powiem: Dozwól mi też napić się nieco wody z dzbana twojego.

A powie mi: I ty się napij, a i dla wielbłądów twoich też³¹¹ naczepię — ta to będzie żona, którą przeznaczył Wiekuisty dla syna pana mojego.

Ja zaś, zaledwie przestałem to mówić w sercu swoim, — a oto Riwka wychodzi, a dzban jej na ramieniu jej, i zstąpiła do źródła, i czerpała; i rzekłem do niej: »Daj mi też się napić«.

I prędko spuściła dzban swój z siebie, i rzekła: »Pij, a i wielbłądy twoje też napoję«. I piłem, a i wielbłądy napoiła.

I zapytałem³¹² się jej i rzekłem: »Czyją córką jesteś?« I rzekła: »Córką Betuela, syna Nachora, którego urodziła mu Milka«. Wtedy włożyłem kolczyk na nos jej, a naramienniki na ręce jej.

³⁰⁸oddal wszystko co posiada — «Pokazał im dokument darowizny», zob. Raszi do 24:36. [przypis edytorski]

³⁰⁹Może nie pójdzie — midrasz uczy, że «Eliezer sam miał córkę i starał się wynaleźć pretekst, aby Abraham zmuszony był zwrócić się do niego, by [Eliezer] wydał własną córką [za Ichaka]», zob. Raszi do 24:39. [przypis edytorski]

³¹⁰dziewica — hebr. אַלְמָה (*alma*): 'młoda dziewczyna, młoda kobieta'. [przypis edytorski]

³¹¹też — hebr. גַּם (*gam*): 'również, też'. To wyrażenie sugeruje, że naczepała wody także dla towarzyszących mu sług, zob. Raszi do 24:44. [przypis edytorski]

³¹²zapytałem — «Zmienił porządek zdarzeń, bo wszak najpierw dał [jej] podarki] a potem zadawał pytania, po to by nie złapali go za słowa mówiąc: jakże mogłeś dać jej [kosztowności], gdy ciągle nie wiedziałeś kim jest?» , zob. Raszi do 24:47. [przypis edytorski]

I skłoniłem się, i oddałem pokłon przed Wiekuistym i błogosławiłem Wiekuistemu, Bogu pana mego Abrahama, który poprowadził mnie drogą prawdziwą, abym wziął córkę brata pana mego dla syna jego.

A teraz, jeżeli chcecie wyświadczyć łaskę i wierność panu memu, powiedźcie mi; a jeżeli nie, powiedźcie mi [też], abym się zwrócił na prawo albo na lewo³¹³”.

I odpowiedzieli³¹⁴ Laban i Betuel i rzekli: „Od Wiekuistego wysłała ta rzecz: nie możemy ci powiedzieć ani źle ani dobrze.

Oto Riwka przed tobą, zabierz ją, a idź, a niech będzie żoną syna pana twojego, jako wyrzekł Wiekuisty”.

I stało się, gdy usłyszał sługa Abrahama słowa ich, pokłonił się do ziemi Wiekuistemu.

I wyjął sługa klejnoty srebrne i klejnoty złote i szaty i dał Riwce; inne też kosztowności³¹⁵ dał bratu jej i matce jej.

I jedli i pili, on i ludzie, którzy z nim byli, i przenocowali. A gdy wstali z rana, rzekł: „Puśćcie mnie do pana mego!”

I rzekł brat jej, i matka jej³¹⁶: „Niech pobędzie dziewica z nami dni [kilka] albo dziesięć³¹⁷, a potem pójdzie”.

I rzekł do nich: „Nie zatrzymujcie mnie, skoro Wiekuisty poszczęścił drodze mojej; puśćcie mnie, abym poszedł do pana mego”.

I rzekli: „Zawołamy dziewicę, i zapytamy się³¹⁸ ust jej”.

I zawołali Riwkę, i rzekli do niej: „Czy pójdiesz z mężem tym?” A odpowiedziała: „Pójdę”.

I tak puścili Riwkę, siostrę swoją oraz jej karmicielkę, i sługę Abrahama i ludzi jego.

I pobłogosławili Riwkę, i rzekli do niej: „Siostrzo nasza! od ciebie niech powstaną³¹⁹ tysiące myriadów, a niech zdobędzie ród twój bramę wrogów swoich!”

Błogosławieństwo

I powstała Riwka i służebne jej, i wsiały na wielbłądy, i poszły za owym człowiekiem. I tak wziął sługa ów Riwkę i poszedł.

A Icchak wracał właśnie z wycieczki³²⁰ do studni Lachaj-Roi, gdyż mieszkał w ziemi południowej.

I wyszedł Icchak, by rozmyślać³²¹ w polu pod wieczór, i podniósł oczy swoje, i spojrzął,

Modlitwa

³¹³na prawo albo na lewo — „Na prawo”, [znaleźć dziewczynę] spośród córek Izmaela, „na lewo”: spośród córek Lota», zob. Raszi do 24:49. [przypis edytorski]

³¹⁴odpowiedzieli — «[Laban] był człowiekiem niegodziwym i wyrwał się do odpowiadania przed swoim ojcem», zob. Raszi do 24:50. [przypis edytorski]

³¹⁵kosztowności — hebr. מִגְדָּנוֹת (migdanot) ‘wyborne, doskonale rzeczy’. «Słowo to obejmuje wszelkie wspaniałości czy to owoce, sprzęty czy stroje», zob. Radak do 24:53. [przypis edytorski]

³¹⁶brat jej, i matka jej — «A gdzież był Betuel? [Midrasz uczy], że chciał on przeszkodzić małżeństwu, więc przyszedł anioł i zabił [Betuela]», zob. Raszi do 24:55. [przypis edytorski]

³¹⁷dni [kilka] albo dziesięć — dosłownie jest tu mowa o ‘dniach’, ale midrasz oraz dysputa talmudyczna (TB, Ketubot57b) interpretują to jako prośbę o rok lub dziesięć miesięcy odroczenia, zob. Raszi do 24:55. [przypis edytorski]

³¹⁸zapytamy się — czy chce ona odroczyć wyjazd, czy jechać od razu, zob. Raszbam do 24:57. «Stąd [wniosek], że nie wydaje się kobiecie za mąż bez jej zgody», zob. Raszi do 24:57. [przypis edytorski]

³¹⁹od ciebie niech powstaną — «Ty i twoje potomstwo: obyście otrzymali to błogosławieństwo, które było zapowiedziane Abrahamowi na górze Moria (Genesis 22:17). Oby było Bożą wolą, że będzie to twoje potomstwo a nie z jakiejś innej kobiety», zob. Raszi do 24:60. [przypis edytorski]

³²⁰wycieczki — wedle midrasza Icchak poszedł tam po śmierci Sary, by sprowadzić Hagarę do Abrahama, aby ten ją poślubił, zob. Raszi do 24:62. [przypis edytorski]

a oto wielbłądy nadciągają.

I podniosła [też] Riwka oczy swoje, i ujrzała Icchaka i zsunęła się z wielbłąda;

I rzekła do sługi: „Któż to ów człowiek, który idzie po polu naprzeciw nam?” I rzekł sługa: „To pan mój”. I wzięła zasłonę i zakryła się.

I opowiedział ³²² sługa Icchakowi wszystkie rzeczy, które spełnił.

I wprowadził ją Icchak do namiotu Sary³²³, matki swojej, i pojął Riwkę, i stała się jego żoną; i pokochał ją, i pocieszył się Icchak po matce swojej.

Żona, Miłość

ROZDZIAŁ XXV

A jeszcze pojął był Abraham żonę, a imię jej Ketura³²⁴.

I urodziła mu Zimrana, i Jokszana, i Medana, i Midjana, i Iszbaka i Szuacha.

A Jokszan spłodził Szebę i Dedana. A synowie Dedana byli: Aszurowie, i Letuszowie, i Leumowie.

A synowie Midjana: Efa, i Efer, i Chanoch, i Abida, i Eldaa; wszyscy ci, synowie Ketury.

I oddał ³²⁵ Abraham wszystko co miał, Icchakowi.

A synom nalożnic³²⁶, które miał Abraham, dał Abraham upominki³²⁷, i wyprawił ich od Icchaka, syna swego, jeszcze za życia swojego, ku wschodowi, do krainy wschodniej.

A oto dni lat żywota Abrahama, które przeżył: sto siedemdziesiąt i pięć lat³²⁸.

I skończył, i umarł³²⁹ Abraham w sędziwości szczęśliwej, stary i syt [życia], i przyłączony został do ludu swojego³³⁰.

³²¹rozmyślać — hebr. לַחְשׁוֹב (lasuach), ‘rozmyślać, medytować’. Przechadzać się, rozmyślając, pomiędzy krzewami i drzewami, zob. Ibn Ezra i Radak do 24:63. Tu oznacza to modlitwę, zob. Raszi do 24:63. [przypis edytorski]

³²²opowiedział — opowiedział mu o cudach, które mu się przydarzyły, zob. Raszi do 24:66. [przypis edytorski]

³²³do namiotu Sary — midrasz uczy, że «wprowadził ją do namiotu i stała się tak [wyjątkowa] jak jego matka, bowiem jak długo żyła Sara lampa paliła się od przedwieczoru Szabatu do przedwieczoru [następnego] Szabatu, błogosławieństwo spływało na ciasto i obłok tkwił ponad namiotem, a gdy [Sara] zmarła [wszystko] to ustało. Lecz kiedy zjawiała się Riwka [cuda te] powróciły», zob. Raszi do 24:67. [przypis edytorski]

³²⁴Ketura — midrasz utożsamia ją z Hagarą, zob. Raszi do 25:1, ale Ibn Ezra dowodzi, że była to inna kobieta, zob. Ibn Ezra do 25:1. [przypis edytorski]

³²⁵oddął — «Dał mu błogosławieństwo w testamencie, jako że Bóg powiedział mu „będziesz błogosławieństwem” (Genesis 12:2), [co oznaczało]: błogosławieństwa są powierzone w twoje ręce, byś błogosławił tego, kogo zechcesz, Abraham zaś przekazał je Icchakowi», zob. Raszi do 25:5. [przypis edytorski]

³²⁶nalożnic — «Miał on tylko jedną nalożnicę: Hagarę, czyli Keturę», zob. Raszi do 25:6. Nie były to biologiczne dzieci Abrahama, były to nalożnice mężczyzn służących w jego domu, wszyscy oni byli członkami jego domostwa i dzieci te zrodziły się w domu Abrahama, zob. Radak do 25:6. [przypis edytorski]

³²⁷upominki — przekazał im wiedzę o rzeczach nieczystych lub wedle innego wyjaśnienia «[bogactwa], które otrzymał z powodu Sary oraz inne dary, które mu ofiarowano, wszystko to dał im, ponieważ nie chciał czerpać z tego korzyści», zob. Raszi do 25:6. [przypis edytorski]

³²⁸sto siedemdziesiąt i pięć lat — dosłownie napisane jest tu: sto lat i siedemdziesiąt lat i pięć lat. «W wieku stu lat był jak w wieku siedemdziesięciu lat, a w wieku siedemdziesięciu lat był jak w wieku pięciu lat, bez grzechu», zob. Raszi do 25:7. [przypis edytorski]

³²⁹skończył, i umarł — oba te hebrajskie słowa וַיִּגָּוַע וַיָּמָוֶת (wajigwa wajamat) odnoszą się do umierania: וַיָּמָוֶת (gawa): ‘skonać, wygasnąć, oddać ducha’, וַיִּגָּוַע (mot): ‘umrzeć’. «(Gawa) oznacza lekką śmierć, nie poprzedzoną długą chorobą», zob. Radak do 25:8. [przypis edytorski]

³³⁰do ludu swojego — «Do członków jego rodziny, którzy zmarli przed nim [...] i Tora nie rozróżnia tu, czy byli to ludzie prawi czy grzesznicy», zob. Radak do 25:8. [przypis edytorski]

I pochowali go Icchak i Iszmael³³¹, synowie jego, w jaskini w Machpela, na polu Efrona, syna Cochara Chitejczyka, co naprzeciw Mamre.

Na polu, które nabył był Abraham od synów Cheta, tam pochowany został Abraham i Sara żona jego.

I stało się po śmierci Abrahama, pobłogosławił Bóg Icchaka, syna jego, i osiadł Icchak przy studni Lachaj-Roi.

A oto rodowód Iszmaela, syna Abrahama, którego zrodziła Hagar, Micrejka, służebnica Sary, Abrahamowi.

Oto imiona synów Iszmaela podług nazw i rodowodów ich: pierworodny Iszmaela Nebajot; [po nim] Kedar, i Adbeel i Mibsam;

I Mizzama, i Duma i Masa;

Chadad, i Tema, Jetur, Nafisz i Kedma;

Ci są synowie Iszmaela, i te imiona ich, w osadach ich, i w koczowiskach ich, — dwunastu książąt podług plemion ich.

A oto lata życia Iszmaela³³²: sto trzydzieści siedem lat; i skończył³³³ i umarł, i przyłączony został do ludu swojego.

A mieszkali od Chawila aż do Szur, co naprzeciw Micraim, gdy idziesz do Aszuru; w obliczu wszystkich braci swoich rozsiadł się.

A oto rodowód Icchaka, syna Abrahama: Abraham spłodził Icchaka³³⁴.

A miał Icchak czterdzieści lat, gdy pojął Riwkę, córkę Betuela, Aramejczyka, z Paddan-Aram, siostrę Labana Aramejczyka, sobie za żonę.

I błagał Icchak Wiekuistego za³³⁵ żoną swoją, gdyż nieplodną była; i dał mu się ubłagać³³⁶ Wiekuisty, i poczęła Riwka, żona jego.

Bezpłodność, Dziecko,
Modlitwa

I tręcały się³³⁷ dzieci w [łonie] jej, i rzekła: „Jeżeli tak, na cóż tedy jestem³³⁸?” I poszła dopytywać się³³⁹ u Wiekuistego.

³³¹*Icchak i Iszmael* — «Stąd [wniosek], że Iszmael porzucił swoje złe postępowanie oraz ustąpił pierwszeństwa Icchakowi. I to była owa „sędziwość szczęśliwa”, o której mowa w związku z Abrahamem», zob. Raszi do 25:9. [przypis edytorski]

³³²*lata życia Iszmaela* — lata życia Iszmaela podane są po to, by można było prześledzić lata życia Jakuba. Stąd midrasz wnioskuje, że po opuszczeniu domu swojego ojca Icchaka, zanim Jakub przybył do Labana, przez czternaście lat pobierał nauki w domu Ebera, zob. Raszi do 25:17. [przypis edytorski]

³³³*skończył* — hebr. וָיָגֵוַע (*wajigwa*): 'skonął, wygasnął, oddał ducha'. «To wyrażenie pojawia się [w Torze] tylko w przypadku ludzi sprawiedliwych», zob. Raszi do 25:17. [przypis edytorski]

³³⁴*Abraham spłodził Icchaka* — «Obok tego, że napisane jest „Icchak, syn Abrahama” konieczne było dodać, że „Abraham spłodził Icchaka”, ponieważ szyderycy tamtego pokolenia mówili, że Sara zaszła w ciążę z Abimelechem, bo przecież tak wiele lat żyła z Abrahamem a nie miała dzieci. Co uczynił Bóg? Ukształtował rysy twarzy Icchaka wiernie podobne do [twarzy] Abrahama, i wszyscy przyznawali, że to „Abraham spłodził Icchaka”, zob. Raszi do 25:19. [przypis edytorski]

³³⁵*za* — hebr. לְנוּחַח (*lenochach*) dosł. 'na przeciw'. «On stał w jednym kącie [pokoju] i modlił się, ona zaś stała w drugim kącie i modliła się», zob. Raszi do 25:21. [przypis edytorski]

³³⁶*dał mu się ubłagać* — «[Bóg wysłuchał modlitwy] jego a nie jej, ponieważ nie jest podobna modlitwa sprawiedliwego, który jest potomkiem innego sprawiedliwego, do modlitwy sprawiedliwego, który jest potomkiem niegodziwca», zob. Raszi do 25:21. [przypis edytorski]

³³⁷*tręcały się* — «Gdy przechodziła obok drzwi domu nauki Tory u Szema i Ebera, Jakub poruszał się gwałtownie i próbował wyjść [z jej łona]. Gdy przechodziła obok drzwi bałwochwalczej świątyni: Esaw szarpał się, żeby wyjść», zob. Raszi do 25:22. [przypis edytorski]

³³⁸*na cóż tedy jestem* — hebr. לָמָּה זֶה אֲנִי (*lama ze anochi*): 'czemuż to ja?'. «[Skoro] tak wielkie jest cierpienie w ciąży, [to czemu] pragnęłam i modliłam się o to?», zob. Raszi do 25:22. [przypis edytorski]

³³⁹*dopytywać się* — wedle midrasza poszła spytać o radę w domu nauki u Szema, zob. Raszi do 25:22. [przypis edytorski]

I rzekł Wiekuisty do niej: „Dwa narody w łonie twoim, i dwa plemiona z wnętrza twego się rozejdą³⁴⁰, a jedno plemię nad drugie się wzmoże³⁴¹, a starsze służyć będzie młodszemu”.

A gdy nastał czas jej, aby rodziła, a oto — — bliźnięta w łonie jej.

Imię

I wyszedł pierwszy, czerwonawy, cały niby szuba włosista³⁴². I nazwali imię jego Esaw³⁴³.

A następnie³⁴⁴ wyszedł brat jego, ręką swą trzymając się pięty Esawa; i nazwano imię jego Jakub³⁴⁵. A Icchak miał sześćdziesiąt lat³⁴⁶ gdy się narodzili.

Imię

I podrastali chłopcy; i stał się Esaw mężem biegłym w myślistwie³⁴⁷, mężem pola³⁴⁸, a Jakub mężem skromnym³⁴⁹, przebywającym w namiotach³⁵⁰.

I umiłował Icchak Esawa, bo łowy na ustach jego; a Riwka miłowała Jakuba.

I uwarzył Jakub warzywo³⁵¹, a przyszedł Esaw z pola znużony³⁵².

I rzekł Esaw do Jakuba: „Daj mi też łyknąć³⁵³ z czerwonego, czerwonego³⁵⁴ tego, bo znużony jestem!” Przeto nazwano imię jego: Edom³⁵⁵.

Imię

I rzekł Jakub: „Sprzedajże mi zaraz³⁵⁶ pierworództwo³⁵⁷ twoje”.

³⁴⁰się rozejdą — «Rozejdą się [ich drogi], gdy tylko opuszczą oni twoje ciało, ten skieruje się ku niegodziwości a ten ku zacności», zob. Raszi do 25:23. [przypis edytorski]

³⁴¹wzmoże — «Nie będą [nigdy] równocześnie potężni, gdy ten będzie wzrastał, ten będzie podupadał», zob. Raszi do 25:23. [przypis edytorski]

³⁴²szuba włosista — w znaczeniu: jak płaszcz włochaty, z owłosieniem w pełni rozwiniętym. [przypis edytorski]

³⁴³Esaw — w innych przekładach jako: Ezaw. Imię Esaw utworzone jest od rdzenia אסא (*asa*): ‘robić’, «ponieważ [gdy się urodził] był ‘zrobiony’, z całkowicie wyrosniętymi włosami, jak kalkuletek», zob. Raszi do 25:25. [przypis edytorski]

³⁴⁴następnie — wedle tradycyjnego pojmowania wiedzy biologicznej pierworodnym z dwojga bliźniąt był w rzeczywistości Jakub, ponieważ «Jakub został poczęty z pierwszej kropli [nasienia] a Esaw z drugiej [...], zatem Esaw, który został ukształtowany później wyszedł jako pierwszy, a Jakub stworzony jako pierwszy wyszedł ostatni. I Jakub chciał go powstrzymać i być pierwszym urodzonym, tak jak był spłodzony jako pierwszy, by „otworzyć łono [swojej matki]” i dostać należny mu prawnie status pierworodnego», zob. Raszi do 25:26. [przypis edytorski]

³⁴⁵Jakub — od hebr. יעקב (ekew): ‘pięta’. [przypis edytorski]

³⁴⁶sześćdziesiąt lat — Icchak nie mógł doczekać się potomstwa z Riwką przez 20 lat i «zrozumiał, że jest bezpłodna i modlił się za nią, ale nie chciał poślubić niewolnicy [jak Abraham], ponieważ [Icchak] został poświęcony na górze Maria jako ‘ofiara całopalna bez skazy’», zob. Raszi do 25:26. [przypis edytorski]

³⁴⁷biegłym w myślistwie — midrasz rozumie to także metaforycznie: «wiedział jak złapać i oszukiwać ojca słowami, np. zadawał mu pytania: jak wydziela się dziesięć soli i słomy? Przez to [Icchak] myślał, że [Esaw] jest bardzo pilny w spełnianiu Bożych przykazań», zob. Raszi do 25:27. [przypis edytorski]

³⁴⁸mężem pola — w znaczeniu: «człowiek bez stałego zajęcia, polujący z łukiem na zwierzęta i ptaki», zob. Raszi do 25:27. [przypis edytorski]

³⁴⁹skromnym — hebr. טמ (*tam*) ‘prostolinijny, zacny’. «Nie był biegły w tych [sprawach co Esaw], jego intencje i jego słowa były zgodne ze sobą. Ten kto nie jest zmyślny w oszukiwaniu, określane jest jako ‘prostolinijny’», zob. Raszi do 25:27. [przypis edytorski]

³⁵⁰namiotach — «W namiocie Szema i w namiocie Ebera», czyli w miejscach nauki Tory, zob. Raszi do 25:27. [przypis edytorski]

³⁵¹warzywo — hebr. נאזיד (*nazid*) oznacza ogólnie ‘gotowaną potrawę, zupę’ itp.. [przypis edytorski]

³⁵²znużony — znużony całodziennym mordowaniem, zob. Raszi do 25:29. [przypis edytorski]

³⁵³Daj mi też łyknąć — hebr. הַלֵּאֲנִי נָא (*hal-iteni na*): tu: „daj mi też łyknąć” od rdzenia לאא (*laa*): ‘połykać łapczywie’. Esaw powiedział «ja otworzę usta a ty wlej mi tam jak najwięcej», zob. Raszi do 25:30. [przypis edytorski]

³⁵⁴czerwonego — «Była to czerwona soczewica. Tego dnia zmarł Abraham, aby nie widział jak jego wnuk Esaw schodzi na złą drogę, bo nie byłaby to „sędziwość szczęśliwa”, którą obiecał mu Bóg. Dlatego Bóg skrócił jego dni, gdyż Icchak żył 180 lat a Abraham 175. Jakub zaś ugotował soczewicę na posiłek pocieszenia dla żalobników. Dlaczego soczewica [jest tradycyjnym posiłkiem żalobników]? Ponieważ jest okrągła, a żaloba jest jak koło, co toczy się i ciągle powraca na światło», zob. Raszi do 25:30. [przypis edytorski]

³⁵⁵Edom — od hebr. אדום (*adom*): ‘czerwony’. [przypis edytorski]

³⁵⁶zaraz — hebr. הַיּוֹם (*kajom*) dosł. ‘jak dzień’. W znaczeniu «jak dzień jest jasny, tak sprzedaj mi pierworództwo poprzez oczywista, [niepodważalną] sprzedaż», zob. Raszi do 25:31. [przypis edytorski]

³⁵⁷pierworództwo — «Składanie ofiar było [początkowo] obowiązkiem pierworodnych, Jakub zaś myślał sobie: ten niegodziwiec nie jest godny, by składać Bogu ofiary», zob. Raszi do 25:31. [przypis edytorski]

I rzekł Esaw: „Wszak ja idę na śmierć³⁵⁸, i cóż mi po pierworodztwie?”

I rzekł Jakub: „Przysięgnijże mi zaraz!” I przysiągł mu, i sprzedał pierworodztwo swoje Jakubowi.

I podał Jakub Esawowi chleba i potrawę z soczewicy; i zjadł i wypił, i powstał, i poszedł; i pogardził Esaw pierworodztwem.

ROZDZIAŁ XXVI

I był głód w kraju, mimo³⁵⁹ głodu pierwszego, który był za czasów Abrahama; i poszedł Icchak do Abimelecha, króla Pelisztów³⁶⁰, do Gerar.

Głód

I ukazał mu się Wiekuisty i rzekł: „Nie zstępuj do Micraim! Zamieszkać w kraju, o którym powiem tobie³⁶¹.”

Przebywaj w kraju tym, a będę z tobą, i pobłogosławię cię; albowiem tobie i potomstwu twojemu oddam wszystkie kraje te, i stwierdzą przysięgę, którą zaprzysięgałem Abrahamowi ojcu twojemu.

I rozmnożę potomstwo twoje, jako gwiazdy nieba, i oddam potomstwu twojemu wszystkie kraje te, a błogosławić się będą potomstwem twoim wszystkie narody ziemi.

Za to, że usłuchał³⁶² Abraham głosu Mojego a przestrzegał przestrzeżenia³⁶³ Mojego, — przykazań³⁶⁴ Moich, ustaw³⁶⁵ Moich, i nauk³⁶⁶ Moich”.

I osiadł Icchak w Gerar.

I pytali się mieszkańcy tego miejsca o żonę jego, i powiedział: „Siostra to moja”; bo obawiał się mówić: żona moja: „żeby nie zabili mnie mieszkańcy miejsca tego z powodu Riwiki”, gdyż była piękna z wejrzenia.

Ale gdy przeżył tam już dłuższy czas, wyjrzał Abimelech, król Pelisztów, oknem, i spostrzegł, a oto Icchak bawi się³⁶⁷ z Riwką, żoną swoją.

I zawezwał Abimelech Icchaka, i rzekł: „Ależ to żona twoja; i jakżeś powiadała: »Siostra to moja«?” I rzekł doń Icchak: „Ponieważ myślałem: czy nie umrę z jej przyczyny”.

³⁵⁸Wszak ja idę na śmierć — przywilej służby ofiarnej nie zawsze będzie należał do pierworodnych, gdyż przejmie go kiedyś plemień Lewiego, a ponadto będą istniały liczne przepisy, a nawet kara śmierci za wykroczenia w tej służbie, Esaw więc pomyślał sobie: «skoro mogę przez to umrzeć, to dla czego miałbym pragnąć [pierworództwa]», zob. Raszi do 25:32. [przypis edytorski]

³⁵⁹mimo — czyli: oprócz. [przypis edytorski]

³⁶⁰Pelisztów — w innych przekładach: Filistynów. [przypis edytorski]

³⁶¹o którym powiem tobie — «Tak jak powiedziałem twojemu ojcu, tak mówię tobie, żebyś mieszkał w tym kraju», zob. Radak do 26:2. [przypis edytorski]

³⁶²usłuchał — nawet gdy był wystawiany na próby, Abraham był posłuszny Bogu, zob. Raszi do 26:5. [przypis edytorski]

³⁶³przestrzeżenia — hebr. מִשְׁמַרְתִּי (mizmarti), to odnosi się do dodatkowych dekretów, których celem jest oddalenie ryzyka złamania praw Tory, jak np. dodane przez rabinów obostrzenia praw Szabatu, zob. Raszi do 26:5. [przypis edytorski]

³⁶⁴przykazań — hebr. מִצְוֹתַי (micwotaj) to odnosi się do przykazań, które nawet gdyby nie były zapisane w Torze, warte są przestrzegania, ze względu na porządek społeczny, jak np. zakaz grabieży czy rozlewu krwi, zob. Raszi do 26:5. [przypis edytorski]

³⁶⁵ustaw — hebr. חֻקֹּתַי (chukotaj) to odnosi się do praw, których sens podważany jest i przez skłonność do złego i przez narody świata, jak np. zakaz jedzenia wieprzowiny czy zakaz noszenia szat niez [mieszanki wełny i lnu], te prawa nie mają wyraźnego uzasadnienia, lecz są przestrzegane, ponieważ taki właśnie jest nakaz Boga, zob. Raszi do 26:5. [przypis edytorski]

³⁶⁶nauk — hebr. תּוֹרֹתַי (torotaj) dosł. ‘Moje Tory’ w licznie mnogiej, co oznacza, że oprócz Tory Pisanej mowa tu także o Torze Ustnej, która obejmuje dodatkowe prawa przekazane Mojżeszowi na Synaju, zob. Raszi do 26:5. [przypis edytorski]

³⁶⁷bawi się — eufemizm na akt małżeńskiej bliskości, zob. Raszi do 26:8. [przypis edytorski]

I rzekł Abimelech: „Cóżes to uczynił nam? Ledwie nie położył się który z ludu³⁶⁸ z żoną twoją, i przywiódlbys na nas grzech”.

I rozkazał Abimelech całemu ludowi mówiąc: „Kto by się dotknął męża tego, lub żony jego, ulegnie śmierci”.

I siał Icchak w ziemi onej, i zebrał roku tego³⁶⁹ stokrotne plony³⁷⁰ i błogosławił mu Wiekuisty.

I wzmógł się ten mąż, i stawał się coraz możniejszym, aż został możnym bardzo.

I miał stada owiec, i stada wołów, i czeladź³⁷¹ liczną; i zazdrościli mu Pelisztyni.

A wszystkie studnie, które wykopali byli słudzy ojca jego za dni Abrahama, ojca jego, zasypali Pelisztyni, i napełnili je ziemią.

Woda

I rzekł Abimelech do Icchaka: „Oddał się od nas, boś wzmógł się nad nas wielce”.

I oddalił się stamtąd Icchak, i rozłożył się w dolinie Gerar, i osiadł tam.

I na nowo rozkopał Icchak studnie wody, które wykopali byli za dni Abrahama, ojca jego, a które zasypali Pelisztyni po śmierci Abrahama, i nadał im nazwy, podług nazw, które był nadał im ojciec jego.

I kopali też słudzy Icchaka w dolinie, i znaleźli tam źródło³⁷² wód żywych.

I spierali się pasterze Gerarscy z pasterzami Icchaka, mówiąc: „Naszą ta woda!” I nazwał imię studni tej Esek (swar), bo poswarzyli się z nim.

I wykopali studnię inną, ale spierali się również o nią; i nazwał imię jej Sitna (zwada).

I przeniósł się stamtąd, i wykopał studnię inną, i nie spierali się o nią, — i nazwał imię jej Rechowot³⁷³ i rzekł: „Bo teraz rozprzestrzenił Wiekuisty nam, i rozplenimy się na tej ziemi”.

I wyruszył stamtąd do Beer-Szeby.

I ukazał mu się Wiekuisty nocy tej, i rzekł: „Jam Bóg Abrahama, ojca twego; nie obawiaj się, bo z tobą Ja; i pobłogosławię cię, i rozmnożę potomstwo twoje, z powodu Abrahama sługi Mojego”.

I zbudował tam ołtarz, i wzywał imienia Wiekuistego, — i rozbił tam namiot swój. I wykopali tam słudzy Icchaka studnię.

I przybył do niego Abimelech z Gerar, i Achuzat, przyjaciel jego, i Pichol, dowódca wojsk jego.

I rzekł do nich Icchak: „Pocóżecie przybyli do mnie; wszak wy nienawidzicie mnie, i oddaliliście mnie od siebie?”

³⁶⁸który z ludu — hebr. אֶחָד מֵעַד (echad haam): ‘jeden z ludu’. Abimelech mówił tu o sobie, w znaczeniu ‘jeden wśród ludu’, zob. Raszi do 26:10. [przypis edytorski]

³⁶⁹roku tego — mimo że ziemia Gerar nie jest tak ważna i tak żyzna jak Ziemia Izraela i pomimo faktu, że był to rok głodu, zob. Raszi do 26:12. [przypis edytorski]

³⁷⁰stokrotne plony — hebr. מֵאָה שְׂעָרִים (mea szearim): ‘stukrotna miara’. Oszacowali spodziewany i otrzymany plon, by wydzielić z niego dziesięcinę, zob. Raszi do 26:12. [przypis edytorski]

³⁷¹czeladź — hebr. אַוּדָה רַבָּה (awuda raba): ‘liczne prace’. W znaczeniu ‘wiele zadań, wiele rzeczy do zrobienia, wiele przedsięwzięć’. zob. Raszi do 26:14. [przypis edytorski]

³⁷²źródło — hebr. בְּעַר (beer): ‘studnia’. [przypis edytorski]

³⁷³Rechowot — od hebr. rdzenia רָחַב (rachaw): ‘szeroki, rozszerzać’. [przypis edytorski]

I odpowiedzieli: „Widzieliśmy³⁷⁴, że był Wiekuisty z tobą, i rzekliśmy: niechaj też będzie przysięga między nami, między nami a tobą³⁷⁵, a zawrzyjmy przymierze z tobą.

Abys nie uczynił nam złego, jakośmy też ciebie się nie tykali, i jakośmy czynili tobie tylko dobrze, a puściliśmy cię w pokoju; a tyś i teraz błogosławiony od Wiekuistego”.

I wyprawił im ucztę, i jedli i pili.

A powstawszy z rana, przysięgli jeden drugiemu; i odprowadził ich Icchak, i poszli od niego w pokoju.

I stało się dnia tego, że przyszli słudzy Icchaka, i donieśli mu w sprawie studni, którą kopali, i rzekli mu: „Znaleźliśmy wodę”.

I nazwał ją: Szibea³⁷⁶. Stąd nazwa miasta: Beer-Szeba, po dziś dzień.

Esaw zaś miał czterdzieści lat,³⁷⁷ gdy pojął żonę Jehudytę, córkę Beerii Chitejczyka, również i Bosmatę, córkę Elona Chitejczyka.

Ale były one umartwieniem ducha³⁷⁸ dla Icchaka i Riwiki³⁷⁹.

ROZDZIAŁ XXVII

I stało się, gdy się zestarzał Icchak, a przytępiły się oczy jego³⁸⁰, że widzieć nie mógł, zawezwał tedy Esawa syna swego starszego, i rzekł doń: „Synu mój!” a odpowiedział mu: „Oto jestem”.

Błogosławieństwo

I rzekł: „Otóż zestarzałem się, nie znam dnia³⁸¹ śmierci mojej.

A teraz weźże³⁸² broń swoją, kołczan twój i łuk twój, a wyjdź w pole, i nałów mi zwierzy³⁸³.

I przyrządź mi przysmaki, jak to lubię, i przynieś mi, abym jadł, aby pobłogosławiła cię dusza moja, zanim umrę”.

A Riwiki słyszała, gdy to mówił Icchak do Esawa, syna swego; i wyszedł Esaw na pole,

Podstęp

³⁷⁴Widzieliśmy — «Widzieliśmy to w przypadku twojego ojca i widzimy także u ciebie», zob. Raszi do 26:28. [przypis edytorski]

³⁷⁵między nami a tobą — «Przysięga, która była pomiędzy nami od czasów twojego ojca, niech będzie także teraz „między nami a tobą”», zob. Raszi do 26:28. [przypis edytorski]

³⁷⁶Szibea — od hebr. שִׁבְעָה (*szawa*): ‘przysięgać’; na pamiątkę przysięgi złożonej tam dla zawarcia przymierza, zob. Raszi i Radak do 26:33. [przypis edytorski]

³⁷⁷czterdzieści lat, — pomimo występnego życia Esaw chciał uchodzić za człowieka prawego, «całe czterdzieści lat Esaw zdobywał zamężne kobiety i wykorzystywał je, gdy doszedł do czterdziestki orzekł: ‘mój ojciec ożenił się w wieku czterdziestu lat, to i ja też’», zob. Raszi do 26:34. [przypis edytorski]

³⁷⁸umartwieniem ducha — hebr. מוֹרַת רוּחַ (*morat ruach*) dosł. ‘gorycz duszy’. Niektórzy odczytują w tym wyrażeniu także rdzeń słowa ‘sprzeciw, bunt’, jak w Deut. 21:18, zob. Raszi, Ibn Ezra, Radak do 26:35. [przypis edytorski]

³⁷⁹dla Icchaka i Riwiki — ponieważ żony Esawa praktykowały bałwochwalstwo, zob. Raszi do 26:35. [przypis edytorski]

³⁸⁰przytępiły się oczy jego — wedle midrasz, wzrok Icchaka pogorszył się od dymu kadzidel, które żony Esawa paliły dla bożków; lub w chwili, «gdy był związany na ołtarzu i ojciec chciał go zabić, rozwarły się wówczas niebiosy, ujrzały go anioły służebne i zapłakały, a ich łzy spłynęły i padły na oczy [Icchaka]»; lub też stało się tak właśnie po to, «by Jakub mógł dostać błogosławieństwo», zob. Raszi do 27:1. [przypis edytorski]

³⁸¹nie znam dnia — «Kiedy człowiek zbliża się do wieku, w którym zmarli jego rodzice, może niepokoić się na pięć lat przedtem i przez pięć lat potem. Icchak miał 123 lata», a jego matka zmarła w wieku 127 lat, zob. Raszi do 27:2. [przypis edytorski]

³⁸²weźże — hebr. שָׂא נָא (*sa na*) dosł. ‘podnieś że’. Tu w znaczeniu: ‘naostrz [...] twój nóż i zarznij [zwierzyne] prawidłowo, żebyś nie nakarmił mnie padliną [newela] czyli zwierzęciem ubitym niezgodnie z rytualnymi wymogami’», zob. Raszi do 27:3. [przypis edytorski]

³⁸³nałów mi zwierzy — złów dla mnie zwierzę niczyje, nie przynoś mi zrabowanego, zob. Raszi do 27:3. [przypis edytorski]

aby ułowił zwierzynę i przyniósł³⁸⁴.

I rzekła Riwka do Jakuba, syna swego, tak: „Otom słyszała ojca twojego rozmawiającego z Esawem, bratem twoim, mówiącego:

»Przynies mi zwierzyny, a przyrządź mi przysmaki, abym jadł, i pobłogosławił cię w obliczu Wiekuistego³⁸⁵ przed śmiercią moją«.

A teraz synu mój, posłuchaj głosu mojego w tym, co ci rozkazuję.

Zajdźże do trzody, i przynies mi³⁸⁶ stamtąd dwoje koźląt³⁸⁷ dobrych, a przyrządź z nich przysmaki dla ojca twego, jak to lubi.

I zanieśesz ojcu twemu, a będzie jadł, aby pobłogosławił cię przed śmiercią swoją”.

I rzekł Jakub do Riwki, matki swojej: „Wszak Esaw, brat mój, człowiek kosmaty, a ja człowiekiem gładkim.

Może pomaca mnie ojciec mój, a byłbym w oczach jego jako szalbierz, a przywiódlbym na siebie przekleństwo, a nie błogosławieństwo”.

I rzekła doń matka jego: „Na mnie przekleństwo twoje, synu mój; tylko posłuchaj głosu mojego, a idź, przynies mi”.

I poszedł, i wziął, i przyniósł matce swojej; i przyrządziła matka jego przysmaki, jak to lubił ojciec jego.

I wzięła Riwka szaty Esawa, syna swego starszego, lepsze, będące u niej w domu³⁸⁸, i przyodziała Jakuba, syna swego młodszego.

A skórkami koźląt obłożyła ręce jego, i gładkość szyi jego.

I złożyła przysmaki i chleb, który przygotowała w ręce Jakuba, syna swego.

I wszedł do ojca swego, i rzekł: „Ojczy mój!” I odpowiedział: „Oto jestem; ktoś ty, synu mój?”

I rzekł Jakub do ojca swego: „Jam Esaw pierworodny twój³⁸⁹; uczyniłem jakoś mówił mi; powstańże, siądź, a jedz ze zwierzyny mojej, aby pobłogosławiła mnie dusza twoja”.

I rzekł Icchak do syna swego: „Jakże tak prędko znalazłeś, synu mój?” I rzekł: „Tak już zdarzył Wiekuisty, Bóg twój, przede mną”.

³⁸⁴przyniósł — «Czemu [dodane jest] „aby... przyniósł”? [Esaw planował], że jeśli nie znajdzie czegoś do upolowania, to przyniesie [zwierzę] pochodzące z rabunku», zob. Raszi do 27:5. [przypis edytorski]

³⁸⁵w obliczu Wiekuistego — «Za pozwoleniem Wiekuistego, by On zaakceptował [to, co Icchak powie]», zob. Raszi do 27:7. «[Riwka] dodała [słowa] „w obliczu Wiekuistego”, czego nie powiedział [Icchak], aby przekonać serce Jakuba, iż jest to rzecz wielkiej wagi: błogosławieństwo ojca, gdyż będzie ono „w obliczu Wiekuistego”, czyli poprzez prorocstwo, które spocznie na [Icchaku] w chwili, gdy będzie błogosławił [syna]», zob. Radak do 27:7. [przypis edytorski]

³⁸⁶przynies mi — koźlęta te należały do Riwki, «nie zostały skradzione, gdyż tak napisał Icchak Riwce w jej ketubie (kontrakcie ślubnym), że każdego dnia będzie mogła wziąć sobie dwa koźlęta», zob. Raszi do 27:7. [przypis edytorski]

³⁸⁷dwoje koźląt — wedle midrasza działo się to w Pesach, więc jedno koźle zostało złożone na ofiarę pesachową, a drugie przyrządzone jako przysmak, zob. Raszi do 27:7. [przypis edytorski]

³⁸⁸u niej w domu — «Czyż Esaw nie miał kilku żon? A przechowywał ubrania u matki. Ale Esaw dobrze znał [niecne] postęпки [swoich żon] i był co do nich podejrzliwy», zob. Raszi do 27:15. [przypis edytorski]

³⁸⁹Jam Esaw pierworodny twój — «Jam jest ten, który przynosi ci [potrawę], a Esaw jest twoim pierworodnym», zob. Raszi do 27:19. [przypis edytorski]

I rzekł Icchak do Jakuba: „Przystąpże, a pomacam cię³⁹⁰, synu mój: czyż to ty syn mój Esaw, czy nie?”

I przystąpił Jakub do Icchaka, ojca swego, a [ten] pomacał go, i rzekł: „Głos, głosem Jakuba; ale ręce, rękami Esawa!”

I nie rozpoznał go; albowiem były ręce jego jako ręce Esawa, brata jego, kosmate; i pobłogosławił go,

I rzekł: „Tyś to syn mój Esaw?” i odpowiedział: „Ja”³⁹¹.

I rzekł: „Podaj mi, abym jadł z łowu syna mojego, żeby błogosławiła cię dusza moja!” I podał mu, i jadł; przyniósł mu też wina i pił.

I rzekł do niego Icchak, ojciec jego: „Przystąpże a pocałuj mnie, synu mój!

I przystąpił, i ucałował go, a [skoro] poczuł woń szat jego, pobłogosławił go, i rzekł: „Oto woń³⁹² syna mojego, jako woń pola, któremu błogosławił Wiekuisty.

I tak niechaj da ci Bóg³⁹³ z rosy niebios, i żyzności ziemi, i obfitość zboża i moszczu!

Niechaj służą ci ludy³⁹⁴, a korzą się tobie plemiona³⁹⁵; bądź panem braci twojej, a niech się korzą tobie synowie matki twojej³⁹⁶; przeklinający cię niechaj będą przekłęci, a błogosławiący cię, błogosławieni!”

I stało się, gdy skończył Icchak błogosławić Jakubowi, i gdy zaledwie wyszedł³⁹⁷ Jakub sprzed oblicza Icchaka, ojca swego, że przybył Esaw, brat jego, z łowu swojego.

I przyrzęczał i on przysmaki, i przyniósł ojcu swojemu, i rzekł do ojca swojego: „Niech wstanie ojciec mój, i niech je z łowu syna swego, aby pobłogosławiła mnie dusza twoja”.

I rzekł doń Icchak, ojciec jego: „Któżes ty?”. I odpowiedział: „Jam syn twój, pierworodny twój, Esaw”.

I zatrwożył³⁹⁸ się Icchak trwogą wielką bardzo, i rzekł: „Któż zatem ten, co ułowił zwierzynę, i przyniósł mi, żem jadł z wszystkiego³⁹⁹, zanim przybyłeś, i błogosławiłem mu? A też błogosławionym będzie⁴⁰⁰!”

³⁹⁰Przystąpże, a pomacam cię — «Icchak pomyślał sobie: nie jest w zwyczaju Esawa, by chętnie wspominał Imię Boga, a ten powiedział „tak zdarzył Wiekuisty, Bóg twój”», zob. Raszi do 27:21. [przypis edytorski]

³⁹¹odpowiedział: „Ja” — «Nie powiedział „ja jestem Esaw” tylko „ja», zob. Raszi do 27:24. [przypis edytorski]

³⁹²Oto woń — «Czyż nie ma bardziej odrażającego zapachu niż woń omytych [skór] kozich? Lecz to uczy, że wraz z [Jakubem] wszedł zapach Ogrodu Edenu», zob. Raszi do 27:27. [przypis edytorski]

³⁹³Bóg — «Dlaczego użyte jest tu słowo (Elohim): ‘Bóg’, [które oznacza Boską cechę surowego sądu, a nie Imię ‘Wiekuisty’, które łączy się z cechą Boskiego miłosierdzia? Icchak powiedział: niechaj Bóg postąpi] wedle sprawiedliwego sądu: jeśli będziesz godny tego, niechaj ci da, a jeśli nie będziesz godny, niech nie da. Ale do Esawa powiedział „Oto z żyzności ziemi będzie siedlisko twoje” (Genesis 27:39): [Bóg] obdaruje cię, czy będziesz sprawiedliwym, czy złoczyńcą», zob. Raszi do 27:28. [przypis edytorski]

³⁹⁴ludy — to odnosi się do potomków Ketury, zob. Bechor Szor do 27:29. [przypis edytorski]

³⁹⁵plemiona — to odnosi się do potomków Lota i potomków Izmaela, zob. Bechor Szor do 27:29. [przypis edytorski]

³⁹⁶braci twojej, a niech się korzą tobie synowie matki twojej — to odnosi się do potomków Esawa, zob. Radak do 27:29. [przypis edytorski]

³⁹⁷zaledwie wyszedł — «Tora wskazuje tu na cud uczyniony dla Jakuba, bo gdyby Esaw przyszedł o jedną chwilę wcześniej, Jakub nie zostałby pobłogosławiony», zob. Rasbam do 27:30. [przypis edytorski]

³⁹⁸zatrwożył — hebr. צָרָה (charad): ‘drzeć, lękać się’. Wedle słów midrasza Icchak zadrżał, gdyż ujrzał otwierającą się pod Esawem Gehennę, zob. Raszi do 27:33. [przypis edytorski]

³⁹⁹wszystkiego — «Wszystkie smaki, których pragnąłem spróbować, zakosztowałem w tej [potrawie]», zob. Raszi do 27:33. [przypis edytorski]

⁴⁰⁰A też błogosławionym będzie — «Abyś nie powiedział: gdyby Jakub nie oszukał swojego ojca nie otrzymałby błogosławieństwa, dlatego [teraz] potwierdził i pobłogosławił go już z własnej woli», zob. Raszi do 27:33. [przypis edytorski]

Gdy usłyszał Esaw słowa ojca swojego, krzyknął krzykiem wielkim, i gorzkim niezmiernie, i rzekł do ojca swojego: „Pobłogosław i mnie, ojczyźnie mój!”

On zaś rzekł: „Przyszedł brat twój chytrze⁴⁰¹, i wziął błogosławieństwo twoje”.

I rzekł [Esaw]: „Czyż nie dlatego nazwano imię jego Jakub⁴⁰²? I podszedł mnie już dwukrotnie: pierworództwo moje odebrał, a oto teraz odebrał i błogosławieństwo moje!” I rzekł: „Czyś nie zachował dla mnie błogosławieństwa?”

I odpowiedział Icchak, i rzekł do Esawa: „Oto panem postanowiłem go⁴⁰³ nad tobą, a wszystkich braci jego oddałem mu za służę, a o zboże i moszcz upewniłem go, — a tobie, cóż teraz uczynię, synu mój?”

I rzekł Esaw do ojca swojego: „Czyżbyś błogosławieństwo jedno tylko miał, ojczyźnie mój? Pobłogosław też i mnie, ojczyźnie mój!” I podniósł Esaw głos swój i zapłakał.

I odpowiedział Icchak, ojciec jego, i rzekł doń: „Oto z żyzności ziemi⁴⁰⁴ będzie siedlisko twoje, i z rosy niebios z góry.

A z miecza twojego będziesz żył⁴⁰⁵, i bratu twojemu będziesz służył. Ale, gdy będziesz się tułał niespokojnie⁴⁰⁶, zrzucisz jarzmo jego z karku twojego”.

I znenawidził Esaw Jakuba z powodu błogosławieństwa, którym pobłogosławił go ojciec jego; i rzekł Esaw w sercu swoim: „Przybliżą się dni żałoby po ojcu moim, a wtedy zabiję Jakuba, brata mego!”

I doniesiono Riwce słowa Esawa, syna jej starszego, i posłała i wezwała Jakuba, syna swego młodszego, i rzekła mu: „Oto Esaw, brat twój, pociesza się tym, że cię zabije.

A teraz synu mój, posłuchaj głosu mego: wstań, uciekaj do Labana, brata mego, do Charanu.

I pobądź przy nim czas niejaki, aż uśmierzy się zapalczywość brata twojego.

Aż odwróci się gniew brata twojego od ciebie, i zapomni coś uczynił mu; wtedy poślę i zabiorę cię stamtąd; czemuż mam być pozbawioną obu⁴⁰⁷ was dnia jednego!”

I rzekła Riwka do Icchaka: „Obmierzło mi życie z powodu córek Cheta. Jeżeli pojmie Jakub żonę spomiędzy córek Cheta, jakie są te, z córek tego kraju, po cóż mi życie?”

⁴⁰¹chytrze — Targum Onlekos interpretuje to jako ‘dzięki mądrości’, zob. Raszi do 27:35. [przypis edytorski]

⁴⁰²dlatego nazwano imię jego Jakub — hebr. rdzeń כקב (*ekew*): ‘pięta’, od którego pochodzi imię Jakub, oznacza także ‘postępować/iść za czymś, okrążyć, podchodzić, wyprzedzać, wypierać, zająć od tyłu’. Esaw kipiał z gniewu: «może nazwano go Jakubem w odniesieniu do tego, że w przyszłości mnie „podejdzie”? A dlaczego Icchak się zatrwożył? Pomyślał: może zgrzeszyłem, że pobłogosławiłem młodszego przed starszym i zmieniłem porządek rodzinnych powiązań? Gdy Esaw zaczął krzyczeć „podszedł mnie już dwukrotnie!”, ojciec zapytał go: cóż ci zrobił [Jakub]? Odpowiedział mu: wziął moje pierworództwo. A [Icchak] odrzekł: z tego powodu martwiłem się i trwożyłem, że może przekroczyłem granicę sprawiedliwości, teraz [wiem], że pobłogosławiłem pierworodnego, więc „będzie błogosławionym”!», zob. Raszi do 27:36. [przypis edytorski]

⁴⁰³panem postanowiłem go — «To było siódme [w kolejności] błogosławieństwo, [które wypowiedział dla Jakuba], a tu wymienia je jako pierwsze? Raczej tak oto powiedział [Icchak do Esawa]: cóż za pożytek przyjdzie ci z błogosławieństwa? Cokolwiek nabędziesz będzie należało do [Jakuba], gdyż „panem postanowiłem go nad tobą”, a to, co nabywa niewolnik, należy do jego pana», zob. Raszi do 27:37. [przypis edytorski]

⁴⁰⁴z żyzności ziemi — «Ziemia, która przypadnie ci w dziedzictwie i na której osiędzisz, będzie należała do ziemi najżyźniejszych, a będzie to góra Seir», zob. Radak do 27:39. [przypis edytorski]

⁴⁰⁵z miecza twojego będziesz żył — «To błogosławieństwo będzie wyłącznie twoje, że będziesz żył ze swego miecza i będą się ciebie bać z powodu twego miecza, gdyż będziesz wprawny w wojowaniu», zob. Radak do 27:40. [przypis edytorski]

⁴⁰⁶będziesz się tułał niespokojnie — hebr. רוד (*rud*) ‘błąkać się niespokojnie, sprawiać niepokój’. «Słowo to oznacza ‘ból, cierpienie’, tu oznacza to: gdy Israel będzie grzeszyć przeciwko Torze, będziesz miał powód, by czuć się pokrzywdzonym i wtedy „zrzucisz jarzmo jego z karku twojego”», zob. Raszi do 27:40. [przypis edytorski]

⁴⁰⁷pozbawioną obu — «[Riwka] bała się, że pozabiją jeden drugiego, lub że Esaw zostanie zabity jeśli uśmierci Jakuba, i wedle midrasza obaj [później] zmarli tego samego dnia», zob. Ibn Ezra do 27:45. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XXVIII

I wezwał Icchak Jakuba, i pobłogosławił go, i przykazał mu, i rzekł do niego: „Nie pojmiesz żony spośród córek Kanaanu.

Błogosławieństwo

Powstań, idź do Paddan-Aram, do domu Betuela, ojca matki twojej, a pojmij sobie stamtąd żonę, spośród córek Labana, brata matki twojej.

A Bóg Wszechpotężny⁴⁰⁸ niechaj błogosławi tobie, i rozpleni cię i rozmnoży cię, aby powstał z ciebie zbór ludów.

I niechaj da ci błogosławieństwo Abrahama⁴⁰⁹, tobie i potomstwu twojemu z tobą, abys posiadał ziemię pobytu twojego, którą oddał Bóg Abrahamowi!”

I wyprawił Icchak Jakuba, a [ten] poszedł do Paddan-Aram do Labana, syna Betuela Aramejczyka, brata Riwiki, matki Jakuba i Esawa.

A widząc Esaw, że pobłogosławił Icchak Jakuba, i że go wysłał do Paddan-Aram, aby pojął sobie stamtąd żonę, i że błogosławiąc go, przykazał mu mówiąc: »Nie pojmiesz żony spośród cór Kanaanu«,

I że usłuchał Jakub ojca swojego, i matki swojej, i poszedł do Paddan-Aram,

Widząc też Esaw, że nie mają upodobania córki Kanaanu w oczach Icchaka, ojca jego,

Poszedł tedy Esaw do Iszmaela, i pojął sobie Machalagę, córkę Iszmaela, syna Abrahama, siostrę Nebajota, oprócz żon swoich,⁴¹⁰ za żonę.

I wyruszył⁴¹¹ Jakub z Beer-Szeby, i udał się do Charanu.

I natrafił⁴¹² na pewne miejsce⁴¹³, i przenocował tam, gdyż zaszło było słońce⁴¹⁴, i wziął z kamieni⁴¹⁵ tego miejsca, i umieścił w głowach swoich, i położył się na tym miejscu⁴¹⁶.

Modlitwa

I śniło mu się, a oto drabina postawiona na ziemi, a szczyt jej sięgał nieba, a oto aniołowie

Sen

Anioł

⁴⁰⁸Bóg Wszechpotężny — hebr. אל שדדאי (*El Szaddaj*). Imię to odczytywane jest jako złożenie słów אל (sze): ‘który [ma/posiada]’ i שדדאי (*daj*): ‘dosyc’. «Ten, który ma wystarczająco błogosławieństw, dla tych, którzy są błogosławieni przez Niego», zob. Raszi do 28:3. [przypis edytorski]

⁴⁰⁹błogosławieństwo Abrahama — jest to odniesienie do Genesis 12:2 i 26:4, zob. Raszi do 28:4. [przypis edytorski]

⁴¹⁰oprócz żon swoich, — «Dodał niegodziwość do niegodziwości, gdyż nie rozwiódł się z poprzednimi żonami», zob. Raszi do 28:9. [przypis edytorski]

⁴¹¹wyruszył — «Wystarczyłoby napisać jedynie „udał się do Charanu”, czemu więc Tora podkreśla, że „wyruszył” [וַיֵּצֵא (*wajecę*) dosł. ‘wyszedł’]? To poucza, że odejście sprawiedliwego z jakiegoś miejsca pozostawia po sobie ślad, bo kiedy sprawiedliwy przebywa w mieście, przydaje on [miastu] chwały, wspaniałości i piękna, gdy je opuszcza: chwała, wspaniałość i piękno opuszczają miasto», zob. Raszi do 28:10. [przypis edytorski]

⁴¹²natrafił — hebr. וַיִּפְגַּע (*pağa*): ‘napotkać’. Tu odczytywane jest w sensie modlitwy, a tradycja przypisuje Jakubowi ustanowienie modlitwy wieczornej, zob. Raszi do 28:11. [przypis edytorski]

⁴¹³pewne miejsce — «Tora nie wymienia o jakie miejsce chodzi, ale używając [przedimka określonego, wskazując], że mowa tu o miejscu już wspomnianym wcześniej, a jest to góra Moria, por. Genesis 22:4, gdzie jest napisane: „ujrzał miejsce ono” [i gdzie również użyty został przedimek określony]», zob. Raszi do 28:11. [przypis edytorski]

⁴¹⁴zaszło było słońce — słońce zaszło nagle, szybciej niż można było się spodziewać, dlatego Jakub tam zanoconował, zob. Raszi do 28:11. [przypis edytorski]

⁴¹⁵z kamieni — wedle interpretacji talmudycznej (TB, *Chulin*91b) «ulożył [kamienie] jako rodzaj rynny wokół głowy, ponieważ obawiał się dzikich zwierząt, ale [kamienie] zaczęły się spierać ze sobą, ten mówił: niech na mnie ten sprawiedliwy złoży swoją głowę!, a tamten mówił: niech to na mnie złoży swoją głowę! Wnet Bóg uczynił z nich jeden kamień, dlatego [dalej] napisane jest „i wziął kamień, który był położył w głowach swoich” (Genesis 28:18)», zob. Raszi do 28:11. [przypis edytorski]

⁴¹⁶na tym miejscu — midrasz wyjaśnia, że zanim Jakub przybył do Labana, przez czternaście lat studiował w domu nauki. «Na tym miejscu położył się [do snu], ale przez czternaście lat, gdy uczył się w domu nauki u Ebera, nie spał nocami, gdyż zajmował się Torą», zob. Raszi do 28:11. [przypis edytorski]

Boży wstępują i zstępują⁴¹⁷ po niej.

A oto Wiekuisty stanął przy nim⁴¹⁸ i rzekł: „Jam Wiekuisty, Bóg Abrahama, ojca twojego, i Bóg Icchaka! Ziemię na której leżysz, tobie oddam ja, i potomstwu twojemu.

I będzie potomstwo twoje, jako proch ziemi, i rozprzestrzenisz się ku zachodowi, i ku wschodowi, i ku północy, i ku południowi; a błogosławić się będą tobą wszystkie plemiona ziemi i potomstwem twoim.

A oto, Ja z tobą⁴¹⁹, i strzec cię będę, gdziekolwiek pójdziesz, i przywrócę cię do ziemi tej; gdyż nie opuszczę cię, aż spełnię to, com przyrzekł tobie⁴²⁰”.

I przebudził się Jakub ze snu swojego, i rzekł: „Zaprawdę, jest Wiekuisty na miejscu tym, a jam nie wiedział⁴²¹!”

I uląkł się i rzekł: „Jak groźnym miejsce to! Nic to innego, a tylko dom Boży; to brama niebios⁴²²!”

I wstał Jakub rano, i wziął kamień, który był położył w głowach swoich, i postawił go jako pomnik⁴²³, i wylał olej na wierzch jego.

I nazwał imię miejsca tego Beit-El⁴²⁴; wszakże było Luz imię miasta tego przedtem.

I ślubował Jakub ślub, i rzekł⁴²⁵: „Jeżeli będzie Bóg ze mną, a strzec mnie będzie na drodze tej, którą idę, i da mi chleb na pokarm i suknię na odzienie,

A powrócę w pokoju⁴²⁶ do domu ojca mego: to ⁴²⁷ będzie Wiekuisty⁴²⁸ Bogiem moim.

A kamień ten, który postawiłem jako pomnik, będzie domem Bożym; a z wszystkiego co mi dasz, dziesięćcinę zaofiaruję Tobie”.

⁴¹⁷wstępują i zstępują — «Najpierw wchodzili a potem schodzili? Aniołowie, którzy odprowadzali go na Ziemi [Israela] nie opuszczali [granic] tej Ziemi i wstępowali do Niebios, a zstępowali aniołowie spoza Ziemi [Israela], aby mu towarzyszyć», zob. Raszi do 28:12. [przypis edytorski]

⁴¹⁸przy nim — hebr. אלוהים (*alaw*) można tłumaczyć także jako 'nad nim'. [przypis edytorski]

⁴¹⁹Ja z tobą — Bóg zapewnił go o tym, gdyż Jakub obawiał się Esawa i Labana, zob. Raszi do 28:15. [przypis edytorski]

⁴²⁰com przyrzekł tobie — «To co obiecałem Abrahamowi dla jego potomków, odnośnie do ciebie mu to obiecałem a nie odnośnie do Esawa, gdyż nie powiedziałem mu 'Icchak będzie nazywany twoim potomstwem', ale „po Icchaku nazwanym będzie potomstwo twoje” (Genesis 21:12), [co oznacza]: nie całe potomstwo Icchaka», zob. Raszi do 28:15. [przypis edytorski]

⁴²¹jam nie wiedział — «Bo gdybym wiedział, nie zasnąłbym na tak świętym miejscu», zob. Raszi do 28:16. [przypis edytorski]

⁴²²brama niebios — «Miejsce modlitwy, skąd modlitwy wznoszą się do Nieba. Midrasz uczy, że Niebiańska Świątynia znajduje się dokładnie ponad ziemską Świątynią [Jeruzolimską]», zob. Raszi do 28:17. [przypis edytorski]

⁴²³pomnik — hebr. מצבה (*macewa*): 'ustawiony pionowo kamień'. [przypis edytorski]

⁴²⁴Beit-El — od hebr. בית (*beit*): 'dom' i אל (*El*): 'Bóg'. [przypis edytorski]

⁴²⁵rzekł — te słowa Jakuba odpowiadają słowom Bożej obietnicy z wersetu 28:15, zob. Raszi do 28:20. [przypis edytorski]

⁴²⁶w pokoju — w znaczeniu: «wolny od grzechu, że nie nabiorę [niegodziwych] nawyków Labana», zob. Raszi do 28:20. [przypis edytorski]

⁴²⁷to — «Nie jest to warunek, jak mówi Raszi, lecz ślubowanie i jego treść brzmi: jeśli wrócę do domu mego ojca, będę służył Imieniu Wiekuistego w Ziemi Wybranej, miejsce tego kamienia, stanie się dla mnie domem Bożym i wniosę tam dziesięćcinę. Wiąże się z tym tajemnica wyrażona w słowach, że kto mieszka poza tym Krajem, podobny jest komuś, kto jak gdyby nie miał Boga (TB, *Ketubot*110b)», zob. Ramban do 28:21 [przypis edytorski]

⁴²⁸będzie Wiekuisty — «Jego Imię ogarnie mnie od początku do końca, aby nie znalazł się wśród moich potomków nikt niegodny [Bożej obietnicy]», zob. Raszi do 28:21. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XXIX

I powstał Jakub⁴²⁹, i poszedł do ziemi synów Wschodu.

I spojrział, a oto studnia na polu, a tam trzy stada owiec rozłożone przy niej, bo ze studni tej zwykle poiono stada; a kamień był ogromny nad otworem studni.

Woda

A gdy zgromadzone tam były wszystkie stada, staczali kamień znad otworu studni, i poili trzody, i przywracali kamień nad otwór studni, na miejsce swoje.

I rzekł do nich Jakub: „Bracia moi, skąd wy?” I odpowiedzieli: „Z Charanu jesteśmy”.

I rzekł do nich: „Czy znacie Labana, syna Nachora⁴³⁰?” I odpowiedzieli: „Znamy”.

I rzekł do nich: „Czy dobrze się miewa?” I odpowiedzieli: „Dobrze; a oto Rachel⁴³¹, córka jego, nadchodzi z trzodą!”

I rzekł: „Wszak jeszcze dnia dosyć, nie czas zapędzać stada; napójcież trzodę, a idźcie popaść”.

I odpowiedzieli: „Nie możemy, póki zgromadzone nie będą wszystkie trzody, i nie stoczą kamienia znad otworu studni, a wtedy napoimy trzodę”.

Jeszcze rozmawiał z nimi, — a Rachel nadeszła z trzodą ojca swego, bo pasterką była⁴³².

I stało się, gdy ujrzał Jakub Rachelę, córkę Labana, brata matki swojej, i trzodę Labana, brata matki swojej, że przystąpił Jakub, i stoczył kamień⁴³³ znad otworu studni, i napoił trzodę Labana, brata matki swojej.

I ucałował Jakub Rachelę, i podniósł głos swój, i zapłakał⁴³⁴.

I oznajmił Jakub Racheli, że jest siostrzeńcem ojca jej⁴³⁵, i że jest synem Riwki; i pobiegła, i opowiedziała to ojcu swojemu⁴³⁶.

⁴²⁹*I powstał Jakub* — hebr. וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם (*wajisa Jaakow raglaw*) dosł. 'podniósł Jakub nogi swoje'. [przypis edytorski]

⁴³⁰*syna Nachora* — «Labana syn Nachora (a nie syna Betuela). [Jakub] wspomniał jego dziadka a nie ojca, gdyż Nachor był osobą znaną, poważaną i bardziej szanowaną niż Betuel», zob. Radak do 29:5. [przypis edytorski]

⁴³¹*Rachel* — w innych przekładach jako: Rachela. [przypis edytorski]

⁴³²*pasterką była* — «Ale Lea [jej siostra] nie była pasterką, ponieważ miała wątłe oczy (Genesis 29:17), a wiatr i świeże powietrze były dla niej szkodliwe. W taki sposób też honorowano jej starszeństwo», że nie musiała paść owiec, gdyż była już panną w wieku do zamążpójścia, zob. Chizkuni do 29:9. [przypis edytorski]

⁴³³*stoczył kamień* — z łatwością, «jak ktoś kto wyjmuje korek z butelki, co uświadamia, jak bardzo [Jakub] był silny», zob. Raszi do 29:10. [przypis edytorski]

⁴³⁴*zapłakał* — zapłakał ponieważ przybył z pustymi rękami, nie tak jak Eliezer, sługa Abrahama, który przybył z kosztownościami i podarkami. «Elifaz syn Esawa na rozkaz swojego ojca gonił [Jakuba], by go zabić, jednak gdy go doścignął, wstrzymał się, ponieważ Elifaz dorastał na kolanach Jakuba. Spytał [Jakuba]: ale co mam zrobić z nakazem mojego ojca? Jakub odpowiedział mu: weź [wszystko], co mam, [i powiedz mu, że jestem martwy], gdyż biedny człowiek jest postrzegany jakby był umarły», zob. Raszi do 29:11. Płakał z radości i z wielkiej miłości, zob. Radak do 29:11. [przypis edytorski]

⁴³⁵*siostrzeńcem ojca jej* — Jakub wyjaśnił, że jest bliskim krewnym jej ojca, a wedle midrasza powiedział: «jeśli [Laban] zamierza mnie oszukać, to ja jestem mu bratem [równie biegłym] w oszukiwaniu, a jeśli on jest człowiekiem zacnym, to ja jestem synem Riwki, jego zacnej siostry», zob. Raszi do 29:12. [przypis edytorski]

⁴³⁶*ojcu swojemu* — «Ponieważ jej matka nie żyła, [Rachel] nie miała nikogo, komu mogłaby to opowiedzieć, oprócz [Labana]», zob. Raszi do 29:12. [przypis edytorski]

I stało się, gdy usłyszał Laban wiadomość o Jakubie, synu siostry swojej, pobiegł⁴³⁷ na spotkanie jego, i uściskał go⁴³⁸, i ucałował go⁴³⁹, i wprowadził go do domu swojego; a wtedy opowiedział⁴⁴⁰ Labanowi o wszystkim tym.

I rzekł do niego Laban: „Wszak kością i ciałem moim ty⁴⁴¹!” I zamieszkał u niego przez miesiąc czasu.

Wtedy rzekł Laban do Jakuba: „Czyż dlatego, żeś bratem moim, masz mi służyć darmo? Powiedzże mi jakie ma być wynagrodzenie twoje?”

A miał Laban dwie córki; imię starszej: Lea, a imię młodszej: Rachel.

A oczy Lei były mdłe⁴⁴²; Rachel zaś była pięknej postawy i pięknego wejrzenia.

I pokochał Jakub Rachelę, i rzekł: „Będę ci służył siedem lat⁴⁴³ o Rachelę, córkę twoją młodszą⁴⁴⁴”.

Miłość

I rzekł Laban: „Lepiej, że dam ją tobie, niżbym miał oddać ją mężowi innemu; pozostan u mnie”.

I tak służył Jakub o Rachelę siedem lat; a zdawały się w oczach jego jako dni kilka w miłości jego ku niej.

I rzekł Jakub do Labana: „Daj mi żonę moją, bo spełniony czas mój⁴⁴⁵, a pójdę do niej”.

I zgromadził Laban wszystkich ludzi miejscowych, i wyprawił ucztę.

Ślub

I było wieczorem, wziął Leę, córkę swoją, i wprowadził ją do niego; i [Jakub] poszedł do niej.

A dał jej Laban Zilpę, służebnicę swoją, — Lei córce swej, za służebnicę.

I okazało się z rana⁴⁴⁶, a oto była — Lea! I rzekł do Labana: „Cóż mi to uczynił? Alboż nie o Rachelę służyłem tobie, — i dla czegoż mnie oszukałeś?”

I rzekł Laban: „Nie zwykło się tak czynić w miejscu naszym, aby wydawać młodszą przed starszą.

⁴³⁷*pobiegł* — «[Laban] myślał, że [Jakub jest] obławowany pieniędzmi, skoro sługa tego domu, [Eliezer] przybył z dziesięcioma objuczonymi wielbłądami», zob. Raszi do 29:13. [przypis edytorski]

⁴³⁸*uściskał go* — «Gdy zobaczył, że nic nie ma ze sobą, pomyślał: może ma złoto w zanadrzu?», zob. Raszi do 29:13. [przypis edytorski]

⁴³⁹*ucałował go* — w końcu «pomyślał: a może przyniósł ze sobą perły i [chowa je] w ustach?», zob. Raszi do 29:13. [przypis edytorski]

⁴⁴⁰*opowiedział* — Jakub opowiedział, iż «przybył wyłącznie przymuszony sytuacją z bratem, a cały majątek został mu zabrany», zob. Raszi do 29:13. [przypis edytorski]

⁴⁴¹*kością i ciałem moim ty* — Laban powiedział mu: «nie mam powodu, żeby przyjmować cię do domu, skoro nic nie posiadasz, ale ze względu na pokrewieństwo przygnę cię na jakiś miesiąc. Tak też uczynił, jednak nie było to za darmo, bo [Jakub] zajmował się wypasem jego owiec», zob. Raszi do 29:14. [przypis edytorski]

⁴⁴²*delikatne* — hebr. רַחֵם (*raḥem*) od רַחַם (*raḥem*): ‘delikatny, słaby, miękki’. Oczy Lei osłabły od płaczu, gdyż «myślała, że przypadnie jej los [żony] Esawa i płakała, bo wszyscy mówili: Riwka ma dwóch synów a Laban ma dwie córki: starsza dla starszego, a młodszą dla młodszego», zob. Raszi do 29:17. [przypis edytorski]

⁴⁴³*siedem lat* — «To był ów „czas niejaki”, o którym mówiła mu jego matka (Genesis 27:44)», zob. Raszi do 29:18. [przypis edytorski]

⁴⁴⁴*Rachelę, córkę twoją młodszą* — «Czemu podał mu te wszystkie szczegóły? Ponieważ [Jakub] wiedział, że [Laban] jest oszustem, powiedział mu: „będę ci służył o Rachelę”, a żebyś nie powiedział, że chodzi o jakąś inną Rachelę, dodaję więc „twoją córkę”, a żebyś nie pomyślał: zmienię imię Lei na ‘Rachel’, dodaję więc „młodszą”. A jednak na nie się to zdało, gdyż i tak [Laban] go oszukał», zob. Raszi do 29:18. [przypis edytorski]

⁴⁴⁵*spełniony czas mój* — minęło tyle czasu, ile poleciła mu pozostać tam jego matka, zob. Raszi do 29:21. [przypis edytorski]

⁴⁴⁶*okazało się z rana* — Talmud (TB, *Megilat3b*) odpowiada na pytanie, czemu w nocy Jakub nie rozpoznał, że była to Lea. «Ponieważ Jakub przekazał Racheli znaki rozpoznawcze, lecz gdy Rachel zobaczyła, że prowadzi do niego Leę, zatroskała się: teraz moja siostra zostanie zawstydzona. I od razu przekazała jej owe znaki», zob. Raszi do 29:25. [przypis edytorski]

Dopełnij tydzień tej⁴⁴⁷, a damy ci i tę⁴⁴⁸ [drugą], za służbę, którą pełnić będziesz u mnie jeszcze siedem lat innych”.

I uczynił Jakub tak, i dopełnił tydzień tej; i dał mu Rachelę, córkę swoją, za żonę.

I dał Laban Racheli, córce swojej, Bilhę, służebnicę swoją, na jej służebnicę.

I poszedł też do Racheli, i kochał Rachelę bardziej, niż Leę; i służył u niego jeszcze siedem lat innych.

A widząc Wiekuisty, że nienawidzona⁴⁴⁹ [jest] Lea, otworzył łono jej; Rachel zaś była nieplodną.

I poczęła Lea, i urodziła syna, i nazwała imię jego: Reuben⁴⁵⁰, bo rzekła: „Wejrzał Wiekuisty na niedolę moją, gdyż teraz pokocha mnie mąż mój”.

Imię

I poczęła znowu, i urodziła syna, i rzekła: „Ponieważ usłyszał Wiekuisty, że nienawidzoną [byłam], dał mi i tego;” i nazwała imię jego: Szimon⁴⁵¹.

I poczęła znowu, i urodziła syna, i rzekła: „Oto tym razem⁴⁵² przyłgnie⁴⁵³ mąż mój do mnie, gdyż urodziłam mu trzech synów;” przeto nazwano imię jego Lewi.

I poczęła jeszcze, i urodziła syna, i rzekła: „Tym razem słać będę⁴⁵⁴ Wiekuistego;” przeto nazwała imię jego: Jehuda⁴⁵⁵. I przestała rodzić.

ROZDZIAŁ XXX

I widziała Rachel, że nie rodziła Jakubowi, — i zazdrościła Rachel siostrze swojej, i rzekła do Jakuba: „Daj mi dzieci⁴⁵⁶; a jeżeli nie, umrę!”

Bezdzielnosc, Dziecko,
Modlitwa

I zapłonął gniew Jakuba na Rachelę, i rzekł: „Alboż ja na miejscu Boga, który odmówił ci⁴⁵⁷ płodu żywota⁴⁵⁸?”

⁴⁴⁷Dopełnij tydzień tej — odnosi się to siedmiu dni uczyty weselnej, zob. Raszi do 29:27. [przypis edytorski]

⁴⁴⁸a damy ci i tę — «Od razu po siedmiu dniach wesela a odpracujesz już po ślubie», zob. Raszi do 29:27. [przypis edytorski]

⁴⁴⁹nienawidzona — Jakub nie czuł nienawiści do Lei, «ale jako że kochał Rachel bardziej niż Leę, [...] w porównaniu z miłością jaką miał dla Rachel, [Lea] była [jak] znienawidzona», zob. Radak do 29:31. [przypis edytorski]

⁴⁵⁰Reuben — od hebr. רֵעוּב (reu): ‘zobaczcie’ i בֵּן (ben) ‘syn’. Wedle słów Talmudu (TB, Berachot 7b) Lea «mówiła: zobaczcie jaka jest różnica pomiędzy moim [pierworodnym] synem a synem mojego teścia [Esawem], który sprzedał swoje pierworództwo Jakubowi, a choć [Reuben] nie sprzedał [pierworództwa] Josefowi, nie protestował przeciwko [temu, gdy Josef otrzymał przywileje pierworodnego], i nie tylko nie protestował, ale jeszcze chciał go wyratować z dołu (Genesis 37:22 i 29)», zob. Raszi do 29:31. [przypis edytorski]

⁴⁵¹Szimon — od hebr. שִׁמּוֹן (szama): ‘usłyszeć, wysłuchać’. [przypis edytorski]

⁴⁵²tym razem — midrasz uczy, że «Pramatki [Sara, Riwka, Rachel i Lea] były prorokiniami, wiedziały więc, że od Jakuba pochodzić będzie dwanaście pokoleń [czyli klanów, plemion]. Poślubił on cztery kobiety, [Lea] powiedziała więc: od tej pory nie będzie mógł stawiać mi zarzutu, bo wypełniłam cały mój udział w rodzeniu dzieci», zob. Raszi do 29:34. [przypis edytorski]

⁴⁵³przyłgnie — hebr. יָלַגְנָה (jelawe) od rdzenia לָוַה (lawah): ‘towarzyszyć, przyłączyć się, odprowadzać’. [przypis edytorski]

⁴⁵⁴Tym razem słać będę — «Wypełniłam więcej, niż było moim udziałem, od teraz powinnam wychwalać Boga», zob. Raszi do 29:34. [przypis edytorski]

⁴⁵⁵Jehuda — od hebr. יְהוּדָה (jada) ‘składać podziękowania, wychwalać’. [przypis edytorski]

⁴⁵⁶Daj mi dzieci — Rachel wypominała Jakubowi, że w podobnej sytuacji jego ojciec modlił się za jego matkę, zob. Raszi do 30:1. [przypis edytorski]

⁴⁵⁷który odmówił ci — «Mówisz mi, żebym postąpił jak mój ojciec, ale ja nie jestem w takiej sytuacji jak on: mój ojciec nie miał w ogóle dzieci, a ja mam [już dzieci]. To tobie Bóg odmówił potomstwa, nie mnie», zob. Raszi do 30:2. [przypis edytorski]

⁴⁵⁸żywota — dziś: łono. [przypis edytorski]

I rzekła: „Oto służebnica moja Bilha, pójdź do niej, aby urodziła na kolanach moich, a zbudowaną będę i ja⁴⁵⁹ od niej”.

I dała mu Bilhę, służebnicę swoją, za żonę; i poszedł do niej Jakub.

I poczęła Bilha, i urodziła Jakubowi syna.

I rzekła Rachel: „Osądził mnie⁴⁶⁰ Bóg i usłyszał głos mój⁴⁶¹, i dał mi syna”; przeto nazwała imię jego: Dan⁴⁶². Imię

I poczęła znowu, i urodziła Bilha, służebnica Racheli, syna drugiego Jakubowi.

I rzekła Rachel: „W zapasach⁴⁶³ potężnych⁴⁶⁴ pasowałam się z siostrą moją, a przemo- Imię
głam”; i nazwała imię jego: Naftali.

A widząc Lea, że przestała rodzić, wzięła Zilpę służebnicę swoją, i dała ją Jakubowi za żonę.

I urodziła Zilpa, służebnica Lei, Jakubowi syna.

I rzekła Lea: „Przyszło szczęście⁴⁶⁵!” I nazwała imię jego: Gad⁴⁶⁶. Imię

I urodziła Zilpa. służebnica Lei, syna drugiego Jakubowi.

I rzekła Lea: „Na szczęście moje! bo szczęśliwą nazywać mnie będą niewiasty”. I nazwała Imię
imię jego: Aszer⁴⁶⁷.

I wyszedł Reuben w czasie żniw pszenicy, i znalazł mandragory⁴⁶⁸ na polu, i przyniósł je Lei, matce swojej; i rzekła Rachel do Lei: „Dajże mi mandragory syna twego”.

A rzekła do niej: „Czyż mało, żeś wzięła⁴⁶⁹ męża mego, że chcesz wziąć i mandragory syna mego?” I rzekła Rachel: „Niechajże śpi z tobą tej nocy za mandragory syna twego”.

⁴⁵⁹*będę i ja* — «[Rachel] odpowiedziała mu: twój dziadek Abraham też miał już dziecko [...] a jednak modlił się za Sarę! [Jakub] odrzekł: mój dziadek wprowadził drugą partnerkę do domu. Na co Rachel powiedziała: jeśli to jest przeskoda: „oto służebnica moja...”», zob. Raszi do 30:3. [przypis edytorski]

⁴⁶⁰*Osądził mnie* — «Osądził mnie wobec mojej siostry i zobaczył, że ja również zasługuję na dzieci, tak jak ona», zob. Radak do 30:6. [przypis edytorski]

⁴⁶¹*usłyszał głos mój* — «Modliłam się do Niego o to i nawet gdybym nie zasługiwała, to wysłuchał mojej modlitwy», zob. Radak do 30:6. [przypis edytorski]

⁴⁶²*Dan* — od hebr. דָּן (*din*): ‘sąd, osądzać’. [przypis edytorski]

⁴⁶³*Zapasy* — hebr. רִדְּעָן (*patal*): ‘okręcać coś, skręcać, wykręcać’ w znaczeniu takim jak skręcanie sznura, metaforycznie oznacza też ‘zmagania w walce, zapasy’. [przypis edytorski]

⁴⁶⁴*potężnych* — hebr. נַפְתָּלִי נַפְתָּלִי (*naftulei Elohim*) dosł. ‘Boskie zapasy’. Można to interpretować także jako: «na chwałę Bożą dałam [mężowi] moją służebnicę lub: Bóg pomógł mi w moich zmaganiach», zob. Ibn Ezra do 30:8. [przypis edytorski]

⁴⁶⁵*Przyszło szczęście* — taki przekład zgodny jest z żydowską tradycją, ale w tekście hebrajskim zamiast dwóch słów בָּא גָד (*ba gad*): ‘przyszło szczęście’ użyte jest tu jedno słowo, które brzmi identycznie: בָּגָד (*bagad*): ‘zdradził’. Lea powiedziała: «zdradziłeś mnie, gdy poszedłeś do mojej służebnicy», bo ja dałam ci już dzieci, zob. Raszi do 30:11. [przypis edytorski]

⁴⁶⁶*Gad* — hebr. גָּד (*gad*): ‘szczęście, powodzenie’. [przypis edytorski]

⁴⁶⁷*Aszer* — od hebr. אֲשֶׁר (*aszer*): ‘szczęście, szczęśliwy’. [przypis edytorski]

⁴⁶⁸*mandragory* — hebr. דּוּדָאִים (*dudaim*): ‘mandragory’. Talmud (TB, *Sanhedrin*99b) identyfikuje to jako mandragory lub fiołki. Inni odczytują to słowo jako kwiaty figowca, zob. Raszbam do 30:14, a w Pieśni nad pieśniami (7:14) nazwa ta odnosi się do ‘roślin o mocnym zapachu’. [przypis edytorski]

⁴⁶⁹*żeś wzięła* — «Z tej przyczyny, że Rachel nie miała dzieci, Jakub spał z nią [częściej niż z Leą], aby dać jej ukojenie na duszy», zob. Radak do 30:15. [przypis edytorski]

A gdy przyszedł Jakub z pola wieczorem, wyszła Lea naprzeciw niego⁴⁷⁰, i rzekła: „Do mnie zajdziesz, gdyż najęłam⁴⁷¹ cię za mandragory syna mego;” I spał z nią onej nocy.

I wysłuchał Bóg Leę, i poczęła, i urodziła Jakubowi syna piątego.

I rzekła Lea: „Dał mi Bóg wynagrodzenie⁴⁷², iż oddałam służebnicę moją mężowi mojemu”. I nazwała imię jego Issachar. Imię

I poczęła znowu Lea, i urodziła syna szóstego Jakubowi.

I rzekła Lea: „Obdarował⁴⁷³ mnie Bóg darem pięknym, tym razem⁴⁷⁴ przytuli mnie⁴⁷⁵ do siebie mąż mój, gdyż urodziłam mu sześciu synów!” I nazwała imię jego: Zebulun. Imię

A następnie⁴⁷⁶ urodziła córkę, i nazwała imię jej: Dina⁴⁷⁷. Imię

I wspomniał⁴⁷⁸ Bóg na Rachelę, i wysłuchał ją Bóg, i otworzył łono jej.

I poczęła, i urodziła syna, i rzekła: „Zdjął⁴⁷⁹ Bóg hańbę moją!”

I nazwała imię jego: Josef⁴⁸⁰, mówiąc: „Oby dodał mi Wiekuiсты syna drugiego⁴⁸¹”. Imię

A gdy urodziła Rachel Josefa, rzekł Jakub do Labana: „Puść mnie⁴⁸², abym wrócił do miejsca mojego, i do ziemi mojej.

Daj mi żony i dzieci moje, za które ci służyłem, a pójdę; gdyż znasz służbę moją, jaką ci służyłem”.

I rzekł do niego Laban: „Gdybym też znalazł łaskę w oczach twoich! Wywróżyłem⁴⁸³, że pobłogosławił mi Wiekuiсты dzięki tobie”.

I rzekł: „Oznacz mi wynagrodzenie twoje, a dam ci”.

⁴⁷⁰wyszła Lea naprzeciw niego — «Cały ten fragment [przycycony jest w Torze] po to, by pouczyć, że intencją Pramatek było urodzić dzieci pochodzące od Jakuba, gdyż był to człowiek sprawiedliwy i dobry [...]. A to że Lea wyszła mu naprzeciw powodowane było względami obyczajowymi, ponieważ Jakub nie wiedział o sprawie [z mandragorami] i szedł jak zwykle do namiotu Rachel, a nie byłoby to obyczajne, gdyby Lea wyciągnęła go z namiotu siostry po tym, gdy już tam wszedł», zob. Radak do 30:16. [przypis edytorski]

⁴⁷¹najęłam — hebr. סָחַר (sachar): ‘wynajmować, zapłata, wynagrodzenie’. [przypis edytorski]

⁴⁷²wynagrodzenie — hebr. שָׂרַח (schari): ‘moja zapłata, moje wynagrodzenie’. [przypis edytorski]

⁴⁷³Obdarował — hebr. זָבַח (zabad): ‘obdarować, obdarzyć’. [przypis edytorski]

⁴⁷⁴tym razem — Lea wyraziła nadzieję, że jej namiot będzie od teraz najbardziej honorowym, głównym miejscem zamieszkania Jakuba i że Jakub obdarzy ją teraz większą miłością, zob. Radak do 30:20. [przypis edytorski]

⁴⁷⁵przytuli mnie — hebr. זָבַח (zabal): ‘wywyższyć, uhonorować, uczcić, zamieszkać na wzniosłym/wywyższonym miejscu’. [przypis edytorski]

⁴⁷⁶A następnie — «Wydaje się, że Dina była siostrą bliźniaczką Zebuluna, dlatego napisane jest „a następnie urodziła”, bez wspomnienia o ciąży, zob. Radak do 30:21. [przypis edytorski]

⁴⁷⁷Dina — żeńska forma od hebr. דִּין (din): ‘sąd, osądzać’. Opowieść talmudyczna (TB, Berachot 60a) wyjaśnia, że Lea wiedząc, iż Jakub ma mieć dwunastu synów, «sama się osądziła [mówiąc]: jeśli to też będzie chłopiec, to Rachel, moja siostra, nie będzie nawet jak jedna ze służących, [które już mają po dwóch synów]. Modliła się więc nad [płodem] i zamienił się w dziewczynkę», zob. Raszi do 30:21. [przypis edytorski]

⁴⁷⁸wspomniał — «[Bóg] wspomniał na to, że [w noc ślubu, Rachel] przekazała siostrze znaki rozpoznawcze (zob. komentarz do Genesis 29:25), oraz to, że dręczyła się myślą, by nie przypadła jej los [żony] Esawa, jeśli Jakub się z nią rozwiedzie z tego powodu, że nie dała mu dzieci, bo nawet niegodziwiec Esaw miał już taką myśl, gdy usłyszał, że [Rachel] nie ma dzieci», zob. Raszi do 30:22. [przypis edytorski]

⁴⁷⁹Zdjął — hebr. אָסַף (asaf): ‘zbierać, zebrać, zgromadzić, usuwać, dołączyć’. [przypis edytorski]

⁴⁸⁰Josef — od hebr. יֹסֵף (jasaf): ‘dodawać, zwiększać’. W innych przekładach jako: Józef. [przypis edytorski]

⁴⁸¹syna drugiego — midrasz uczy, że Rachel proroczy wiedziała, iż Jakub będzie miał tylko dwunastu synów i ustanowi dwanaście plemion, modliła się więc, aby ten dwunasty syn pochodził od niej, zob. Raszi do 30:24. [przypis edytorski]

⁴⁸²Puść mnie — «Bo teraz, gdy urodził się Josef, skończyły się owe siedem lat, które pracował na Rachel», zob. Raszbam do 30:25. [przypis edytorski]

⁴⁸³Wywróżyłem — Laban był wróżbitą. Wywróżył, że dzięki Jakubowi będzie miał męskich potomków (zob. dalej Genesis 30:35 i 31:1), a do tej pory nie miał syna, skoro posyłał córkę jako pasterkę swoich trzód, zob. Raszi do 30:27. [przypis edytorski]

I rzekł do niego [Jakub]: „Tobie wiadomo, jakom ci służył, i czym się stał dobytek twój przy mnie.

Bo nielicznym było, coś miał przede mną, a rozmnożyło się w mnóstwo, i błogosławił ci Wiekiusty z przyjściem moim; a teraz, kiedyż popracować i mnie dla domu mojego?”

I rzekł: „Cóż ci mam dać? I odpowiedział Jakub: „Nie dasz mi nic, [ale] skoro uczynisz mi rzecz tę; wtedy znowu będę pasł trzodę twoje, i strzegł:

Przejdę całą trzodę twoją dzisiaj, i oddzielę z niej każde jagnię nakrapiane i pstre; a każde jagnię płowe między owcami, a pstre i nakrapiane między kozami, niechaj będzie wynagrodzeniem moim.

I świadczyć będzie za mną prawość moja w dzień przyszły, gdy przyjdiesz, by [zobaczyć] wynagrodzenie moje przed sobą: wszystko, co by nie było nakrapianym i pstrym między kozami, a płowym między owcami, kradzionym to będzie przy mnie”.

I rzekł Laban: „Oto niechaj będzie podług słów twoich!”

I oddzielił ⁴⁸⁴ dnia tegoż kozy pręgowate i pstre, i wszystkie kozy nakrapiane i pstre, wszystko, na czym coś białego było, i wszystko płowe między owcami, — i oddał w ręce synów swoich.

I naznaczył odległość trzech dni drogi między sobą a Jakubem; a Jakub pasł trzodę Labana pozostałą⁴⁸⁵.

I nabrał sobie Jakub prętów topoli białej, świeżych, i [prętów] migdałowych i jaworowych⁴⁸⁶, i ostrugał na nich pasy białe, odsłaniając białość, która na prętach była.

I postawił pręty, które ostrugał, u źródeł, u koryt wody, gdzie przychodzą trzody pić, przed trzody, i [gdzie] parzyły się, przychodząc pić.

I parzyły się trzody naprzeciw prętów, i rodziły ⁴⁸⁷ trzody, pręgowate, nakrapiane i pstre.

A jagnięta te oddzielił Jakub, i ustawiał trzody wejrzeniem ku pręgowatym i wszelkim płowym w trzodach Labana, i trzymał sobie stada osobno, a nie przyłączał ich do trzód Labana.

I bywało ile razy parzyły się owce silne, ustawiał Jakub pręty przed oczy trzody u koryt, aby się parzyły wobec prętów.

Ale gdy owce słabe były⁴⁸⁸, nie ustawiał [prętów]: i tak zostały słabe dla Labana, a silne dla Jakuba.

I wzmógł się mąż ów bardzo a bardzo, i miał trzody liczne, i służebnice, i sługi, i wielbłądy i osły.

⁴⁸⁴oddzielił — Laban je oddzielił i dał swoim synom do wypasania, zob. Raszi do 30:35. [przypis edytorski]

⁴⁸⁵pozostałą — midrasz uczy, że Jakub dostał od Labana do wypasu najslabsze, chorowite i bezpłodne zwierzęta, zob. Raszi do 30:36. [przypis edytorski]

⁴⁸⁶jaworowych — hebr. אַרְמוֹן (*armon*) identyfikowane w innych przekładach jako platan lub kasztanowiec. [przypis edytorski]

⁴⁸⁷rodziły — «Samica widziała pręty i cofała się, samiec parzył się z nią i rodziła [jagnięta] podobne do tych [prętów]», zob. Raszi do 30:38. Owce rodziły młode o umaszczeniu, jakiego chciał Jakub, ponieważ to co widziały przy wodopoju wpływało na ich moc wyobraźni, a stamtąd i na wygląd ich jagniąt, zob. Radak do 30:39. [przypis edytorski]

⁴⁸⁸słabe były — hebr. חַאטִיף (*haatif*) od rdzenia אָטַף (*ataf*): ‘okryć się, otulić, być słabym, mdleć’ tu oznacza zwierzę późno urodzone, grubo okryte skórą i runem, niechętnie do parzenia się, zob. Raszi do 30:42. Urodzone w miesiącu tiszti (wrzesień/październik), zob. Ibn Ezra do 30:42. Takie co urodziły już swoje pierwotne, a jeszcze nie były zdatne do kolejnej ciąży, zob. Raszbam do 30:42. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XXXI

I usłyszał⁴⁸⁹ słowa synów Labana mówiących: „Zabrał Jakub wszystko, co miał ojciec nasz, i z mienia ojca naszego utworzył sobie całe to bogactwo”.

Widział też Jakub oblicze Labana, a oto — nie był dlań jak wczoraj i onegdaj.

I rzekł Wiekuisty do Jakuba: „Wróć do ziemi ojców twoich, i do miejsca urodzenia twego, — a będę z tobą^{490!}”

I posłał Jakub, i wezwał Rachelę⁴⁹¹ i Leę na pole trzody swojej,

I rzekł do nich: „Widzę ją po obliczu ojca waszego, iż nie jest dla mnie jak wczoraj i onegdaj; ale Bóg ojca mojego był ze mną.

Wy też same wiecie, że z całych sił moich służyłem ojcu waszemu.

A ojciec wasz urągał mi, i zmieniał wynagrodzenie moje po dziesięćkroć; ale nie dozwolił mu Bóg szkodzić mi.

Gdy tak mówił: »Nakrapiane będą wynagrodzeniem twoim«, rodziły tedy wszystkie trzody nakrapiane; gdy zaś tak mówił: »Pręgowate będą wynagrodzeniem twoim«, — rodziły tedy wszystkie trzody pręgowate.

I oddzielił⁴⁹² Bóg z dobytku ojca waszego, a oddał mnie.

Stało się bowiem podczas parzenia się trzody, żem podniósł oczy swe, i widziałem we śnie, a oto barany⁴⁹³, pokrywając trzodę, były pręgowate, nakrapiane i pstre.

I rzekł do mnie anioł Boży we śnie: »Jakubie!« A rzekłem: »Oto jestem«.

I rzekł: »Podnieśże oczy twe, a zobacz: wszystkie barany, pokrywające trzodę, pręgowate są, nakrapiane i pstre: gdyż widziałem wszystko, co Laban czyni tobie.

Jam Bóg [z] Beit-El, gdzie namaściłeś pomnik⁴⁹⁴, gdzie ślubowałeś mi⁴⁹⁵ ślub; teraz powstań, wyjdź z ziemi tej, a wróć do ziemi rodzinnej twojej!«”

I odpowiedziały Rachel i Lea, i rzekły do niego: „Alboż mamy jeszcze udział⁴⁹⁶ i dziedzictwo w domu ojca naszego?

Alboż nie jako obce⁴⁹⁷ poczytane byliśmy u niego, skoro sprzedał nas, a spożył także i pieniądze nasze⁴⁹⁸?

⁴⁸⁹usłyszał — synowie Labana rozmawiali między sobą i mówili to do swojego ojca, w obecności synów Jakuba, zob. Radak do 31:1. [przypis edytorski]

⁴⁹⁰będę z tobą — «Tam będę z tobą, ale jak długo będziesz przebywał z tym nieczystym [Labanem], niemożliwe jest, aby Moja Szechina [Boska obecność] spoczęła na tobie», zob. Raszi do 31:1. [przypis edytorski]

⁴⁹¹wezwał Rachelę — «Najpierw [wezwał] Rachelę, potem Leę, gdyż to [Rachel] była główną panią domu i to dla niej Jakub wszedł [w umowę] z Labanem», zob. Raszi do 31:4. [przypis edytorski]

⁴⁹²oddzielił — hebr. נָחַל (*nacal*): ‘wyrwać, uratować, ocalić’. «Każde słowo oznaczające wybawienie, ucieczkę i ratunek ma znaczenie ‘oddzielenia’, zob. Raszbam do 31:9. [przypis edytorski]

⁴⁹³a oto barany — midrasz uczy, że «mimo, iż Laban oddzielił wszystkie [takie owce], aby nie rodziły [jagniąt] wedle swego umaszczenia, aniołowie przyprowadzali je z trzody przekazanej synom Labana do trzody powierzonej Jakubowi», zob. Raszi do 31:10. [przypis edytorski]

⁴⁹⁴pomnik — bebr. מַצְבָּה (*macewa*): ‘ustawiony pionowo kamień’. [przypis edytorski]

⁴⁹⁵ślubowałeś mi — «I musisz spełnić [to ślubowanie], bo powiedziałeś (Genesis 28:22), że ten „pomnik będzie domem Bożym”, gdzie będziesz składał ofiary», zob. Raszi do 31:13. [przypis edytorski]

⁴⁹⁶Alboż mamy jeszcze udział — «Dlaczego mamy cię powstrzymywać od powrotu? Czyż cokolwiek odziedziczymy z majątku naszego ojca pomiędzy jego synami?», zob. Raszi do 31:14. [przypis edytorski]

⁴⁹⁷obce — «Nawet wtedy gdy ludzie zazwyczaj dają córkom posag: czyli w dniu ślubu, potraktował nas jak obce, bo sprzedał nas tobie w zamian za twoją pacę», zob. Raszi do 31:15. [przypis edytorski]

⁴⁹⁸pieniądze nasze — «Zatrzymał dla siebie zyski z twojej pracy», zob. Raszi do 31:15. [przypis edytorski]

Zaprawdę, całe bogactwo⁴⁹⁹, które oddzielił Bóg od ojca naszego, naszym jest i synów naszych. A teraz wszystko, co rozkazał Bóg tobie, uczyni!”

Powstał tedy Jakub, i wsadził synów swoich, i żony swe⁵⁰⁰ na wielbłądy.

I uprowadził wszystkie stada swoje, i cały dorobek swój, którego się dorobił, — dobytek własny swój, który nabył w Paddan-Aram, — aby wrócić do Icchaka, ojca swojego, do ziemi Kanaan.

Laban zaś poszedł był strzyc owce swoje⁵⁰¹, i ukradła Rachel bożki⁵⁰² ojca swego.

Bałwochwalstwo

A Jakub wkradł się w zaufanie u Labana, Aramejczyka, nie dając mu wieści, że uchodzi.

I tak uszedł on, i wszystko co doń należało, i wybrał się i przeprowił się przez rzekę⁵⁰³, i zwrócił oblicze swoje ku górze Gilead.

I doniesiono Labanowi dnia trzeciego, iż uszedł Jakub.

Zabrał wtedy krewnych swoich z sobą, i ścigał za nim siedem dni drogi⁵⁰⁴, i doścignął go u góry Gilead.

I przyszedł Bóg do Labana, Aramejczyka, we śnie nocą i rzekł do niego: „Strzeż się, abyś się nie rozmówił z Jakubem, ani w dobrym ani w złym⁵⁰⁵!”

I tak doścignął Laban Jakuba; a Jakub rozbił był namiot swój na górze; Laban zaś rozbił go z krewnymi swoimi przy górze Gilead.

I rzekł Laban do Jakuba: „Cóżeś uczynił, żeś podszedł mnie, a uprowadził córki moje jako branki wojenne?

Czemu potajemnie uciekłeś, a wykradłeś się ode mnie, i nie mówiłeś mi nic, abym mógł puścić cię z radością i pieśniami, z bębnami i z cytrami⁵⁰⁶?

Ani dozwoliłeś mi ucałować wnuki moje i córki moje? Otóż nierozsądnie postąpiłeś⁵⁰⁷.

Jest w mocy mojej czynić wam źle, ale Bóg ojca waszego wczorajszej nocy rzekł do mnie, mówiąc: »Strzeż się, abyś się nie rozmówił z Jakubem ani w dobrym ani w złym«.

I tak poszedłeś sobie, boś tęsknił bardzo za domem ojca twojego; ale czemu skradłeś bogi moje?”

⁴⁹⁹całe bogactwo — «Z majątku ojca naszego nie mamy nic, ale to, co Bóg oddzielił [z dobytku] naszego ojca: nasze jest», zob. Raszi do 31:16. [przypis edytorski]

⁵⁰⁰synów swoich, i żony swe — «Męskich [członków rodziny] umieścił przed kobietami, podczas gdy Esaw postawił na przedzie kobiety, przed mężczyznami (por. Genesis 36:6)», zob. Raszi do 31:17. [przypis edytorski]

⁵⁰¹owce swoje — «[Owce], które dał do wypasu swoim synom, w odległości trzech dni drogi, którą ustanowił pomiędzy sobą a Jakubem», zob. Raszi do 31:19. [przypis edytorski]

⁵⁰²bożki — hebr. תְּרָפִים (*terafim*). «[Rachel chciała], oddalić ojca od bałwochwalstwa», zob. Raszi do 31:19. Ukradła je, by Laban nie mógł przy ich użyciu wywróżyć, którą drogą ucieka Jakub, zob. Chizkuni do 31:19. «Były to miedziane instrumenty do wskazywania czasu, a także do przepowiadania przyszłości, choć najczęściej większość [tych przepowiedni] była fałszywa», zob. Radak do 31:19. «Były to wizerunki ludzkie, sporządzone celem czerpania ponadnaturalnej mocy», zob. Ibn Ezra do 31:19. [przypis edytorski]

⁵⁰³rzekę — Euftrat, zob. Radak do 31:21. [przypis edytorski]

⁵⁰⁴siedem dni drogi — ponieważ dosłownie napisane jest „ścigał za nim siedmiodniową drogą”, midrasz wnioskuje, że «przez trzy dni, gdy posłaniec szedł z wiadomością do Labana, Jakub podążał swoją drogą, z tego wynika że Jakub oddalił się od Labana o sześć dni drogi, a siódmego dnia doścignął go Laban, czyli to, co zajęło Jakubowi siedem dni, Laban pokonał w jeden dzień», zob. Raszi do 31:23. [przypis edytorski]

⁵⁰⁵ani w dobrem ani w złym — «Wszelkie dobro złoczyńców jest złe dla sprawiedliwych», zob. Raszi do 31:24. Nie namawiaj go do powrotu, nawet jeśli myślisz, że to dla jego dobra, zob. Ibn Ezra do 31:24. [przypis edytorski]

⁵⁰⁶cytrami — hebr. קִינֹר (*kinor*). [przypis edytorski]

⁵⁰⁷nierozsądnie postąpiłeś — «Do tej pory byłeś mądry i mądrze czyniłeś wobec Esawa i z pierworódcstwem i z błogosławieństwem, wobec mnie też zachowywałeś się mądrze, ale teraz „nierozsądnie postąpiłeś”, zob. Bechor Szor do 31:28. [przypis edytorski]

I odpowiedział Jakub, i rzekł do Labana: „Bo obawiałem się, bo sądziłem, że może wydrzesz mi córki twoje.

Ten zaś, u którego znajdziesz bogi twoje, żyć nie będzie⁵⁰⁸; wobec krewnych naszych rozpoznawaj, co jest u mnie, i zabierz sobie!” A nie wiedział Jakub, iż Rachel je skradła.

I wszedł Laban do namiotu Jakuba⁵⁰⁹, i do namiotu Lei, i do namiotu dwu służebnic, ale nie znalazł; i wyszedł z namiotu Lei, i wszedł do namiotu Racheli⁵¹⁰.

A Rachel wzięła bożki, i włożyła je pod siodło wielbłąda, i usiadła na nich: i przerzucił Laban cały namiot, ale nie znalazł.

I rzekła do ojca swojego: „Niechaj się nie gniewa pan mój, że nie mogę powstać przed tobą; bo właściwość kobiet mam⁵¹¹”. I tak szukał, a nie znalazł bożków.

I rozgniewał się Jakub i zlął Labana; i zaczął Jakub i rzekł do Labana: „Jakiż występpek mój, i jakiż grzech mój, że ścigałeś mnie?

Gdyś przerzucił wszystkie sprzęty moje, cóżeś znalazł ze wszystkich sprzętów domu twojego? Połóż tu przed bracią moją i bracią twoją, a niech rozstrzygną między nami dwoma.

Oto dwadzieścia lat ja u ciebie; owce twoje i kozy twoje nie roniły, a baranów trzodej twojej nie jadłem.

Rozszarpanego nie przynosiłem tobie; jam za nie odpowiadał; z ręki mojej poszukiwałeś go, czy skradzione było dniem, czy skradzione nocą.

Bywało we dnie pożerał mnie upał, a mróz w nocy, i odbiegał sen od oczu moich.

Takie to moje dwadzieścia lat w domu twoim. Służyłem ci czternaście lat za dwie córki twoje, a sześć lat za trzodę twoją; a odmieniałeś wynagrodzenie moje po dziesięć kroć.

Gdyby Bóg ojca mego, Bóg Abrahama i Bojaźń Icchaka⁵¹², nie był ze mną, to byś teraz z niczym mnie puścił. Nędzę moją i pracę rąk moich widział Bóg i rozstrzygnął wczoraj!”

I odpowiedział Laban, i rzekł do Jakuba: „Córki — córki to moje, a synowie — synowie to moi, a trzoda, — trzoda to moja, a wszystko, co widzisz, moim to; ale córkom moim, cóż uczynię im⁵¹³ dzisiaj, albo synom ich, których urodziły?

A teraz pójdź, a zawrzemy przymierze ja i ty; a niechaj będzie [to] świadectwem⁵¹⁴ między mną a tobą”.

Przymierze

I wziął Jakub kamień i postawił go jako pomnik.

⁵⁰⁸żyć nie będzie — «I z powodu tej klątwy umarła Rachel w drodze», zob. Raszi do 31:32. [przypis edytorski]

⁵⁰⁹namiotu Jakuba — «To był też namiot Racheli, gdyż Jakub przebywał stale z nią», zob. Raszi do 31:33. [przypis edytorski]

⁵¹⁰wszedł do namiotu Racheli — «Gdy wyszedł z namiotu Lei wrócił do namiotu Racheli, zanim przeszukał namioty służących, czemu? Bo znał ją, że lubiła szperać [wśród rzeczy]», zob. Raszi do 31:33. [przypis edytorski]

⁵¹¹właściwość kobiet mam — mowa tu o menstruacji, zob. Radak do 31:35 [przypis edytorski]

⁵¹²Bojaźń Icchaka — Bóg, wobec którego Icchak odczuwa bojaźń. «[Jakub] nie chciał powiedzieć ‘Bóg Icchaka’, gdyż Bóg nie zestawia swego Imienia ze sprawiedliwymi za ich życia. I chociaż [sam Bóg] powiedział [Jakubowi], gdy ten opuszczał Beer Szebe: „Jam Wiekuisty, Bóg Abrahama, ojca twojego, i Bóg Icchaka!” (Genesis 28:13), lecz to dlatego, że oczy [Icchaka] były przytępione, więc był jakby już martwy, ale Jakub obawiał się wypowiedzieć ‘Bóg’, powiedział więc ‘Bojaźń’», zob. Raszi do 31:42. «Wspomagała mnie bojaźń Icchaka przed Bogiem, bo zasługi ojca przynoszą korzyść synowi», zob. Ibn Ezra do 31:42. [przypis edytorski]

⁵¹³cóż uczynię im — «Jakże mogłoby mi przyjść do głowy, by je skrzywdzić?», zob. Raszi do 31:43. [przypis edytorski]

⁵¹⁴niechaj będzie [to] świadectwem — Bóg będzie świadkiem, zob. Raszi do 31:44. «Słowa tego przymierza będą świadczyć między mną a tobą», zob. Radak do 31:44. [przypis edytorski]

I rzekł Jakub do braci swojej: „Nazbierajcie kamieni!” I wzięli kamienie, i zrobili kopiec i jedli tam na kopcu.

I nazwał go Laban: Jegar-Sahaduta⁵¹⁵, a Jakub nazwał go: Galed⁵¹⁶.

I rzekł Laban: „Kopiec ten świadkiem między mną a tobą dzisiaj!” Przeważnie nazwano imię jego: Galed,

Oraz Micpa⁵¹⁷, ponieważ mówił: „Niechaj baczy Wiekuiści między mną a tobą, gdy rozstaniemy się⁵¹⁸ jeden z drugim!

Jeżeli byś dręczył córki moje, albo brał żony oprócz córek moich⁵¹⁹: to choć nie ma człowieka między nami, ale patrz, Bóg świadkiem między mną a tobą!”

I rzekł Laban do Jakuba: „Oto kopiec ten i oto pomnik, który postawiłem między mną a tobą;

Świadkiem kopiec ten, i świadkiem ten pomnik, że ja nie przejdę do ciebie poza kopiec ten, ani ty nie przejdiesz do mnie poza kopiec ten i poza pomnik ten, na złe⁵²⁰.

Bóg Abrahama, i bóg Nachora⁵²¹, niechaj rozsądzą między nami, — bogi ojców ich!” I przysiągł Jakub na Bojaźń ojca swojego, Icchaka.

I zarzął Jakub ofiary na górze, i zaprosił braci swoją, aby spożyli chleb⁵²²; i spożyli chleb, i przenocowali na górze.

ROZDZIAŁ XXXII

I wstał Laban z rana, i ucałował synów swoich i córki swoje, i pobłogosławił ich. i poszedł; i wrócił Laban do miejsca swojego.

I Jakub też poszedł drogą swoją, i spotkali go aniołowie⁵²³ Boga.

I rzekł Jakub, gdy ich spostrzegł: „Obóz to Boży!”, i nazwał imię miejsca tego: Machanaim⁵²⁴.

I wysłał Jakub posłańców⁵²⁵ przed sobą do Esawa, brata swego, do ziemi Seir, do krainy Edomu.

⁵¹⁵Jegar-Sahaduta — aram. יגאר (jegar): ‘kopiec, stos’, סהדוּטָא (sahaduta): ‘świadek’. [przypis edytorski]

⁵¹⁶Galed — hebr. גָּלֵד (gal): ‘kopiec, stos’, עֵד (ed): ‘świadek’. [przypis edytorski]

⁵¹⁷Micpa — od hebr. מִצְפָּא (cafa): ‘obserwować, czuwać, wyglądać [na zewnątrz], szpiegować’. [przypis edytorski]

⁵¹⁸rozstaniemy się — «Gdy nie będziemy już widzieli jeden drugiego», zob. Raszi do 31:49. [przypis edytorski]

⁵¹⁹córek moich — wyrażenie ‘córki moje’ pojawia się dwukrotnie w tym wersecie, jedno odnosi się do Rachel i Lei, drugie do Bilhy i Zilpy, bo zgodnie z midraszem one także były córkami Labana, ale od konkubiny, zob. Raszi do 31:50. [przypis edytorski]

⁵²⁰na złe — «W złych zamiarach nie możesz przejść, ale możesz dla prowadzenia interesów», zob. Raszi do 31:52. [przypis edytorski]

⁵²¹Bóg Abrahama, i bóg Nachora — „Bóg Abrahama” jest tu imieniem świętym i odnosi się do Boga Jedynego, a „bóg Nahora” i „bogi ojców ich” odnosi się do bóstw wyznawanych przez Nahora i jego przodków, zob. Raszi do 31:53. [przypis edytorski]

⁵²²chleb — hebr. לֶחֶם (lechem): ‘chleb’, oznacza także ogólnie wszelkie pożywienie. [przypis edytorski]

⁵²³aniołowie — «Anioły Ziemi Izraela wyszły mu naprzeciw, by go wprowadzić do tej Ziemi», zob. Raszi do 32:2. [przypis edytorski]

⁵²⁴Machanaim — hebr. מַחֲנַיִם (machanajim): ‘dwa obozy’. Obóz aniołów «spoza Ziemi [Izraela], które szły z nim aż dotąd i [obóz aniołów] Ziemi Izraela, które wyszły mu naprzeciw», zob. Raszi do 32:3. [przypis edytorski]

⁵²⁵posłańców — hebr. מַלְאָכִים (malachim) oznacza zarówno ‘aniołowie’ jak i ‘posłańcy’. A zgodnie z midraszem, Jakub wysłał rzeczywiste anioły, zob. Raszi do 32:4. [przypis edytorski]

I rozkazał im, i rzeki: „Tak powiecie panu mojemu, Esawowi: tak rzecze sługa twój Jakub: u Labana gościłem⁵²⁶, i bawiłem dotąd.

Ale nagromadziły się u mnie woły i osły, trzody, sługi i służebnice; a posyłam oznajmić to panu mojemu, by znaleźć łaskę w oczach twoich”.

I wrócili wysłańcy do Jakuba i rzekli: „Przybyliśmy do brata twojego, do Esawa, a on również idzie [na spotkanie] ku tobie, a czterysta⁵²⁷ ludzi z nim”.

I uląkł się Jakub bardzo, i strwożył się; i rozdzielił ludzi, którzy z nim byli, i trzody, i bydło, i wielbłądy, na dwa hufce⁵²⁸.

I rzekł: „Jeżeliby napadł Esaw na jeden hufiec, a poraził go, wtedy hufiec pozostały ocalałe⁵²⁹”.

I rzekł Jakub: „Boże ojca mojego Abrahama, i Boże ojca mojego Icchaka, Wiekuisty, któryś rzekł do mnie: »Wróć do ziemi twojej i do ojczyzny twojej a uszczęśliwię cię«,

Niegodny⁵³⁰ jestem wszystkich łask i wszelkiego dotrwania⁵³¹, któreś wyświadczył słudze twojemu; gdyż o kiju swoim przeprowiłem się przez Jarden ten, a teraz stanowią dwa hufce.

Ocal mnie też z ręki brata mojego, z ręki Esawa!... gdyż obawiam się go, aby nie przyszedł, i nie pobił mnie, matki wraz z dziećmi.

A Tyś rzekł: »Dobrze świadczyć ci będę, i uczynię ród twój jako piasek morski⁵³², którego się nie zliczy z powodu mnóstwa«”.

I zanocował⁵³³ tam tejże nocy, i wziął z tego, co miał pod ręką swoją⁵³⁴, jako podarek dla Esawa, brata swego,

Kóz dwieście, i kozłów dwadzieścia; owiec dwieście, i baranów dwadzieścia,

Wielbłądzic dojnych wraz ze źrebietami ich trzydzieści; krów czterdzieści i wołów dziesięć; oślic dwadzieścia i ośłat dziesięć.

⁵²⁶gościłem — hebr. גָּרַתִּי (*garti*): ‘mieszkałem’, tu: ‘gościłem’. «Nie zostałem księciem ani nikim ważnym a tylko przybyszem, nie warto więc, abys mnie nienawdził za błogosławieństwo, którym obdarzył mnie nasz ojciec, [mówiąc do mnie]: „bądź panem braci twojej” (Genesis 27:29), bo mi się to nie spełniło». Słowo ‘garti’ ma wartość liczbową 613, a jest to tradycyjna liczba przykazań w judaizmie. Jakub powiedział więc: «mieszkałam z Labanem, ale przestrzegalem 613 przykazań i nie przyswoilem sobie jego złych nawyków», zob. Raszi do 32:5. [przypis edytorski]

⁵²⁷czterysta — «Nadchodzi z czterystoma ludźmi i wygląda na to, że idzie walczyć z tobą», zob. Radak do 32:7. [przypis edytorski]

⁵²⁸hufce — hebr. מַחֲנוֹת (*machanot*): ‘obozy’. [przypis edytorski]

⁵²⁹ocaleje — Jakub przygotował się na trzy sytuacje: na obdarowanie Esawa, na modlitwę i na walkę, zob. Raszi do 32:9. [przypis edytorski]

⁵³⁰Niegodny — hebr. כְּטוֹרִי (*katonti*) dosł. ‘zmalalem, stałem się mały’. «Zmniejszyły się moje zasługi przez to, że wyświadczyłeś mi [tyle] dobroci i okazałeś wierność. Dlatego się lękam, bo może od czasu, gdy złożyłeś mi obietnicę [opieki] stałem się zepsuty przez grzech i to spowoduje, że będę wydany w ręce Esawa», zob. Raszi do 32:11. [przypis edytorski]

⁵³¹dotrwania — hebr. אֱמֶת (*emet*) dosł. ‘prawda’, w znaczeniu iż Bóg ‘naprawdę wypełnił swoje obietnice’, zob. Raszi do 32:11. [przypis edytorski]

⁵³²piasek morski — Jakub nawiązuje tu do obietnicy złożonej Abrahamowi (Genesis 22:17), zob. Raszi do 32:13. [przypis edytorski]

⁵³³zanocował — nie spał lecz «czuwał, wyczekując odpowiedzi Boga na swoją modlitwę, a w tym czasie przygotował [dla Esawa] podarunek ze swego majątku», zob. Radak do 32:14. [przypis edytorski]

⁵³⁴co miał pod ręką swoją — hebr. חֶבֶל הַיָּד (*hava wejado*) dosł. ‘co przyszło mu w rękę’ w znaczeniu: ‘co należało do niego’. [przypis edytorski]

I oddał w ręce sług swoich, każde stado z osobna, i rzekł do sług swoich: „Postępujcie przede mną, a przestrzeń zostawiajcie⁵³⁵ między stadem a stadem”.

I polecił pierwszemu mówiąc: „Jeżeli spotka cię Esaw, brat mój, a zapyta się ciebie i powie: Czyj ty, i dokąd idziesz, a czyje te [stada] przed, tobą?

Tedy odpowiesz: Sługi twojego Jakuba; podarunek to posłany panu mojemu Esawowi; a oto i on sam za nami”.

I polecił też i drugiemu i trzeciemu, i wszystkim, którzy szli za stadami mówiąc: „Słowy tymi przemówicie do Esawa, gdy go spotkacie,

I powiecie: Oto też i sługa twój Jakub za nami”. Rzekł bowiem: „Przebłagam oblicze jego podarkiem, który idzie przede mną, a następnie obaczę oblicze jego, może przyjmie mnie łaskawie”.

I przeciągnął podarek przed obliczem jego; sam zaś nocował onej nocy w taborze⁵³⁶.

I wstał tejże nocy, i zabrał obie żony swoje i obie służebnice swoje, i jedenaścioro⁵³⁷ dzieci swoich, i przeprowił się przez bród Jabboka.

I wziął je, i przeprowił je⁵³⁸ przez ten potok, i przeprowił też wszystko, co posiadał.

I został⁵³⁹ Jakub sam jeden, i pasował się ktoś⁵⁴⁰ z nim aż do wzejścia jutrzeńki;

Anioł

A widział, że nie podola mu, — i dotknął był stawu biodra jego, i zwichnął⁵⁴¹ staw biodra Jakuba podczas pasowania się z nim, —

I rzekł: „Puść mnie, bo wzeszła jutrzeńka!” I odpowiedział: „Nie puszcze cię, póki nie pobłogosławisz mnie^{542!}”

I rzekł do niego: „Jakie imię twoje?” I odpowiedział: „Jakub”.

Imię

I rzekł: „Nie Jakub będzie nazywane odtąd imię twoje, ale Israel; gdyż walczyłeś⁵⁴³ istotą boską i z ludźmi⁵⁴⁴, i przemogłeś”.

I zapytał Jakub i rzekł: „Powiedz mi też imię twoje!” I odpowiedział: „Czemu to pytasz o imię moje^{545?}” I błogosławił mu tamże.

⁵³⁵przestrzeń zostawiajcie — Jakub wyprawiał ich o dzień drogi przed sobą, a każdy rodzaj zwierząt miał stanowić «oddzielne stado, oddalone od siebie jak daleko okiem można było sięgnąć, by nasycić [chciew] oko złoczyńcy [Esawa] i aby zadziwić go wielkością podarunku», zob. Raszi do 32:17. [przypis edytorski]

⁵³⁶taborze — hebr. מַחֲנֵה (*machane*): ‘obóz’. [przypis edytorski]

⁵³⁷jedenaścioro — «A gdzie była Dina? [Jakub] umieścił ją w zamkniętej skrzyni, aby nie wpadła Esawowi w oko», zob. Raszi do 32:23. Tu «Dina ujęta jest w wyrażeniu „żony swoje”, ponieważ cały czas przebywała z [Leą], swoją matką», zob. Radak do 32:23. [przypis edytorski]

⁵³⁸wziął je, i przeprowił je — «Po tym jak sam przeszedł i sprawdził głębokość wody, wrócił na brzeg rzeki i przeprowił [rodzinę i dobytek]», zob. Radak do 32:24. [przypis edytorski]

⁵³⁹został — «Zapomniał jakichś drobnych naczyń i wrócił się po nie», zob. Raszi do 32:25. [przypis edytorski]

⁵⁴⁰ktos — hebr. אִישׁ (*isz*) dosł. ‘człowiek’. «Był to anioł Esawa», zob. Raszi do 32:25. W kilku miejscach w Biblii «aniołowie zwani są ‘isz’ ‘człowiek’, ponieważ ukazują się pod postacią ludzi [...]. Bóg wysłał tego anioła do Jakuba, aby wzmocnić jego serce, by nie obawiał się, że nie pokona Esawa: skoro anioł [Esawa] nie przemógł [Jakuba] zatem też i sam Esaw nie przewycięży [brata]», zob. Radak do 32:25. «Anioł walczył z nim, aby powstrzymać [Jakuba] przed ucieczką i unaocznić mu wypełnienie obietnicy Boga, iż Esaw go nie skrzywdzi», zob. Rasbam do 32:25. [przypis edytorski]

⁵⁴¹zwichnął — hebr. תִּקַּח (*teka*) od rdzenia תִּקַּח: ‘oderwał, przemieścił, zwichnął’. Staw biodrowy «został gwałtownie zerwany», zob. Raszi do 32:26. [przypis edytorski]

⁵⁴²pobłogosławisz mnie — «Przynaj mi prawo do błogosławieństw, którymi obdarzył mnie mój ojciec, a do których Esaw rości pretensje», zob. Raszi do 32:27. [przypis edytorski]

⁵⁴³walczyłeś — od hebr. סָרָא (*sara*): ‘walczyć, mieć moc/przewagę, spierać się, wytrwać, zmagać się’. [przypis edytorski]

⁵⁴⁴z ludźmi — z Esawem i z Labanem, zob. Raszi do 32:29. [przypis edytorski]

⁵⁴⁵o imię moje — «My [anioły] nie mamy ustalonych imion, nasze imiona się zmieniają, zależnie od nakazanego nam zadania i posłannictwa, które mamy wypełnić», zob. Raszi do 32:30. [przypis edytorski]

I nazwał Jakub imię miejscowości tej: Peniel⁵⁴⁶; „gdyż widziałem bóstwo⁵⁴⁷ twarzą w twarz, a ocalała dusza moja”.

I wzeszło mu słońce⁵⁴⁸, gdy minął Penuel⁵⁴⁹; ale chromał⁵⁵⁰ on na biodro swoje.

Przeto nie jadają synowie Izraela żyły skurczonej⁵⁵¹, co na stawie biodra, po dziś dzień, ponieważ na stawie biodra Jakuba dotknął żyły skurczonej.

ROZDZIAŁ XXXIII

I podniósł Jakub oczy swoje, i spojrzął, a oto Esaw nadciąga, a z nim czterysta ludzi. I rozdzielił [Jakub] dzieci między Leę, Rachelę i dwie służebnice.

I umieścił służebnice i dzieci ich na przedzie, a Leę i dzieci jej w tyle; Rachelę zaś i Josefa na ostatku⁵⁵².

A sam siedł przed nimi, i kłaniał się ku ziemi siedem razy, zanim przystąpił do brata swojego.

I pobiegł Esaw naprzeciw niemu, i objął go, i padł na szyję jego, i ucałował go⁵⁵³; i płakali.

I podniósł oczy swe i spostrzegł kobiety i dzieci, i rzekł: „Czyjeż te przy tobie?⁵⁵⁴” I odpowiedział: „To dzieci, którymi obdarzył Bóg sługę twój”.

I przystąpiły służebnice, one i dzieci ich, i pokłoniły się.

Przystąpiła też Lea i dzieci jej, i pokłoniły się; a nareszcie przystąpił Josef i Rachel⁵⁵⁵, i pokłonili się.

I rzekł: „Komu⁵⁵⁶ cały ten twój tabor, który spotkałem?” I odpowiedział: „Aby znaleźć łaskę w oczach pana mojego”.

I rzekł Esaw: „Posiadam ja wiele, bracie mój; niechaj pozostanie twoim, co twoje!⁵⁵⁷”

⁵⁴⁶Peniel — od hebr. פניל (*pnei*): ‘twarz, oblicze’ i על (*el*): ‘Bóg’. [przypis edytorski]

⁵⁴⁷bóstwo — hebr. אֱלֹהִים (*elohim*) dosł. ‘bóg/Bóg’. To odnosi się do anioła, z którym walczył Jakub. «Fizyczna postać anioła była dla Jakuba czymś nowym, gdy już rozumiał, że ma do czynienia z aniołem i widzi go na jawie, rzeczywiście „twarzą w twarz”. Było to coś, czego nie oglądał w taki sposób w poprzednich wizjach [...]. Dziwił się, jak zdołał się uratować po tym, gdy faktycznie go widział, gdyż wizja anioła jest zatrważająca», zob. Radak do 32:31. [przypis edytorski]

⁵⁴⁸wzeszło mu słońce — wyrażenie „wzeszło mu słońce” midrasz interpretuje jako «słońce wzeszło dla jego potrzeby: aby uleczyć jego kalectwo», zob. Raszi do 32:32. [przypis edytorski]

⁵⁴⁹Penuel — czyli: Peniel. [przypis edytorski]

⁵⁵⁰chromał — w znaczeniu: kulął. [przypis edytorski]

⁵⁵¹żyły skurczonej — hebr. גיד חנאשה (*gid hanasze*): ‘ścięgno stawu biodrowego, nerw kulszowy’. [przypis edytorski]

⁵⁵²na ostatku — «To co najdroższe: na końcu», zob. Raszi do 33:2. [przypis edytorski]

⁵⁵³ucałował go — ponieważ słowo to w tekście Tory oznaczone jest specjalnymi kropkami ponad literami, mędrcy spierają się czy pocałunek Esawa był szczery, zob. Raszi do 33:4. [przypis edytorski]

⁵⁵⁴Czyjeż te przy tobie? — hebr. מי עמך (*mi ele lach*) dosł. ‘kim ci [są] tobie?/kto [są] ci dla ciebie?/kim [są] ci twoi?’. [przypis edytorski]

⁵⁵⁵przystąpił Josef i Rachel — midrasz zwraca uwagę na to, że «wszystkie matki zbliżyły się [idąc] przed swoimi dziećmi, ale w przypadku Rachel to Josef wyszedł przed nią. Powiedział: moja matka jest piękna i aby nie wpadła w oko temu złoczyńcy, stanę przed nią i uchronię ją od jego spojrzenia», zob. Raszi do 33:7. [przypis edytorski]

⁵⁵⁶Komu — hebr. מי לך (*mi lecha*) dosł. ‘kto tobie?/komu twoje?’. «Kim jest ten, komu posyłasz cały ten obóz lub o kim myślałeś [wysyłając go]?», zob. Ibn Ezra do 33:8. «Komu to posyłasz?», zob. Chizkuni do 33:8. «Do kogo posyłasz, cały ten obóz, który do ciebie należy?», zob. Radak do 33:8. [przypis edytorski]

⁵⁵⁷niechaj pozostanie twoim, co twoje! — tymi słowami Esaw przyznał Jakubowi prawa do błogosławieństw od ich ojca, zob. Raszi do 33:9. [przypis edytorski]

I rzekł Jakub: „Nie, proszę; jeżeli też znalazł łaskę w oczach twoich, przyjmiesz podarunek mój z ręki mojej; gdyż oto ujrzałem oblicze twoje, jak gdyby się ujrzało oblicze anioła⁵⁵⁸, a przyjąłeś mnie przychylnie!

Przyjmij że dar⁵⁵⁹ mój, który złożonym ci został; gdyż obdarzył mnie Bóg, a mam wszystko⁵⁶⁰!” I nalegał nań, i przyjął.

I rzekł [Esaw]: „Zabierzmy się a idźmy; a ja pójdę przy tobie”.

I odpowiedział mu: „Panu memu wiadomo, że dzieci wątłe są, a trzody i bydło dojne u mnie; a jeżeli je popędzą dzień jeden, wymrze cała trzoda.

Niechajże pójdzie pan mój przed sługą swoim, a ja postępować będę⁵⁶¹ powoli, jako nadąży bydło, które przede mną, i jako nadąży dzieci, póki nie dojdę, do pana mojego do Seiru⁵⁶²”.

I rzekł Esaw: „Niechaj tedy pozostawię przy tobie kilku ludzi, którzy przy mnie są”. I rzekł: „Po co to? — Obym tylko znalazł łaskę⁵⁶³ w oczach pana mojego!”

I tak wrócił⁵⁶⁴ dnia tegoż Esaw drogą swą do Seiru.

A Jakub wyruszył do Sukot, i zbudował sobie dom, a dla stad swoich wystawił szałas; przeto nazwano imię miejscowości tej: Sukot⁵⁶⁵.

I przybył Jakub szczęśliwie⁵⁶⁶ do miasta Szechem, co w ziemi Kanaan, po powrocie z Padan-Aram, i rozłożył się przed miastem.

I nabył kawał pola, na którym rozbił namiot swój, od synów Chamora, ojca Szechema, za sto kesytów.

I postawił tam ołtarz, i nazwał go: Moc Boga Izraela⁵⁶⁷.

⁵⁵⁸ *anioła* — hebr. *elohim* (elohim) dosł. ‘bóg/Bóg’. «Słusznie należy ci się przyjąć mój podarunek, ponieważ widziałem twoje oblicze, a jest to dla mnie tak ważne, jakbym ujrzał twarz anioła, bowiem widziałem twojego anioła... A także dlatego, że zgodziłeś się wybaczyć mi mój postępek. Dlaczego wspomniał mu, że widział [jego] anioła? Aby [Esaw] się go bał, myśląc: widział anioły i został ocalony, zatem ja już nie zdołam go pokonać», zob. Raszi do 33:10. [przypis edytorski]

⁵⁵⁹ *dar* — hebr. *birchati* (birchati): dosł. ‘moje błogosławieństwo’, w znaczeniu ‘mój podarunek’. W odpowiedzi tym, którzy twierdzą, że słowo to nie oznacza ‘podarunku’ i że Jakub oddał tu Esawowi błogosławieństwo, można przytoczyć wersety, gdzie Bóg potwierdza błogosławieństwo dla Jakuba (Genesis 35:11-12), jak również to, że Icchak zaznaczył „błogosławionym będzie” (Genesis 27:33), i ponownie błogosławił Jakuba, gdy ten udawała się do Charanu. Wreszcie «napisane jest „I nalegał nań, i przyjął”, a gdyby było tak [jak mówił], Esaw wziąłby to bardzo chętnie, gdyż uważał, że Jakub zabrał mu błogosławieństwo podstępem», zob. Rosz do 33:11. Rosz: Aszer ben Jechiel (1250-1327), rabin, talmudysta, ważny kodyfikator prawa, znany jako Rosz lub Rabenu Aszer, urodził się w Niemczech a zmarł w Toledo. [przypis edytorski]

⁵⁶⁰ *mam wszystko* — «Mam wszystko na zaspokojenie moich potrzeb. Esaw zaś powiedział zarozumiale „posiadam ja wiele”: dużo więcej niż potrzebuję», zob. Raszi do 33:11. [przypis edytorski]

⁵⁶¹ *postępować będę* — hebr. *etnabala* (etnabala): ‘poprowadzę, powiodę’. [przypis edytorski]

⁵⁶² *do Seiru* — «Opisał mu wydłużoną drogę, bo miał zamiar dojść jedynie do Sukot, pomyślał: jeśli [Esaw] planuje zrobić mi coś złego, niech zaczeka, aż dojdę do niego [do Seiru]. Lecz wcale tam [Jakub] nie poszedł», zob. Raszi do 33:14. [przypis edytorski]

⁵⁶³ *Obym tylko znalazł łaskę* — «I nie odwiedzaj mi się teraz [za podarunki ode mnie]», zob. Raszi do 33:15. [przypis edytorski]

⁵⁶⁴ *wrócił* — «Wrócił sam [Esaw], bez owych czterystu ludzi, co mu towarzyszyli, gdyż jeden po drugim wymknęli się od niego», zob. Raszi do 33:16. [przypis edytorski]

⁵⁶⁵ *Sukot* — od hebr. *sukot* (sukot): ‘szalasy, tymczasowe zabudowania’. [przypis edytorski]

⁵⁶⁶ *szczęśliwie* — hebr. *szalem* (szalem): ‘cały, nienaruszony, pełny’. «Nienuszkodzony na ciele, gdyż został uleczony ze swojego utkania. Z nienaruszonym majątkiem, jako że nic mu nie brakowało, mimo że [dał hojny] podarek [dla Esawa]. I kompletny w swojej znajomości Tory, gdyż w domu Labana nie zapomniał nauki Tory», zob. Raszi do 33:18. [przypis edytorski]

⁵⁶⁷ *Moc Boga Izraela* — «Nie oznacza to, że ołtarz został nazwany „Bóg Izraela” [...] lecz: Ten, który jest Mocą, czyli Bóg, on jest moim Bogiem, a moje imię to: Izrael», zob. Raszi do 33:20. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XXXIV

I wyszła Dina, córka Lei⁵⁶⁸, którą urodziła była Jakubowi⁵⁶⁹, aby rozejrzeć się między córkami owej ziemi.

I ujrzał ją Szechem, syn Chamora, Chiwejczyka, księcia owej ziemi, i porwał ją, i położył się przy niej, i zgwałcił ją.

I przyłgnęła dusza jego do Diny, córki Jakuba, i pokochał tę dziewicę⁵⁷⁰, i przemawiał do serca dziewicy.

I rzekł Szechem do Chamora, ojca swojego, mówiąc: „Weź mi dziewczę⁵⁷¹ to za żonę!”

A Jakub usłyszał, że zhańbił Dinę, córkę jego; [gd]y synowie jego byli z bydłem jego na polu, zamilczał⁵⁷² Jakub aż do ich przybycia.

Tedy wyszedł Chamor, ojciec Szechemy, do Jakuba, aby rozmówić się z nim.

A synowie Jakuba przyszli z pola, usłyszawszy o tym; i zasmucili się mężowie ci, i gniewało ich bardzo, że bezceństwo popełnił w Izraelu⁵⁷³, leżąc przy córce Jakuba; a tak się nie czyni⁵⁷⁴.

I mówił Chamor z nimi w te słowa: „Szechem, syn mój, — zapragnęła dusza jego córki waszej; dajcież mu ją za żonę.

A spowinowacie się z nami: córki wasze oddacie nam, a córki nasze weźmiecie sobie.

A z nami zamieszkacie; a ziemia stanie otworem przed wami; osiedźcie i prowadźcie interesy⁵⁷⁵ w niej, i utwierdźcie się na niej⁵⁷⁶”.

I rzekł Szechem do ojca i do braci jej: „Obym tylko znalazł łaskę w oczach waszych, a cokolwiek mi powiecie, dam.

Nalóżcie na mnie największe wiano⁵⁷⁷ i dary, a dam, ile naznaczycie mi: — tylko dajcie mi tę dziewicę za żonę!”

I odpowiedzieli synowie Jakuba Szechemowi i Chamorowi, ojcu jego, podstępnie⁵⁷⁸; a mówili tak dlatego, że zhańbił Dinę, siostrę ich.

Podstęp

I rzekli do nich: „Nie możemy tego uczynić, abyśmy wydali siostrę naszą za człowieka nieobrzezanego; bo hańbą by to było dla nas.

⁵⁶⁸córka Lei — wyrażenie „wyszła [...] córka Lei” midrasz zestawia ze słowami „wyszła Lea naprzeciw niego” (Genesis 30:16) i odnosi to do podobieństwa charakterów córki i matki, zob. Raszi do 34:1. [przypis edytorski]

⁵⁶⁹urodziła była Jakubowi — Tora podkreśla ten fakt, bo to co stało się Dinie było karą dla Jakuba, za to że nie dopuścił, by poślubił ją Esaw (zob. komentarz do Genesis 32:23), zob. Radak do 34:1. [przypis edytorski]

⁵⁷⁰dziewicę — hebr. נַעֲרָה (naara): ‘młoda dziewczyna’. [przypis edytorski]

⁵⁷¹dziewicę — hebr. יַלְדָּה (jalda): ‘mała dziewczynka’. [przypis edytorski]

⁵⁷²zamilczał — Chamor przyszedł na rozmowę, ale Jakub nie chciał mu dać odpowiedzi bez obecności swoich synów, zob. Radak do 34:5. [przypis edytorski]

⁵⁷³w Izraelu — w znaczeniu: w klanie Izraela. «To co zrobił [Szechem] będzie skazą dla całego potomstwa Izraela [czyli Jakuba]», zob. Radak do 34:7. [przypis edytorski]

⁵⁷⁴a tak się nie czyni — nawet pogańskie ludy wstrzymywały się od tego rodzaju przestępstw, pomne kary potopu, zob. Raszi do 34:7. [przypis edytorski]

⁵⁷⁵prowadźcie interesy — hebr. רָצַח (sachar): ‘krażyć/obchodzić/podróżować w celach handlowych/w interesach’. [przypis edytorski]

⁵⁷⁶utwierdźcie się na niej — «Nabywajcie sobie w niej majątek, aż staniecie się jak dostojnicy miasta», zob. Radak do 34:10. [przypis edytorski]

⁵⁷⁷wiano — hebr. מוֹבָר (mobar): ‘opłata za pannę młodą’. Ketuba [kontrakt ślubny] w znaczeniu: suma, którą mąż zobowiązuje się wypłacić żonie, zob. Raszi do 34:12. [przypis edytorski]

⁵⁷⁸podstępnie — «Postąpili przemysłnie [...] Tora uzasadnia, że nie było w tym nieuczciwości, bo [Szechem] zhańbił Dinę, ich siostrę», zob. Raszi do 34:13. [przypis edytorski]

Wszakże pod tym warunkiem będziemy wam powolni, jeżeli staniecie się podobni do nas, aby obrzezany był u was każdy mężczyzna.

A wtedy oddamy córki nasze wam, a córki wasze pojmemy sobie, i zamieszkamy przy was, a staniem się ludem jednym.

Gdybyście zaś nie usłuchali nas, abyście się obrzeczali, to zabierzemy córkę naszą i pójdziemy”.

I znalazły upodobanie słowa ich w oczach Chamora, i w oczach Szechema, syna Chamora.

I nie zwlekał młodzieniec ze spełnieniem tej rzeczy, bo się rozmiłował w córce Jakuba; a był on najbardziej poważany ze wszystkich w domu ojca swojego.

I przyszedł Chamor i Szechem, syn jego, do bramy swego miasta, i przedstawili [to] ludziom miasta swego, mówiąc:

„Ludzie ci są pokojowo usposobieni dla nas⁵⁷⁹, osiedliby na tej ziemi, i prowadziliby w niej interesy, bo ziemia oto przestronna przed nimi; córki ich bralibyśmy sobie za żony, a córki nasze oddalibyśmy im.

Wszakże pod tym jedynie warunkiem zgodzą się ci ludzie zamieszkać z nami, i być ludem jednym, — jeżeli obrzezanym będzie u nas każdy mężczyzna, tak jako oni są obrzezani.

Stada ich i dobytek ich, i wszelkie bydło ich, czyż nie naszym będzie? Tylko bądźmy im powolni, i niech zamieszkają z nami”.

I usłuchali Chamora i Szechema, syna jego, wszyscy wychodzący z bram miasta jego; i dał się obrzeczć każdy mężczyzna, wszyscy wychodzący z bram miasta jego.

I stało się dnia trzeciego, gdy byli w bólu, wzięli wtedy dwaj synowie Jakuba⁵⁸⁰, Szimon i Lewi, bracia Diny⁵⁸¹, każdy miecz swój, i napadli na miasto śmiało⁵⁸², i wymordowali wszystkich płci męskiej.

Zemsta

I Chamora i Szechema, syna jego, zabili ostrzem miecza, i zabrali Dinę z domu Szechema i odeszli.

Synowie zaś Jakuba naszli na zabitych, i zrabowali miasto, w którym zhańbili siostrę ich.

Trzody ich, rogaciznę ich, i osły ich, i co było w mieście i co na polu, zabrali.

I całe mienie ich, i wszystką dziatwę ich, i kobiety ich zabrali w niewolę, i zrabowali też wszystko, co w domach było.

I rzekł Jakub do Szimona i Lewiego: „Wprowadziliście mnie w biedę⁵⁸³, poróżniwszy mnie⁵⁸⁴ z mieszkańcami tej ziemi, z Kanaanejczykiem i Peryzejczykiem! A stanowią ja garstkę nieliczną: gdy zgromadzą się przeciwko mnie, porażą mnie, i wytępionym będę ja i dom mój”.

⁵⁷⁹*pokojowo usposobieni dla nas* — «Mimo, że zgwałciłem ich siostrę», zob. Radak do 34:21. [przypis edytorski]

⁵⁸⁰*dwaj synowie Jakuba* — «[Szimon i Lewi] byli synami [Jakuba], mimo to postąpili jak pospolicci Szimon i Lewi, jakby nie byli jego synami, gdyż nie zasięgnęli rady [Jakuba]», zob. Raszi do 34:25. [przypis edytorski]

⁵⁸¹*bracia Diny* — «Ponieważ narażali dla niej swoje życie, określani są jako jej bracia», zob. Raszi do 34:25. [przypis edytorski]

⁵⁸²*śmiało* — hebr. *betach* (betach): ‘bezpiecznie, pewnie, ufnie’. «Midrasz uczy, że pokładali ufność w mocy zasług starego [ojca]», zob. Raszi do 34:25. Choć było ich tylko dwóch, byli pewni siebie tak, «jakby byli liczną grupą», zob. Radak do 34:25. [przypis edytorski]

⁵⁸³*w biedę* — hebr. rdzeń *achar* (achar): ‘zmącić, wzburzyć, niepokoić, zakłócać’. «W znaczeniu: jak zmącona woda. [Jakub powiedział]: mój umysł nie będzie już przejrzysty [z powodu trosk]», zob. Raszi do 34:30. [przypis edytorski]

⁵⁸⁴*poróżniwszy mnie* — hebr. *lechaw-iszeni* (lechaw-iszeni) dosł. ‘sprawić, że będę cuchnął’. «Będą mnie nienawidzić, tak jak człowiek nienawidzi czegoś, co śmierdzi», zob. Ibn Ezra do 34:30. [przypis edytorski]

I rzekli: „Czyż jako z wszetecznicą⁵⁸⁵ postępować można z siostrą naszą?”

ROZDZIAŁ XXXV

I rzekł Bóg do Jakuba: „Wstań, udaj się⁵⁸⁶ do Beit-El, a osiadź tam, i wystaw tam ołtarz Bogu, który ukazał się tobie, gdyś uchodził przed Esawem, bratem twoim!”

I rzekł Jakub do domowników swoich, i do wszystkich, którzy z nimi byli: „Usuńcie bogi obce⁵⁸⁷, co wpośród was, a oczyśćcie się, i zmieńcie szaty wasze.

A wstaniemy, i pójdziemy do Beit-El, i wystawię tam ołtarz Bogu, który mnie wysłuchał w dniu niedoli mojej, i był ze mną na drodze, którą chodziłem!”

I oddali Jakubowi wszystkie bogi obce, które były w ich ręku, i kolczyki, które mieli w uszach swoich; i zakopał je⁵⁸⁸ Jakub pod dębem, co przy Szechem,

I wyruszyli. A padł postrach Boży na miasta wokoło nich, i nie ścigali synów Jakuba.

I przybył Jakub do Luz, co w ziemi Kanaan, to jest do Beit-El, on i wszystek lud, który z nim był.

I zbudował tam ołtarz i nazwał miejscowość tę: El Beit-El⁵⁸⁹; gdyż tam objawił mu się Bóg, gdy uchodził przed bratem swoim.

I umarła Debora⁵⁹⁰, karmicielka Riwiki; i pochowaną została poniżej Beit-El, pod dębem, i nazwano imię jego: Dąb płaczu.

I ukazał się Bóg Jakubowi raz jeszcze⁵⁹¹, po powrocie jego z Paddan-Aram, i pobłogosławił go⁵⁹².

I rzekł do niego Bóg: „Imię twoje — Jakub⁵⁹³; ale nie będzie nazwanym odtąd imię twoje: Jakub, lecz Israel będzie imię twoje”. I nazwał imię jego: Israel.

Imię

⁵⁸⁵wszetecznicą — tu w znaczeniu: kobiety, która nie ma nikogo, kto by ją chronił, zob. Raszi do 34:31. [przypis edytorski]

⁵⁸⁶Wstań, udaj się — «Ponieważ zwlekałeś w drodze [i nie wypełniłeś swego ślubowania], zostałeś ukarany tym, że spadło na ciebie to [zdarzenie] z twoją córką», zob. Raszi do 35:1. [przypis edytorski]

⁵⁸⁷Usuńcie bogi obce — pozbądźcie się bożków, które zrabowaliście w mieście Szechem i oczyścicie się z bałwochwalstwa, zob. Raszi do 35:2. [przypis edytorski]

⁵⁸⁸zakopał je — nie zostawił ich na ziemi, by nie przyczynić się do tego, że ktoś je znajdzie i ulegnie fałszywemu kultowi, zob. Radak do 35:4. [przypis edytorski]

⁵⁸⁹El Beit-El — hebr. אל בית אל (*El Beit El*): ‘Bóg [z/w] Beit El’, samo *Beit El* oznacza dosłownie ‘dom Boga’. Nazwę miejsca można odczytać następująco: «Bóg w Beit-El, czyli Ten który objawił Swoją Szechinę [Boską obecność] w Beit-El», zob. Raszi do 35:7. [przypis edytorski]

⁵⁹⁰Debora — «Skąd Debora w domu Jakuba? Stąd, że Riwiki obiecała Jakubowi: „poślę i zabiorę cię stamtąd” (Genesis 27:45) i posłała do niego Deborę do Paddan-Aram, by go stamtąd wezwać. I zmarła [Debora] w drodze [powrotnej]». Midrasz uczy, że tak naprawdę Jakub dowiedział się tam o śmierci matki, a Tora nie mówi wprost o śmierci Riwiki, gdyż fakt ten nie był nagłaśniany, by ludzie nie przeklinali jej jako matki Esawa, zob. Raszi do 35:8. [przypis edytorski]

⁵⁹¹raz jeszcze — «Po raz drugi w tym miejscu: raz gdy wyruszał w drogę i drugi raz gdy powracał», zob. Raszi do 35:9. [przypis edytorski]

⁵⁹²pobłogosławił go — mowa tu o błogosławieństwie wypowiedzanym jako pocieszenie dla żalobników, tzw. ברכת אוֹלֵלִים (*birkat auelim*), zob. Raszi do 35:9. [przypis edytorski]

⁵⁹³Imię twoje — Jakub — «Teraz ciągle nazywałeś się jeszcze Jakub, chociaż anioł Esawa nadał ci inne imię, on nie był posłany, by zmienić twoje imię [tylko aby cię o tym poinformować]. Ale od tej chwili będziesz się zwał Israel, nie Jakub, dlatego [napisane jest] „nazwał imię jego: Israel”. Wskazał także, że nadaje mu imię ‘Israel’ dodatkowo obok imienia ‘Jakub’, a używanie imienia ‘Jakub’ nie będzie mu zakazane», zob. Ramban do 35:10. [przypis edytorski]

I rzekł doń Bóg: „Jam Bóg Wszechpotężny⁵⁹⁴; rozpleniaj się i rozmnażaj; naród⁵⁹⁵ i zbór narodów⁵⁹⁶ powstanie z ciebie⁵⁹⁷, a królowie⁵⁹⁸ z bioder twoich wyjdą.

A ziemię, którą dałem Abrahamowi i Icchakowi, tobie ją oddam, i potomstwu twojemu po tobie oddam ziemię tę”.

I wzniósł się od niego Bóg, z miejsca, na którym mówił z nim.

I postawił Jakub pomnik⁵⁹⁹ na miejscu, na którym mówił z nim [Bóg], pomnik kamieniny; i wylał nań ofiarę płynną⁶⁰⁰, i polał go oliwą.

I nazwał Jakub imię miejsca, na którym mówił z nim Bóg: Beit-El.

I wyruszyli z Beit-El, a pozostała jeszcze przestrzeń ziemi, aby przybyć do Efraty, gdy urodziła Rachel; a miała ciężki poród.

A gdy ciężko rodziła, rzekła do niej położniczka: „Nie obawiaj się, gdyż i ten tobie synem!”

I stało się to, gdy uchodziła dusza jej, bo umierała; i nazwała imię jego: Ben-oni⁶⁰¹. Lecz ojciec jego nazwał go: Binjamin⁶⁰².

Imię

I umarła Rachel, i pochowaną została na drodze do Efraty, czyli Beit-Lechem.

I postawił Jakub pomnik⁶⁰³ na grobie jej; jest to pomnik grobu Racheli, po dziś dzień.

I wyruszył⁶⁰⁴ Israel, i rozbił namiot swój poza wieżą Eder⁶⁰⁵.

I stało się, gdy mieszkał Israel w owej krainie⁶⁰⁶, że poszedł Reuben, i obcował⁶⁰⁷ z Bilhą, nałożnicą ojca swojego. I usłyszał to Israel. — A synów Jakuba było dwunastu⁶⁰⁸:

Synowie Lei: pierworodny Jakuba — Reuben, i Szimon, i Lewi, i Jehuda, i Issachar, i Zebulun.

⁵⁹⁴*Bóg Wszechpotężny* — hebr. *El Szaddaj*: zob. komentarz do Genesis 17:1 i 28:3. Bóg mówi tu: «Ja mam moc błogosławienia, bo błogosławieństwa są Moje», zob. Raszi do 35:11. [przypis edytorski]

⁵⁹⁵*naród* — to odnosi się do Binjamina, który niebawem się urodzi, zob. Raszi do 35:11. [przypis edytorski]

⁵⁹⁶*zbór narodów* — to odnosi się do Efraima i Menasze, przyszyłych synów Josefa, zob. Raszi do 35:11. [przypis edytorski]

⁵⁹⁷*powstanie z ciebie* — «Wszyscy oni będą jednym szczególnym narodem [...] i będą „zbojem narodów”, gdyż staną się dwunastoma plemionami, wliczając w to i tego syna, który teraz ci się narodzi», zob. Radak do 35:11. [przypis edytorski]

⁵⁹⁸*królowie* — to odnosi się do Szaula i Iszboszeta, którzy byli z plemienia Binjamina, zob. Raszi do 35:11. [przypis edytorski]

⁵⁹⁹*pomnik* — hebr. *macewa*: ‘ustawiony pionowo kamień’. [przypis edytorski]

⁶⁰⁰*ofiarę płynną* — hebr. rdzeń *nasach*: ‘wylewać, ofiarować [płyn], odlewać, namaszczać’. Odnosi się to głównie do ofiary z wina. [przypis edytorski]

⁶⁰¹*Ben-oni* — «Syn mojej boleści», zob. Raszi do 35:18. [przypis edytorski]

⁶⁰²*Binjamin* — od hebr. *ben*: ‘syn’ i, *jamin*: ‘prawa strona’, czyli: ‘syn mojej prawicy’. [przypis edytorski]

⁶⁰³*pomnik* — hebr. *macewa*: ‘ustawiony pionowo kamień’. [przypis edytorski]

⁶⁰⁴*wyruszył* — «W drogę do domu swego ojca», zob. Radak do 35:21. [przypis edytorski]

⁶⁰⁵*wieżą Eder* — tłumaczone niekiedy jako nazwa własna: Migdal Eder. [przypis edytorski]

⁶⁰⁶*w owej krainie* — «Zanim jeszcze dotarł do Hebronu, do Icchaka, przydarzyły mu się wszystkie te [zgrzyzoty]», zob. Raszi do 35:22. [przypis edytorski]

⁶⁰⁷*obcował* — «Ponieważ naruszył łoże [Jakuba], Tora postrzega to tak, jak gdyby [Reuben] obcował [z Bilhą]. A dlaczego poburzył i zbezcześcił jego posłanie? Gdy zmarła Rachel, Jakub wziął swoje łożo, które stało zawsze w namiocie Racheli a nie w innych namiotach i przeniósł je do namiotu Bilhy [służącej Racheli]. Przyszedł Reuben i zaprotestował przeciw zniewadze swojej matki, powiedział: jeśli siostra mojej matki była jej rywalką, to teraz służąca siostry mojej matki ma być jej rywalką?! Dlatego naruszył [łożo Jakuba]», zob. Raszi do 35:22. [przypis edytorski]

⁶⁰⁸*dwunastu* — mędracy w Talmudzie (TB, *Szabat* 55b) objaśniają, że fakt, iż w tym miejscu pojawiają się słowa „synów Jakuba było dwunastu” uczy, że «wszyscy oni byli równie sprawiedliwi i Reuben nie popełnił żadnego grzechu», zob. Raszi do 35:22. «[Jakub] nie miał już więcej synów i przez resztę swoich lat powstrzymał się od obcowania z żonami, a zajął się służeniem Bogu», zob. Radak do 35:22. [przypis edytorski]

Synowie Racheli: Josef i Benjamin.

A synowie Bilhy, służebnicy Racheli: Dan i Naftali.

A synowie Zilpy, służebnicy Lei: Gad i Aszer. Ci są synowie Jakuba, którzy mu się urodzili w Paddan-Aram.

I przybył Jakub do Icchaka, ojca swojego, do Mamre, do Kirjat-Arba, to jest Hebron, gdzie przebywał Abraham i Icchak.

A były dni Icchaka sto osiemdziesiąt lat.

I skonał Icchak⁶⁰⁹ i umarł, i przyłączony został do ludu swojego, stary i syt dni. I pochowali go Esaw i Jakub, synowie jego.

ROZDZIAŁ XXXVI

A oto rodowód Esawa, czyli Edomu.

Esaw pojął był żony swoje spośród cór Kanaanu: Adę⁶¹⁰, córkę Elona, Chitejczyka i Oholibamę, córkę Any, córkę Cybeona, Chiwejczyka.

I Bosmatę⁶¹¹, córkę Iszmaela, siostrę Nebajota⁶¹².

I urodziła Ada Esawowi Elifaza, a Bosmat urodziła Reuela.

A Oholibama urodziła Jeusza, i Jalama i Koracha. Oto synowie Esawa, którzy mu się urodzili w ziemi Kanaan.

I zabrał Esaw żony swoje, i synów swoich, i córki swe, i wszystkich ludzi domu swego, i stada swoje, i całe swoje bydło, i cały swój majątek, który nabył w ziemi Kanaan, i udał się do ziemi ⁶¹³z dala od Jakuba, brata swojego.

Gdyż mienie ich było za wielkie, aby mogli mieszkać razem, i nie mogła ziemia ich pobytu pomieścić ich⁶¹⁴ z powodu stad ich.

I osiadł Esaw na górze Seir: Esaw, czyli Edom.

A oto rodowód Esawa, ojca Edomitów, na górze Seir.

Oto imiona synów Esawa: Elifaz, syn Ady, żony Esawa; Reuel, syn Bosmaty, żony Esawa.

I byli synowie Elifaza: Teman, Omar, Cefo, i Gatam i Kenaz.

⁶⁰⁹skonał Icchak — w Torze nie jest zachowana ścisła kolejność zapisu wydarzeń i sprzedanie Josefa miało miejsce dwanaście lat przed śmiercią Icchaka, zob. Raszi do 35:29. [przypis edytorski]

⁶¹⁰Adę — w wersecie Genesis 26:34 Tora podaje inne imiona żon Esawa: Jehudyta i Bosmata, ale komentatorzy identyfikują Adę jako Bosmatę, a Oholibamę jako Jehudytę, gdyż miały one po dwa imiona, zob. Raszi oraz Radak do 36:2. [przypis edytorski]

⁶¹¹Bosmatę — w wersecie Genesis 28:9 Tora podaje inne jej imię: Machalata, zob. Raszi do 36:3. [przypis edytorski]

⁶¹²siostrę Nebajota — «Jako że [to brat] wydał ją za mąż po śmierci Iszmaela, określana jest wedle imienia [brata a nie ojca]», zob. Raszi do 36:3. [przypis edytorski]

⁶¹³ziemi — «[Chciał] zamieszkać tam, gdzie znajdzie sobie miejsce», zob. Raszi do 36:6. «[Udał się] tam, gdzie przemieszczał okazjonalnie, zanim Jakub powrócił [od Labana]. Teraz gdy przybył Jakub, [Esaw] osiadł tam [...], ponieważ jego stada były bardzo liczne. Odczuwał przymus oddalenia się od [brata], wiedział bowiem z błogosławieństw, którymi ojciec obdarzył Jakuba, że ziemia Kanaan będzie należała do potomstwa Jakuba, ale że także i [Esaw] będzie miał swoją ziemię, gdyż ojciec pobłogosławił go: „z żyzności ziemi będzie siedlisko twoje” (Genesis 27:39) czyli że [posiadzie jakąś] urodzajną ziemię», zob. Radak do 36:6. [przypis edytorski]

⁶¹⁴pomieścić ich — midrasz uczy, że Esaw oddalił się, gdyż wstyd mu było, że sprzedał pierworództwo, zob. Raszi do 36:7. [przypis edytorski]

A Timna ⁶¹⁵była nałożnicą Elifaza, i urodziła Elifazowi Amaleka⁶¹⁶. Oto synowie Ady, żony Esawa.

A oto synowie Reuela: Nachat i Zerach, Szamma i Mizza. Ci byli synowie Bosmaty, żony Esawa.

A oto synowie Oholibamy, córki Any, córki Cybeona, żony Esawa: urodziła ona Esawowi Jeusza, i Jalama i Koracha.

Oto książęta ⁶¹⁷synów Esawa: synowie Elifaza, pierworodnego Esawa: książę Teman, książę Omar, książę Cefo, książę Kenaz.

Książę Korach, książę Gatam, książę Amalek. Oto książęta z Elifaza na ziemi Edomitów; oto synowie Ady.

A oto synowie Reuela, syna Esawa: książę Nachat, książę Zerach, książę Szamma, książę Mizza. Oto są książęta z Reuela na ziemi Edomitów: oto synowie Bosmaty, żony Esawa.

A oto synowie Oholibamy, żony Esawa: książę Jeusz, książę Jalam, książę Korach. Oto książęta z Oholibamy, córki Any, żony Esawa.

Oto synowie Esawa, i oto książęta ich, mianowicie Edomitów.

Oto synowie Seira, Chorejczyka, zamieszkali w tym kraju⁶¹⁸: Lotan i Szobal, i Cybeon i Ana.

I Diszon, i Ecer i Diszan. Oto książęta Chorejczyków, synów Seira, na ziemi Edomitów.

A byli synowie Lotana: Chori i Hemam, a siostrą, Lotana: Timna.

A oto synowie Szobala: Alwan, i Manachat, i Ebal, Szefo, i Onam.

A oto synowie Cybeona: Aja i Ana. Tenże to Ana, który odkrył gorące źródła⁶¹⁹ w pustyni, pasąc osły Cybeona, ojca swojego.

A oto dzieci Any: Diszon i Oholibama, córka Any.

A oto synowie Diszona: Chemdan, i Eszban, i Itran i Cheran.

Oto synowie Ecera: Bilhan i Zaawan i Akan.

Oto synowie Diszana: Uc i Aran.

Oto książęta Chorejczyków: książę Lotan, książę Szobal, książę Cybeon, książę Ana.

Książę Diszon, książę Ecer, książę Diszan. Oto książęta Chorejczyków, według księstw ich w ziemi Seir.

A oto królowie, którzy panowali na ziemi Edom, zanim panował król nad synami Izraela.

⁶¹⁵Timna — «To [napisane jest] dla podkreślenia jak poważany był Abraham i jak bardzo ludzie pragnęli dołączyć do jego potomków. Timna była córką dostojników (zob. Genesis 36:22) [...]. Powiedziała [do Elifaza]: nie zasługuję, by cię poślubić, obym chociaż była twoją nałożnicą!». Wedle midrasza była ona córką Elifaza. Elifaz popełnił cudzołóstwo z żoną Seira, z tego związku urodziła się Timna, którą następnie Elifaz wziął sobie na nałożnicę, zob. Raszi do 36:12. [przypis edytorski]

⁶¹⁶Amaleka — Amalek i ród Amalekitów stanie się potem wiecznym wrogiem Izraela, zob. Exodus 17:16 i Deut. 25:19. [przypis edytorski]

⁶¹⁷książęta — hebr. אלוף (aluf): 'przywódca/ naczelnik klanu, dowódca'. [przypis edytorski]

⁶¹⁸zamieszkali w tym kraju — «Zamieszkawali [ten kraj] zanim jeszcze przybył tam Esaw», zob. Raszi do 36:20. [przypis edytorski]

⁶¹⁹gorące źródła — hebr. באַעמִים (ba'emim): słowo o niepewnym znaczeniu. Talmud (TB, Pesachim 54a) odczytuje to jako 'muly', «skrzyżował osła z kłaczą, a ta urodziła muła», zob. Raszi do 36:24. [przypis edytorski]

I panował w Edomie: Bela, syn Beora; a nazwa miasta jego: Dinhaba.

I umarł Bela, a panował zamiast niego Jobab, syn Zeracha, z Bocra.

I umarł Jobab, a panował zamiast niego Chuszam, z ziemi Temanitów.

I umarł Chuszam, a panował zamiast niego Hadad, syn Bedada, który poraził Midjanitów na błoniach Moabu; a nazwa miasta jego Awit.

I umarł Hadad, a panował zamiast niego Samla z Masreka.

I umarł Samla, a panował zamiast niego Szaul z Rechobot, co nad strumieniem⁶²⁰.

I umarł Szaul, a panował zamiast niego Baal-Chanan, syn Achbora.

I umarł Baal-Chanan, syn Achbora, a panował zamiast niego Hadar; a nazwa miasta jego: Pau; a imię żony jego: Mehetabel, córka Matredy, córka Mei-Zahaba⁶²¹.

A oto imiona książąt Esawa⁶²² podług plemion ich, podług miejscowości ich, podług nazw ich: książę Timna, książę Alwa, książę Jetet;

Książę Oholibama⁶²³, książę Ela, książę Pinon;

Książę Kenaz, książę Teman, książę Mibcar;

Książę Magdiel, książę Iram. Oto książęta Edomu podług siedzib ich, w ziemi dziedzictwa ich. Oto Esaw, ojciec Edomitów.

ROZDZIAŁ XXXVII

I osiadł⁶²⁴ Jakub w ziemi pobytu ojca swojego, w ziemi Kanaan.

Oto [rodzinne] dzieje Jakuba. Josef⁶²⁵ w wieku siedemnastu lat był wraz z bracią swoją pasterzem trzód — on, młodzieniec⁶²⁶ — z synami Bilhy⁶²⁷ i Zilpy, żon ojca swojego. I donosił Josef oszczerstwa ich złośliwe⁶²⁸ ojcu ich.

⁶²⁰*Rechobot, co nad strumieniem* — tłumaczone niekiedy jako nazwa własna: Rechowot Hanahar. [przypis edytorski]

⁶²¹*Mei-Zahaba* — hebr. מֵי זָהָב (*mei zabaw*) dosł. 'złote wody'. «Był tak bogaczem, że złoto nie miało już w jego oczach żadnej wartości», zob. Raszi do 36:39. [przypis edytorski]

⁶²²*książąt Esawa* — «To są imiona książąt [czyli przywódców klanów] Esawa, którzy zostali przywódcami po tym jak skończyło się królestwo Edomu», zob. Radak do 36:40. [przypis edytorski]

⁶²³*Oholibama* — tu jest to imię męskie, zob. Radak do 36:41. [przypis edytorski]

⁶²⁴*osiadł* — «Jakub pragnął osiąść [wreszcie] w spokoju, a spadły na niego zmartwienia związane z Josefem. Gdy sprawiedliwi chcą zaznać spokoju, Bóg mówi: czyż nie dość sprawiedliwym tego, co jest przygotowane dla nich w Przyszłym Świecie, że chcą sobie pożyczyć spokojne także i na tym świecie?», zob. Raszi do 37:2. [przypis edytorski]

⁶²⁵*Josef* — midrasz uczy, że można odczytać te słowa jako 'dzieje Jakuba [to] Josef'. Ponieważ Jakub podjął się pracy u Labana w nagrodę wyłącznie za Rachel, matkę Josefa, a inni synowie narodzili mu się w wyniku odwrotnego planu Labana. Ponadto życiorys Jakuba i Josefa wykazuje wiele podobieństw, zob. Raszi do 37:2. [przypis edytorski]

⁶²⁶*młodzieniec* — «Josef postępował w młodzieńczy sposób: poprawiał włosy, upiększał oczy, aby wyglądać bardziej urodziwie», zob. Raszi do 37:2. [przypis edytorski]

⁶²⁷*synami Bilhy* — «Zwykł przebywać z synami Bilhy, ponieważ [inni] bracia nimi gardzili [jako synami służącej], on zaś się z nimi bratał», zob. Raszi do 37:2. [przypis edytorski]

⁶²⁸*oszczerstwa ich złośliwe* — «Donosił ojcu o wszelkich nikkemnościach, jakie dostrzegł u swoich braci, synów Lei: że jedli mięso odcięte z żyjącego zwierzęcia, że poniżali synów służących [Bilhy i Zilpy], nazywając ich niewolnikami, i że podejrzani są o rozwiązłość. I za trzy [te oskarżenia] został pokarany [podobnymi sprawami]». Gdy bracia go sprzedali, zarżnęli koźlą, choć nie zjedli jego mięsa żywcem (Genesis 37:31). Mówił, że nazywają braci niewolnikami: za to sam został sprzedany na niewolnika. Podejrzewał ich o rozwiązłość, tymczasem żona jego pana rzuciła na niego takie oskarżenie (Genesis 39:14), zob. Raszi do 37:2. [przypis edytorski]

A Israel miłował Josefa nad wszystkich synów swoich, gdyż synem starości⁶²⁹ jego był; i sprawił mu płaszcz strojny⁶³⁰.

A widząc bracia jego, iż go miłował ojciec ich nad wszystkich braci jego, — znieawidzili go, i nie mogli mówić z nim uprzejmie⁶³¹.

I śnił się Josefowi sen, i opowiedział braciom swoim; — i znieawidzili go jeszcze bardziej.

Sen, Proroctwo

Rzekł bowiem do nich: „Posłuchajcież sen ten, który mi się przyśnił.

Oto wiążemy snopy wśród pola; a oto powstał snop mój, i stanął; a oto otoczyły go snopy wasze, i kłaniały się snopowi mojemu”.

I rzekli mu bracia jego: „Alboż jako król królować chcesz nad nami? Alboż jako władca władać chcesz nami?” — I zaczęli go jeszcze bardziej nienawidzić za sny jego, i za słowa jego⁶³².

I śnił mu się jeszcze sen inny, i opowiedział go braciom swoim, i rzekł: „Oto przyśnił mi się znowu sen; a oto słońce i księżyc i jedenaście gwiazd kłaniają mi się”.

I opowiedział to i ojcu swojemu, jak i braciom swoim; i zgromił go ojciec jego, i rzekł doń: „Cóż to za sen, co ci się przyśnił? Czyliż mamy przyjść⁶³³ ja, i matka twoja, i bracia twoi, aby ci się pokłonić ku ziemi?

I palali przeciwko niemu bracia jego; a ojciec jego pomiarkował sobie⁶³⁴ tę rzecz.

I poszli bracia jego pasać⁶³⁵ trzodę ojca swego w Szechem.

I rzekł Israel do Josefa: „Wszak bracia twoi pasą w Szechem; idź, a posłę cię do nich”. I odpowiedział mu: „Oto jestem!⁶³⁶”

I rzekł doń: „Idźże, wywiedz się o powodzeniu braci twoich, i powodzeniu trzody, i przynieś mi wiadomość”. I wysłał go z doliny Hebronu; i przybył do Szechem⁶³⁷.

⁶²⁹synem starości — hebr. בן זקונים (*ben zkunim*): ‘syn starości’, w znaczeniu ‘syn który urodził mu się na starość’, ale słowo זקן (*zaken*): ‘starzec’, może być też rozumiane jako ‘mędrzec’ czyli ‘syn mądrości, mądry syn’: «wszystko, czego [Jakub] nauczył się od Szema i Ebera: przekazał [Josefowi]», zob. Raszi do 37:3. [przypis edytorski]

⁶³⁰płaszcz strojny — hebr. כֶּתֶנֶת פַּסִּים (*ketonet pasim*). Była to: szata z delikatnej wełny, zob. Raszi do 37:3; szata haftowana lub sięgająca aż do dłoni, zob. Ibn Ezra do 37:3; szata wykonana z różnokolorowych pasów, zob. Radak do 37:3. [przypis edytorski]

⁶³¹mówić z nim uprzejmie — «Z tego niepochlebnego [stwierdzenia] można się jednak dowiedzieć czegoś chwalebego o nich: że nie mówili [obłudnie], mając co innego w sercach a co innego na ustach», zob. Raszi do 37:4. [przypis edytorski]

⁶³²za słowa jego — «Za owe oszczerstwa, które donosił ich ojcu», zob. Raszi do 37:8. [przypis edytorski]

⁶³³Czyliż mamy przyjść — «[Jakub powiedział]: czyż twoja matka nie zmarła dawno temu?! Nie wiedział bowiem, że sen odnosi się do Bilhy, która wychowała [Josefa] jak matka [...]. Jakub chciał zbagatelizować sprawę w oczach pozostałych synów, aby nie byli zazdrośni o [Josefa], dlatego powiedział „czyliż mamy przyjść...?” w znaczeniu: tak jak jest to niemożliwe w przypadku twojej matki, tak i cała reszta [snu] jest nonsensem», zob. Raszi do 37:10. [przypis edytorski]

⁶³⁴pomiarkował sobie — hebr. שָׁמַר (*szamar*): ‘pilnować, strzec’. «[Jakub] czekał i wypatrywał [czasu], kiedy się to wydarzy», zob. Raszi do 37:11. [przypis edytorski]

⁶³⁵pasac — «[Bracia] poszli tam dla pofolgowania sobie, aby oddalić się od ojca dla własnych przyjemności: by jeść i pić, i robić w Szechem co im się podoba. Nie obawiali się ludzi z Szechem, po tym jak pozabijali ich mężczyźni i obrabowali miasto, ufali też w Bożą [opiekę], zaś ludzie tej krainy czuli przed nimi postrach», zob. Radak do 37:12. [przypis edytorski]

⁶³⁶Oto jestem! — hebr. הִנְנִי (*hineni*) dosł. ‘oto ja’. «Wyrażenie oznaczające pokorę i gorliwość. [Josef] śpieszył wykonać nakaz ojca, mimo, iż wiedział, że bracia go nienawidzą», zob. Raszi do 37:13. [przypis edytorski]

⁶³⁷Szechem — «I nie znalazł tam [braci]», zob. Raszbam do 37:14. «[Szechem] to miejsce przeznaczone na nieszczęścia: tam splamili się bracia [sprzedając Josefa], tam zgwałcono Dinę, tam podzielone zostało królestwo Domu Dawida», zob. Raszi do 37:14. [przypis edytorski]

I spotkał go ktoś⁶³⁸, gdy błakał się po polu; i zapytał się go ów człowiek mówiąc: „Czego szukasz?”

I rzekł: „Braci moich szukam; powiedźcie mi gdzie oni pasą?”

I odpowiedział ów człowiek: „Wyruszyli stąd; a słyszałem ich mówiących: pójdźmy do Dotan”. I poszedł Josef za braćmi swoimi, i spotkał ich w Dotanie.

I spostrzegli go z daleka; zanim zaś zbliżył się do nich, uknuli przeciw niemu, aby go zabić.

I rzekli jeden do drugiego: „Oto snowidz ów idzie!”

A teraz pójdźmy, a zabijmy go, — wrzućmy go w jaki dół, a powiemy: zwierz dziki pożarł go; i zobaczymy, co się stanie ze snów jego⁶³⁹!”

I usłyszał to Reuben, i ocalił go z ręki ich, i rzekł: „Nie zabijajmy go!”

I rzekł do nich Reuben: „Nie rozlewajcie krwi; wrzucie go do dołu owego, co na pustyni, a ręki nie podnieście nań!” Aby ocalić go⁶⁴⁰ z ręki ich, aby go zwrócić ojcu swemu.

I stało się, gdy przyszedł Josef do braci swoich, że ściągnęli z Josefa płaszcz jego, płaszcz strojny⁶⁴¹, co na nim był.

I wzięli go, i wrzucili do dołu; a dół ten był próżny: nie było w nim wody⁶⁴².

I zasiedli jeść chleb, — i podnieśli oczy swoje i spostrzegli, a oto — karawana Izmaelitów przybywa z Gilead; a wielbłądy ich niosły⁶⁴³ korzenie⁶⁴⁴, i balsam⁶⁴⁵ i lotus⁶⁴⁶; a szły, aby sprowadzić to do Micraim.

I rzekł Jehuda do braci swoich: „Jakaż korzyść, że zabijemy brata naszego, a zataimy krew jego?”

Pójdźcie, a sprzedajmy go Izmaelitom, a ręka nasza niech nie będzie na nim; gdyż bratem naszym, ciałem naszym on!” I usłuchali bracia jego.

⁶³⁸ *ktoś* — midrasz uczy, że był to [anioł] Gabriel, zob. Raszi do 37:15. [przypis edytorski]

⁶³⁹ *co się stanie ze snów jego* — wedle midrasza w dialog wplecione zostały słowa z Nieba: «bracia powiedzieli „zabijmy go”, a Tora kończy słowami: „zobaczymy co się stanie ze snów jego”, w znaczeniu: zobaczymy czyż słowa się spełnią: wasze czy Boże», zob. Raszi do 37:20. [przypis edytorski]

⁶⁴⁰ *Aby ocalić go* — «Tora zaświadcza, że Reuben powiedział to wyłącznie po to, by ocalić [Josefa. I planował], że przyjdzie tam, by wyciągnąć go z dołu. [Reuben] pomyślał: ja jestem pierworodny i najstarszy spośród nich, jeśli będą kogoś winić [za nieszczęście] to mnie», zob. Raszi do 37:22. [przypis edytorski]

⁶⁴¹ *płaszcz jego, płaszcz strojny* — „Płaszcz jego” odnosi się do jego odzienia. „Płaszcz strojny” odnosi się do owego ozdobnego płaszcza, który sprawił mu ojciec, dodatkowo ponad to, co dał innym synom, zob. Raszi do 37:23. [przypis edytorski]

⁶⁴² *nie było w nim wody* — «Czyż z tego, że jest powiedziane, że dół był próżny, nie jest oczywiste, że nie było w nim wody? Co zatem znaczą słowa, że nie było w nim wody? Wody w nim nie było, ale były w nim węże i skorpiony», zob. Raszi do 37:24. [przypis edytorski]

⁶⁴³ *wielbłądy ich niosły* — «Dlaczego Tora oznajmia, co zawierał ładunek? Aby pouczyć o nagrodzie dla sprawiedliwych, gdyż zazwyczaj Arabowie wiozą naftę i smołę, które mają nieprzyjemną woń, ale w tym [przypadku] zdarzyło się, że wielki pachnidła, aby nie dręczył [Josefa] przykry zapach», zob. Raszi do 37:25. [przypis edytorski]

⁶⁴⁴ *korzenie* — hebr. קורנית (*nechot*): ‘przyprawy [korzenne]’. Ogólna nazwa na mieszankę różnych przypraw lub rodzaj aromatycznej żywicy, zob. Raszi do 37:25. [przypis edytorski]

⁶⁴⁵ *balsam* — hebr. בַּסְמָן (*crit*): ‘balsam’. Żywica kapiąca z drzew balsamicznych, jeden ze składników kadzidla świątynnego, zob. Raszi do 37:25. [przypis edytorski]

⁶⁴⁶ *lotus* — hebr. לוטוס (*lot*): ‘mirra, ladanum (lub labdanum)’. Brązowa żywica z krzewów z rodzaju cistus. [przypis edytorski]

A gdy przechodzili mężowie Midjanicy⁶⁴⁷, kupcy, wyciągnęli ⁶⁴⁸i wyjęli Josefa z dołu, i sprzedali Josefa Izmaelitom za dwadzieścia srebrników⁶⁴⁹; a ci sprowadzili Josefa do Micraim.

Reuben zaś wrócił⁶⁵⁰ do dołu, a oto nie było już Josefa w dole! I rozdarł szaty swoje.

I wrócił do braci swoich, i rzekł: „Chłopca nie ma! A ja, gdzież się schronię⁶⁵¹?”

I wzięli płaszcz Josefa, i zarznęli koźlę⁶⁵², i umoczyli płaszcz we krwi.

I posłali⁶⁵³ płaszcz strojny, — zanieśli ojcu swojemu i rzekli: „Tośmy znaleźli; rozpoznajże⁶⁵⁴, czy to płaszcz syna twojego, czy nie”.

A on poznał go, i rzekł: „To płaszcz syna mojego! Zwierz dziki⁶⁵⁵ pożarł go! Rozszarpany, rozszarpany Josef!”

I rozdarł Jakub szaty swoje, i włożył wór na biodra swoje, i oplakiwał syna swego przez długi czas⁶⁵⁶.

I powstali wszyscy synowie jego, i wszystkie córki jego⁶⁵⁷, aby go pocieszyć; ale nie dał się pocieszyć, i rzekł: „Tak już zstąpię za synem moim w żalobie do grobu!” I oplakiwał go ojciec jego⁶⁵⁸.

A Midjanici sprzedali go w Micraim Potifarowi, dworzaninowi⁶⁵⁹ Faraona, naczelnikowi straży przybocznej⁶⁶⁰.

⁶⁴⁷Midjanicy — «Była to inna karawana. Tekst wskazuje, że [Josef] był odsprzedawany kilka razy», zob. Raszi do 37:28. [przypis edytorski]

⁶⁴⁸wyciągnęli — «Bracia wyciągnęli [Josefa] z dołu i sprzedali go Izmaelitom, Izmaelici Midjanitom, a Midjanici do Micraim [Egiptu]», zob. Raszi do 37:28. [przypis edytorski]

⁶⁴⁹dwadzieścia srebrników — «Czemu tak urodziwy mężczyzna jak Josef był sprzedany za tak niską cenę? Ponieważ twarz Josefa straciła blask z lęku przed węzami [i skorpionami] w tym dole i nie mogli go sprzedać drożej. Każdy z braci wziął dwa srebrniki jako swoją część, żeby kupić sobie buty, por. Amos 2:6», zob. Chizkuni do 37:28. [przypis edytorski]

⁶⁵⁰wrócił — «[Reuben] nie był obecny, gdy sprzedawali Josefa, ponieważ był to dzień, gdy na niego przypadła kolej, by udać się do ojca i posługiwać mu», zob. Raszi do 37:29. [przypis edytorski]

⁶⁵¹gdzież się schronię — w znaczeniu: «dokąd ucieknę przed boleścią ojca?», zob. Raszi do 37:30. [przypis edytorski]

⁶⁵²koźlę — «[Krew] koźlęcia jest podobna do ludzkiej», zob. Raszi do 37:31. [przypis edytorski]

⁶⁵³posłali — «Kilku z braci udało się z tym posłaniem [...] i zrobili [na płaszczu] nacięcia na podobieństwo [ślądów] zwierzęcych zębów», zob. Radak do 37:32. [przypis edytorski]

⁶⁵⁴rozpoznajże — hebr. בָּקֵר נָא (*baker na*): ‘rozpoznajże’. To samo wyrażenie pojawia się w historii Jehudy i Tamar (Genesis 38:25), gdy Jehuda musiał przyznać, że to z nim Tamar jest w ciąży. «Powiedział Bóg do Jehudy: ty powiedziałeś do twojego ojca ‘rozpoznajże’, przysięgam, że i ty usłyszysz swoje ‘rozpoznajże’», zob. Radak do 37:32. [przypis edytorski]

⁶⁵⁵Zwierz dziki — «Był to przeblysk prorocтва, bo w końcu żona Potifara zaatakowała [Josefa]. Dlaczego Bóg nie wyjawiał [Jakubowi, że Josef żyje]? Ponieważ bracia nałożyli klątwę na każdego, który by to wyjawiał i uczynili także Boga stroną tego zobowiązania. Ale Icchak wiedział, że [Josef] żyje, lecz pomyślał: jakże ja mam to ujawnić, skoro sam Bóg nie chce tego wyjawiać?», zob. Raszi do 37:33. [przypis edytorski]

⁶⁵⁶długi czas — «Dwadzieścia dwa lata», zob. Raszi do 37:34. [przypis edytorski]

⁶⁵⁷córki jego — mowa tu o synowych Jakuba, zob. Raszi do 37:35. [przypis edytorski]

⁶⁵⁸ojciec jego — «To odnosi się do Icchaka, który płakał nad cierpieniem Jakuba, ale sam nie był w żalobie, gdyż wiedział, że [Josef] żyje», zob. Raszi do 37:35. [przypis edytorski]

⁶⁵⁹dworzaninowi — hebr. שָׂרֵי (saris) oznacza zarówno ‘dworzanin’ jak i ‘eunuch’. [przypis edytorski]

⁶⁶⁰straży przybocznej — hebr. רֵצֵחַ (retach) oznacza zarówno ‘zabić, zarżnąć’ jak i ‘gotować’. Targum Onlekos tłumaczy to jako ‘naczelnik kat’, zob. Ibn Ezra i Radak do 37:36. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XXXVIII

I stało się onego czasu, iż odszedł Jehuda od braci swoich, i zaszedł⁶⁶¹ do pewnego Adulamity, imieniem Chira⁶⁶².

I ujrzał tam Jehuda córkę pewnego Kanaanejczyka imieniem Szua⁶⁶³; i pojął ją, i poszedł do niej,

I poczęła, i urodziła syna; i nazwał imię jego: Er.

I poczęła znowu, i urodziła syna; i nazwała⁶⁶⁴ imię jego: Onan.

I nadto jeszcze urodziła syna, i nazwała imię jego: Szela. [Jehuda] zaś był w Kezybie, gdy go urodziła.

I wziął Jehuda żonę Erowi, pierworodnemu swojemu, imieniem Tamar.

A był Er, pierworodny Jehudy, zły⁶⁶⁵ w oczach Wiekuistego, i uśmiercił go Wiekuisty.

Tedy rzekł Jehuda do Onana: „Idź do żony brata twojego, a spowinować się⁶⁶⁶ z nią, i ustanów potomstwo bratu twojemu”.

Lecz wiedział Onan, iż nie jego będzie to potomstwo; i bywało, ile razy wchodził do żony brata swojego, marnował [nasienie] na ziemię, aby nie dać potomstwa bratu swojemu.

I złem było w oczach Wiekuistego, to co czynił; i uśmiercił go także⁶⁶⁷.

I rzekł Jehuda do Tamary, synowej swojej: „Pozostań wdową w domu ojca twojego, aż podrośnie Szela, syn mój”; bo myślał: może umarłby i on, jak bracia jego. I poszła Tamar, i zamieszkała w domu ojca swego.

I upłynęło wiele dni, i umarła córka Szuego, żona Jehudy. A pocieszywszy się Jehuda, poszedł do postrzygaczy owiec swoich, on i Chira, przyjaciel jego, Adulamita — do Timny.

I doniesiono Tamarze, mówiąc: „Oto teść twój udaje się do Timny, aby strzyc owce swoje”.

I zdjęła szaty wdowieństwa swego z siebie, i okryła się zasłoną, a otuliwszy się⁶⁶⁸ siadła u wrót Enaimu⁶⁶⁹, co na drodze do Timny; widziała bowiem, że wyrósł Szela, a ona nie oddana mu za żonę.

⁶⁶¹zaszedł — hebr. rdzeń נָסָה (*nata*): ‘rociągnąć, pochylić, skłonić ku, skręcić ku czemuś, rozpostrzeć [namiot]’. Tu w znaczeniu: «odwrócił się od swoich braci [...], bracia pozbawili go jego przywódczej pozycji, gdy ujrzeli cierpienie swego ojca. Powiedzieli: ty nam powiedziałaś, żebyśmy sprzedali [Josefa], gdybyś kazał nam go zwrócić też byśmy cię posłuchali!», zob. Raszi do 38:1. [przypis edytorski]

⁶⁶²Chira — i zostali współnikami w interesach, zob. Raszi do 38:1. [przypis edytorski]

⁶⁶³Szua — imię kobiety nie jest podane, a tylko imię jej ojca, zaś Kanaanejczyk oznacz tu: kupiec, zob. Radak do 38:2. [przypis edytorski]

⁶⁶⁴nazwała — «Pierwszemu synowi imię nadał Jehuda, drugiego nazwała żona [Jehudy]», zob. Radak do 38:3. [przypis edytorski]

⁶⁶⁵zły — «[Popelniał] taki sam zły [czyn] jak Onan (Genesis 38:10), marnując swoje nasienie [...]. Dlaczego tak robił? Aby [Tamar] nie zaszła w ciążę i nie straciła swej urody», zob. Raszi do 38:7. [przypis edytorski]

⁶⁶⁶spowinować się — hebr. rdzeń נָסָה (*jawam*) odnosi się do tzw. *jibumu* czyli małżeństwa lewirackiego (lewiratu): jeśli mężczyzna umierał bezdzietnie, jego brat miał obowiązek poślubić wdowę po nim, a dziecko spłodzone z tego związku było uważane za spadkobiercę zmarłego brata. Z tego obowiązku można zostać zwolnionym przeprowadzając ceremonię zwaną *chalic*. Podstawowe szczegóły tego prawa podane są w Deut. 25:5-10. [przypis edytorski]

⁶⁶⁷także — ze słowa „także” mędrcy wyciągają wniosek, że obaj bracia zmarli z powodu tego samego grzechu, zob. Raszi do 38:7 i Radak do 38:10. [przypis edytorski]

⁶⁶⁸otuliwszy się — «Zasłoniła twarz, aby [Jehuda] jej nie rozpoznał», zob. Raszi do 38:14. [przypis edytorski]

⁶⁶⁹wrót Enaimu — hebr. פֶּתַח עֵינַיִם (*petach einajim*) dosł. ‘otwarcie oczu’. «Na rozstajach, na drodze do Timny», zob. Raszi do 38:14. [przypis edytorski]

I ujrzał ją Jehuda, i poczytał ją za nierządnicę, gdyż zakryła była twarz swoją⁶⁷⁰.

I zwrócił się ku niej ku drodze, i rzekł: „Pozwólże, pójdę do ciebie!” Gdyż nie wiedział, że to synowa jego. I rzekła: „Co mi dasz, jeżeli pójdziesz do mnie?”

I rzekł: „Poślę ci kozłátko z trzody”. I rzekła: „Czy dasz zastaw, aż przyślesz?”

I rzekł: „Jakiż zastaw ci mam dać?” I odpowiedziała: „Pieczęć twoją, sznur twój⁶⁷¹, i laskę, co w ręku twoim”. I dał jej, i poszedł do niej; i poczęła z niego.

I wstała i odeszła; a zdjawszy zasłonę swoją z siebie, włożyła szaty wdowieństwa swojego.

Jehuda zaś posłał kozłátko przez przyjaciela swego Adulamitę, aby odebrać zastaw z ręki kobiety; ale nie znalazł jej.

I pytał się ludzi miejscowości tej, mówiąc: „Gdzież ta wszetecznic⁶⁷², co była w Enaim na drodze?” I rzekli: „Nie było tu wszetecznicy”.

I wrócił do Jehudy i rzekł: „Nie znalazłem jej, a także ludzie miejscowi mówili: Nie było tu wszetecznicy”.

I rzekł Jehuda: „Niechaj zatrzyma sobie, abyśmy tylko nie stali się pośmiewiskiem⁶⁷³! Otom posyłał to kozłátko⁶⁷⁴, a tyś nie znalazł jej!”

A gdy upłynęło około trzech miesięcy, doniesiono Jehudzie mówiąc: „Dopuszcila się nierządu Tamar, synowa twoja, a już oto brzemienna z nierządu”. I rzekł Jehuda: „Wyprowadźcie ją, a niech będzie spalona!”

Lecz gdy wyprowadzono ją, posłała do teścia swojego⁶⁷⁵, by mu powiedzieć: „Od męża, do którego to należy, brzemienna jestem”. I rzekła: „Rozpoznajże czyja ta pieczęć, i te sznury, i ta laska?”

I poznał Jehuda i rzekł: „Sprawiedliwsza ona ode mnie⁶⁷⁶, ponieważ nie oddałem jej Szeli, synowi mojemu”. I nie przestawał⁶⁷⁷ z nią więcej.

I okazało się w czasie porodu jej, a oto — bliźnięta w jej łonie.

A gdy rodziła, wysunął [jeden] rękę; i wzięła położniczką, i uwiązała u ręki jego nic purpurową, mówiąc: „Ten wyszedł pierwszy!”

Lecz gdy wciągnął rękę swoją, a oto wyszedł brat jego, i rzekła: „Cóż to, przełamałeś sobie

Imię

⁶⁷⁰zakryła była twarz swoją — przez co nie mógł jej rozpoznać. Opowieść talmudyczna (TB, *Sota* 10b) podaje, że «gdy [Tamar] była jeszcze w domu swojego teścia, zachowywała się z taką skromnością, że nie podejrzewał, iż mogłaby to być ona», zob. Raszi do 38:15. [przypis edytorski]

⁶⁷¹Pieczęć twoją, sznur twój — «Sygnet, którym pieczętujesz [rzeczy] i płaszcz, którym się okrywasz», zob. Raszi do 38:18. [przypis edytorski]

⁶⁷²wszetecznic⁶⁷² — hebr. קדשה (*kedesza*) dosł. ‘poświęcona’. «Poświęcona temu i gotowa do nierządu», zob. Raszi do 38:21. [przypis edytorski]

⁶⁷³pośmiewiskiem — «Jeśli będziesz jej dalej szukał, sprawa nabierze rozgłosu i będzie wstyd», zob. Raszi do 38:23. [przypis edytorski]

⁶⁷⁴Otom posyłał to kozłátko — «Ponieważ kozłęciami Jehuda oszukiwał swego ojca, zanurzając szatę Josefa w [koźlącej] krwi (Genesis 37:31-32), on także został oszukany przy użyciu kozłęcia», zob. Raszi do 38:23. [przypis edytorski]

⁶⁷⁵posłała do teścia swojego — «[Tamar] nie chciała go publicznie zawstydząć mówiąc: z tobą jestem w ciąży, lecz rzekła: „od męża, do którego to należy...”. Pomyślała: jeśli się przyzna, to dobrowolnie, a jeśli nie, to lepiej żebym została spalona, ale nie zawstydziła go publicznie. Stąd [mędrcy talmudyczni] uczą (TB, *Sota* 10b): lepiej człowiekowi rzucić się do płonącego pieca niż zawstydzić publicznie drugiego człowieka», zob. Raszi do 38:25. Zob. Także komentarz do Genesis 37:32. [przypis edytorski]

⁶⁷⁶ode mnie — Jehuda przyznał: „ode mnie” jest brzemienna, zob. Raszi do 38:26. [przypis edytorski]

⁶⁷⁷przestawał — hebr. רדען (*jada*): ‘znać, poznać, wiedzieć’ tu użyty jako eufemizm na cielesne zbliżenie (por. Genesis 4:1). «Wedle jednych opinii: nie obcował z nią więcej, a wedle innych: nie zaprzestał», zob. Raszi do 38:26. [przypis edytorski]

ten przełom?” I nazwano imię jego: Perc⁶⁷⁸.

A następnie wyszedł brat jego, na którego rękę była nić purpurowa. I nazwano imię jego: Zerach⁶⁷⁹.

ROZDZIAŁ XXXIX

Josef zaś sprowadzony został do Micraim; i kupił go Potifar, dworzanin⁶⁸⁰ Faraona, naczelnik przyboocznej straży, Micrejczyk, od Izmaelitów, którzy sprowadzili go tam.

I był Wiekuisty z Josefem, a był mężem, któremu się szczęściło; i zostawał w domu pana swojego, Micrejczyka.

A widząc pan jego, że Wiekuisty z nim, i że wszystkiemu, co czyni, Wiekuisty szczęści w rękę jego;

Znalazł wtedy Josef łaskę w oczach jego, i służył mu. I ustanowił go nad domem swoim, a wszystko, co posiadał, oddał w rękę jego.

I było od czasu, gdy go ustanowił nad domem swoim i nad wszystkim, co posiadał, błogosławił Wiekuisty domowi Micrejczyka z powodu Josefa, i było błogosławieństwo Wiekuistego nad wszystkim, co posiadał w domu i na polu⁶⁸¹.

I zostawił wszystko, co posiadał, w rękę Josefa, i nie troszczył się przy nim o nic, z wyjątkiem chleba⁶⁸², który pożywał. A był Josef pięknej postaci⁶⁸³, i pięknego wejrzenia.

I stało się po zdarzeniach tych, iż zwróciła żona pana jego oczy swe na Josefa, i rzekła: „Połóż się ze mną!”

Ale on wzbraniał się, i rzekł do żony pana swojego: „Oto pan mój nie troszczy się przy mnie o nic, co w domu, a wszystko, co posiada, oddał w rękę moje.

Nie ma wyższego w domu tym nade mnie, a nie odmówił mi niczego prócz ciebie, przeto żeś ty żoną jego; i jakże miałbym spełnić tę niegodziwość wielką, i zgrzeszyć przeciw Bogu!?”

I było tak, że choć namawiała Josefa codziennie, nie usłuchał jej, by położyć się⁶⁸⁴ przy niej i być z nią⁶⁸⁵.

I zdarzyło się dnia pewnego⁶⁸⁶, że wszedł do domu, by załatwić sprawę swoją⁶⁸⁷; a nikogo z domowników tam w domu nie było.

⁶⁷⁸*Perc* — od hebr. פָּרַע (*parac*): ‘zrobić wyłom, przedrzeć się, wybuchnąć’. [przypis edytorski]

⁶⁷⁹*Zerach* — od hebr. זָרַח (*zarach*): ‘świt, zaświecić, wejście [słońca]’. «Z powodu jaskrawego blasku purpurowej nici», zob. Raszi do 38:30. [przypis edytorski]

⁶⁸⁰*dworzanin* — zob. przypisy do Genesis 37:36. [przypis edytorski]

⁶⁸¹*w domu i na polu* — Josef przebywał w domu Potifara przez jeden rok, zob. Chizkuni do 39:5. [przypis edytorski]

⁶⁸²*chleb* — chleb jest tu eufemizmem na żonę Potifara, zob. Raszi do 39:6. [przypis edytorski]

⁶⁸³*pięknej postaci* — «Gdy tylko [Josef] zmiarkował, że to on zarządza [domem], zaczął jeść i pić, i kręcić włosy. Powiedział wtedy Bóg: twój ojciec jest w żalobie a ty kręcisz loki? Napuszczę na ciebie 'niedźwiedzia'!», zob. Raszi do 39:6. [przypis edytorski]

⁶⁸⁴*położyć się* — «[Położyć się z nią] choćby i bez współżycia», zob. Raszi do 39:10. [przypis edytorski]

⁶⁸⁵*być z nią* — «[Być z nią] w Przyszłym świecie», zob. Raszi do 39:10. [przypis edytorski]

⁶⁸⁶*dnia pewnego* — «Był to ich dzień świąteczny, gdy udali się wszyscy do świątyni swoich bożków, [żona Potifara] pomyślała: nie znajduję już bardziej odpowiedniego dnia niż ten, by obcować z Josefem. Powiedziała więc [domownikom]: jestem chora i nie mogę iść z wami», zob. Raszi do 39:11. [przypis edytorski]

⁶⁸⁷*załatwić sprawę swoją* — w Talmudzie (TB, *Sotaj*36b) istnieje spór, czy Josef rzeczywiście chciał wykonać jakąś pracę, czy też był bliski ulegnięcia pokusie lecz ukazała mu się wizja twarzy Jakuba, jego ojca, i powstrzymał się od grzechu, zob. Raszi do 39:11. [przypis edytorski]

I pochwyciła go za szatę jego, i rzekła: „Połóż się ze mną!” Lecz on zostawił szatę swą w rękę jej, — uciekł, i wyszedł na ulicę.

I stało się, gdy zobaczyła, że zostawił szatę swą w rękę jej, a uciekł na ulicę:

Że zawołała na domowników swoich, i rzekła do nich, mówiąc: „Patrzcie, sprowadził nam Ibrejczyka⁶⁸⁸, by swawolił z nami! Przyszedł do mnie, aby położyć się ze mną; lecz zawołałam głosem wielkim;

I było, gdy usłyszał, że podniosłam głos mój i zawołałam, zostawił szatę swą u mnie i uciekł, i wyszedł na ulicę”.

I zostawiła szatę jego u siebie, do przybycia pana jego do domu.

I opowiedziała mu w tych samych słowach, mówiąc: „Przyszedł do mnie ten sługa, Ibrejczyk, którego sprowadziłeś nam, — aby swawolić ze mną.

Lecz gdy podniosłam głos mój, i krzyknęłam, — zostawił szatę swą u mnie, i uciekł na ulicę”.

I stało się, gdy usłyszał pan jego słowa żony swojej, które opowiadała mu mówiąc: „W podobny sposób postąpił ze mną sługa twój⁶⁸⁹”; — że wspanął gniew jego⁶⁹⁰.

I wziął go pan Josefa, i oddał go do więzienia, do miejsca, gdzie więźniowie króla więzieni byli. I był on tam w więzieniu.

Ale był Wiekuisty z Josefem, i zwrócił ku niemu przychyłość⁶⁹¹, i użyzył mu łaski w oczach przełożonego więzienia.

I oddał przełożony więzienia w moc Josefa wszystkich więźniów będących w więzieniu; a wszystkim, co tam robić mieli, on rozporządzał⁶⁹².

Przełożony więzienia nie wglądał w nic, co pod ręką jego było; gdyż był Wiekuisty z [Josefem], i cokolwiek on czynił, Wiekuisty poszczęścił.

ROZDZIAŁ XL

I stało się po zdarzeniach tych, że przewinili⁶⁹³ podczaszy króla Micraim i piekarz, przeciw panu swojemu, królowi Micraim.

I rozgniewał się Faraon na obu dworzan swoich: na przełożonego podczaszych, i przełożonego piekarzy.

I oddał ich pod straż, do domu naczelnika straży przybocznej, do więzienia, do miejsca, gdzie osadzony był Josef.

I ustanowił naczelnik straży przybocznej Josefa przy nich, i posługiwał im. I przebyli przez niejaki czas⁶⁹⁴ pod strażą.

⁶⁸⁸*Ibrejczyka* — hebr. אִישׁ אִיזְרָאֵל (*isz Iwri*): ‘człowiek/mężczyzna Hebrajczyk’ [tu: Ibrejczyk]. Ten, który przybył «za rzeki [Eufrat], potomek Ebera», zob. Raszi do 39:14. Por. komentarz do Genesis 14:13. [przypis edytorski]

⁶⁸⁹*W podobny sposób postąpił ze mną sługa twój* — powiedziała to mężowi w czasie ich małżeńskiej intymności, sugerując, co robił jej Josef, zob. Raszi do 39:19. [przypis edytorski]

⁶⁹⁰*wspanął gniew jego* — «Niemniej jednak [Potifar] nie zabił [Josefa], bo miał wątpliwości co do tego [oskarżenia]», zob. Ibn Ezra do 39:19. [przypis edytorski]

⁶⁹¹*przychyłość* — «[Josef] był lubiany przez każdego, kto go widział», zob. Raszi do 39:21. [przypis edytorski]

⁶⁹²*rozporządzał* — «Na rozkaz [Josefa] było wszystko wykonywane», zob. Raszi do 39:22. [przypis edytorski]

⁶⁹³*przewinili* — «W przypadku [podczaszego] znaleziono muchę w kielichu z wonnym winem, a w przypadku [piekarza] znaleziono kamyczek w bochenku białego chleba», zob. Raszi do 40:1. [przypis edytorski]

⁶⁹⁴*niejaki czas* — «Dwanaście miesięcy», zob. Raszi do 40:4. [przypis edytorski]

I śnił się sen im obu⁶⁹⁵, — każdemu sen jego jednej nocy, każdemu sen [innego] znaczenia⁶⁹⁶, — podczaszemu i piekarzowi króla Micraim, którzy osadzeni byli w więzieniu.

I przyszedł do nich Josef z rana, i ujrzał ich, a oto byli zasępieni.

I zapytał się dworzan Faraona, będących z nim pod strażą, w domu pana jego, mówiąc: „Czemu to lica wasze tak ponure dzisiaj?”

I odpowiedzieli mu: „Sen śnił się nam, a wytłumaczyć go nie ma komu”. I rzekł do nich Josef: „Wszak od Boga wytłumaczenia! Chciejcie mi opowiedzieć!”

I opowiedział przełożony podczaszych sen swój Josefowi, i rzekł mu: „We śnie moim, — a oto winorośl przede mną;

A na winorośli trzy gałązki; a ona zaledwie się rozwinęła, puściła kwiat, i dojrzały szypułki⁶⁹⁷ jej w grona.

A puchar Faraona w rękę moim. I wziąłem grona te, i wycisnąłem je w puchar Faraona, i podałem puchar w rękę Faraona”.

I rzekł doń Josef: „Oto wyjaśnienie jego: trzy gałązki to trzy dni:

Za trzy dni wywyższy Faraon głowę twoją⁶⁹⁸, a przywróci cię na stanowisko twoje, i będziesz podawał puchar Faraona do ręki jego, zwyczajem dawnym, gdy byłeś podczaszym jego.

Jeżeli przypomnisz mnie sobie, gdy dobrze ci będzie, to wyświadczyć mi tę łaskę, i napomknij o mnie przed Faraonem, i wyprowadź mnie z domu tego.

Gdyż po złodziejsku wykradzono mnie z ziemi Ibrejczyków⁶⁹⁹, a także i tu nie uczyniłem nic takiego, żeby wtrącono mnie do lochu”.

Widząc zaś przełożony piekarzy, że dobrze wytłumaczył, rzekł do Josefa: „A ja we śnie moim: a oto trzy kosze białego pieczywa na głowie mojej,

A w koszu wierzchnim wszelaka żywność Faraona, wyrobu piekarskiego; ale ptactwo wyjadało ją z kosza sponad głowy mojej”.

I odpowiedział Josef i rzekł: „Oto wyjaśnienie jego: trzy kosze to trzy dni:

Za trzy dni zdejmie Faraon głowę twoją⁷⁰⁰ z ciebie, i powiesi cię na drzewie; a zjadać będzie ptactwo ciała twoje z ciebie.

I stało się dnia trzeciego, dnia urodzin Faraona, że wyprawił ucztę dla wszystkich sług swoich, i policzył głowę⁷⁰¹ przełożonego podczaszych i głowę przełożonego piekarzy między sługami swoimi.

⁶⁹⁵sen im obu — «Obaj śnili swoje sny, to jest zwykle wyjaśnienie, a wedle midrasza każdy z nich śnił sen [dla] obu: śnił własny sen i wyjaśnienie snu towarzysza», zob. Raszi do 40:5. [przypis edytorski]

⁶⁹⁶znaczenia — «Każdy z nich śnił sen zgodny z wyjaśnieniem tego, co spotka ich w przyszłości», zob. Raszi do 40:5. [przypis edytorski]

⁶⁹⁷szypułki — hebr. אַשְׁכּוֹל (eszkol): ‘kiść’. «W jednej chwili powstały paki, które były cierpkie, tworzyły one kiście, które natychmiast dojrzały i stały się winogronami, jako że nie określa się [owoców winorośli] słowem אַנָּוִים (anawim): ‘winogrona’, dopóki nie są w pełni dojrzałe», zob. Radak do 40:10. [przypis edytorski]

⁶⁹⁸wywyższy Faraon głowę twoją — hebr. הִרְוַח (nasa ros) dosł. ‘podnieść głowę’. [przypis edytorski]

⁶⁹⁹ziemi Ibrejczyków — «Wykradzono mnie z domu mojego ojca, z ziemi Hebrajczyków [tu: Ibrejczyków]. Rodzina Hebrajczyków była już znana z tego, że praojcowie [Abraham i Icchak] zamieszkują Kanaan, zatem ziemia [Kanaan] zaczęła być kojarzona z Hebrajczykami», zob. Radak do 40:10. [przypis edytorski]

⁷⁰⁰zdejmie Faraon głowę twoją — hebr. הִרְוַח (nasa ros) dosł. ‘podnieść głowę’. [przypis edytorski]

⁷⁰¹policzył głowę — hebr. הִרְוַח (nasa ros): ‘podnieść głowę’, może być rozumiane dosłownie lub jako ‘policzyć [osoby]’. «[Faraon] policzył ich pośród reszty swoich sług, jako że wyliczał tych, którzy będą mu posługiwać na uczcie i przypomniał sobie także o tych dwóch», zob. Raszi do 40:20. [przypis edytorski]

I przywrócił przełożonego podczaszych do podczastwa swego⁷⁰², i podawał puchar do rąk Faraona:

A przełożonego piekarzy powiesił, — jak był wyłożył im Josef.

Ale nie pamiętał przełożony podczaszych o Josefie, i zapomniał go⁷⁰³.

ROZDZIAŁ XLI

I stało się po upływie dwóch lat, że Faraonowi się śniło: a niby stanął nad rzeką⁷⁰⁴:

Sen

A oto z rzeki wystąpiło siedem krów, pięknych z wejrzenia, i zdrowych na ciele: i pasły się na łące.

I oto, siedem krów innych wystąpiło za nimi z rzeki, lichych z wejrzenia i wychudłych na ciele, i stanęły obok owych krów, nad brzegiem rzeki.

I pożarły owe krowy liche z wejrzenia, i wychudłe na ciele, siedem krów pięknych z wejrzenia, zdrowych. I ocknął się Faraon.

I zasnął; i śniło mu się powtórnie: a oto siedem kłosów wyrastało z jednego źdźbła, zdrowych i pięknych,

A oto siedem kłosów pustych i opalonych wiatrem wschodnim, wyrastało za nimi.

I połknęły te kłosy puste owe siedem kłosów zdrowych i pełnych. I ocknął się Faraon; a to sen⁷⁰⁵.

I stało się z rana, zaniepokoił się duch jego; i posłał i zwołał wszystkich wróżbitów⁷⁰⁶ Micraimu i wszystkich mędrców jego; i opowiedział im Faraon sny swoje⁷⁰⁷: lecz nie było nikogo, kto by je wytłumaczył Faraonowi⁷⁰⁸.

I rzekł przełożony podczaszych do Faraona, mówiąc: „Przewinienia moje wspominam ja dzisiaj.

Faraon rozgniewał się był na sługi swoje, oddał mnie pod straż do domu naczelnika przybocznej straży, — mnie i przełożonego piekarzy.

⁷⁰²podczastwa swego — w znaczeniu: do pełnienia funkcji podczaszego u Faraona. [przypis edytorski]

⁷⁰³zapomniał go — „Nie pamiętał” od razu, gdy tylko wyszedł z więzienia i „zapomniał go” na długi czas, aż do chwili [snów Faraona], gdy Bóg uczynił cuda dla Josefa i [podczaszy] musiał sobie przypomnieć [o Josefie]», zob. Raszbam do 40:23. «Ponieważ Josef poległ na [podczaszym], że będzie o nim pamiętał, musiał pozostać w więzieniu jeszcze dwa lata [...] powinien bowiem pokładać zaufanie [w Bogu] nie w Egipcjaninie [tu: Micrejczyk]», zob. Raszi do 40:23. [przypis edytorski]

⁷⁰⁴rzekę — hebr. נַחַל (*jeor*): ‘strumień, kanał, rzeka, Nil’. «Żadna inna rzeka nie jest określana tym słowem, jedynie Nil, gdyż w całym kraju [Micraim] ludzkimi siłami podbudowano liczne kanały, a Nil wpływa do nich i napęlnia je [wodą], jako że deszcze nie spadają w Micraim tak często jak w innych krainach», zob. Raszi do 41:1. [przypis edytorski]

⁷⁰⁵a to sen — Faraon pojął, że zakończył się już cały sen i teraz potrzebne jest jego wyjaśnienie, zob. Raszi do 41:7. [przypis edytorski]

⁷⁰⁶wróżbitów — hebr. חַרְטֻמֵּי (*chartumei*), ‘magicy, wróżbici, astrologowie, biegli w ryciu hieroglifów’. «Ci, którzy kierują zapytania do kości zmarłych osób», zob. Raszi do 41:8. [przypis edytorski]

⁷⁰⁷sny swoje — w hebrajskim oryginale słowo ‘sen’ jest tu w liczbie pojedynczej. Wróżbici nie umieli dać wyjaśnienia, gdyż myśleli, że Faraon śnił dwa sny, które się ze sobą nie łączą, zob. Chizkuni do 41:8. [przypis edytorski]

⁷⁰⁸kto by je wytłumaczył Faraonowi — «[Wróżbici] wyjaśniali sny, ale nie w odniesieniu do faraona, więc nie przyjmował on tego co mówili i nie znajdował ukojenia w ich objaśnieniach, mówili np.: urodzi ci się siedem córek i pochowasz siedem córek», zob. Raszi do 41:8. «Faraon śnił zarówno sen jak i jego objaśnienie, ale pamiętał sen, zapomniał zaś jego wyjaśnienie», zob. Rabeinu Bachja do 41:8. Rabeinu Bachja, Bachja ben Aszer ibn Chalawa (1255-1340), hiszpański rabin i komentator Biblii. [przypis edytorski]

I śnił się nam sen jednej nocy, mnie i jemu, każdy [innego] znaczenia sen⁷⁰⁹ śniliśmy.

A był tam z nami młodzieniec Ibrejski⁷¹⁰, sługa naczelnika przybocznej straży; i opowiedzieliśmy mu i wyłożył nam sny nasze, każdemu wedle snu jego wyłożył.

I stało się, że jako nam wyłożył, tak i było: mnie przywrócono na stanowisko moje, a jego powieszono⁷¹¹.

I posłał Faraon, i zawezwał Josefa; i wyprowadzili go spiesznie z lochu. I ostrzygł się⁷¹¹, i zmienił szaty swoje, i przyszedł do Faraona.

I rzekł Faraon do Josefa: „Sen mi się śnił, a nie ma nikogo, coby go wytłumaczył; ja zaś słyszałem o tobie mówią, że zrozumiesz⁷¹² sen, by go wyłożyć.

I odpowiedział Josef Faraonowi, i rzekł: „Nie ja⁷¹³! Bóg objawi szczęście Faraona!”

I rzekł Faraon do Josefa: „We śnie moim, — niby stoję nad brzegiem rzeki.

A oto z rzeki wystąpiło siedem krów, zdrowych na ciele, i pięknych z kształtu, i pasły się na łące.

A oto siedem krów innych wyszło za nimi, nędznych i lichych bardzo z kształtu, i chudych na ciele; nie widziałem podobnych na całej ziemi Micraim co do lichoty.

I pożarły krowy chude i liche siedem krów pierwszych, zdrowych.

I weszły do wnętrza ich: a przecie znać nie było, iż weszły do wnętrza ich, a wygląd ich pozostał liche jak poprzednio. I ocknąłem się. —

I ujrzałem we śnie, a niby siedem kłosów wyrastało z źdźbła jednego, pełnych i pięknych.

Ale oto siedem kłosów zeschniętych, pustych i opalonych wiatrem wschodnim, wyrastało za nimi.

I pochłonęły kłosy puste, siedem kłosów pięknych. I opowiedziałem to wróżbitom, lecz nikt nie wyjaśnił mi”.

I rzekł Josef do Faraona: „Sen Faraona jeden jest! Co Bóg uczyni, zapowiedział to Faraonowi!

Siedem krów pięknych — to siedem lat; a siedem kłosów pięknych — to siedem lat; sen to jeden.

A siedem krów nędznych i lichych, które wstąpiły za nimi, — to siedem lat; a siedem kłosów czczych i opalonych wiatrem wschodnim, będą to siedem lat głodu.

Oto rzecz, o której powiedziałem do Faraona: co Bóg uczyni, pokazał Faraonowi.

Oto siedem lat nadejdzie obfitości wielkiej na całej ziemi Micraim.

⁷⁰⁹każdy [innego] znaczenia sen — «[Każdy z nas śnił] sen, pasujący do wyjaśnienia, które zostało nam dane, [a wyjaśnienie było] spójne ze snem», zob. Raszi do 41:11. [przypis edytorski]

⁷¹⁰młodzieniec Ibrejski — podczaszy opisał Josefa w poniżający sposób, jako zbyt młodego, nie znającego języka, kogoś niegodnego żadnych zaszczytów, a jednak zdolnego prawidłowo objaśniać sny, zob. Raszi do 41:12. [przypis edytorski]

⁷¹¹ostrzygł się — został ogolony i przebrany, zob. Ibn Ezra do 41:14. «Gdyż przed oblicze króla można udać się tylko wtedy, gdy zarówno ciało jak i ubiór wyglądają godnie», zob. Radak do 41:14. [przypis edytorski]

⁷¹²zrozumiesz — hebr. שמע (szama): ‘słyszeć’, tu jest odczytywane w znaczeniu ‘rozumieć, pojmować’, zob. Raszi, Radak, Raszbam do 41:15. [przypis edytorski]

⁷¹³Nie ja — «Mądrość nie pochodzi ode mnie, lecz to Bóg odpowie, wkładając w moje usta odpowiedź, która przyniesie dobrodziejstwo Faraonowi», zob. Raszi do 41:16. [przypis edytorski]

A nastanie siedem lat głodu po nich, że zapomniana będzie⁷¹⁴ cała obfitość na ziemi Micraim, i zniszczy głód ziemię.

I znać nie będzie obfitości⁷¹⁵ onej w ziemi, z powodu głodu tego, który nastąpi; gdyż ciężkim będzie bardzo.

A ponieważ powtórzył się sen Faraonowi dwukrotnie: to postanowioną jest ta rzecz od Boga, a przyspiesza Bóg jej spełnienie.

A teraz niech upatrzy Faraon męża rozsądnego i mądrego, a niech ustanowi go nad ziemią Micraim;

I niechaj zarządzi Faraon, aby ustanowił nadzorców nad ziemią, i zbierał piątą część [urodzajów] ziemi Micraim, w siedmiu latach obfitości.

I niech nagromadzą wszelkiej żywności lat tych dobrych, które nastąpią, i składają zboże pod rękę Faraona⁷¹⁶, na żywność po miastach, i niech pilnują.

I będzie ta żywność zapasem dla ziemi, na siedem lat głodu, które nastaną w ziemi Micraim, aby nie wyniszczała ziemia od głodu”.

I podobało się słowo to w oczach Faraona, i w oczach wszystkich sług jego.

I rzekł Faraon do sług swoich: „Czyż znajdziemy podobnego męża, w którym by był duch Boży⁷¹⁷?”

I rzekł Faraon do Josefa: „Skoro oznajmił ci Bóg to wszystko, to nie ma rozsądnego i mądrego, równego tobie!

Ty będziesz nad domem moim, a podług słowa twojego rządzić się będzie cały lud mój; tylko tronem będę wyższy⁷¹⁸ od ciebie”.

I rzekł Faraon do Josefa: „Patrz, postanawiam cię nad całą ziemią Micraim!”

I zdjął Faraon pierścień swój z ręki swojej, i włożył go na rękę Josefa⁷¹⁹; i przyodziął go w szaty z bisioru, i zawiesił łańcuch złoty na szyję jego.

I kazał go wozić na wozie namiestnikowskim⁷²⁰ swoim, i wołali przed nim; „zgiąć kolana!⁷²¹” I tak ustanowił go nad całą ziemią Micraim.

⁷¹⁴zapomniana będzie — «To jest objaśnienie owego „pochłonięcia” [pięknych przez liche]», zob. Raszi do 41:30. [przypis edytorski]

⁷¹⁵znać nie będzie obfitości — «To jest objaśnienie [słów] „a przecie znać nie było iż weszły do wnętrza ich” (Genesis 41:21)», zob. Raszi do 41:31. [przypis edytorski]

⁷¹⁶pod rękę Faraona — «Pod kontrolą [Faraona], w jego skarbcach», zob. Raszi do 41:35. [przypis edytorski]

⁷¹⁷duch Boży — «[Duch Boży jest w nim] dla objaśniania snów, to o ileż bardziej będzie dla mądrego zarządzania ziemskimi sprawami», zob. Raszbam do 41:38. [przypis edytorski]

⁷¹⁸tronem będę wyższy — «'Królem' będą nazywali tylko mnie [Faraona]», zob. Raszi do 41:40. [przypis edytorski]

⁷¹⁹włożył go na rękę Josefa — «Wręczenie pierścienia królewskiego oznaczało, że obdarowany jest drugi [po królu] pod względem rangi», zob. Raszi do 41:42. [przypis edytorski]

⁷²⁰namiestnikowskim — hebr. מִשְׁנֵה (miszneh): 'drugi'. «Drugi z wozów [Faraona], jadący obok jego [rydwanu]», zob. Raszi do 41:43. [przypis edytorski]

⁷²¹zgiąć kolana! — hebr. אָוָּחַ (awech), od בָּרַח (berech): 'kolano, klękać'. Midrasz dostrzega tu dwa słowa: אָוָּחַ (aw rach): 'ojciec' i 'delikatny'. Jest to określenie Josefa, który był dojrzały w mądrości jak ojciec, a w delikatnym, czyli młodzieńczym, wieku. Targum Onkelos odczytuje to jako: 'oto ojciec [czyli doradca] króla'. zob. Raszi do 41:43. [przypis edytorski]

I rzekł Faraon do Josefa: „Jam Faraon⁷²²; ale bez ciebie⁷²³ nie podniesie nikt ani ręki, ani nogi⁷²⁴ swojej, w całej ziemi Micraim”.

I nazwał Faraon imię Josefa: Cafnat-Paneach⁷²⁵; a dał mu Osnatę, córkę Poti-fery⁷²⁶, kapłana Onu, za żonę. I przeszedł Josef całą ziemię Micraim. Imię

A Josef miał trzydzieści lat, gdy stanął przed Faraonem, królem Micraim. I wyszedł Josef sprzed oblicza Faraona, i przeszedł całą ziemię Micraim.

I wydawała ziemia w siedmiu latach obfitość, garściami⁷²⁷.

I gromadził on wszelaką żywność w siedmiu latach, które nastały w ziemi Micraim, i składał żywność tę w miastach; żywność z pól każde miasto otaczających⁷²⁸, składał w nim.

I nagromadził Josef zboża, jak piasku morskiego, mnóstwo wielkie; tak że zaniechał liczyć, gdyż nie było liczby.

A Josefowi urodzili się dwaj synowie, zanim⁷²⁹ nastał rok głodu, których urodziła mu Osnat, córka Poti-fery, kapłana Onu.

I nazwał Josef imię pierworodnego: Menasze⁷³⁰, „gdyż — dał mi zapomnieć Bóg wszystkie nieszczęścia moje, i cały dom ojca mego”. Imię

A imię drugiego nazwał: Efraim⁷³¹, „gdyż — rozmnożył mnie Bóg w ziemi niedoli mojej”.

I skończyło się siedem lat obfitości, która była w ziemi Micraim.

I zaczęło siedem lat głodu następować, jako był przepowiedział Josef. I był głód we wszystkich krajach; ale na całej ziemi Micraim był chleb. Głód

Lecz nastał głód i w całej ziemi Micraim⁷³², a wołał lud do Faraona o chleb; rzekł tedy Faraon do wszystkich Micrejczyków: „Idźcie do Josefa, a co powie wam, uczynicie^{733!}”

Gdy zaś nastał głód na powierzchni całej ziemi, otworzył Josef wszystkie składy, i sprzedawał⁷³⁴ zboże Micrejczykom⁷³⁵. A głód wzmagał się w ziemi Micraim.

I ze wszystkich krajów przybywali do Micraim, aby zakupować [zboże] u Josefa; gdyż wzmagał się głód na całej ziemi.

⁷²²*Ja Faraon* — «Tylko ja nie podlegam twojej władzy», zob. Rabeinu Bachja do 41:44. [przypis edytorski]

⁷²³*bez ciebie* — czyli «bez twojego rozkazu», zob. Bechor Szor do 41:44. [przypis edytorski]

⁷²⁴*nie podniesie nikt ani ręki, ani nogi* — «Nikomiu nie będzie wolno nigdzie pójść [bez twojego pozwolenia], albo też jest to raczej wyrażenie metaforyczne», zob. Ibn Ezra do 41:44. [przypis edytorski]

⁷²⁵*Cafnat-Paneach* — od hebr. צפנת (cafān): ‘ukrywać’. «Ten, który objaśnia ukryte [sprawy]», zob. Raszi do 41:45. [przypis edytorski]

⁷²⁶*Poti-fery* — jest on utożsamiany z Potifarem, zob. Raszi do 41:45. [przypis edytorski]

⁷²⁷*garściami* — «Nawet z jednego ziarna uzyskiwano wiele garści plonu», zob. Radak do 41:47. [przypis edytorski]

⁷²⁸*pól każde miasto otaczających* — «Ponieważ każda ziemia chroni swoje plony, [ludzie] wkładają do [spichlerza] z ziarnem nieco gleby z danego miejsca, co zabezpiecza plon przed gniciem», zob. Raszi do 41:48. [przypis edytorski]

⁷²⁹*zanim* — «Stąd [płyne nauka], że zabronione jest płodzenie dzieci w czasach głodu», zob. Raszi do 41:50. [przypis edytorski]

⁷³⁰*Menasze* — od hebr. מנשה (nasza): ‘zapomnieć, pozbawić, spowodować zapomnienie’. [przypis edytorski]

⁷³¹*Efraim* — od hebr. עפרים (para): ‘wydawać owoce’ także w znaczeniu ‘rozmnażać się’. [przypis edytorski]

⁷³²*głód i w całej ziemi Micraim* — «Ponieważ w całym kraju zgniło ziarno, za wyjątkiem zboża [w spichlerzach] Josefa», zob. Raszi do 41:55. [przypis edytorski]

⁷³³*a co powie wam, uczynicie* — midrasz sugeruje, że Josef nakazał im się obrzezać, a Faraon powiedział, by to uczynili, wierzył bowiem w moc Josefa, zob. Raszi do 41:55. [przypis edytorski]

⁷³⁴*sprzedawał* — hebr. rdzeń שָׁוַר (szawar): ‘złamać, połamać, rozłamać, rozrzucić’, w odniesieniu do handlu oznacza zarówno sprzedawanie jak i kupowanie, zob. Raszi do 41:56. [przypis edytorski]

⁷³⁵*Micrejczykom* — «Początkowo [Josef] sprzedawał im, aż rozeszła się wieść po innych krainach, że w Micraim jest zboże i sprzedawał także i innym», zob. Radak do 41:56. [przypis edytorski]

ROZDZIAŁ XLII

I dowiedział się⁷³⁶ Jakub, że jest zboże⁷³⁷ w Micraim, i rzekł Jakub do synów swoich: „Na co się oglądacie⁷³⁸?”

I rzekł: „Oto słyszałem, że jest zboże w Micraim; zejdźcie⁷³⁹ tam, a zakupcie nam stamtąd, abyśmy przeżyli, a nie pomarli”.

Zeszło tedy dziesięciu⁷⁴⁰ braci Josefa⁷⁴¹ zakupić zboże w Micraim.

Ale Binamina, brata Josefa, nie posłał Jakub z braćmi jego, rzekł bowiem: „by go nie spotkała przygoda⁷⁴²”.

I przybyli synowie Izraela dla zakupu zboża wśród przybywających⁷⁴³; gdyż był głód w ziemi Kanaan.

Josef zaś był władcą w kraju tym; on to sprzedawał zboże całemu ludowi kraju. I przybyli bracia Josefa, i pokłonili mu się twarzą ku ziemi.

I ujrzał Josef braci swoich, i poznał ich; lecz udawał obcego wobec nich, i przemówił do nich surowo, i rzekł do nich: „Skądście przyszli?” I odpowiedzieli: „Z ziemi Kanaan, dla zakupu żywności”.

Tak poznał Josef braci swoich⁷⁴⁴, oni zaś nie poznali go⁷⁴⁵.

I wspomniał Josef na sny, które mu się śniły o nich; i rzekł do nich: „Wyście szpiegi; by wypatrywać słabości⁷⁴⁶ tej ziemi, przybyliście!”

⁷³⁶dowiedział się — hebr. וַיִּשְׁמָע (wajar) dosł. ‘zobaczył’. «Jak to ‘zobaczył’? Nie ‘zobaczył’ ale raczej ‘usłyszał’! Czemu jednak [napisane jest, że] ‘zobaczył’? Zobaczył w świętej, choć niewyraźnej wizji, że jest dla niego jakaś nadzieja w Micraim. Lecz nie było to rzeczywiste proroctwo, w którym mógłby poznać, że [ma to związek] z Josefem», zob. Raszi do 42:1. Komentarz odnosi się tu do podobnie brzmiących słów וָשֵׁר (szewer): ‘sprzedawanie żywności’ i וָשֵׁר (sewer): ‘nadzieja’. interpretując wyrażenie ‘zobaczył Jakub zboże’ jako ‘zobaczył Jakub nadzieję’. [przypis edytorski]

⁷³⁷zboże — hebr. וָשֵׁר (szewer): ‘sprzedawanie i nabywanie żywności/zboża’. [przypis edytorski]

⁷³⁸Na co się oglądacie — «Czemu przed synami Izraela i synami Esawy staracie się wyglądać tak, jak gdybyście byli syci? [...] Czemu wszyscy mają patrzeć na was i dziwić się, że nie szukacie dla siebie pożywienia zanim skończą się wam zapasy?», zob. Raszi do 42:1. «Wszyscy inni idą [do Micraim] kupić zboże, a wy siedzicie!», zob. Radak do 42:1. [przypis edytorski]

⁷³⁹zejdźcie — hebr. וַיֵּרְדוּ (redu): ‘zejść’, słowo to ma wartość liczbową 210. «[Jakub] nie powiedział im ‘pójdźcie’, ale ‘zejdźcie’, co jest aluzją do 210 lat zniewolenia [Żydów] w Micraim», zob. Raszi do 42:2. [przypis edytorski]

⁷⁴⁰dziesięciu — czemu powiedziane jest, że „dziesięciu”? «Czyż nie jest [dalej] napisane, że [Jakub] nie wysłał [z nimi] Binamina? To sugeruje, że w braterskich uczuciach [do Josefa] byli podzieleni na dziesięciu, ponieważ miłość i nienawiść nie była u nich wszystkich jednakowa. Ale odnośnie do nabywania zboża wszyscy byli jednomyślni», zob. Raszi do 42:3. [przypis edytorski]

⁷⁴¹braci Josefa — «Nie jest napisane ‘synowie Jakuba’, co uczy, że żalowali, iż sprzedali [Josefa], postanowili, [że jeśli tylko go odnajdą] będą odnosić się do niego po bratersku oraz wykupią go za wszelką cenę, jakiej by od nich zażądano», zob. Raszi do 42:3. [przypis edytorski]

⁷⁴²przygoda — hebr. וָאָסוֹן (ason): ‘nieszczęście’. «[Zagrozenie] chłodem, upałem, od bandytów, dzikich zwierząt» itp.. Binamina był jedynym synem Rachel, który pozostał Jakubowi, był więc nie do zastąpienia, zob. Bechor Szor do 42:4. Midrasz zapytuje: «a co? w domu nie może mu się przytrafić nieszczęście?», ale plynie z tego nauka, że gdy człowiek wystawia się na niebezpieczeństwo, to wtedy mogą osiągnąć go kary za grzechy, bo satan wykorzystuje ten czas na oskarżenia, zob. Raszi do 42:4. [przypis edytorski]

⁷⁴³wśród przybywających — «Ukryli się [w tłumie], aby ich nie rozpoznano, ponieważ ojciec przykazał im, by nie pojawili się wszyscy razem w jednej bramie, lecz aby każdy wszedł innym wejściem [do miasta], by złe oko nie miało nad nimi władzy, wszyscy oni byli bowiem przystojni i krzepcy», zob. Raszi do 42:5. [przypis edytorski]

⁷⁴⁴poznał Josef braci swoich — «Gdy znaleźli się w jego władzy, [Josef] rozpoznał w nich braci i zmiłował się nad nimi, podczas gdy oni, kiedy to [Josef] był w ich rękach ‘nie rozpoznali go’, [czyli] nie potraktowali jak brata», zob. Raszi do 42:8. [przypis edytorski]

⁷⁴⁵nie poznali go — «Gdy rozstawał się z nimi, nie miał jeszcze brody, teraz zaś miał już brodę», zob. Raszi do 42:8. [przypis edytorski]

⁷⁴⁶słabości — hebr. וָעֲרָוָה (erwa): ‘nagość, obnażone miejsce’. «Nieosłonięte miejsca w kraju, które łatwo można go najeżdzać», zob. Raszi do 42:9. [przypis edytorski]

I rzekł do niego: „Nie, panie: ale służy twoi przybyli dla zakupu żywności.

Wszycyśmy synowie jednego człowieka⁷⁴⁷; prawi jesteście; nie są służy twoi szpiegami”.

Ale on rzekł do nich: „Nie, bo słabość tej ziemi przybyliście wypatrywać⁷⁴⁸!”

I rzekli: „Dwunastu nas braci, sług twoich; myśmy synowie jednego człowieka w ziemi Kanaan; a oto najmłodszy przy ojcu naszym dzisiaj, a jednego już nie ma⁷⁴⁹”.

I rzekł do nich Josef: „To właśnie i powiedziałem wam⁷⁵⁰, mówiąc: wyście szpiegi!

Poprzez to wybadani będziecie: na życie Faraona⁷⁵¹! nie wyjdziecie stąd, chyba że przybędzie tu brat wasz najmłodszy:

Wyprawcie jednego z was, i niech zabierze brata waszego; a wy będziecie uwięzieni, i zbadane będą słowa wasze, — czy jest prawda przy was; a jeśli nie, na życie Faraona, żeście szpiegi!”

I oddał ich pod straż na trzy dni.

I rzekł do nich Josef dnia trzeciego: „Oto co wam czynić, a żyć będziecie, — Boga ja się boję:

Jeżeliście wy prawi, niechaj brat wasz jeden pozostanie uwięzionym w domu, w którym jesteście strzeżeni; a wy idźcie, odwieźcie zboże wedle niedostatku rodzin waszych.

A brata waszego najmłodszego przyprowadźcie do mnie, aby stwierdziły się słowa wasze, i abyście nie zginęli”. I uczynili tak.

Ale mówili jeden do drugiego: „Zaprawdę, myśmy grzeszni⁷⁵² ze względu na brata naszego; ponieważ widzieliśmy utrapienie duszy jego, gdy błagał nas, a nie wysłuchaliśmy; dlatego przyszło na nas utrapienie to”.

I odpowiedział im Reuben, mówiąc: „Alboż nie mówiłem wam tymi słowy: Nie grzeszcie przeciw chłopcu! Aleście nie słuchali. To też krew jego, oto poszukiwana jest⁷⁵³!”

A oni nie wiedzieli, że rozumie to Josef; bo był tłumacz⁷⁵⁴ między nimi.

⁷⁴⁷Wszycyśmy synowie jednego człowieka — «Był to przeblysłk świętego [prorocznego] ducha, gdyż wliczyli ze sobą także Josefa, bo i on był synem ich ojca», zob. Raszi do 42:11. [przypis edytorski]

⁷⁴⁸przybyliście wypatrywać — «Przecież wesliście przez dziesięć bram miasta, czemu nie wesliście [wszyscy] jedną bramą?!”», zob. Raszi do 42:12. [przypis edytorski]

⁷⁴⁹juz nie ma — «I to z powodu tego jednego [brata], którego nie ma, rozeszliśmy się po mieście, by go szukać», zob. Raszi do 42:13. [przypis edytorski]

⁷⁵⁰To właśnie i powiedziałem wam — «[Josef] powiedział im: a jeśli byście go znaleźli i zażądano by od was dużo pieniędzy, wykupilibyście go? Odpowiedzieli mu: tak! Spytał więc: a gdyby wam powiedziano, że nie oddadzą go wam za żadne pieniądze, co byście zrobili? Oni zaś odpowiedzieli: po to przyszliśmy, aby zabić lub dać się zabić, [oby tylko odzyskać brata]! A [Josef] rzekł: „to właśnie i powiedziałem wam”! Przyszliście, by zabić ludzi w mieście! Wywróżyłem z mojego kielicha, że dwóch z was wymordowało wielkie miasto Szechem», zob. Raszi do 42:14. [przypis edytorski]

⁷⁵¹na życie Faraona — jest to formuła przysięgi. «Gdy [Josef] przysięgał nieprawdziwie, przysięgał na życie Faraona», zob. Raszi do 42:15. [przypis edytorski]

⁷⁵²myśmy grzeszni — hebr. אשמים (*aszemim*): ‘jesteśmy winni, zawiniłiśmy’. «Bez wątpienia to za tamten grzech przyszło na nas to utrapienie, bo tak jak wszyscy zawiniłiśmy razem tak i kara spada na nas razem, gdyby to był grzech jednego [z nas], to kara nie spotkałaby nas wszystkich jednakowo, jako że nasze grzechy nie są jednakie, ale ten grzech popełniliśmy wszyscy pospołu», zob. Bechor Szor do 42:21. [przypis edytorski]

⁷⁵³poszukiwana jest — «Myśleli że [Josef] nie żyje, gdyż nie słyszeli nic o nim po tym, jak został sprzedany, jeśli więc został zabity lub zmarł na obcej ziemi, [uznali]: jesteśmy winni [rozlew] jego krwi (por. Genesis 9:5)», zob. Radak do 42:22. [przypis edytorski]

⁷⁵⁴tłumacz — bracia nie byli świadomi, że Josef rozumie hebrajski, a tłumaczem był Menasze, syn Josefa, zob. Raszi do 42:23. [przypis edytorski]

On zaś odszedł od nich, i zapłakał⁷⁵⁵; i wrócił do nich i mówił z nimi, a wzięwszy spośród nich Szimona⁷⁵⁶, związał go przed oczyma ich⁷⁵⁷.

I rozkazał Josef, by napełniono wory ich zbożem, i aby zwrócono pieniądze ich, każdemu do worka jego, i żeby dano im zapasów na drogę. I uczyniono im tak.

I włożyli zboże swe na osły swoje, i wyruszyli stamtąd.

Ale rozwiązał jeden z nich⁷⁵⁸ wór swój, by dać obrok osłowi swemu w gospodzie, i spostrzegł pieniądze swoje: że oto były u otworu biesagi⁷⁵⁹ jego.

I powiedział braciom swoim: „Zwrócono pieniądze moje, a oto są w biesadze mojej”. I zatrwożyło się serce ich, i z drżeniem rzekł jeden do drugiego: „Co to nam Bóg uczynił!”⁷⁶⁰”

I przybyli do Jakuba ojca swego, do ziemi Kanaan, i opowiedzieli mu wszystko, co im się przytrafiło, mówiąc:

„Przemawiał do nas mąż ów, pan owej ziemi, surowo, i uważał nas za szpiegujących kraj.

I rzekliśmy do niego: myśmy prawi; nie jesteśmy szpiegami.

Dwunastu nas braci, synów ojca naszego; jednego już nie ma, a najmłodszy dziś przy ojcu naszym, w ziemi Kanaan.

I rzekł do nas mąż ów, pan owej ziemi: »Po tym poznam, żeście prawi: brata jednego zostawcie u mnie, a [żywność] dla niedostatku rodzin waszych zabierzcie i idźcie.

I sprowadźcie brata waszego najmłodszego do mnie a poznam, żeście nie szpiegami, żeście prawi; brata waszego wróć wam, a będziecie mogli krążyć po kraju».

I stało się, gdy opróżniali wory swoje, a oto miał każdy węzełek pieniędzy swoich w worze swoim! I spostrzegli węzółki pieniędzy swoich, oni i ich ojciec i zatrwożyli się.

I rzekł do nich Jakub, ojciec ich: „Osierocicie mnie⁷⁶¹! Josefa nie ma, Szimona nie ma, a Binamina zabrać chcecie — na mnie spada wszystko!”

I rzekł Reuben do ojca swego, mówiąc: „Dwóch⁷⁶² synów moich zabij, jeżeli go nie sprowadzę tobie: oddaj go na ręce moje, a ja ci go zwrócę”.

⁷⁵⁵ *zapłakał* — «[Zapłakał], gdyż usłyszał, że [bracia] żałują swojego uczynku», zob. Raszi do 42:24. [przypis edytorski]

⁷⁵⁶ *Szimona* — «Ponieważ to [Szimon] wrzucił go do dołu i to on powiedział do Lewiego: „Oto snowidz ów idzie!” (Genesis 37:19); inne wyjaśnienie jest takie, że Josef postanowił oddzielić go od Lewiego, aby ci dwaj nie zmówili się, by zabić [Josefa]», zob. Raszi do 42:24. [przypis edytorski]

⁷⁵⁷ *przed oczyma ich* — «Związał go jedynie na ich oczach, a gdy tylko wysili uwolnił [Szimona], nakarmił go i napoił», zob. Raszi do 42:24. [przypis edytorski]

⁷⁵⁸ *jeden z nich* — «Był to Lewi, który został teraz sam, bez Szimona, swego towarzysza», zob. Raszi do 42:27. [przypis edytorski]

⁷⁵⁹ *biesagi* — hebr. אַמְטַחַת (*amtachat*): ‘sakwa, biesaga’. Biesaga: podwójny worek przystosowany do przewieszania przez ramię lub przez siodło. [przypis edytorski]

⁷⁶⁰ *Co to nam Bóg uczynił!* — bracia byli przerażeni, że spada na nich kolejne nieszczęście i te pieniądze zwrócono im tylko po to, by ich oskarżyć, zob. Raszi do 42:28. [przypis edytorski]

⁷⁶¹ *Osierocicie mnie* — hebr. רִדְעָה לִּי (*szachal*) odnosi się do rodzica, któremu zmarły dzieci. «[Jakub] podejrzewał ich, że może zabili [Szimona] lub sprzedali, jak Josefa», zob. Raszi do 42:36. [przypis edytorski]

⁷⁶² *Dwóch* — «[Reuben] miał czterech synów, powiedział jednak rzecz nierozumną, że Jakub miałby zabić jego synów, co [Jakub] skwitował: głuptasie pierworodny, czyż twoi synowie nie są moi? Dlatego nawet nie wysilił się, aby odpowiedzieć na jego słowa, lecz tylko zapowiedział im, że Binjamin nie pójdzie z nimi», zob. Radak do 42:37. [przypis edytorski]

I rzekł: „Nie pójdzie syn mój z wami, gdyż brat jego umarł⁷⁶³, a on sam jeden pozostał; a gdyby spotkało go nieszczęście na drodze, którą pójdziecie, to strącicie siwiznę moją w żalności do grobu”.

ROZDZIAŁ XLIII

A głód był ciężkim w kraju.

I stało się, gdy do ostatka spożyli⁷⁶⁴ zboże, które sprowadzili z Micraim, że rzekł do nich ojciec ich: „Wróćcie [tam] znowu, a kupcie nam cokolwiek żywności”.

I rzekł do niego Jehuda, mówiąc: „Oświadczył nam ów mąż, mówiąc: »Nie ujrzyście oblicza mojego, jeżeli brat wasz nie będzie z wami!«

Jeżeli zechcesz posłać brata naszego z nami, to zejdziemy i zakupimy ci żywności.

A jeżeli zaś nie pošlesz, nie zejdziemy; bo mąż ów powiedział nam: Nie ujrzyście oblicza mojego, jeżeli nie będzie brata waszego z wami!”

I rzekł Israel: „Czemuście tak skrzywdzili mnie, mówiąc temu mężowi, że macie jeszcze brata?”

I rzekli: „Wypytywał się dokładnie ów mąż o nas i o rodzinie naszej, mówiąc: »Czyż jeszcze ojciec wasz żyje? Czy macie jeszcze brata?« I odpowiedzieliśmy mu stosownie do pytań tych. Alboż mogliśmy wiedzieć, że powie: »Sprowadźcie brata waszego?«”

I rzekł Jehuda do Israela, ojca swego: „Poślij chłopca ze mną, a wybierzemy się i pójdziemy, abyśmy żyli⁷⁶⁵, a nie pomarli⁷⁶⁶, — tak my, jako i ty i dzieci nasze!

Ja odpowiadam zań, z ręki mojej zażądaś go; jeżeli go nie odprowadzę do ciebie, i nie stawię⁷⁶⁷ przed oblicze twoje, niechaj będę grzesznym przed tobą po wszystkie dni⁷⁶⁸.

Bo gdybyśmy nie byli zwlekali⁷⁶⁹, już byśmy wrócili dwa razy”.

I rzekł do nich Israel, ojciec ich: „Jeżeli więc tak być musi, uczynicie to; nabierzcie lepszych płodów tej ziemi w naczynia wasze, a zawieźcie mężowi owemu w darze — nieco balsamu⁷⁷⁰, i nieco miodu⁷⁷¹, korzeni⁷⁷² i lotusu⁷⁷³, pistacji⁷⁷⁴ i migdałów⁷⁷⁵.

⁷⁶³brat jego umarł — «Bo gdyby [Josef] żył, usłyszałbym cośkolwiek o nim [przez te 20 lat]», zob. Radak do 42:38. [przypis edytorski]

⁷⁶⁴do ostatka spożyli — «Jehuda powiedział do [braci: zostawcie] staruszka, poczekamy aż skończy się w domu jedzenie», zob. Raszi do 43:2. [przypis edytorski]

⁷⁶⁵abyśmy żyli — «Jehuda miał przebłysk święto [proroczego] ducha [mówiąc]: dzięki tej wędrowce ożyje twój duch, jak jest [dalej] napisane: „i ożył duch Jakuba ich ojca” (Genesis 45:27)», zob. Raszi do 43:8. [przypis edytorski]

⁷⁶⁶nie pomarli — «Z głodu. Co do Binamina nie jest pewne czy zostanie uwięziony czy nie, ale my wszyscy pomrzemy, jeśli nie pójdziemy, lepiej gdy odłożysz wątpliwość, a skupisz się na tym co pewne», zob. Raszi do 43:8. [przypis edytorski]

⁷⁶⁷stawię — «I nie przyprowadzę ci go martwego, tylko żywego!», zob. Raszi do 43:9. [przypis edytorski]

⁷⁶⁸po wszystkie dni — «Również w Przyszłym świecie», zob. Raszi do 43:9. [przypis edytorski]

⁷⁶⁹zwlekali — «[Zwlekaliśmy] z twojej przyczyny, inaczej już byśmy wrócili z Szimonem i nie martwiłbyś się przez te wszystkie dni», zob. Raszi do 43:10. [przypis edytorski]

⁷⁷⁰balsamu — hebr. כורין (*cori*): ‘balsam’. Żywica kapiąca z drzew balsamicznych, jeden ze składników kadzidla świątynnego. [przypis edytorski]

⁷⁷¹miodu — hebr. דבש (*dwasz*): ‘miód’ lub ‘syrop uzyskiwany z daktyli albo winogron’. [przypis edytorski]

⁷⁷²korzeni — hebr. נחשת (*nechot*): ‘przyprawy [korzenne]’. Ogólna nazwa na mieszankę różnych przypraw lub rodzaj aromatycznej żywicy, por. Genesis 37:25. Tu midrasz odczytuje to jako ‘wosk’, zob. Raszi do 43:11. [przypis edytorski]

⁷⁷³lotusu — hebr. לוטם (*lot*): ‘mirra, ladanum (lub labdanum)’. Brązowa żywica z krzewów z rodzaju cistus. [przypis edytorski]

⁷⁷⁴pistacji — hebr. פיסתין (*botnim*): ‘pistacje’. Pistacje lub brzoskwinie, zob. Raszi do 43:11; orzechy, zob. Ibn Ezra do 43:11. We współczesnym hebrajskim: ‘orzyszki ziemne’. [przypis edytorski]

⁷⁷⁵migdałów — hebr. שקדים (*szkedim*): ‘migdały’. [przypis edytorski]

Pieniądzy też w dwójnasób weźcie do rąk waszych, a pieniądze włożone na powrót w otwory kieszeni waszych zwróćcie rękami waszymi: może to [była] pomyłka.

I brata waszego weźcie, i wybierzcie się, i wróćcie się do owego męża.

A Bóg Wszechpotężny⁷⁷⁶ niechaj da wam miłosierdzie⁷⁷⁷ przed owym mężem, aby wypuścił wam brata⁷⁷⁸ waszego drugiego⁷⁷⁹ i Binjamina. A mnie⁷⁸⁰ — jeśli mi być osieroconym⁷⁸¹, niech osieroconym będę^{782!}”

I zabrali ci ludzie dary owe, i pieniądze w dwójnasób wzięli w ręce swoje, i Binjamina, i wybrali się, i zeszli do Micraim, i stanęli przed obliczem Josefa.

A ujrzawszy Josef Binjamina z nimi, rzekł do przełożonego domu swego: „Wprowadź tych ludzi do domu, a narznij bydła i przygotuj; gdyż ze mną jeść będą ci ludzie w południe”.

I uczynił mąż ów jako rozkazał Josef, i wprowadził mąż ów tych ludzi do domu Josefa.

I złąkli się ci ludzie, że zaprowadzeni zostali do domu Josefa⁷⁸³ i rzekli: „Z powodu pieniędzy zwróconych do kieszeni naszych poprzednio, myśmy tu wprowadzeni, aby rzucić się na nas, i napaść nas, a wziąć nas na niewolników i osły nasze”.

I przystąpili do męża owego, co przełożonym był nad domem Josefa i przemówili do niego u wniścia do domu.

I rzekli: „Pozwól panie! Przychodziliśmy już poprzednio kupować żywność.

I stało się, gdyśmy przybyli do gospody i rozwiązali kieszeni nasze, a oto pieniądze każdego u otworu kieszeni jego, pieniądze nasze według wagi ich! I przywieźliśmy je na powrót w kieszeni naszych.

Pieniądzy też inne sprowadziliśmy w kieszeni naszych, dla zakupu żywności. Nie wiemy, kto włożył pieniądze nasze do kieszeni naszych”.

I rzekł: „Bądźcie spokojni! Nie obawiajcie się: Bóg wasz⁷⁸⁴, i Bóg ojca waszego⁷⁸⁵ dał wam skarb do kieszeni waszych; pieniądze wasze doszły mnie”. I wyprowadził do nich Szimona.

⁷⁷⁶*Bóg Wszechpotężny* — hebr. אל שדדאי (*El Szaddaj*): ‘Bóg Wszechmocny, Wszechpotężny’, por. komentarz do Genesis 17:1, 28:3, 35:11. Imię to odczytywane jest jako złożenie słów אל (*szel*): ‘który [ma/posiada]’ i דאי (*daj*): ‘dosyc’. «Bóg, który ma Swojego miłosierdzia w obfitości do rozdania i ma dość mocy w Swej ręce, by dawać, niechaj da wam miłosierdzie: to jest zwykle wyjaśnienie [wersetu]. A wedle midrasza [Jakub modlił się]: Ten, który [stwarzając świat] powiedział do świata דאי (*daj*): ‘dość!’, oby powiedział ‘dość’ moim strapieniom. Bo nie zaznałem spoczynku od mojej młodości przez kłopoty z Labanem, kłopoty z Esawem, kłopoty z Rachel, kłopoty z Diną, kłopoty z Josefem, kłopoty z Szimonem i kłopoty z Binjaminem», zob. Raszi do 43:14. [przypis edytorski]

⁷⁷⁷*niechaj da wam miłosierdzie* — «Teraz nie brakuje wam już nic oprócz modlitwy, więc oto modlę się za was», zob. Raszi do 43:14. [przypis edytorski]

⁷⁷⁸*brata* — «Szimona», zob. Raszi do 43:14. [przypis edytorski]

⁷⁷⁹*waszego drugiego* — «Przemknął przez niego święty [proroczy] duch, gdyż dodał tu i Josefa», zob. Raszi do 43:14. [przypis edytorski]

⁷⁸⁰*A mnie* — «Aż do waszego powrotu będę w niepewności, czy nie zostałem osierocony», zob. Raszi do 43:14. Hebr. rdzeń אב (*szachal*) odnosi się do rodzica, któremu zmarły dzieci. [przypis edytorski]

⁷⁸¹*osieroconym* — «Bez Josefa i Szimona», zob. Raszi do 43:14. [przypis edytorski]

⁷⁸²*osieroconym będę* — «Bez Binjamina», zob. Raszi do 43:14. [przypis edytorski]

⁷⁸³*zaprowadzeni zostali do domu Josefa* — «Gdyż nie było zwyczajem, aby inni, którzy przybywali zakupić zboże, nocowali w domu Josefa, lecz zatrzymywali się w gospodach w mieście», zob. Raszi do 43:18. [przypis edytorski]

⁷⁸⁴*Bóg wasz* — «Za wasze zasługi [zostaliście obdarowani]», zob. Raszi do 43:23. [przypis edytorski]

⁷⁸⁵*Bóg ojca waszego* — «A jeśli sami nie macie wystarczająco zasług, to za zasługi waszego ojca [Bóg was obdarował]», zob. Raszi do 43:23. [przypis edytorski]

I wprowadził⁷⁸⁶ mąż ów tych ludzi w dom Josefa, i podał wody, i umyli nogi swoje; dał też obrok osłom ich.

I przygotowali dary, zanim nadszedł Josef w południe; gdyż słyszeli, iż tam jeść mieli posiłek.

A gdy przyszedł Josef do domu, przynieśli mu dary, które były w rękę ich, do domu⁷⁸⁷, i pokłonili mu się ku ziemi.

A zapytał ich o zdrowie i rzekł: „Zdrowże ojciec wasz, starzec, o którymście mówili? Czy jeszcze żyje?”

A odpowiedzieli: „Zdrów sługa twój, ojciec nasz; jeszcze żyje”. I schylili się i pokłonili.

I podniósł oczy⁷⁸⁸ swoje, i spostrzegł Binjamina, brata swego, syna matki swojej, i rzekł: „Czyż to ten brat wasz najmłodszy, o którymście mówili mi?” I rzekł: „Oby ci był Bóg miłościw, synu mój!”

I pospieszył Josef, bo zawrzała miłość jego ku bratu swojemu⁷⁸⁹, i chciał się wypłakać; i poszedł do komnaty, i płakał tam.

I umywszy twarz swoją wyszedł, i przewyciężył się i rzekł: „Podajcie chleb!”

I podali jemu osobno, i im osobno i Mierejczykom też, którzy jadali z nim, osobno; ponieważ nie mogą Mierejczyki jeść z Ibrejczykami chleba, gdyż obrzydzeniem⁷⁹⁰ to dla Mierejczyków.

I usiedli przed nim, — starszy po starszeństwie swoim⁷⁹¹, a młodszy po młodości swojej; i zdziwieni [spoglądali] jeden na drugiego.

I wnoszono porcje sprzed oblicza jego dla nich; a przewyższała porcja dla Binjamina porcje wszystkich pięciokrotnie. I pili i podpili sobie⁷⁹² z nim.

ROZDZIAŁ XLIV

I rozkazał przełożonemu domu swojego, i rzekł: „Napełnij biesagi ludzi tych żywnością, ile potrafią unieść, a włoż pieniądze każdego u otworu biesagi jego.

A kielich mój, kielich srebrny, włożysz u otworu biesagi najmłodszego, jako i pieniądze za zboże jego”. I uczynił wedle słów Josefa, które wyrzekł.

Poranek zaświecił, gdy ludzie owi wyprawieni zostali, — oni i osły ich.

⁷⁸⁶wprowadził — tekst dwukrotnie mówi o wprowadzeniu, «ponieważ odciągali go na zewnątrz, tak by rozmawiać z nim u wejścia do domu, a gdy im powiedział „bądźcie spokojni...” [hebr. שָׁלוֹם לַחֶמֶד] (szalom lachem) dosł. ‘pokój wam!’] dali się poprowadzić i weszli za nim», zob. Raszi do 43:24. [przypis edytorski]

⁷⁸⁷do domu — do głównej sali, zob. Raszi i Radak do 43:26. [przypis edytorski]

⁷⁸⁸podniósł oczy — gdy dwadzieścia lat wcześniej Josef po raz ostatni widział brata, Binjamin miał około dziesięciu lat. Bracia stali przed nim grupą, więc Josef wzrokiem poszukiwał wśród nich Binjamina, zob. Radak do 43:29. [przypis edytorski]

⁷⁸⁹zawrzała miłość jego ku bratu swojemu — «[Josef] zapytał go: czy masz brata ze strony matki? Odpowiedział: miałem brata, ale nie wiem, gdzie on jest. Czy masz synów? Tak, mam dziesięciu synów». A każdemu ze swoich synów Binjamin nadał imię, które zawierało jakąś aluzję do losu Josefa, zob. Raszi do 43:30. [przypis edytorski]

⁷⁹⁰obrzydzeniem — dla Mierejczyków wstrętne było jedzenie z obcymi, bo sami czuli się ludźmi wyższego rodzaju, zob. Chizkuni do 43:32. Brzydzili się, gdyż tamci jedli mięso zwierząt, którym Mierejczyki oddawali cześć, zob. Radak do 43:32. [przypis edytorski]

⁷⁹¹starszy po starszeństwie swoim — gdy mieli zasiąść do stołu «[Josef] uderzał w swój kielich i ogłaszał: Reuwen, Szimon, Lewi, Jehuda, Issachar, Zebulun: synowie jednej matki. I usiedli w takim porządku, który wskazywał na kolejność ich narodzin, tak samo [postąpił w przypadku] wszystkich [innych braci]. Gdy doszedł do Binjamina, powiedział: ten nie ma matki i ja nie mam matki, niech usiądzie obok mnie», zob. Raszi do 43:33. [przypis edytorski]

⁷⁹²podpili sobie — «[Bracia] nie pili wina od dnia gdy sprzedali [Josefa], a tego dnia się napili», zob. Raszi do 43:34. [przypis edytorski]

Zaledwie wyszli z miasta, jeszcze nie poszli daleko, gdy Josef rzekł do przełożonego nad domem swoim: „Wstań, pogoń za tymi ludźmi, a gdy dościgniesz ich, powiedz im: „Czemuście odpłacili złem za dobre?”

Wszakże to ten, z którego pija pan mój! I wróżyć też wróży z niego, źleście to sobie poczęli!”

I doścignął ich i powiedział im te słowa.

I rzekli do niego: „Czemu mówi pan nasz słowa podobne? Niegodnym by to było sług twoich, uczynić rzecz taką!

Wszak pieniądze, któreśmy znaleźli u otworu biesag naszych, zwróciliśmy tobie z ziemi Kanaan, i jakże nam kraść z domu pana twojego srebro albo złoto?

U którego ze sług twoich znalezionym będzie, niechaj umrze; a my też będziemy pana naszego niewolnikami!”

I rzekł: „Istotnie podług słów waszych być powinno⁷⁹³! Jednak ten, u którego się znajdzie, będzie mi niewolnikiem; wy zaś będziecie niewinni”.

I spiesznie złożyli każdy biesagę swą na ziemię, i rozwiązali każdy biesagę swoją.

I szukał; od najstarszego zaczął⁷⁹⁴, a na najmłodszym skończył; i znalazł się kielich w biesadze Binjamina.

Tedy rozdarli szaty swoje, i objuczwszy każdy osła swojego, wrócili do miasta.

I przyszedł Jehuda i bracia jego do domu Josefa, który jeszcze tam był⁷⁹⁵, i padli przed nim na ziemię⁷⁹⁶.

I rzekł do nich Josef: „Cóż to za czyn, któryście popełnili? Alboście nie wiedzieli, że odgadywać⁷⁹⁷ może człowiek mnie podobny?”

I rzekł Jehuda: „Cóż mamy powiedzieć panu naszemu? Cóż nam mówić, i czym się usprawiedliwimy? Bóg znalazł⁷⁹⁸ grzech sług twoich! Otośmy niewolnikami pana naszego — i my, i ten, w którego ręku kielich znaleziony!”

I rzekł [Josef]: „Dalekim ode mnie, abym to uczynił: ten w którego ręku kielich znaleziony, ten będzie mi niewolnikiem; wy zaś idźcie w pokoju do ojca waszego⁷⁹⁹!”

⁷⁹³podług słów waszych być powinno — «Rzeczywiście prawo jest takie, jak powiedzieliście, ale ja postąpię łagodniej», zob. Radak do 44:10. [przypis edytorski]

⁷⁹⁴najstarszego zaczął — zaczął od najstarszego, «aby nie zorientowali się, że wie, gdzie jest [kielich]», zob. Raszi do 44:12. [przypis edytorski]

⁷⁹⁵tam był — «[Josef] czekał na nich», zob. Raszi do 44:14. [przypis edytorski]

⁷⁹⁶padli przed nim na ziemię — «Cała dziesiątka [braci] a wraz z nimi i Benjamin, tak spełnił się sen o jedenastu gwiazdach, które składały pokłon [Josefowi] (Genesis 37:9)», zob. Rebeinu Bachja do 44:14. [przypis edytorski]

⁷⁹⁷odgadywać — «Czyż nie wiedzieliście, że tak ważny człowiek jak ja, co umie wróżyć, [umie też] rozumnie dojść do tego i rozpoznać własnym pomysłem, że to wy ukradliście mi kielich?», zob. Raszi do 44:15. [przypis edytorski]

⁷⁹⁸Bóg znalazł — «My wiemy, że nie popełniliśmy tego [wykroczenia], to Bóg spowodował, że nam się to przydarzyło», zob. Raszi do 44:16. «Nie możemy powiedzieć, że jesteśmy niewinni w tej [sprawie z kielichem], tak jak było to w przypadku naszych pieniędzy. Bóg odkrył nasz grzech, który już dawno zasługiwał u Niego na karę, by nas teraz pokarać i ukorzyć za to», zob. Radak do 44:16. [przypis edytorski]

⁷⁹⁹ojca waszego — «Gdyż ojciec wyczekuje waszego powrotu z żywnością», zob. Radak do 44:17. [przypis edytorski]

I przystąpił doń Jehuda⁸⁰⁰, i rzekł: „Proszę, panie mój! Dozwólże słudze twojemu powiedzieć słowo w uszy pana mojego, a niech się nie zapali gniew twój na sługę twojego; gdyż ty jako sam Faraon⁸⁰¹!

Pan mój pytał⁸⁰² sług swoich, mówiąc: »Czyż macie ojca albo brata?«

I odpowiedzieliśmy panu naszemu: »Mamy ojca starego, i chłopca [urodzonego mu na] starość, najmłodszego; brat zaś jego umarł⁸⁰³, i został sam po matce swojej⁸⁰⁴, a ojciec jego pokochał go«.

Tedy rzekłeś do sług twoich: »Sprowadźcie go do mnie, abym zwrócił oko moje na niego«.

I powiedzieliśmy panu naszemu: »Nie może ten chłopiec opuścić ojca swojego — bo gdyby opuścił ojca swojego⁸⁰⁵, — on by umarł⁸⁰⁶«.

Tedy rzekłeś do sług twoich: »Jeżeli nie zejdzie brat wasz najmłodszy z wami, to nie będziecie oglądać więcej oblicza mojego!«

I stało się, gdyśmy przyszli do sługi twego, do ojca mojego, powiedzieliśmy mu słowa pana naszego;

I rzekł ojciec nasz: »Wróćcie znowu i zakupcie nam cokolwiek żywności«.

I odpowiedzieliśmy: »Nie możemy zejść; jeżeli będzie brat nasz najmłodszy z nami, to zejdziemy; gdyż nie możemy oglądać oblicza męża owego, jeżeli brat nasz najmłodszy nie będzie z nami«.

I rzekł sługa twój, ojciec mój do nas: »Wam wiadomo, iż dwóch urodziła mi żona moja⁸⁰⁷.

I poszedł jeden ode mnie, i rzekłem: zapewne rozszarpanym został; bo nie widziałem go dotychczas.

A jeżeli zabierzecie i tego sprzed oblicza mojego, a spotka go nieszczęście, strącicie tedy siwiznę moją w niedoli do grobu⁸⁰⁸«.

⁸⁰⁰Jehuda — przemówił Jehuda, ponieważ to on poręczył za zwrócenie Binjamina ojcu, zob. Chizkuni do 44:18. [przypis edytorski]

⁸⁰¹jako sam Faraon — «Jesteś w moich oczach ważny jak król: to jest zwykle wyjaśnienie. A wedle midrasza [powiedział]: za [zatrzymanie Binjamina] zastaniesz w końcu dotknięty trądem, tak jak został pokarany Faraon z powodu mojej prababki Sary za jedną noc, gdy ją przetrzymał (Genesis 12:17). Inne wyjaśnienie: tak jak Faraon wydaje prawo, ale nie wykonuje go, obiecuje a nie spełnia, tak i ty [możesz postąpić]», zob. Raszi do 44:18. [przypis edytorski]

⁸⁰²pytał — «Od początku szukałeś na nas jakiegoś zarzutu. Po co zadawałeś te wszystkie pytania? Czy przyszliśmy prosić o rękę twojej córki? Albo czy ty chciałeś poślubić naszą siostrę?», zob. Raszi do 44:19. [przypis edytorski]

⁸⁰³brat zaś jego umarł — «[Jehuda] wygłosił to kłamstwo z lęku, pomyślał bowiem: jeśli powiem mu, że [ten brat żyje] to rozkaże 'przyprawdźcie go do mnie', zob. Raszi do 44:20. [przypis edytorski]

⁸⁰⁴sam po matce swojej — «Nie ma on brata z tej samej matki», zob. Raszi do 44:20. [przypis edytorski]

⁸⁰⁵bo gdyby opuścił ojca swojego — powiedzieliśmy ci, że «ojciec jego umrze w dniu, gdy go nie ujrzy. Ale mimo tego nie wahałeś, tylko powiedziałeś 'jeśli wasz brat nie przyjdzie, nie zobaczycie mojego oblicza'. I o co w tym wszystkim chodzi, że potrzebowałeś tego chłopaka, a teraz chcesz go zatrzymać? [Czyż] okoliczności nie dowodzą, że to ty spowodowałeś to zatrzymanie, tak bardzo zapragnąłeś [Binjamina], ale nie mamy pojęcia po co», zob. Bechor Szor do 44:22. [przypis edytorski]

⁸⁰⁶on by umarł — «Jeśli [chłopak] opuści swego ojca, obawiamy się, żeby nie umarł w drodze, bo faktycznie jego matka zmarła po drodze», zob. Raszi do 44:22. «Jego ojciec [przez to] umrze», zob. Raszbam do 44:22. [przypis edytorski]

⁸⁰⁷żona moja — Jakub uważał jedynie Rachel za swoją prawdziwą żonę. «Ta żona, która była moją żoną z mojego pragnienia, urodziła mi tylko dwóch synów i pokochałem ich tak, jak gdyby byli to moi jedyni synowie, pozostali zaś są dla mnie jak synowie nalożnic. I dlatego też Pismo na każdym miejscu stawia Rachel przed Leą», zob. Rabeinu Bachja do 44:27. [przypis edytorski]

⁸⁰⁸strącicie tedy siwiznę moją w niedoli do grobu — Jakub powiedział: «Teraz, gdy [Binjamin] jest przy mnie, znajduję w nim pociechę po jego matce i po jego bracie, a jeśliby ten [chłopak] umarł, to było by dla mnie tak, jak gdyby wszyscy troje zmarli jednego dnia», zob. Raszi do 44:29. [przypis edytorski]

A teraz, jeżelibym przyszedł do sługi twego, ojca mego, a nie było by z nami chłopca, — dusza zaś jego przewiązana do duszy jego, —

Wtedy zobaczywszy, że chłopca nie ma, — umrze; i stracą słudzy twoi siwiznę sługi twego, ojca naszego, w żalości do grobu.

Sługa zaś twój poręczył za chłopca u ojca mego, mówiąc: Jeżeli go nie odprowadzę do ciebie, niechaj grzesznym będę⁸⁰⁹ przed ojcem moim po wszystkie dni.

A teraz niech też zostanie sługa twój zamiast chłopca⁸¹⁰ niewolnikiem pana mego, a chłopiec niechaj pójdzie z braćmi swoimi!

Bo jakże pójdę do ojca mego, gdy chłopca tego ze mną nie będzie? Niechaj nie zobaczą niedoli, która spotka ojca mego!”

ROZDZIAŁ XLV

I nie mógł się Josef powstrzymać⁸¹¹ wobec wszystkich stojących przed nim⁸¹², i zawołał: „Wydalcie⁸¹³ wszystkich ode mnie!” I nie został nikt przy nim, gdy się dał poznać Josef braciom swoim.

I podniósł głos swój z płaczem: i usłyszeli Micrejczycy, i usłyszał dom Faraona.

I rzekł Josef do braci swoich: „Jam jest Josef. Czy jeszcze ojciec mój żyje?” I nie mogli bracia jego odpowiedzieć mu, gdyż zlékli się przed nim⁸¹⁴.

I rzekł Josef do braci swoich: „Przystąpcie też do mnie!⁸¹⁵”; I przystąpili. I rzekł: „Jam jest Josef, brat wasz, coście sprzedali mnie do Micraim.

Ale teraz nie smućcie się, i niech to przykrym nie będzie w oczach waszych, żeście mnie tu sprzedali; gdyż dla utrzymania was wysłał mnie Bóg przed wami.

Bo oto już dwa lata głodu na ziemi, a jeszcze pięć lat, w których nie będzie ani orki, ani żniwa.

Wysłał mnie tedy Bóg przed wami, abym przygotował wam ostój na ziemi, i utrzymał przy życiu was, dla wielkiego ocalenia.

I tak teraz nie wyście posłali mnie tutaj, lecz Bóg, który też postanowił mnie ojcem Faraona⁸¹⁶ i panem całego domu jego, i władcą w całym kraju Micraim.

Spieszcie się, a idźcie do ojca mego, i powiedzcie mu: Tak rzecze syn twój Josef: Postanowił mnie Bóg panem całego Micraimu, przyjdźże do mnie, nie zwlekaj.

⁸⁰⁹niechaj grzesznym będę — «Związałem się poważnym wyrokiem, że będę odrzucony w obu światach», zob. Raszi do 44:32. [przypis edytorski]

⁸¹⁰sługa twój zamiast chłopca — «Pod każdym względem go przewyższam: jestem silniejszy i do walki i do służby», zob. Raszi do 44:33. [przypis edytorski]

⁸¹¹powstrzymać — «Kiedy [Jehuda] kilka razy wspomniał o cierpieniach, które spotkały ich ojca, ogarnęło [Josefa] współczucie dla ojca tak, iż nie mógł się powstrzymać od płaczu», zob. Radak do 45:1. [przypis edytorski]

⁸¹²wobec wszystkich stojących przed nim — «Nie mógł znieść myśli, że Micrejczycy stojący obok niego będą świadkami tego, jak jego bracia zostaną zawstydzeni, gdy [Josef] da im się rozpoznać», zob. Raszi do 45:1. [przypis edytorski]

⁸¹³Wydalcie — czyli: wyprowadźcie. [przypis edytorski]

⁸¹⁴zlékli się przed nim — nie mogli odpowiadać z powodu zawstydzienia, zob. Raszi i Radak do 45:3. Z powodu lęku o siebie, pamiętni tego, co mu niegdyś wyrządzili, zob. Bechor Szor i Chizkuni do 45:3. [przypis edytorski]

⁸¹⁵Przystąpcie też do mnie! — wedle midrasza, aby bracia mu uwierzyli, pokazał im, że jest obrzezany, zob. Raszi i Radak do 45:4. [przypis edytorski]

⁸¹⁶ojcem Faraona — w znaczeniu: towarzyszem i opiekunem, doradcą Faraona, zob. Raszi do 45:8. [przypis edytorski]

I osiędziesz w ziemi Goszen, a będziesz blisko mnie, — ty, i synowie twoi, i wnuki twoje, i trzody i bydło twoje, i wszystko co twoje.

A będę cię żywił tam, — bo jeszcze pięć lat będzie głód: abyś nie zubożał ty i dom twój, i wszystko, co twoje.

A oto, oczy wasze widzą⁸¹⁷ i oczy brata mojego, Binjamina⁸¹⁸, że to usta moje przemawiają do was⁸¹⁹.

Opowiecie też ojcu mojemu o wszystkim chwale mojej⁸²⁰ w Micraim, i o wszystkim, coście widzieli. I pospieszcie się, i sprowadźcie ojca mojego tutaj”.

I padł na szyję Binjamina, brata swego, i płakał, a płakał też Benjamin u szyi jego.

I ucałował wszystkich braci swoich, i płakał, obejmując ich⁸²¹; po czym rozmawiali bracia jego z nim.

A wieść rozniosła się w domu Faraona, i mówiono: „Przybyli bracia Josefa!” I było to przyjemnym w oczach Faraona i w oczach sług jego.

I rzekł Faraon do Josefa: „Powiedz braciom swoim: Oto co wam uczynić, — objuczcie bydło wasze, a idźcie, udajcie się do ziemi Kanaan;

I zabierzcie ojca waszego i rodziny wasze, i przyjdźcie do mnie; a oddam wam dobro ziemi Micraim⁸²², i będziecie pożywali żywność⁸²³ ziemi.

A ty masz przykazane⁸²⁴: — Oto co wam czynić: Weźcie sobie z ziemi Micraim wozów dla dzieci i dla żon waszych, i przywieźcie ojca waszego, i przybądźcie.

A oko wasze niech nie żałuje sprzętów waszych, gdyż dobro całej ziemi Micraim waszym będzie”.

I uczynili tak synowie Izraela; i dał im Josef wozy z polecenia Faraona, i dał im zapasy na drogę.

Wszystkim im dał szaty na zmianę⁸²⁵; a Binjaminowi dał trzysta srebrników i pięć szat⁸²⁶ na zmianę.

A ojcu swojemu posłał również: dziesięć osłów, objuczonych dobrem Micraimu, i dziesięć oślic, objuczonych zbożem i chlebem i żywnością — dla ojca swego na drogę.

⁸¹⁷ *oczy wasze widzą* — wasze oczy «widzą moją chwałę [w tym kraju], oraz to, że jestem waszym bratem, gdyż jestem obrzezany tak jak wy», zob. Raszi do 45:12. [przypis edytorski]

⁸¹⁸ *Binjamina* — wymienił go oddzielnie i «zestawił go z nimi wszystkimi razem, by powiedzieć: tak jak nie żywię nienawiści do Binjamina, mojego brata, tak też i nie ma w moim sercu nienawiści do was», zob. Raszi do 45:12. [przypis edytorski]

⁸¹⁹ *usta moje przemawiają do was* — mówię w świętym języku, czyli po hebrajsku, zob. Raszi do 45:12. [przypis edytorski]

⁸²⁰ *o wszystkim chwale mojej* — «Aby ojciec nie obawiał się [wyjechać do obcego kraju], gdyż posiadam władzę i możliwości, by mu tutaj zapewnić dostatek», zob. Raszbam do 45:13. [przypis edytorski]

⁸²¹ *objemując ich* — hebr. אֵלֵיהֶם (*aleibem*) dosł. ‘nad nimi’. «Po tym, gdy [bracia] widzieli, że [Josef] płacze, a jego serce jest do nich życzliwie nastawione, rozmawiali z nim, jako że początkowo byli wobec niego zawstydzeni», zob. Raszi do 45:15. [przypis edytorski]

⁸²² *dobro ziemi Micraim* — krainę Goszen, zob. Raszi do 45:18. [przypis edytorski]

⁸²³ *żywność* — hebr. חֵלֶב חֵלֶב (*chelew haarec*) dosł. ‘tłuszcz/tłustość ziemi’. [przypis edytorski]

⁸²⁴ *masz przykazane* — konieczny był rozkaz Faraona, ponieważ zakazane było wywożenie z Micraim zarówno wozów jak i żywności, zob. Radak do 45:19. [przypis edytorski]

⁸²⁵ *szaty na zmianę* — Josef dał im nowe ubrania «ponieważ to on doprowadził do tego, że [bracia] rozdarli swoje szaty (Genesis 44:13), gdy kazał umieścić swój kielich w biesadze Binjamina, a teraz byli zawstydzeni, mając podarte odzienia», zob. Chizkuni do 45:22. [przypis edytorski]

⁸²⁶ *pięć szat* — dał Binjaminowi pięć szat: «jedną dlatego, że ten rozdarł swoje szaty tak jak i pozostali bracia, drugą dlatego, że był on synem jego matki, trzecią za to, że został zawstydzony oskarżeniem o kradzież, a czwartą i piątą ponieważ [pomówienie o kradzieży] obarczyło [Binjaminą] karą zapłacenia podwójnej wartości skradzionego przedmiotu», zob. Chizkuni do 45:22. [przypis edytorski]

I wyprowadził braci swoich, i poszedł; a rzekł do nich: „Nie wadźcie się⁸²⁷ w drodze!”

I wyszli z Micraimu, i przybyli do ziemi Kanaan, do Jakuba, ojca swojego.

I oznajmili mu, mówiąc: „Jeszcze Josef żyje”, i że on włada nad całą ziemią Micraim. I osłupiało serce jego; gdyż nie wierzył im.

I powtórzyli mu wszystkie słowa Josefa, które mówił do nich; i zobaczył wozy, które przysłał Josef⁸²⁸ dla przewiezienia go; i ożył duch⁸²⁹ Jakuba, ojca ich.

I rzekł Israel: „Dostyc!⁸³⁰ Jeszcze Josef, syn mój żyje? Pójdę, a zobaczę go, zanim umrę”.

ROZDZIAŁ XLVI

I wyruszył Israel ze wszystkim co miał; i przybyli do Beer-Szeby, i złożył ofiary Bogu ojca swego, Icchaka⁸³¹.

I rzekł Bóg do Israela w widzeniach nocy tej i zawołał: „Jakubie, Jakubie!⁸³²” I rzekł: „Oto jestem!”

I rzekł: „Jam Bóg, Bóg ojca twojego; nie obawiaj się zstąpić do Micraimu⁸³³; gdyż narodem wielkim uczynię cię tam!

Ja zstąpię z tobą do Micraim, i Ja też cię wywiode⁸³⁴; a Josef położy rękę swą na oczy twoje!”

I ruszył Jakub z Beer-Szeby; i powieźli synowie Israela Jakuba, ojca swego, i dziatwę swą, i żony swoje, na wozach, które był posłał Faraon dla przewiezienia go.

I zabrali bydło swoje i dobytek swój, który nabyli w ziemi Kanaan⁸³⁵, i przybyli do Micraim, Jakub i całe potomstwo jego z nim.

Synów swoich i wnuków swoich z sobą, córki swoje i wnuczki swoje⁸³⁶, i całe potomstwo swoje sprowadził z sobą do Micraim.

A oto imiona synów Israela, przybyłych do Micraim: Jakub i synowie jego: pierworodny Jakuba Reuben.

⁸²⁷*Nie wadźcie się* — «Nie zajmujcie się sporami dotyczącymi żydowskiego prawa [...]. Inne wyjaśnienie: ponieważ [bracia] doznali zawstydzenia, [Josef] martwił się, by nie sprzeczały się po drodze na temat jego sprzedania, by nie kłócili się, mówiąc: ‘to przez ciebie został sprzedany!’, ‘to ty go obmawiałeś tak, aż żeśmy go znienawidzili!’», zob. Raszi do 45:24. [przypis edytorski]

⁸²⁸*zobaczył wozy, które przysłał Josef* — hebr. אגלה (agala): ‘wóz’ zapisuje się w taki sam sposób jak słowo (egla): ‘jałówka’. Josef wysłał wskazówkę, co studiował wraz z ojcem, tuż przed tym, gdy się z nim rozstał: fragment o złamaniu karku jałówki (Deut. 21:1-9). «I dlatego napisane jest: „zobaczył wozy, które przysłał Josef” a nie ‘które przysłał Faraon’», zob. Raszi do 45:27. [przypis edytorski]

⁸²⁹*ożył duch* — «Szechina [Boska obecność], która opuściła [Jakuba, teraz ponownie] spoczęła na nim», zob. Raszi do 45:28. [przypis edytorski]

⁸³⁰*Dostyc!* — hebr. רב (raw): ‘dużo’, tu w znaczeniu: ‘tego aż za wiele!’. «Wiele jeszcze przede mną radości i szczęśliwości, skoro mój syn Josef ciągle żyje!», zob. Raszi do 45:28. [przypis edytorski]

⁸³¹*Bogu ojca swego, Icchaka* — Jakub lękał się, czy dobrze postępuje udając się do Micraim, ponieważ jego ojcu Bóg tego wyraźnie zakazał (Genesis 26:2), zob. Bechor Szor do 46:1. [przypis edytorski]

⁸³²*Jakubie, Jakubie!* — powtórzenie imienia jest wyrazem umiłowania osoby, zob. Raszi do 46:2. «Przez wiele lat duch proroczy nie spoczywał na Jakubie, teraz [Bóg] zawołał go dwukrotnie, by wyczuł jego uwagę, że oto dostąpi proroctwa», zob. Radak do 46:2. [przypis edytorski]

⁸³³*nie obawiaj się zstąpić do Micraimu* — «[Jakub] martwił się tym, że musi opuścić Ziemię Izraela», zob. Raszi do 46:3. [przypis edytorski]

⁸³⁴*też cię wywiode* — «[Bóg] obiecał mu, że zostanie pochowany w Ziemi Izraela», zob. Raszi do 46:4. [przypis edytorski]

⁸³⁵*który nabyli w ziemi Kanaan* — «Ale wszystko to, co [Jakub] nabył w Paddan-Aram, oddał Esawowi w zamian za miejsce [Esawa w grobowcu] w grocie Machpela», zob. Raszi do 46:6. [przypis edytorski]

⁸³⁶*wnuczki swoje* — to odnosi się do Serach córki Aszera i Jochebed córki Lewiego, zob. Raszi do 46:7. [przypis edytorski]

A synowie Reubena: Chanoch, i Fallu, i Checron, i Karmi.

A synowie Szimona: Jemuel, i Jamin, i Ohad, i Jachin, i Cochar, i Szaul, syn Kanaanejki.

A synowie Lewiego: Gerszon, Kehat i Merari.

A synowie Jehudy: Er, i Onan, i Szela, i Perec, i Zerach; ale umarł Er i Onan w ziemi kanaanejskiej. A byli synowie Pereca: Checron i Chamul.

A synowie Isachara: Tola, i Fuwa, i Job i Szimron.

A synowie Zebuluna: Serec, i Elon i Jachleel.

Oto synowie Lei, których urodziła Jakubowi w Paddan-Aram, wraz z Dina, córką jego. Wszystkich dusz synów i córek jego, — trzydzieści i trzy⁸³⁷.

A synowie Gada: Cifon, i Chaggi, Szuni, i Ecbon, Eri, i Arodi i Areli.

A synowie Aszera: Imna, i Iszwa, i Iszwi, i Beria i Serach, siostra ich; a synowie Berii: Cheber i Malkiel.

Oto synowie Zilpy, którą dał Laban Lei, córce swojej, a urodziła ich Jakubowi; szesnaście dusz.

Synowie Racheli, żony Jakuba⁸³⁸: Josef i Benjamin.

I urodzili się Josefowi [synowie] w ziemi Micraim, których urodziła mu Osnat, córka Poti-Fery, kapłana Onu: Menasze i Efraim.

A synowie Binjamina: Bela, i Becher, i Aszbel, Gera i Naaman, Echi, i Rosz, Muppim, i Chuppim i Ard.

Oto synowie Racheli, którzy się urodzili Jakubowi; wszystkich dusz czternaście.

A synowie Dana: Chuszim.

A synowie Naftalego: Jachceel, i Guni, i Jecer i Szillem.

Oto synowie Bilhy, którą dał Laban Racheli, córce swojej, a urodziła ich Jakubowi: wszystkich dusz siedem.

Wszystkich dusz przybyłych z Jakubem do Micraim, wysłanych z bioder jego, oprócz żon synów Jakuba, — wszystkich dusz było sześćdziesiąt i sześć.

A synów Josefa, którzy mu się urodzili w Micraim — dusz dwie. Wszystkich dusz domu Jakuba przybyłych do Micraim było siedemdziesiąt⁸³⁹.

A Jehudę wysłał przed sobą do Josefa, aby mu wskazał⁸⁴⁰ drogę do Goszen. I przybyli do ziemi Goszen.

⁸³⁷*trzydzieści i trzy* — «Jednak wyliczone są tu tylko trzydzieści dwie osoby, ta [brakująca] to Jochebed, która urodziła się pomiędzy murami, gdy wchodziła do miasta [...], jej narodziny miały miejsce w Micraim, ale jej poczęcie [było wcześniej]», zob. Raszi do 46:15. [przypis edytorski]

⁸³⁸*żony Jakuba* — «W przypadku wszystkich innych [kobiet] nie jest powiedziane o nich 'żona', dlatego że to [Rachel] była główną panią domu», zob. Raszi do 46:19. [przypis edytorski]

⁸³⁹*siedemdziesiąt* — gdy przybyli do Micraim było ich już razem siedemdziesiąt osób, bo zastali tam Josefa i jego synów oraz narodziła się Jochebed, gdy wchodziła do miasta, zob. Raszi do 46:26. [przypis edytorski]

⁸⁴⁰*aby mu wskazał* — hebr. לָהָרֹת (lehorot): 'wskazywać', od rdzenia יָרָא (jara): 'wskazywać, celować, strzelać, instruować'. Od tego samego rdzenia wywodzi się słowo Tora w znaczeniu 'instrukcja, nauka, wskazówka'. Midrasz uczy, że posłał Jehudę przodem, «aby przygotował mu dom nauki, z którego będzie się rozprzestrzeniać nauka Tory», zob. Raszi do 46:28. [przypis edytorski]

I zaprzął Josef wóz swój⁸⁴¹, i wyjechał na spotkanie Izraela, ojca swojego, do Goszen; a gdy mu się ukazał⁸⁴², padł na szyję jego, i płakał u szyi jego⁸⁴³ długo.

I rzekł Izrael do Josefa: „Teraz już mogę umrzeć po ujzeniu oblicza twojego, że jeszcze żyjesz!”

I rzekł Josef do braci swoich, i do domu ojca swego: „Pójdę i doniosę Faraonowi, i powiem mu: Bracia moi i dom ojca mojego, którzy byli w ziemi Kanaan, przybyli do mnie.

A ci ludzie są pasterzami trzód; gdyż hodowcami bydła zawsze byli, a trzody swoje i bydło swoje i wszystko, co do nich należy, sprowadzili.

I będzie, gdy zawezwie was Faraon, i powie: Jakie zatrudnienie wasze?

To powiecie: hodowcami bydła⁸⁴⁴ byli słudzy twoi od młodości naszej aż dotąd, — i my i ojcowie nasi; — abyście osiedli w ziemi Goszen; gdyż obrzydzeniem⁸⁴⁵ dla Micrejczyków jest każdy pasterz trzód”.

ROZDZIAŁ XLVII

I przybył Josef i doniósł Faraonowi, i rzekł: „Ojciec mój i bracia moi i trzody ich, i bydło ich, wszystko co do nich należy, przybyli z ziemi Kanaan, — a oto są w ziemi Goszen.

I część braci swoich zabrał, pięciu mężów⁸⁴⁶, i przedstawił ich Faraonowi.

I rzekł Faraon do braci jego: „Jakież zatrudnienie wasze?” I odpowiedzieli Faraonowi: „Pasterzami trzód są słudzy twoi, i my i ojcowie nasi”.

I rzekli do Faraona: „Przemieszkiwać w kraju tym przybyliśmy, gdyż nie ma pastwiska dla trzód sług twoich, bo ciężkim głód w ziemi Kanaan; a teraz niechże osiądą słudzy twoi w ziemi Goszen!”

I rzekł Faraon do Josefa, mówiąc: „Ojciec twój i bracia twoi przybyli do ciebie:

Ziemia Micraim przed tobą jest; na najlepszej ziemi usadów ojca twojego i braci twoich, niech osiądą w ziemi Goszen; a jeśli wiadomo ci, że są między nimi ludzie dzielni, to ustanowisz ich nadzorcami bydła mojego”.

I sprowadził Josef Jakuba, ojca swojego, i przedstawił go Faraonowi; i pobłogosławił⁸⁴⁷ Jakub Faraona.

I rzekł Faraon do Jakuba: „Ileż dni-lat życia twojego?”

⁸⁴¹zaprzął Josef wóz swój — «Osobiście zaprzął konie do wozu, gdyż gorliwie pragnął okazać szacunek ojcu», zob. Raszi do 46:29. [przypis edytorski]

⁸⁴²gdy mu się ukazał — «Josef ukazał się ojcu», zob. Raszi do 46:29. «Ukazał mu się z daleka, aby powiedziano [ojcu] 'oto Josef nadchodzi naprzeciw ciębie!' [Jakub mógł nie wiedzieć jak Josef wyglądał w tym czasie], i zbliżał się do niego, by nie ukazać się ojcu zniemacka», zob. Radak do 46:29. [przypis edytorski]

⁸⁴³i płakał u szyi jego — Josef padł ojcu na szyję i płakał, ale Jakub nie padł na szyję Josefa, ponieważ w tym momencie recytował modlitwę *Szema*, zob. Raszi do 46:29. [przypis edytorski]

⁸⁴⁴To powiecie: hodowcami bydła — «Aby Faraon nie wziął was do służby wojskowej», zob. Radak do 46:34. [przypis edytorski]

⁸⁴⁵obrzydzeniem — ponieważ Micrejczyki czcili owce jako swoje bóstwa, zob. Raszi do 46:34. [przypis edytorski]

⁸⁴⁶pięciu mężów — Josef wybrał tych, którzy wyglądali na najsłabszych, bo gdyby Faraon zobaczył tych marnych braci, uczyniłby z nich wszystkich swoich wojowników, zob. Raszi do 47:2. [przypis edytorski]

⁸⁴⁷pobłogosławił — «Chodzi tu [jedynie] o pozdrowienie, jakie składają wszyscy, którzy stawiają się przed królem», zob. Raszi do 47:7. [przypis edytorski]

I rzekł Jakub do Faraona: „Dni-lat wędrówki mojej⁸⁴⁸ — sto trzydzieści lat; krótkie i smutne były dni lata życia mojego, i nie doszły dni-lat życia ojców moich⁸⁴⁹ w dniach wędrowania ich”.

I pobłogosławił Jakub Faraona⁸⁵⁰, i wyszedł sprzed oblicza Faraona.

I osiedlił Josef ojca swego i braci swoich, i nadał im posiadłość w ziemi Micraim, w wyborowej ziemi, w ziemi Rameses⁸⁵¹, jak rozkazał Faraon.

I zaopatrywał Josef ojca swojego, i braci swoich, i cały dom ojca swego chlebem, stosownie do dziatwy⁸⁵².

A chleba już nie było w całej ziemi, bo ciężkim był głód bardzo; i wycieńczona była ziemia Micraim i ziemia Kanaan z przyczyny głodu.

Głód

I zebrał Josef wszystkie pieniądze, które się znajdowały w ziemi Micraim i w ziemi Kanaan, za żywność, którą kupowali; i wniósł Josef pieniądze te do domu Faraona.

Ale wyczerpały się pieniądze w ziemi Micraim i w ziemi Kanaan; i przybyli wszyscy Micrejczycy do Josefa, mówiąc: „Daj nam chleba. Czemu mamy umierać przed tobą? Bo — nie staje pieniędzy⁸⁵³!”

I rzekł Josef: „Sprowadźcie bydło wasze, a dam wam za bydło wasze, jeżeli nie staje pieniędzy”.

I sprowadzili bydło swoje do Josefa; i dał im Josef chleba za konie, i za stada owiec, i za stada wołów, i za osły; — i wspierał ich chlebem za wszystko bydło ich w roku onym.

I upłynął rok ów; i przyszedł doń roku drugiego, i powiedzieli mu: „Nie zataim przed panem naszym, że gdy wyczerpały się pieniądze, a stada bydła u pana naszego są, nie pozostało nic przed panem naszym, prócz ciała naszego i ziemi naszej.

Czemu zamierać nam przed oczyma twoimi — i nam i ziemi naszej? Kup nas i ziemię naszą za chleb, a będziemy my z ziemią naszą niewolnikami Faraona; tylko daj nasienia⁸⁵⁴, abyśmy żyli, a nie pomarli, a ziemia nie spustoszała”.

I tak kupił Josef całą ziemię Micraim dla Faraona, bo sprzedali Micrejczycy, każdy pole swoje, gdyż wzmógł się między nimi głód. I dostała się ziemia Faraonowi.

A lud przeniósł on do miast⁸⁵⁵, od końca granic Micraimu, do końca jego.

⁸⁴⁸*Dni-lat wędrówki mojej* — hebr. מְגוּרַי (megurei): ‘miejsce zamieszkania, miejsce pobytu/przebywania’, od rdzenia גּוּר (gur), z tego samego rdzenia wywodzi się słowo גֵּר (ger): ‘przybysz, obcy osadnik’ w niektórych kontekstach także: ‘konwertyta’. Jakub powiedział: «moje dni bycia obcym przybyszem; całe moje życie byłem nietutejszym przybyszem w cudzych krainach», zob. Raszi do 47:9. [przypis edytorski]

⁸⁴⁹*nie doszły dni-lat życia ojców moich* — nie były tak dobre jak ich lata życia, zob. Raszi do 47:9. [przypis edytorski]

⁸⁵⁰*pobłogosławił Jakub Faraona* — «[Pozdrowił go], tak jak czynią to wszyscy oddalający się od władcy, prosząc o pozwolenie [wyjścia]. Ale midrasz uczy: jakie błogosławieństwo dał [Jakub Faraonowi]? Aby Nil podnosił się u stóp Faraona, jako że Micraim nie czerpie wody z deszczów, lecz to Nil wzbiera i nawadnia [kraj]. Od czasu błogosławieństwa, [które dostał] od Jakuba, Faraon chodził nad Nil i gdy się zbliżał, rzeka podnosiła się i nawadniała ziemię», zob. Raszi do 47:10. [przypis edytorski]

⁸⁵¹*w ziemi Rameses* — należącej do krainy Goszen, zob. Raszi do 47:11. [przypis edytorski]

⁸⁵²*stosownie do dziatwy* — «Wedle potrzeb wszystkich członków ich domostw», zob. Raszi do 47:12. [przypis edytorski]

⁸⁵³*nie staje pieniędzy* — w znaczeniu: skończyły się pieniądze, od hebr. אָפֵס (afes): ‘skończyć się, dojść do końca’, we współczesnym hebrajskim *afes* oznacza ‘zero’. [przypis edytorski]

⁸⁵⁴*tylko daj nasienia* — «Na obsianie ziemi. Chociaż Josef zapowiedział „jeszcze pięć lat, w których nie będzie ani orki, ani żniwa” (Genesis 45:6), gdy Jakub przybył do Micraim, nadeszło wraz z nim błogosławieństwo, zaczęto siał i głód się kończył», zob. Raszi do 47:19. [przypis edytorski]

⁸⁵⁵*lud przeniósł on do miast* — «Josef przeniósł ich z miasta do miasta, dla przypomnienia im, że nie posiadają już ziemi», zob. Raszi do 47:21. [przypis edytorski]

Tylko ziemi kapłańskiej nie kupił, gdyż udział wyznaczony był dla kapłanów przez Faraona, i żywili się wyznaczonym udziałem swoim, który dał im Faraon; przeto nie sprzedawali ziemi swojej.

I rzekł Josef do ludu: „Oto kupiłem dzisiaj was i ziemię waszą dla Faraona: oto macie ziarno, i zasiejcie ziemię.

I będzie przy żniwie, oddacie piątą część Faraonowi, a cztery części zostaną wam na zasiew pól, i na pożywienie wasze i dla tych co w domach waszych, i na pożywienie dla dziatwy waszej”.

I rzekli: „Zachowałeś nas przy życiu! Niechaj znajdziemy łaskę w oczach pana naszego, i niechaj będziemy niewolnikami Faraona!”

I ustanowił to Josef za prawo aż do dnia dzisiejszego na ziemi Micraim: Faraonowi piąta część. Jedna tylko ziemia kapłanów nie dostała się Faraonowi.

I osiadł Israel w ziemi Micraim, w krainie Goszen; i nabywali posiadłości w niej, i rozplenili się i rozmnożyli się wielce.

I żył Jakub w ziemi Micraim siedemnaście lat⁸⁵⁶; a było dni Jakuba, — lat życia jego, — sto czterdzieści i siedem lat.

I zbliżył się czas Israela, aby umarł; i wezwał syna swego, Josefa, i rzekł do niego: „Jeżelim też znalazł łaskę w oczach twoich, połóż rękę twoją pod biodro moje⁸⁵⁷, i okaż mi miłość i wierność⁸⁵⁸; nie [chciej] pochować mnie w Micraim!

A gdy spoczne przy ojcach moich, wyniesiesz mnie z Micraim, i pochowasz mnie w grobie ich!” I odrzekł: „Uczynię podług słowa twojego!”

I rzekł: „Przysiąż mi!” I przysiągł mu. I pokłonił się Israel w głowach łoża⁸⁵⁹.

ROZDZIAŁ XLVIII

I stało się po wypadkach tych, że doniesiono Josefowi⁸⁶⁰: „Oto ojciec twój zachorował!” I zabrał obu synów ze sobą: Menasze i Efraima.

I oznajmiono Jakubowi, mówiąc: „Oto syn twój, Josef, przybył do ciebie!” I wysilił się Israel, i usiadł na łożu.

I rzekł Jakub do Josefa: „Bóg Wszechpotężny⁸⁶¹ objawił mi się w Luz, w ziemi Kanaan, i błogosławił mi.

⁸⁵⁶siedemnaście lat — «Tak jak Josef był pod opieką Jakuba [swego ojca] przez siedemnaście lat, tak był Jakub pod opieką Josefa przez siedemnaście lat», zob. Radak do 47:28. [przypis edytorski]

⁸⁵⁷połóż rękę twoją pod biodro moje — «Dla złożenia przysięgi», por. Genesis 24:2, zob. Raszi do 47:29. [przypis edytorski]

⁸⁵⁸miłość i wierność — hebr. חסד ונאמנות (*chesed weemet*): ‘dobroć i prawda’. «Dobry uczynek, który robi się wobec zmarłego to prawdziwa dobroć, ponieważ nie ma oczekiwania, że się on za to odwdzięczy», zob. Raszi do 47:29. [przypis edytorski]

⁸⁵⁹pokłonił się Israel w głowach łoża — «[Jakub] skierował swoje ciało ku Szechinie [Boskiej obecności], stąd powiedzieli mędrzy: Szechina przebywa ponad głową osoby chorującej (TB, *Szabat*12b)», zob. Raszi do 47:31. [przypis edytorski]

⁸⁶⁰doniesiono Josefowi — tekst nie precyzuje kto poinformował Josefa, «niektórzy wyjaśniają, że był to Efraim, który stale odwiedzał Jakuba, by uczyć się Tory, a gdy Jakub zachorował w krainie Goszen, Efraim poszedł do Micraim do swojego ojca, by go o tym powiadomić», zob. Raszi do 48:1. [przypis edytorski]

⁸⁶¹Bóg Wszechpotężny — hebr. אל שדדאי (*El Szaddaj*), zob. Genesis 35:11 i przypisy do tego miejsca. [przypis edytorski]

I rzekł do mnie: »Oto rozplenię i rozmnożę cię i wywiodę z ciebie zbór narodów⁸⁶², i oddam ziemię tę potomstwu twojemu po tobie w posiadanie wieczne«.

A teraz dwaj synowie twoi, którzy ci się urodzili w ziemi Micraim, przed przybyciem moim do ciebie do Micraim, moimi oni⁸⁶³: Efraim i Menasze jako Reuben i Szimon będą mi.

Dzieci wszakże, które urodzą się z ciebie, po nich, twoje będą⁸⁶⁴: imieniem braci swoich nazywani będą w udziale ich⁸⁶⁵.

Ja zaś... gdy wracałem z Paddan, umarła mi Rachel w ziemi Kanaan, w drodze, gdy pozostała jeszcze przestrzeń ziemi, aby przybyć do Efraty; i pochowałem ją tam⁸⁶⁶ na drodze do Efraty, czyli Beit-Lechem”.

I spostrzegł Israel synów Josefa i rzekł: „Któż ci są?”⁸⁶⁷

I odpowiedział Josef ojcu swojemu: „Synowie to moi, których dał mi tu ⁸⁶⁸Bóg”. I rzekł [Israel]: „Przyprowadźże ich do mnie, a pobłogosławię ich”.

A oczy Israela przytępiły się od starości; nie mógł dojrzeć. I przybliżył ich do niego, a on ucałował ich i uściskał ich.

I rzekł Israel do Josefa: „Oglądać oblicza twój nie spodziewałem się, a oto pokazał mi Bóg i potomstwo twoje!”

I usunął ich Josef od kolan jego, i pokłonił się twarzą ku ziemi.

I wziął Josef obydwu, — Efraima prawą ręką swoją, po lewej Israela, a Menaszego lewą ręką swoją, po prawej Israela⁸⁶⁹, — i przybliżył ich ku niemu.

Ale wyciągnął Israel prawicę swoją, i położył ją na głowę Efraima, a ten był młodszy, a lewą ręką swoją na głowę Menaszego. Umyślnie przełożył ręce swoje, choć Menasze był pierworodnym.

⁸⁶²zbór narodów — «[Bóg] oznajmił mi, że w przyszłości ma wyjść ze mnie jeszcze zbór i narody, jako że powiedział mi „naród i zbór narodów” (Genesis 35:11). „Naród” odnosiło się do Binamina, ale „zbór narodów” oznacza jeszcze dwóch, oprócz Binamina, a więcej synów mi się nie narodziło, dał mi zatem [Bóg] do zrozumienia, że w przyszłości jedno z plemion się rozdzieli, i teraz ja przekazuję tę [zapowiedź] tobie», zob. Raszi do 48:4. [przypis edytorski]

⁸⁶³moimi oni — «Będą wliczani wraz z moimi pozostałymi synami, aby otrzymali swoją część w Ziemi Israela, każdy dla siebie», zob. Raszi do 48:5. [przypis edytorski]

⁸⁶⁴Dzieci wszakże, które urodzą się z ciebie, po nich, twoje będą — «[Wnukowie], którzy urodzą się za twój życia z Efraima i z Menaszego, będą uważani za twoich [synów] i będą naczelnikami rodów, tak jak synowie Jehudy czy Aszera», zob. Chizkuni do 48:6. [przypis edytorski]

⁸⁶⁵imieniem braci swoich nazywani będą w udziale ich — «Synowie twoi lub wnukowie twoi, którzy ci się urodzili po moim przybyciu, przez te siedemnaście lat, gdy tu byłem, oni będą kojarzeni z imionami braci swoich [Efraima i Menaszego], ale nie będą założycielami plemion tylko naczelnikami rodów [w obrębie plemienia Efraima lub Menaszego]», zob. Raszbam do 48:6. [przypis edytorski]

⁸⁶⁶pochowałem ją tam — «Chociaż ja trudzę ciebie, abys zaniósł mnie i pochował w ziemi Kanaan, nie uczyniłem tak dla twojej matki, [a pochowałem ją tam, gdzie zmarła], choć było już tak blisko do Beit Lechem. [...] I wiem, że masz do mnie urazę w sercu o to, ale wiedz, że postąpiłem tak na Boże polecenie», zob. Raszi do 48:7. [przypis edytorski]

⁸⁶⁷rzekł: „Któż ci są?” — wzrok Jakuba był już osłabiony, por. dalej Genesis 48:10, zob. Chizkuni i Rabeinu Bachja do 48:8. [przypis edytorski]

⁸⁶⁸tu — hebr. בָּזֵזָה (báze) dosł. 'poprzez to, tym'. Josef pokazał mu dokument zaręczyn i kontrakt ślubny (ketubę) jako dowód, że dzieci te pochodzą z legalnego związku a ich matka przyjęła wiarę Israela, zob. Raszi do 48:9. [przypis edytorski]

⁸⁶⁹Menzeszego lewą ręką swoją, po prawej Israela — ponieważ Menasze był pierworodny i przysługiwało mu błogosławieństwo, Josef postawił go po prawej stronie Jakuba, zob. Raszi do 48:13. [przypis edytorski]

I błogosławił Josefowi⁸⁷⁰ i rzekł: „Bóg, przed którego obliczem postępowali ojcowie moi, Abraham i Icchak, Bóg, który mnie prowadził od początku istnienia mojego aż do dnia obecnego,

Anioł⁸⁷¹, który wybawił mnie od wszelkiego zła, niechaj błogosławi tym chłopcom; niechaj mianowane będzie na nich imię moje i imię ojców moich, Abrahama i Icchaka, i niechaj rozrosną się w mnóstwo⁸⁷² w pośród ziemi!”

I zobaczył Josef, iż położył ojciec jego rękę prawą swoją na głowę Efraima, i nie podobało się to w oczach jego; i ujął rękę ojca swojego, aby przenieść ją z głowy Efraima na głowę Menaszego.

I rzekł Josef do ojca swego: „Nie tak, ojcze mój! Gdyż ten jest pierworodny; połóż prawicę twoją na głowę jego”.

Ale wzbraniał się ojciec jego, i rzekł: „Wiem, synu mój, wiem! I z niego powstanie lud; i on będzie wielkim; wszakże brat jego młodszy większym będzie od niego, a ród jego będzie mnóstwem plemion”.

I błogosławił im w on dzień, mówiąc: „Tobą błogosławić będzie Israel w słowach⁸⁷³: „Oby uczynił cię Bóg jako Efraima i jako Menaszego!” I przedłożył Efraima nad Menaszego.

I rzekł Israel do Josefa: „Oto ja umieram, a będzie Bóg z wami, i przywróci was do ziemi ojców waszych.

Ja zaś daję ci udział⁸⁷⁴ jeden więcej niż braciom twoim, z tego, co zdobyłem z ręki Emorejczyka⁸⁷⁵ mieczem moim i łukiem moim⁸⁷⁶”.

ROZDZIAŁ XLIX

I wezwał Jakub synów swoich i rzekł: „Zbierzcie się a oznajmię wam⁸⁷⁷, co spotka was w późnych czasach!

Zgromadźcie się i posłuchajcie, synowie Jakuba, a słuchajcie Israela, ojca waszego!

Reuben, pierworodny tyś mój, siła moja i pierwiastek mocy mojej! Pierwszeństwo [byś miał] w dostojństwie i pierwszeństwo w potędze;

⁸⁷⁰*błogosławił Josefowi* — «Błogosławieństwo dla dzieci jest też błogosławieństwem dla ojca», zob. Raszbam do 48:15. [przypis edytorski]

⁸⁷¹*Anioł* — «Anioł zwykle posyłany był do mnie, gdy byłem w kłopotach, por. Genesis 31:11-13», zob. Raszi do 48:16. Bóg, który przejawiał się, posyłając anioła wybawiającego, niech On tak samo błogosławi tych młodzieńców, zob. Chizkuni do 48:16. [przypis edytorski]

⁸⁷²*niechaj rozrosną się w mnóstwo* — hebr. *וַיִּרְבּוּ* (*wajidgu*): ‘przymnażać, zwiększać’, zawiera w sobie słowo *דָּג* (*dag*): ‘ryba’. Niech mnożą się, «na podobieństwo ryb, które płodzą i rozmnażają się, a złe oko nie ma nad nimi władzy», zob. Raszi do 48:16. [przypis edytorski]

⁸⁷³*Tobą błogosławić będzie Israel w słowach* — ten, kto będzie błogosławił swego syna, będzie wypowiadał nad nim słowa: „Oby uczynił cię Bóg jako Efraima i jako Menaszego”, zob. Raszi do 48:20. [przypis edytorski]

⁸⁷⁴*udział* — hebr. *חֵצֵק* (*szechem*) dosł. ‘ramię’, tu: ‘porcja, udział dla pierworodnego’. «Ponieważ ty będziesz się trudził moim pogrzebem, ja też daję ci w dziedzictwie dodatkowy udział, gdzie ty będziesz pochowany. A gdzie to jest? W Szechem, jak jest napisane: „Kości Józefa zaś, które sprowadzili byli synowie Israela z Egiptu pochowali w Szechem” (Jozue 24:32)», zob. Raszi do 48:22. [przypis edytorski]

⁸⁷⁵*Emorejczyka* — midrasz odnosi to do Esawa, zob. Raszi do 48:22. Por. też przypis do Genesis 46:6. [przypis edytorski]

⁸⁷⁶*mieczem moim i łukiem moim* — w znaczeniu przenośnym: mądrością i modlitwą, zob. Raszi do 48:22. [przypis edytorski]

⁸⁷⁷*oznajmię wam* — «[Jakub] chciał im wyjawić koniec [czasów wygnania], ale opuściła go Szechina [Boska obecność] i zaczęła mówić o innych rzeczach», zob. Raszi do 49:1. [przypis edytorski]

Ala porywcość była jako powódź; pierwszeństwa mieć nie będziesz!⁸⁷⁸ Boś wstąpił na łożo ojca twojego; wtedy znieważyles!⁸⁷⁹ [Na] łożo moje wstąpił!

Szymon i Lewi to bracia⁸⁸⁰: narzędziami rozboju⁸⁸¹ miecze ich!

W radę ich nie wnijdź duszo moja! Ze zbrojem ich nie łącz się sławo moja! Bo w gniewie swoim zabili męża⁸⁸², a w swawoli swej kaleczyli wołu⁸⁸³.

Przekłęty gniew ich⁸⁸⁴, gdyż zawzięty, i zapalczywość ich, gdyż okrutna! Rozdzielę ich w Jakubie, a rozproszę ich w Izraelu⁸⁸⁵.

Jehudo! ciebie wysławiać będą bracia twoi⁸⁸⁶; ręka twoja na karku wrogów twoich; korzyć się tobie będą synowie ojca twojego⁸⁸⁷.

Młody lwie Jehudo⁸⁸⁸! Na zdobyczy, synu mój, wzrosłeś!⁸⁸⁹ Przyklął, zaległ jako lew, jako lwica: któż pobudzi go?

Nie ustąpi berło od Jehudy⁸⁹⁰, ani buława spomiędzy stóp jego⁸⁹¹, póki nie przyjdzie [do] Szilo⁸⁹², a jemu posłuszeństwo ludów!

Uwiąże u winogrodu osła swojego, a u winorośli wyborowej źrebię oślicy swojej, wypierze w winie odzież swoją, a w soku winogron szatę swą⁸⁹³.

⁸⁷⁸*pierwszeństwa mieć nie będziesz!* — «Nie otrzymasz już wszystkich tych przywilejów, które ci się należały [jako pierworodnemu]. I w czym przejawia się twoja porywcość? Żeś wstąpił na łożo ojca twojego, por. Genesis 35:22», zob. Raszi do 49:4. [przypis edytorski]

⁸⁷⁹*znieważyles!* — to wyrażenie może odnosić się do Reubena, zob. Bechor Szor do 49:4 lub do samego Jakuba, zob. Ramban do 49:4; a nawet do Boskiej obecności: «wtedy zhańbiłeś Tego, który unosił się nad moim łożem: czyli Szechinę, która stale przebywała ponad nad łożem [Jakuba]», zob. Raszi do 49:4. «Od dnia gdy znieważyles..., moje łożo zostało usunięte ode mnie [zaprzestałem obcowania z moimi żonami]», zob. Ibn Ezra do 49:4. [przypis edytorski]

⁸⁸⁰*to bracia* — «We wspólnej znowie przeciwko Szechemowi i przeciwko Josefowi», zob. Raszi do 49:5. [przypis edytorski]

⁸⁸¹*rozboju* — hebr. חמאס (*chamas*): 'przemoc, bezprawie, rabunek'. «Macie skłonność do mordowania zrabowaną z błogosławieństwa dla Esawa, bo to należy do jego rzemiosła, od niego to zrabowaliście», zob. Raszi do 49:5. [przypis edytorski]

⁸⁸²*zabili męża* — to odnosi się do Chamora i ludzi z miasta Szechem, zob. Raszi do 49:6. [przypis edytorski]

⁸⁸³*kaleczyli wołu* — to odnosi się do Josefa, który porównany jest do byka, por. Deut. 33:17, zob. Raszi do 49:6. [przypis edytorski]

⁸⁸⁴*Przekłęty gniew ich* — «Nawet w chwili gdy [Jakub] ich ganił, nie przeklinał ich samych, lecz jedynie ich gwałtowność», zob. Raszi do 49:7. [przypis edytorski]

⁸⁸⁵*rozproszę ich w Izraelu* — plemię Lewiego nie będzie liczone razem z pozostałymi plemionami i nie otrzyma przydzielonego obszaru w Ziemi Izraela, ale będą mieszkali w miastach, por. Numeri 26:62, zob. Raszi do 49:7. [przypis edytorski]

⁸⁸⁶*ciebie wysławiać będą bracia twoi* — «Ponieważ [Jakub] zganil trzech pierwszych synów ostrymi słowami, Jehuda zaczął się wycofywać, aby [ojciec] nie napomniał go za historię z Tamar, więc Jakub skierował do niego życzliwe słowa: Jehudo, ty nie jesteś jako oni!», zob. Raszi do 49:8. [przypis edytorski]

⁸⁸⁷*synowie ojca twojego* — «[Jakub] pochodzili od różnych matek, [Jakub] nie powiedział 'synowie matki twojej'», zob. Raszi do 49:8. [przypis edytorski]

⁸⁸⁸*Młody lwie Jehudo* — to wyrażenie odczytywane jest jako aluzja do Dawida, potomka Jehudy, zob. Raszi do 49:9. [przypis edytorski]

⁸⁸⁹*Na zdobyczy, synu mój, wzrosłeś!* — «Wycofałeś się z planu uśmiercenia Josefa (Genesis. 37:26), oraz od wyroku śmierci na Tamar (Genesis 38:26)», zob. Raszi do 49:9. [przypis edytorski]

⁸⁹⁰*Nie ustąpi berło od Jehudy* — «Od kiedy po raz pierwszy zostanie ukoronowany [potomek] Jehudy, czyli począwszy od królestwa Dawida, korona nie będzie przeniesiona na inne plemię», zob. Chizkuni do 49:10. Berło jest aluzją do przywódców mędrców Tory w Babilonii, zob. Raszi do 49:10. [przypis edytorski]

⁸⁹¹*buława spomiędzy stóp jego* — to odnosi się do synów Jehudy, zob. Radak do 49:10 lub do uczonych skrybów, zob. Ibn Ezra i Chizkuni do 49:10, albo też jest to aluzja do przywódców mędrców Tory w Ziemi Izraela», zob. Raszi do 49:10. [przypis edytorski]

⁸⁹²*Szilo* — hebr. שילו (*szilo*) może być tu odczytane jako שזלו (*szelo*): 'jego, należące go niego'. Póki nie przyjdzie «Król Mesjasz, do którego należy królestwo», zob. Raszi do 49:10. Niektórzy odnoszą to słowo do miasta Szilo, zob. Ibn Ezra i Bechor Szor do 49:10. [przypis edytorski]

⁸⁹³*wypierze w winie odzież swoją, a w soku winogron szatę swą* — wszystkie te wyrażenia oznaczają obfitość winnic i wina na ziemi Jehudy, zob. Raszi do 49:11. [przypis edytorski]

[Z] iskrzącymi oczami od wina, a białymi zębami od mleka⁸⁹⁴.

Zebulun ku brzegom mórz⁸⁹⁵ się rozłoży i przy przystani okrętów, a jego krańce ku Cidonowi⁸⁹⁶!

Isachar osioł kościsty⁸⁹⁷, wyleguje się między zagrodami!

Upatrzył miejsce spoczynku, że dobre, i ziemię, że rozkoszna, i nachylił barki swe do dźwigania⁸⁹⁸ i poddał się daninie robotnika⁸⁹⁹!

Dan bronić będzie⁹⁰⁰ ludu swego, jako każde⁹⁰¹ z pokoleń Izraela.

Niechaj będzie Dan węzłem na drodze⁹⁰², zmiją na ścieżce, co kąsa pęciny rumaka, że pada jeździec jego wznak!

Pomocy twojej wyglądam, o Wiekuisty!

Gad, — najeźdźcy napierać nań będą⁹⁰³, ale on odeprze ich pięty⁹⁰⁴!

Od Aszera tłuste pokarmy⁹⁰⁵, dostarczy on przysmaków królewskich.

Naftali lania chżyza⁹⁰⁶, przemawia on słowami pięknymi.

Różdżką płodną⁹⁰⁷ Josef, różdżką płodną nad źródłem⁹⁰⁸; latorośle jego rozkrzewiają się poza mur.

⁸⁹⁴*białymi zębami od mleka* — ziemia Jehudy będzie także zasobna w pastwiska, «czerwoność oczu będzie z powodu obfitości wina, a biel zębów z powodu obfitości mleka», zob. Raszi do 49:12. [przypis edytorski]

⁸⁹⁵*ku brzegom mórz* — «Zebulun trudnił się handlem [morskim] i dostarczał utrzymania dla ludzi z plemienia Isachara, ci zaś zajmowali się studiowaniem Tory», zob. Raszi do 49:13. [przypis edytorski]

⁸⁹⁶*Cidonowi* — w innych przekładach jako: Sydon lub Sidon, miasto na południowym wybrzeżu Libanu. [przypis edytorski]

⁸⁹⁷*osioł kościsty* — osioł jest tu symbolem siły i pracowitości, z jaką plemię Isachara poświęcało się nauce Tory, zob. Raszi do 49:14. [przypis edytorski]

⁸⁹⁸*nachylił barki swe do dźwigania* — ujrzał, że ziemia dostarczy mu wszystkiego, co potrzebne, bez konieczności trudzenia się handlem i zajął się uprawą roli, zob. Bechor Szor do 49:15. [przypis edytorski]

⁸⁹⁹*poddał się daninie robotnika* — z plonów dostarczał specjalny dar, tzw. *truma* i dziesięciny, dla kohenów, lewitów orz dla królów Izraela, zob. Bechor Szor do 49:15. [przypis edytorski]

⁹⁰⁰*bronić będzie* — hebr. *jadin*: 'osądzi, pomści'. Jakub przepowiada, że plemię Dana będzie stanowiło tylną straż obozu Izraela podczas wędrówki przez pustynię, zob. Raszbam do 49:16. Inni upatrują tu prorocstwo odnośnie do Samsona, zob. Raszi, Radak, Rabeinu Bachja do 49:16. [przypis edytorski]

⁹⁰¹*jako każde* — hebr. *keachad*: 'jak jeden'. «Cały Izrael będzie z nim jednością», zob. Raszi do 49:16. «Jak ten, który jest jedyny/wyjatkowy wśród plemion [w pokonywaniu wrogów], czyli jak Jehuda», zob. Ramban do 49:16. [przypis edytorski]

⁹⁰²*Dan węzłem na drodze* — podczas wędrówki przez pustynię plemię Dana było ostatnim zastępem, a także w Ziemi Izraela zamieszkiwali oni przy granicy, jako pierwsi stykali się z napadającym wrogiem i powstrzymywali go od wdarcia się w głąb, stąd porównanie do kęsającego węża na drodze, zob. Bechor Szor do 49:17. [przypis edytorski]

⁹⁰³*Gad, — najeźdźcy napierać nań będą* — hebr. *gedud*: 'oddział, banda, zbrojna grupa', może być także rozumiane w odniesieniu do Gada, którego plemię odziedziczyło ziemię za Jodanem. «Oddziały [Gada] przekroczyły Jordan wraz z braćmi [z innych plemion], i walczyli oni zbrojnie [razem z nimi], aż zdobyli ziemię Kanaan», zob. Raszi do 49:19. [przypis edytorski]

⁹⁰⁴*ich pięty* — «Wszystkie oddziały [Gada] powrócą do swojej ziemi za Jordanem, tymi drogami, którymi przyszli, bez strat w ludziach», zob. Raszi do 49:19. [przypis edytorski]

⁹⁰⁵*tłuste pokarmy* — ziemia Aszera będzie obfitować w drzewa oliwne, zob. Raszi do 49:20. [przypis edytorski]

⁹⁰⁶*lania chżyza* — szybka lania jest metaforą ziemi, w której szybko dojrzewają plony. Opowieść talmudyczna (TB, *Sota*13a) łączy ten werset z dniem pogrzebu Jakuba, gdy Esaw zgłosił roszczenia do miejsca w grocie Machpela. Synowie Jakuba przypomnieli mu, że odsprzedał on swoje miejsce bratu. Esaw stwierdził, że sprzedał jedynie pierworództwo, i gdy Esaw zażądał dokumentu: Naftali pobiegł po dokument do Micraim, zob. Raszi do 49:21. [przypis edytorski]

⁹⁰⁷*Różdżką płodną* — hebr. *ben porat*: 'gałąź owocująca', zob. Ibn Ezra do 49:22. Metaforycznie: «syn pełen wdzięku», zob. Raszi do 49:22. [przypis edytorski]

⁹⁰⁸*nad źródłem* — hebr. *alei ajin*: 'ponad źródłem' lub 'ponad okiem'. Talmud (*Berachot* 20a) odczytuje to tak, że nad Josefem i jego potomkami nie ma władzy złe oko, zob. Raszi do 49:22. [przypis edytorski]

I jątrzą go i strzelają nań, i prześladują go⁹⁰⁹ łucznicy.

Wszakże pozostaje w mocy łuk jego i giętkimi są ramiona i ręce jego, z rąk Mocarza Jakuba, stamtąd — [od] Pasterza⁹¹⁰, Opoki Izraela!

Od Boga ojca twojego, który ci też pomoże⁹¹¹, i od Wszechpotężnego, który cię pobłogosławi⁹¹², błogosławieństwami niebios z góry, błogosławieństwami głębi leżącej nisko, błogosławieństwami piersi i żywota⁹¹³!

Błogosławieństwa ojca twojego, które przewyższają błogosławieństwa przodków moich po granice wzgórz odwiecznych!⁹¹⁴ Niechaj one zstąpią na głowę Josefa i na ciemność wybrańca braci swoich!

Binjamin wilk drapieżny⁹¹⁵: z rana pożera łup, wieczorem rozdziela zdobycz!”

Oto wszystkie dwanaście pokoleń Izraela, i oto co powiedział im ojciec ich i błogosławił im, każdego błogosławieństwem jego błogosławił ich⁹¹⁶.

I polecił im i rzekł do nich: „Ja będę przyłączony do ludu mojego: pochowajcie mnie przy ojcach moich, w jaskini, co na polu Efrona Chitejczyka,

W jaskini, co na polu Machpela, co naprzeciw Mamre w ziemi Kanaan, którą nabył Abraham wraz z polem od Efrona Chitejczyka na dziedziczny grób.

Tam pochowano Abrahama i Sarę, żonę jego, tam pochowano Icchaka i Riwkę, żonę jego, i tam pochowałem i Leę —

Nabywszy pole i jaskinię, która w nim od synów Cheta”.

I przestał Jakub nakazywać synom swoim i złożył nogi swe na łoże, i skonał; i przyłączony został do ludu swego.

ROZDZIAŁ L

I padł Josef na oblicze ojca swego i płakał nad nim, i całował go.

I rozkazał Josef sługom swym, lekarzom, zabalsamować ojca swego; i zabalsamowali lekarze Izraela.

⁹⁰⁹jątrzą go i strzelają nań, i prześladują go — jest to aluzja do tego, co uczynili mu bracia oraz żona Potifara, zob. Raszi do 49:23. [przypis edytorski]

⁹¹⁰z rąk Mocarza Jakuba, stamtąd — [od] Pasterza — Jakub mówi tu do Josefa: «Kto obdarzył cię [tą mocą]? Bóg, który jest Mocarzem Jakuba, Bóg, który był mi Pasterzem aż po dziś dzień, i który szczerze żywił mnie w Micraim», zob. Raszbam do 49:24. [przypis edytorski]

⁹¹¹Od Boga ojca twojego, który ci też pomoże — «Cała ta twoja chwała przyszła do ciebie od Boga i On ci będzie nadal pomagał», zob. Radak do 49:25. [przypis edytorski]

⁹¹²Wszechpotężnego, który cię pobłogosławi — Bóg Wszechpotężny pobłogosławi twoją ziemię deszczem i rosą, a twoje plemię potomstwem, zob. Radak do 49:25. [przypis edytorski]

⁹¹³żywota — hebr. רֶחֶם (*rechem*): 'łono'. [przypis edytorski]

⁹¹⁴Błogosławieństwa ojca twojego, które przewyższają błogosławieństwa przodków moich po granice wzgórz odwiecznych! — «Błogosławieństwa, którymi pobłogosławił mnie Bóg są potężniejsze niż te, którymi pobłogosławił moich przodków, ponieważ moje sięgnęły aż „po granice wzgórz odwiecznych”, gdyż dał mi Bóg błogosławieństwo, które rozrywa granice i sięga po cztery krańce świata, powiedział bowiem: „i rozprzestrzenisz się ku zachodowi, i ku wschodowi, i ku północy, i ku południowi...” (Genesis 28:14). A nie powiedział tak Bóg ani do Abrahama ani do Icchaka. Do Abrahama powiedział: „całą ziemię, którą widzisz, tobie ją oddam” (Genesis 13:15) i ukazał mu tylko Ziemię Izraela, do Icchaka powiedział: „tobie i potomstwu twojemu oddam wszystkie kraje te...” (Genesis 26:3), i dlatego też prorok Izajasz (58:14) przepowiedział: „I nakarmię cię dziedzictwem Jakuba, ojca twojego”, a nie powiedział 'dziedzictwem Abrahama', zob. Raszi do 49:26. [przypis edytorski]

⁹¹⁵wilk drapieżny — to odczytywane jest jako odniesienie do zwycięstw Szaula [Saula], pierwszego króla w Izraelu, który pochodził z plemienia Binjamina, a także do porwania dziewcząt na żony przez plemię Binjamina, o czym mowa w Księdze Sędziów 21, zob. Raszi do 49:27. [przypis edytorski]

⁹¹⁶błogosławił ich — «Można by pomyśleć, że [Jakub] nie pobłogosławił Reubena, Szimona i Lewiego [lecz ich zgañił], dlatego ten werset mówi: „błogosławił ich”, co oznacza: wszystkich [synów]», zob. Raszi do 49:28. [przypis edytorski]

I upłynęło mu czterdzieści dni — gdyż tyle dni upływa na balsamowaniu — i oplakiwali go Micrejczycy siedemdziesiąt dni⁹¹⁷.

A gdy przeminęły dni płaczu po nim, rzekł Josef do domu Faraona, mówiąc: „Jeżelim też znalazł łaskę w oczach waszych, powiedzcież Faraonowi tak:

Ojciec mój zaprzysiął mnie, mówiąc: »Oto, ja umieram; w grobie moim, którym wykopał sobie⁹¹⁸ w ziemi Kanaan, tam pochowaj mnie!« A teraz, chciałbym pójść i pochować ojca mojego, i powrócić!”

I rzekł Faraon: „Idź, a pochowaj ojca twego, jako zaprzysiął ciębie⁹¹⁹”.

I poszedł Josef, aby pochować ojca swego; i poszli z nim wszyscy słudzy Faraona, starsi domu jego, i wszyscy starsi ziemi Micraim.

I cały dom Josefa i bracia jego, i dom ojca jego; tylko dzieci swoje i trzody swe, i rogaciznę swą zostawili w ziemi Goszen.

Wyprawili się też z nim i wozy i jeźdźcy, tak, że poczet był bardzo wielki.

I doszli oni do klepiska Cierniowego⁹²⁰, które po drugiej stronie Jardenu i urządzili tam żałobę wielką i ciężką bardzo⁹²¹; i obchodził po ojcu swym żałobę przez siedem dni.

I ujrzeli mieszkańcy ziemi tej, Kanaanejczycy, żałobę na klepisku Cierniowym i rzekli: „Żałoba to ciężka u Micrejczyków!” Przeto nazwano imię jego: Abel-Micraim⁹²², które po drugiej stronie Jardenu.

Uczynili z nim tedy synowie jego, jako im był przykazał:

Poniesli go synowie jego⁹²³ do ziemi Kanaan i pochowali go w jaskini na polu Machpela, którą był nabył Abraham wraz z polem na grób dziedziczny od Efrona Chitejczyka, naprzeciw Mamre.

I wrócił Josef do Micraim, on i bracia jego, i wszyscy, którzy poszli z nim dla pochowania ojca jego — gdy pochował ojca swego.

A widząc bracia Josefa, że umarł ojciec ich⁹²⁴, rzekli: „Cóż, jeżeli znienawidzi nas Josef i odda nam wszystko zło, któreśmy mu wyrządzili?”

⁹¹⁷ *oplakiwali go Micrejczycy siedemdziesiąt dni* — «Czterdzieści dni balsamowania i trzydzieści dni oplakiwania, [Micrejczycy oplakiwali go] ponieważ wraz z przybyciem [Jakuba] przyszło do nich błogosławieństwo: zakończył się głód i wody Nilu ponownie przybrały», zob. Raszi do 50:3. [przypis edytorski]

⁹¹⁸ *którym wykopał sobie* — hebr. כָּרַת (kariti) od rdzenia כָּרָה (kara): ‘kopać, wykopać, ukopać’ ale także ‘handlować, targować się’. Midrasz uczy, że «Jakub wziął całe srebro i złoto, które przyniósł z domu Labana, usypał je na stos i powiedział do Esawa: weź to, w zamian za twoje miejsce w grocie Machpela», zob. Raszi do 50:5. [przypis edytorski]

⁹¹⁹ *jako zaprzysiął ciębie* — wedle talmudycznej opowieści (TB, *Sota*36b) «[Faraon] bał się powiedzieć mu ‘złam przysięgę’, aby [Josef] nie odrzekł: jeśli tak, to złamię również tę przysięgę, którą złożyłem tobie, iż nie wyjawię sekretu, że nie znasz języka świętego (hebrajskiego), który ja znam», zob. Raszi do 50:6. [przypis edytorski]

⁹²⁰ *klepiska Cierniowego* — hebr. אַתָּד (atad): ‘cierń, ciernisty krzew’, w innych przekładach jako nazwa własna: klepisko Atad, zob. Rabeinu Bachja do 50:10. [przypis edytorski]

⁹²¹ *żałobę wielką i ciężką bardzo* — do żałoby przyłączyli się też naczelnicy klanów Esawa, księżęta Izmaela i synowie Ketury oraz mieszkańcy Aramu: krewni Jakuba od strony Labana, a również i przyjaciele, sąsiedzi i sprzymierzeńcy Jakuba z ziemi Kanaan, zob. Chizkuni do 50:10. [przypis edytorski]

⁹²² *Abel-Micraim* — od hebr. אָבֶל (awel): ‘żałoba’. [przypis edytorski]

⁹²³ *Poniesli go synowie jego* — midrasz uczy, że synowie Jakuba nieśli jego ciało, ustawivszy się w takim szyku, w jakim potem przemieszczały się obozy dwunastu plemion Izraela, podczas wędrówki przez pustynię, zob. Raszi do 50:13. [przypis edytorski]

⁹²⁴ *A widząc bracia Josefa, że umarł ojciec ich* — dopóki żył Jakub, przez wzgląd na szacunek dla ojca Josef zapraszał braci do swojego stołu, a teraz zaprzestał, zob. Raszi do 50:15. Gdy wracali z ziemi Kanaan mijali dół, do którego bracia wrzucili Josefa, Josef wypowiedział tam modlitwę dziękczynną za cud uratowania, ale bracia nabrali obaw, że może odnowi się mu żal do nich, zob. Chizkuni do 50:15. [przypis edytorski]

I wysłali do Josefa tak⁹²⁵: „Ojciec twój nakazał przed śmiercią swoją, mówiąc:

»Tak powiecie Josefowi: Proszę cię, chciejże przebaczyć winę braci twoich i grzech ich, że zło wyrządzili ci!« A teraz przebacźże winę sług Boga ojca twojego!” I zapłakał Josef gdy tak przemówiono do niego.

Poszli tedy i bracia sami, i upadli przed nim i rzekli: „Otośmy niewolnikami twoimi!”

I rzekł do nich Josef: „Nie obawiajcie się, bo czyż ja w miejscu Boga?

Jakkolwiek umyśliliście zło na mnie, Bóg umyślił to na dobre, aby sprowadzić to, co dziś się stało: aby zachować życie ludu licznego.

I tak nie obawiajcie się! Ja będę żywił was i dziatwę waszą”. I pocieszał ich, i przemawiał do serca ich⁹²⁶.

I został Josef w Micraim, — on i dom ojca jego. I żył Josef sto dziesięć lat.

I widział Josef u Efraima dzieci trzeciego pokolenia; synowie też Machira, syna Mena-szego, zrodzili się na kolanach Josefa⁹²⁷.

I rzekł Josef do braci swoich: „Ja umieram; ale Bóg wspomni was i wyprowadzi was z ziemi tej, do ziemi, którą zaprzysiągł Abrahamowi, Icchakowi, i Jakubowi.

I zaprzysiągł Josef synów Izraela, i rzekł: „Wspomnieć wspomni⁹²⁸ Bóg was, a wtedy wyniesiecie kości moje stąd!”

I umarł Josef w wieku stu dziesięciu lat, i zabalsamowano go, i złożono do skrzyni w Micraim.

⁹²⁵*wysłali do Josefa tak* — «Zmienili fakty w imię pokojowych relacji, ponieważ nic takiego Jakub im nie nakazał, gdyż Josef nie był w jego oczach podejrzany», zob. Raszi do 50:16. [przypis edytorski]

⁹²⁶*przemawiał do serca ich* — «Zanim przyszlście do [Micraim], zniesławiali mnie mówiąc, że jestem niewolnikiem, a dzięki wam poznali, że jestem człowiekiem wolnym, jeśli bym was teraz zabił, co by ludzie powiedzieli? ‘Zobaczył grupę chłopaków i wychwalał się nimi, że to jego bracia, a na koniec ich zabił: czyż jest brat, co zabija swoich braci?!’», zob. Raszi do 50:21. [przypis edytorski]

⁹²⁷*zrodzili się na kolanach Josefa* — w znaczeniu: wychowywali się przy nim, zob. Raszi do 50:23. [przypis edytorski]

⁹²⁸*Wspomnieć wspomni* — hebr. פָּקַד (pakad): ‘zwrócić uwagę, zliczyć, wspomnieć, wyznaczyć, dokonać przeglądu, nawiedzić, być wezwanym, być odliczonym’, por. ten sam czasownik użyty w Genesis 21:1 w odniesieniu do Sary oraz w Exodus 3:16. [przypis edytorski]

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z **Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur**.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na **Licencji Wolnej Sztuki 1.3**. Fundacja Wolne Lektury zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w **Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur**. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/genesis-ksiega-rodzaju-bereszit/>

Wydawca: Fundacja Wolne Lektury

Publikacja zrealizowana w ramach biblioteki Wolne Lektury (wolnelektury.pl). Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – państwowego funduszu celowego.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Kopeć-Gryz, Aleksandra Sekuła, Ewa Gordon, Małgorzata Kordowicz, Wojciech Kotwica.

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Wolne Lektury – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przeznacz 1,5% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Wolne Lektury, KRS 0000070056.

Wspieraj Wolne Lektury i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przeznacz darowiznę na konto: **szczegóły na stronie Fundacji**.